

Franjevačke knjižnice Slavonije - ishodišta hrvatskoga školskog knjižničarstva

Zadavec, Tamara

Doctoral thesis / Disertacija

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:236:970724>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Doctoral School, Josip Juraj University in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
DOKTORSKA ŠKOLA

Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Kulturologije
Informacija i komunikacija u kulturi
Informacijske znanosti - knjižničarstvo

Tamara Zadavec

**Franjevačke knjižnice Slavonije – ishodišta hrvatskoga
školskog knjižničarstva**

Doktorska disertacija

Osijek, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
DOKTORSKA ŠKOLA

Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij Kulturologije
Informacija i komunikacija u kulturi
Informacijske znanosti - knjižničarstvo

Tamara Zadavec

**Franjevačke knjižnice Slavonije – ishodišta hrvatskoga
školskog knjižničarstva**

Doktorska disertacija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jasmina Lovrinčević, izvanredna
profesorica Odjela za kulturologiju u sastavu Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku

Osijek, 2016.

UNIVERSITY OF JOSIP JURAJ STROSSMAYER IN OSIJEK
DOCTORAL SCHOOL

Postgraduate Interdisciplinary University Study Program in Cultural
Studies
Information and Communication in Culture
Information Sciences – Library Science

Tamara Zadavec

**Franciscan Libraries of Slavonia—
The Birthplaces of the Croatian Academic School-Based
Librarianship**

Doctoral dissertation

Doctoral thesis adviser: Jasmina Lovrinčević, Ph. D., Assoc. Prof.,
Department of Cultural Studies,
Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Osijek, 2016.

Doktorski rad obranjen je dana 1. veljače 2016.

na Doktorskoj školi pred povjerenstvom u sastavu:

1. izv. prof. dr. sc. Senada Dizdar, izvanredna profesorica Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, predsjednica

2. prof. dr. sc. Maja Lamza Maronić, redovita profesorica u trajnom zvanju Ekonomskog fakulteta u Osijeku, član

3. izv. prof. dr. sc. Jasmina Lovrinčević, izvanredna profesorica Odjela za kulturologiju, mentor i član

Doktorski rad ima 241 karticu (kartica je 1800 znakova)

UDK oznaka: 02(043)

Sažetak

Školskom knjižničarstvu, prema znakovitom obuhvatu utjecaja na korisnike, zasigurno pripada značajno mjesto unutar profesije. Slijedom te činjenice za očekivati je da su znanstvenici i teoretičari struke uvelike uspjeli razriješiti oprjeke i predrasude koje su u prošlosti postojale, no unatoč tomu one su ipak uočljive i danas. Razlog je tomu, smatra se, izostanak jasnoga definiranja područja rada školskoga knjižničara odnosno školskoga knjižničarstva kao struke. Školski pak knjižničari zauzimaju svoje mjesto u odgojno-obrazovnom sustavu i upravo se zbog te činjenice naglašava važnost djelokruga njihova rada kao neizostavnoga odsječka kojim se pridonosi rastu i razvoju odgojno-obrazovne ustanove mnoštvom aktivnosti koje se u njoj provode.

S obzirom na činjeničnu jedinstvenost školskoga knjižničarstva, potrebno je pronaći i utvrditi začetke i prave početke nastanka školskoga knjižničarstva, prije svega pomoću zbirke baštinskih franjevačkih samostana koje predstavljaju, u svim domenama, velik istraživački izazov. Franjevački je red svojim radom iznimno utjecao na školstvo, što potvrđuju inicijative otvaranja prvih škola kao i sustavno promicanje školstva. Sukladno navedenom, franjevački su samostani svojevrsan fenomen zbog jedinstvenoga pristupa usmjerenog na poticanje i razvoj školstva, ali i na potrebu istraživanja značenja i uloge franjevačkih samostanskih zbirki.

Disertacijom će se istražiti i utvrditi korijeni školskoga knjižničarstva analizom utjecaja knjižničnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana na njegov razvoj, s naglaskom na ulogu, ustroj i povijesni razvoj samostana kao središta duhovnoga i obrazovnoga života određenoga kraja te neupitnu ulogu knjižnica i prvih knjižničara u njima. Taj se cilj svakako mora uzeti u obzir pri određenju pretpostavke istraživanja, stoga će istraživanje biti provedeno na relevantnoj literaturi franjevačkih samostanskih knjižnica i primjenom pripadajućih znanstvenih metoda. S obzirom na višeslojne mogućnosti istraživanja teme, rezultati koji će biti dobiveni svakako mogu poslužiti za dublju analizu rada knjižničnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana kao ishodišta razvoja hrvatskoga školskog knjižničarstva.

Ključne riječi: ishodište hrvatskoga školskog knjižničarstva, franjevačke knjižnice, školski knjižničari, uloga knjižnice, zbirke franjevačkih samostana.

Abstract

With regard to a symbolic encompassment of the influence exerted on its users, a promontory position within the profession indubitably belongs to the academic school-based librarianship. Therefore, it is expectable that the scientists and profession theoreticians have greatly succeeded in their finding the solutions to the oppositions and prejudices that had existed in the past but are still observable nowadays. It is opined that a reason therefor is the absence of a clear definition of the scope of activities of an academic school-based librarian, i.e., of the academic school-based librarianship as a profession. The academic school-based librarians occupy their position in an educational and teaching system, and the importance of their scope of activities as an inomissible segment that contributes to the development and growth of an educational and teaching institution through multiple activities implemented therein is emphasized exactly because of this fact.

Concerning the factual uniqueness of an academic school-based librarianship, it is necessary to find out and establish the commencements and real initializations for the creation of an academic school-based librarianship, primarily via heritage-oriented Franciscan monastic collections, which represent a major research challenge in all domains. The Franciscan order has exerted a tremendous influence on the schooling system by its operation, what is circumstantiated by the initiatives to open the first schools, as well as by a systematic promotion of the schooling system. In that respect, the Franciscan monasteries are a sort of a phenomenon due to their exceptional approach directed toward a stimulation and advancement of the schooling system, as well as to a necessity to investigate the significance and role of the Franciscan monastic collections.

The doctoral thesis will explore and establish the origins of academic school-based librarianship while analyzing the influence of heritage-oriented Franciscan monastic collections upon their development, with an emphasis laid on the role, organization, and historical advancement of monasteries as the centers of spiritual and educational life of an area and an unquestionable role of libraries and the first librarians therein. In any case, this objective has to be taken into account when stipulating the research hypotheses; therefore, the research will be conducted while perusing the relevant literature of the Franciscan monastic libraries and applying the correspondent scientific methods. At any rate, regarding the stratified possibilities to explore the topic, the results obtained may be further operationally

used for an in-depth analysis of library collections of the heritage- oriented Franciscan monasteries, as the sources of development of the Croatian academic school-based librarianship.

Keywords: sources of the Croatian academic school-based librarianship, Franciscan libraries, academic school-based librarians, the role of a library, Franciscan monastery collections

Sadržaj

I. Uvod.....	7
1.1. Struktura doktorske disertacije.....	10
1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	11
1.3. Cilj i hipoteza istraživanja.....	13
1.4. Metodologija istraživanja.....	15
1.5. Očekivani znanstveni doprinos predloženoga istraživanja.....	17
II. Franjevci od osnutka do danas.....	18
2.1. Povijest franjevac.....	18
2.2. Franjevci u Hrvatskoj.....	20
2.3. Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda.....	24
2.4. Franjevci u Slavoniji (Osijek, Našice, Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Ilok).....	25
2.4.1. Franjevci u Osijeku.....	27
2.4.1.1. Povijesni pregled.....	27
2.4.1.2. Obrazovanje i školstvo.....	29
2.4.1.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku.....	31
2.4.2. Franjevci u Našicama.....	36
2.4.2.1. Povijesni pregled.....	36
2.4.2.2. Obrazovanje i školstvo.....	38
2.4.2.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Našicama.....	39
2.4.3. Franjevci u Požegi.....	45
2.4.3.1. Povijesni pregled.....	45
2.4.3.2. Obrazovanje i školstvo.....	47
2.4.3.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi.....	48
2.4.4. Franjevci u Slavonskom Brodu.....	52
2.4.4.1. Povijesni pregled.....	52
2.4.4.2. Obrazovanje i školstvo.....	64

2.4.4.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu.....	55
2.4.5. Franjevci u Vukovaru.....	59
2.4.5.1. Povijesni pregled.....	59
2.4.5.2. Obrazovanje i školstvo.....	63
2.4.5.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru.....	64
2.4.6. Franjevci u Iloku.....	67
2.4.6.1. Povijesni pregled.....	67
2.4.6.2. Obrazovanje i školstvo.....	69
2.4.6.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku.....	71
III. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Republici Hrvatskoj.....	77
3.1. Povijesni pregled i razvoj osnovnoškolskog obrazovanja.....	77
3.2. Povijesni pregled i razvoj srednjoškolskog obrazovanja.....	89
3.3. Povijesni pregled i razvoj visokoga obrazovanja.....	98
3.4. Povijesni pregled i razvoj školskoga knjižničarstva.....	101
3.5. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Osijeku.....	116
3.6. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Našicama.....	129
3.7. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Požegi.....	134
3.8. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Slavonskom Brodu.....	142
3.9. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Vukovaru.....	145
3.10. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Iloku.....	150
IV. Analiza fonda knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (Osijek, Našice, Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Ilok).....	153
4.1. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	153
4.2. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Našicama (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	158

4.3. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Požegi (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	164
4.4. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	171
4.5. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Vukovaru (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	175
4.6. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Iloku (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar).....	180
V. Zaključak.....	184
VI. Prilozi	189
6.1. Fotografije	189
6.2. Popis tablica.....	249
6.3. Literatura.....	250
6.4. Životopis	258

I. Uvod

Područje odgoja i obrazovanja iznimno je značajno u društvu, ali i u Crkvi koja, promišljajući o odgoju i obrazovanju, izdvaja školu kao jedan od vodećih čimbenika u procesu odgoja i obrazovanja. Školstvo tijekom povijesti nalazi uporište upravo u brizi Crkve, a franjevački je red izravan primjer crkvene skrbi o školstvu koja proizlazi iz sustavnoga promicanja njegova razvoja. Djelovanje je franjevačkih redova stoga vezano uz otvaranje prvih škola u Slavoniji, a pitanje otvaranja škola bilo je važno jer se znalo da se bez uređenoga i kvalitetnoga školskoga sustava ne može očekivati ni prosvijećeni napredak naroda. U hrvatskim se krajevima svjetovna vlast počinje sustavno brinuti o školstvu tek u 18. stoljeću. Početci organizacije školstva po svjetovnoj vlasti u hrvatskim krajevima vežu se uz Mariju Tereziju i godinu 1777. kada carica donosi školski zakon prema kojemu započinje sustavna školska poduka djece i mladeži u Carstvu.

U hrvatskome školstvu Crkva i nadalje ima upravnu ulogu. Škole su bile konfesionalne, a pravna se potvrda tomu pronalazi u prerađenoj zakonskoj odredbi iz godine 1845. koja je vrijedila za Hrvatsku i Ugarsku. Upravnu ulogu Crkve u školstvu dodatno je zajamčio i konkordat između Svete Stolice i Austrije sklopljen 1855. godine. U Austro-Ugarskoj osnovno je školstvo bilo uređeno zakonom iz 1869. godine kojim je bilo određeno da osnovno školovanje u Austriji traje osam, a u Ugarskoj šest godina. U Banskoj je Hrvatskoj osnovno školovanje trajalo pet godina, uz opetovnice, koje su trajale dvije do tri godine. Srednje su se škole dijelile na gimnazije, realke i realne gimnazije. Korjenitu promjenu u školstvu donosi odluka Hrvatskoga sabora iz godine 1874. o podržavljenju školstva i prijelazu cjelokupne uprave nad školstvom u domenu Sabora. Vjeronauk je i dalje ostao obvezan predmet, jedan od glavnih, i u svim se razredima predaje dva sata tjedno. Nakon odluke o podržavljenju školstva nužan je bio zakon kojemu bi svrha bila urediti tu materiju. Od te godine osnovno je školstvo postalo nekonfesionalno, a konfesionalne su škole bile privatne, sve do 1888. godine, kada je izglasan novi školski zakon koji konfesionalnim školama daje pravo javnosti.

Škole u franjevačkim samostanima potrebno je, s jedne strane, promatrati u kontekstu povezanosti s ugovorom iz godine 1805. između vlastelinstva u Slavoniji i franjevačkih škola, prema kojemu svim školama upravljaju svećenici, a s druge strane, u kontekstu državne uredbe iz godine 1855. prema kojoj biskupijske vlasti upravljaju odgojem i obrazovanjem u školama, a svjetovne se vlasti brinu o vanjskim potrebama škole. Takva je situacija trajala do 1874. godine, kada novim školskim zakonom, koji je stupio na snagu 1. listopada 1875.

godine, dolazi do preokreta u nadzoru i djelovanju svećenika u školama. Prema novomu zakonu samostanske ovlasti u vezi sa školskom upravom prelaze na Zemaljsku vladu. Od toga su zakona izuzeta područja religiozno-moralnoga odgoja mladeži, koja i nadalje ostaju pod upravom samostana. Također, prema novomu školskom zakonu pučke škole prestaju biti konfesionalne, ali neke odrednice zakona i dalje naglašavaju temeljnu religijsku sastavnicu u školama: zadaća školstva i dalje je ponajprije religiozni i ćudoredni odgoj, učitelj u pravilu treba biti iste vjere kao i učenici, vjeronauk je obvezan predmet. Govoreći o učiteljima-svećenicima u školi, franjevci ističu učitelja kao važnoga čimbenika koji uvelike može pridonijeti kvalitetnomu podučavanju i odgajanju djece i mladeži. Franjevački red potiče svoje svećenike-učitelje da neprestano imaju na pameti potrebu što kvalitetnijega školskoga i vjerskoga odgoja djece i mladeži kao zaloga kvalitetne budućnosti, stoga svećenici-učitelji u školama trebaju djelovati udruženo i činiti školu rasadištem dobro podučene i odgojene mladeži. S takvim je učiteljima škola, prema franjevačkom redu, prava škola. Franjevci su oni koji trebaju voditi računa o tome da učitelji budu istinski ljudi i istinski vjernici koji podučavaju riječju i svjedočenjem, ali moraju poticati suradnju i kvalitetan rad. Stoga franjevački red potiče svećenike-učitelje na još veći rad i revnost u pitanjima odgoja mladeži u školama. Usporedno s otvaranjem franjevačkih škola, knjižnice franjevačkih samostana dobivaju novu ulogu. Nastanak samostanskih franjevačkih knjižnica povezan je s nastajanjem i samih samostana, kada su službujući franjevci sa sobom donosili prve knjige koje su činile osnovnu knjižničnu zbirku. Akademici Josip Bratulić i Stjepan Damjanović u predgovoru bibliografije knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, naziva „Značenje franjevačkih knjižnica u kulturi sjeverne Hrvatske“, pišu kako je povijest kršćanskih redova povezana s knjigama i knjižnicama, s obzirom na činjenicu da su knjige služile i za obrede. Upravo su obredi razlog prvoga prikupljanja knjiga na temelju kojega su nastale današnje franjevačke knjižnice: „*Kasnije su na Zapadu bile oblikovane dvije glavne knjige za zajedničko moljenje i obrede, misal i brevijar, ali su se u isto vrijeme u posebnim prostorijama počele sakupljati knjige, posebice nakon što je dužnost svakog brata redovnika bila u danima korizme pročitati jednu knjigu. Ta je odredba prekretnica u tradiciji samostanskih knjižnica.*”¹ Franjevci su dobivali ili kupovali knjige koje su nadograđivale njihov fond i produbljivale znanja i vještine. Knjige u knjižnicama bile su bogato ilustrirane, a

¹Hoško, F. E. Uvod: Dragocjeno blago franjevačkih knjižnica gornje Hrvatske // Frkin, V., Holzleitner, M. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda 1495. -1850. Zagreb: HAZU : Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. 11- 29. str.

težilo se i prepisivanju knjiga, čime su se posebno bavili redovnici. Otvaranjem škola u franjevačkim samostanima knjižnica dodatno dobiva na važnosti jer školovanjem učenika knjižnice postaju mjesta gdje se nalaze potrebni udžbenici i literatura za obrazovanje. Franjevci-učitelji pišu postavke za javne filozofske rasprave koja su obvezna literatura u školama i učilištima franjevačkoga reda, a sve do 1777. godine, kada započinje djelovanje svjetovne vlasti na školstvo, franjevačke su knjižnice jedini izvori udžbenika, literature i znanja za učenike i studente.

O knjižnici unutar školskoga sustava kao i o propisanim udžbenicima, nužno je naglasiti da se prema zakonskoj odredbi carice Marije Terezije 1777. godine kao obvezan školski i izvanškolski udžbenik koristio *Der grosse Katechismus mit Fragen und Antworten zu öffentlichen und privaten Unterrichte der Jugend in den k. k. Staaten*, koji čini osnovni fond školskih knjižnica. Taj katekizam, jedinstven za čitavu Monarhiju, prevodio se u hrvatskim krajevima u obliku Malog, Srednjeg i Velikog katekizma sve do 1861. godine. Joseph Deharbe izradio je Veliki, Srednji i Mali katekizam, koji su 1861. godine u kontinentalnoj Hrvatskoj uvedeni u školsku upotrebu, a koristili su se i u župnoj katehezi. Navedeni se udžbenik može pronaći u svim franjevačkim knjižnicama u Slavoniji.

U 18. stoljeću organizira se jedinstveni školski sustav pod državnim nadzorom koji predstavlja veliku prekretnicu dotadašnjega neorganiziranoga sustava i široku perspektivu njegova napretka. Prije zakonske regulative školske knjižnice prikupljaju, posuđuju i čuvaju školske udžbenike i priručnike.

Prvim hrvatskim školskim zakonima školske knjižnice postaju obvezne institucije u sastavu škola, a školski su zakoni izravno ili neizravno usklađivali i rad školskih knjižnica. Školske knjižnice formira i financira školska uprava odnosno kotari i općine.

Do druge polovice 19. stoljeća stvoreni su svi potrebni zakoni i nužni uvjeti za otvaranje školskih knjižnica. Na samim počecima razvoja školskih knjižnica njihova je zadaća bila permanentno obrazovanje učitelja, ali samo ustrojstvo školske knjižnice nije upitno jer je bilo propisano zakonom. Za razliku od dotadašnjih, školski zakoni 20. stoljeća navode kako narodna škola mora imati zbirke potrebnih učila i knjižnicu za učitelje i učenike, a po mogućnosti i za građane školske općine. U tim je zakonima razvidno kako je naglasak na „mora imati“, a ne na „trebala bi imati“ školsku knjižnicu. U školske knjižnice obvezno ulaze propisani udžbenici i priručnici za učenike pučke škole i s njom spojene preparandije.

Školske se knjižnice krajem 19. i početkom 20. stoljeća počinju formirati i razvijati, dobivaju svoje prve zadaće, a vrlo se brzo nameću novi ciljevi i poslovi. Već krajem 20. i početkom

21. stoljeća školska knjižnica dobiva novu ulogu u odgojno-obrazovnom sustavu. Ne treba zanemariti činjenicu da je školska knjižnica do tada prešla vrlo dug put, od funkcije produljenog obrazovanja učitelja i razdvojene zbirke knjižnične građe za učitelje i učenike, preko zadaće prikupljanja, obrađivanja i posuđivanja knjižnične građe, sve do suvremene školske knjižnice koja je intelektualno, informacijsko i kulturno središte škole. Uz sve navedene zadaće knjižnica ima utjecaj na kognitivni, psihosocijalni, emocionalni i duhovni razvoj učenika. Upravo zbog tih osobina, suvremena je školska knjižnica sastavni dio škole koji zajedno čine komunikacijsko-informacijski i organizacijski sustav odgoja i obrazovanja, a nove zadaće, ciljevi i usluge školske knjižnice u novom tisućljeću predstavljaju znatan razvoj i školskih knjižnica, ali i školskih knjižničara.

1.1.Struktura doktorske disertacije

Doktorska disertacija i samo istraživanje realizirat će se u šest većih cjelina podijeljenih na poglavlja. Prva cjelina daje uvodni pregled teme disertacije, kratak presjek strukture rada, pregled dosadašnjega istraživanja, cilj i hipotezu istraživanja te metode istraživanja i očekivani znanstveni doprinos predloženoga istraživanja.

U drugoj je cjelini opisan povijesni pregled franjevacu od osnutka reda do danas, s posebnim poglavljem o franjevcima u Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda te franjevcima u kontinentalnoj Hrvatskoj s izdvojenim gradovima: Osijekom, Našicama, Požegom, Slavonskim Brodom, Vukovarom i Ilokom, koji će predstavljati izdvojeni uzorak na kojem će se provoditi istraživanje. Potpoglavljima o povijesnom pregledu franjevacu u Osijeku, Našicama, Požegi, Slavonskom Brodu, Vukovaru i Iloku te njihovim djelovanjem u obrazovanju i školstvu kao i o njihovim knjižnicama prikazat će se kulturno povijesna i odgojno-obrazovna funkcija franjevačkoga reda, samostana i knjižnica.

Treću cjelinu čini povijesni pregled školstva i školskoga knjižničarstva u Republici Hrvatskoj, s naglaskom na zaseban povijesni pregled i analizu osnovnoga školstva, srednjega školstva i visokoga školstva te povijesni razvoj školskih knjižnica od preuzimanja školstva u svjetovnu nadležnost do danas. Pregledom izabrane literature, kojom se pojašnjava kronološki razvoj školstva i školskih knjižnica u Republici Hrvatskoj, i prvim zakonima u školstvu cilj je utvrditi predmetno područje istraživanja te činjenična saznanja o razvoju školstva i školskih knjižnica.

Četvrta cjelina sadrži istraživanje koje je usmjereno na sadržajnu i kulturno povijesnu analizu knjižničnih fondova franjevačkih knjižnica u Osijeku, Našicama, Požegi, Slavonskom Brodu, Vukovaru i Iloku. Istraživanje će teorijskim pretpostavkama i analizom knjižničnih fondova franjevačkih knjižnica u Slavoniji dati konkretne poveznice franjevačkih samostanskih knjižnica i školskih knjižnica kroz povijest do danas, a pregled izabrane literature i samo istraživanje u franjevačkim knjižnicama Slavonije bit će predmetno područje istraživanja.

Peta cjelina sadrži zaključna razmatranja. Za svaki unaprijed zadani cilj sintetizirat će se pripadajući zaključak. Temeljem navedenih zaključaka iz provedenoga istraživačkog rada potvrđuje se hipoteza da su franjevačke knjižnice Slavonije ishodišta hrvatskoga školskog knjižničarstva.

Šestu cjelinu čine popis literature i popis objavljenih radova i izlaganja kojima se utvrđuje uključenost istraživača u problem istraživanja.

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Ideja za istraživanje o začetcima školskoga knjižničarstva prepoznata je tijekom izvođenja studentske prakse u knjižnicama franjevačkih samostana u Slavoniji. Uvidom u knjižničnu građu u franjevačkoj knjižnici u Osijeku uočen je velik broj udžbeničke literature i filozofskih rukopisa profesora škola i učilišta koja su se otvarala tijekom 18. stoljeća u Franjevačkom samostanu u Osijeku. Školski udžbenici činili su osnovni fond svjetovnih školskih knjižnica, stoga proučavanje fondova franjevačkih samostana u Slavoniji te pronalaženje udžbeničke literature potvrđuje činjenicu kako su franjevačke samostanske knjižnice ishodišta školskoga knjižničarstva. Dosadašnja istraživanja pokazuju zastupljenost izvora informacija o povijesti franjevačkih samostana i knjižnica, kao i istraživanja u području djelovanja franjevačkih škola i učilišta. Najveći doprinos u proučavanju povijesti franjevačkog reda u Slavoniji dao je Franjo Emanuel Hoško djelima *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća* (2000.), *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj* (2001.), *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj* (2002.) te *Slavonska franjevačka ishodišta* (2011.), u kojoj ističe utjecaj franjevaca u kontinentalnoj Hrvatskoj na razvoj društvenih, kulturnih i prosvjetnih zbivanja. Uz škole koje su franjevci osnivali za obrazovanje pripadnika svojega reda, riječ je i o sastavljačima prvih školskih početnica, brojnih školskih priručnika, abecedarija, gramatika, rječnika, filozofskih i teoloških članaka. Premda u franjevačkom Pravilniku ne postoje zakonske uredbe o obrazovnom i prosvjetnom djelovanju, svakodnevni je život zahtijevao obrazovnu djelatnost pa su se njome svesrdno bavili.

Rad franjevacu u hrvatskome narodu ima svoju povijest i tradiciju, svoje korijene i izvore te svoje zapise. Sve ono što je vrijedno za pojedinca ili širu zajednicu nosi veliku odgovornost, posebice u vidu prenošenja novih spoznaja drugima i očuvanja vjerodostojnosti svih tragova prošlosti za buduće naraštaje. O tim i sličnim spoznajama progovara Posavec u knjizi *Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije* (1993.).

Promišljanja o utjecaju franjevacu datiraju s kraja 80-ih godina prošloga stoljeća kada su se pokušale objasniti poveznice utjecaja franjevacu na školstvo. Središnja mjesta teološke izobrazbe bila su nakon 1710. godine Budim, Osijek, Šibenik, Makarska i Petrovaradin, a rad je učitelja u tim školama bio prioritetno usmjeren na nastavu, o čemu svjedoče sačuvani filozofski i teološki rukopisi te popisi tezarija za javne rasprave. Istovremeno rukopisi su jasan dokaz pluralizma u tadašnjem filozofskom i teološkom obrazovanju u hrvatskim crkvenim visokim školama jer franjevačke su škole promicale tzv. skotističku filozofiju i teologiju.

Franjevci naime dolaze u slavonske gradove, osnivaju samostane s učilištima i knjižnice. O doprinosu franjevacu te njihovu kulturno povijesnom razvoju piše Paškal Cvekan u knjigama: *Osječki franjevci* (1987.), *Franjevci u Abinim Našicama* (1981.), *Franjevci u Požegi* (1983.), *Franjevci u Brodu* (1984.), *Franjevci u Vukovaru* (1986.) i *Franjevci u Iloku* (1986.).

Franjo Emanuel Hoško u svojem djelu *Crkveno školstvo Hrvata kroz vjekove* (2003.) piše o počecima gimnazijskoga obrazovanja u organizaciji crkvenih redova tijekom 16. i 17. stoljeća te o njihovu utjecaju na sustav onodobnoga obrazovanja. Franjevci dolaze u Slavoniju krajem 13. stoljeća, a od 17. stoljeća imaju u gradovima samostanske rezidencije, uz koje počinju graditi i samostane i crkve. Tada nastaju i samostanske knjižnice, koje su izrasle u najbogatije i najvrjednije samostanske knjižnice danas u Hrvatskoj. Posebnu pozornost treba obratiti i na najdragocjenije zbirke stare i rijetke hrvatske knjige odnosno "hrvatsku raru" koju Vatroslav Frkin u knjizi *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495. -1850.* (2012.) definira kao djela koja su od posebne vrijednosti, tj. rijetka djela s određenom starošću i još ponekim posebnostima, nastala do 1850. godine. Ti podatci izravno upućuju o kvantitativnim i kvalitativnim izvorima koji su ujedno i ishodišta u proučavanju početaka razvoja hrvatskoga školskog knjižničarstva. O povijesti školstva i prvim školskim knjižnicama Kraljevine SHS od najstarijih vremena do danas govori Munjiza u knjizi *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (2009.). U knjizi *Školski knjižničar* autorica Kovačević i Lovrinčević (2012.) ističu se potrebe globalne zajednice i zahtjevi informacijskoga doba koji su preoblikovali knjižničarstvo, posebice školsko

knjižničarstvo u vidu suvremene upotrebe tehnologije, u cilju isticanja ekonomske, kulturne, obrazovne i komunikacijske uloge knjižnica u današnjem suvremenom svijetu. U skladu s tim moderna znanost i znanstvena komunikacija ističu nezaobilaznu ulogu knjižnica i knjižničara u prijenosu znanja.

1.3. Cilj i hipoteza istraživanja

Svrha je ovoga znanstvenog istraživanja dokazati da su franjevačke knjižnice utemeljile školsko knjižničarstvo te kao takve postale njihovim ishodištem. O ishodištu školskoga knjižničarstva nije se mnogo pisalo, stoga ovo istraživanje ima znakovit učinak na sustav odgoja i obrazovanja.

Neka su od pitanja na koja se planira odgovoriti ovim istraživanjem:

Na što su utjecale franjevačke knjižnice do osnivanja prvih svjetovnih škola i školskih knjižnica?

Transparentnom i relevantnom literaturom te istraživanjem kojim je provedena analiza prvih knjižničnih kataloga i prvih udžbenika u franjevačkim knjižnicama Osijeka, Našica, Požege, Slavanskog Broda, Vukovara i Iloka izoštrit će se cjelovit prikaz važnosti i potrebe franjevačkih knjižnica koje su promicale pismenost, podučavanje i obrazovanje te bile uzor svjetovnim školama i školskim knjižnicama za njihovo osnivanje, razvoj i organizaciju.

Koja su glavna obilježja franjevačkih samostanskih knjižnica?

Posebice je važno predočiti knjižnični fond franjevačkih knjižnica u Osijeku, Našicama, Požegi, Slavanskom Brodu, Vukovaru i Iloku te prikazati uloga pronađenih i istraženih knjižničnih kataloga koji će biti objektivni pokazatelji ishodišta školskoga knjižničara.

Koliko je vrsta knjižnične građe u franjevačkim knjižnicama značajno za nastanak fonda školskih knjižnica?

Značajnost će se knjižnične građe pokušati dokazati reprezentativnim uzorkom pronađene udžbeničke građe u franjevačkim knjižnicama Osijeka, Našica, Požege, Slavanskog Broda, Vukovara i Iloka kojim se potvrđuje njezina neizostavna uloga u nastanku fonda školskih knjižnica.

Koliko je bitno ostvariti sinergiju prostora knjižnice unutar samostana?

Nastankom knjižnica unutar samostana upućuje se na poticajno djelovanje uporabe knjižnične građe klerika koji su prvi učenici franjevačkih učilišta.

Koliko je bitna uloga knjižničara unutar franjevačkih knjižnica?

Osnivanjem knjižnica unutar samostana omogućit će se dostupnost udžbeničke literature i podučavanje klerika koje su provodili franjevački knjižničari.

U doktorskoj disertaciji postavlja se cilj koji bi trebao proizići iz odgovora na postavljeno problemsko pitanje: Utječu li zbirke hrvatskih franjevačkih knjižnica na razvoj školskog knjižničarstva? Iz navedenoga se problemskoga pitanja postavlja glavni cilj istraživanja: Utvrditi ishodište hrvatskoga školskog knjižničarstva proučavanjem i istraživanjem fonda, kataloga, korisnika, prostora i knjižničara pomoću reprezentativnih istraženih zbirki zastupljenih u franjevačkim samostanima Republike Hrvatske.

Temeljno polazište koje se želi u ovom radu dokazati jest da su ishodišta hrvatskoga školskog knjižničarstva upravo u franjevačkim knjižnicama Slavonije.

Uz glavni cilj postoje i sporedni ciljevi i zadatci koji će rasvijetliti temeljno polazište ovoga istraživanja, kao i pokazatelje važnosti utjecaja franjevačkoga reda u Slavoniji na razvoj školstva. Ostali su sporedni ciljevi: utvrditi vezu knjižnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana u Slavoniji u odnosu na druga područja istraživanja i njihove izvore te ispitati povezanost knjižnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana s razvojem hrvatskoga školskog knjižničarstva. Analizom bogate knjižnične zbirke baštinskih franjevačkih samostana utvrdit će se tijekom razvoja školskoga knjižničarstva od kraja 17. stoljeća do danas, obrazložiti teorijski koncept knjižnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana (Osijek, Našica, Požege i Slavnskog Broda, Vukovara, Iloka) te istražiti povijesni razvoj i važna uloga samostana kao središta duhovnoga i obrazovnoga života određenog kraja. Knjižnične zbirke franjevačkih samostana, kako će se dokazati, ishodišta su bavljenja znanostu i kulturom, a njihovi su rizičari prvi knjižničari. Iz toga proizlazi postavka da na tragu ustroja samostanskih zbirki valja graditi ishodišta hrvatskoga školskog knjižničarstva, a upravo je ovim istraživanjem moguće utvrditi njegovo ishodište. Pozitivan pak odgovor na postavljeno problemsko pitanje stvorit će dokaz koji će utjecati na kvalitetniji razvoj školskoga knjižničarstva.

Za potrebe ovog istraživanja postavlja se hipoteza: Franjevačke knjižnice Slavonije ishodišta su hrvatskoga školskog knjižničarstva.

Iz osnovne hipoteze istraživanja proizlaze i dvije pothipoteze:

1. Analiza knjižničnog fonda franjevačkih samostana Slavonije potvrđuje postojanje udžbeničke građe.
2. Analizom knjižnica franjevačkih samostana Slavonije potvrđuje se da je riječ o počecima školskoga knjižničarstva.

1.4. Metodologija istraživanja

Metodologija se istraživanja temelji na povijesnom pristupu u analiziranju baštinskih knjižnih zbirki franjevačkih samostana te njihova utjecaja na razvoj hrvatskoga školskog knjižničarstva od kraja 17. stoljeća do danas.

Cilj je rada na osnovu analize fonda franjevačkih knjižnica dobiti konkretne pokazatelje o utjecaju knjižnih zbirki franjevačkih samostana na razvoj školskih knjižnica u Hrvatskoj. Kako bi se dobili relevantni pokazatelji, čime bi se potvrdila glavna hipoteza, primijenit će se i kvalitativne i kvantitativne znanstvene metode u istraživačkom procesu.

Kvalitetna obrada znanstvenih činjenica, razrada postupaka i potvrda glavne hipoteze uvjetovale su primjenu sljedećih metoda istraživanja: povijesne, komparativne, deskriptivne metode, metode indukcije, analize i sinteze te komparativne analize znanstvene i operativne dokumentacije.

Doktorska disertacija temelji se na problemskom pitanju: Može li se u cijelosti potvrditi ili negirati postavljena glavna hipoteza o ključnom utjecaju knjižnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana na ishodišta i razvoj hrvatskoga školskog knjižničarstva?

Prikupljanje podataka za znanstveno istraživanje provedeno je na reprezentativnom uzorku, koji čini deset udžbenika iz svake od šest franjevačkih samostanskih knjižnica Slavonije (ukupno 60 udžbenika), a pri njihovu su opisu primijenjene znanstvene metode i tehnike ispitivanja.

Istraživat će se iz:

- zbirka franjevačke knjižnice iz Osijeka (do 1850.godine),
- zbirka franjevačke knjižnice iz Našica (do 1850.godine),
- zbirka franjevačke knjižnice iz Požege (do 1850.godine),
- zbirka franjevačke knjižnice iz Slavonskog Broda (do 1850.godine),
- zbirka franjevačke knjižnice iz Vukovara (do 1850.godine),
- zbirka franjevačke knjižnice iz Iloka (do 1850.godine).

Postupak: Odrediti glavni cilj, sporedne ciljeve, hipoteze, provesti istraživanje, statistički obraditi podatke i prikazati rezultate istraživanja.

Za potrebe istraživanja koristit će se metode:

- metoda indukcije - kojom će se temeljem dobivenih rezultata proučavanja zbirki franjevačkih samostana Osijeka, Vukovara, Iloka, Našica, Požege i Slavenskog Broda doći do općeg zaključka o utjecaju franjevačkih samostanskih knjižnica na nastanak školskog knjižničarstva,
- metoda analize - kojom će se analizirati fond, katalogi, prostor, korisnici i knjižničari u franjevačkim samostanskim knjižnicama Osijeka, Vukovara, Iloka, Našica, Požege i Slavenskog Broda,
- metoda sinteze - kojom se planira doći do novih zaključaka, tj. do potrebe za knjižničnim fondovima u školskim knjižnicama kao izvorima znanja u odgojno-obrazovnom sustavu,
- metoda komparacije - kojom će se usporediti franjevačke knjižnice od osnutaka do danas te svjetovne školske knjižnice,
- metoda dokazivanja - kojom će se pokušati dokazati istinitost hipoteze da su franjevačke knjižnice Slavonije ishodišta hrvatskoga školskog knjižničarstva.
- povijesna metoda - kojom će se temeljem istražene zbirke franjevačkih samostana kronološki utvrditi što se događalo do 1850. godine,
- metoda deskripcije - kojom će se opisati procesi razvoja franjevačkih samostanskih knjižnica.

Vremenik se istraživanja okvirno veže uz dvije faze istraživanja. Prva faza istraživanja započela je 1. kolovoza 2014. godine, a svi su potrebni istraživani podatci prikupljeni do 1. prosinca 2014. godine. Nakon toga uslijedila je druga faza istraživanja, od siječnja 2015. godine. U toj su fazi, temeljem prikupljenih podataka, grupirani, analizirani, statistički obrađeni i grafički prikazani te komentirani rezultati istraživanja.

S obzirom na velike mogućnosti kvantitativnoga i kvalitativnoga pristupa u istraživanju teme rada dobiveni će rezultati omogućiti dublju analizu utjecaja knjižnih zbirki baštinskih franjevačkih samostana na razvoj knjižničarstva i srodnih znanstvenih područja.

1.5. Očekivani znanstveni doprinos predloženoga istraživanja

Na temelju rezultata ovoga istraživanja utvrdit će se postojanje uzročno-posljedične veze školskoga knjižničarstva i njegova utjecaja na razvoj odgojno-obrazovnoga sustava. Pretpostavka je da će rezultati istraživanja potvrditi da su franjevačke samostanske knjižnice ishodište školskoga knjižničarstva Republike Hrvatske te će kao takve utjecati na povećanje motivacije učenika za prepoznavanjem važnosti knjižničnih fondova u školskim knjižnicama, stvarajući veće zanimanje učenika za razvijanje vještina, znanja i sposobnosti.

Dobiveni rezultati mogu biti od važnosti u daljnjem istraživanju usmjerenom na utjecaj i ulogu školskih knjižnica u odgojno-obrazovnom sustavu u Republici Hrvatskoj, stoga očekivani znanstveni doprinos ovoga rada doprinosi kulturnoj povijesti Slavonije s naglaskom na razvoj školskoga knjižničarstva. Sustavno će se, u skladu s najavljenom metodologijom, opisati referentna literatura, čime će se dobiti cjelovita teorijska podloga koja omogućuje kvalitetan i učinkovit povijesni razvoj školskoga knjižničarstva, od začetaka u najstarijim samostanskim franjevačkim riznicama. Istraživanjem će se utvrditi neprekidno djelovanje školskoga knjižničarstva čiji se tragovi nalaze u uređenom sustavu najstarijih obrazovnih i znanstvenih institucija u sklopu franjevačkih samostana. Znanstveni će pristup navedenoj problematici uputiti na valjano valoriziranje i vrjednovanje baštinskih knjižnih riznica i njihovo prepoznavanje i tumačenje kao začetka, ali i polazišta organiziranoga i sustavno uređenoga školskog knjižničarstva.

Provedbom istraživanja očekuje se potvrditi postavljenu hipotezu, koja se ujedno smatra i temeljnim polazištem za daljnji rad školskih knjižnica u ostvarivanju konsenzusa pri utvrđivanju i određivanju rada školskih knjižničara u Republici Hrvatskoj. Naposljetku, neophodno je upoznati javnost s rezultatima istraživanja u vidu javnoga predavanja na akademskoj razini, čime će se omogućiti daljnji nastavak istraživanja.

II. Franjevci od osnutka do danas

2.1. Povijest franjevac

Jedan od najznačajnijih svetaca Katoličke crkve zasigurno je osnivač franjevačkog reda sv. Franjo Asiški. Sin Pietra Bernardonea i Pike Bernardone rođen je 1182. godine u Asizu, gradiću u srednjoj Italiji. Odrastao je u bogatoj trgovačkoj obitelji.² Kao dječak i mladić bavio se prodajom sukna što je bilo i očevo zanimanje. U sebi je uvijek osjećao vatrenu želju da bude prvi, da prednjači, da se na neki način odlikuje. Prirodne kvalitete koje su ga pratile tankočutna su osjećajnost, samilost prema siromasima kojima bi dijelio obilnu milostinju, a bio je i čudoredno neporočan. Povjesničari navode kako je 1202. godine buknuo rat između Peruggie i Asiza u kojem je sudjelovao i sv. Franjo. Stanovnici grada Asiza bili su poraženi, a među zarobljenicima našao se i sv. Franjo.

Kad se vratio iz zarobljeništva iz Peruggie i oporavio od podulje bolesti, pokušao je poći za novom slavom koja dolazi od junaštva u oružanoj viteškoj borbi. Uputio se stoga prema pokrajini Pugli, a zaustavio u Spoletu. Uzrok je tomu bio tajanstveni glas u snu koji ga je pozivao da radije slijedi gospodara nego slugu. Sveti se Franjo tada vratio u svoj grad, prestao se kretati u veselim društvima te započinje život revnog razmišljanja i pobožnosti. Kako bi svladao ono što mu je bilo odvratno, posvetio se herojskoj ljubavi prema siromasima i gubavcima. Otac Atanazije Matanić piše kako je između 1205. i 1206. godine sv. Franjo Asiški započeo svoj put obraćenja. Između 1206. i 1207. godine popravlja crkvice sv. Damjana i sv. Marije Anđeoske-Porcijunkulu. Tada već potpuno u srcu obraćen i posve opredijeljen za Krista, Franjo se javno pred pobožnim asiškim biskupom Gvidom II. odrekao svih dobara i prava na očinsku baštinu. Time se kao pokornik i Bogu posvećena osoba posve podložio crkvenoj vlasti. Kroz život ga vodi glas koji mu nalaže apsolutno siromaštvo, ponizno predanje i pouzdanje u Boga, što uključuje obilaženje i propovijedanje Radosne vijesti Božjemu puku. Godinu dana kasnije okuplja oko sebe i prvu braću s kojom počinje propovijedati vjeru.³ Sv. Franjo Asiški nije svojim djelovanjem želio osnovati ikakav red ili zajednicu, no ipak je svojom jednostavnošću i gorljivošću prema Bogu mnoge ljude potaknuo na životne promjene. Kako je bio izniman Božji svjedok, nadahnjivao je ljude svojega vremena da žive u siromaštvu i jednostavnosti poput njega. Prvi je brat koji je pristupio Franji i odlučio djelovati s njim Bernardo Kvintavalski.

² Usp. Bobin, C. Najmanji od najmanjih. Zagreb: Teovizija, 2003. Str. 2-3.

³ Usp. o. Matanić, A. Na izvoru franjevačke duhovnosti. Split: Sympson, 2003. Str. 50.

Zapisano je da su odmah drugi dan po njegovu dolasku otišli u crkvu sv. Nikole gdje su se pomolili Bogu da potvrdi Bernardovu odluku. Tijekom godine pridružuje im se još nekoliko laika, a 1209. godine bilo ih je jedanaestero braće. Upravo se ta godina smatra godinom osnivanja franjevačkog reda.⁴ Broj se braće povećavao pa je sv. Franjo ubrzo uvidio da će im trebati kakvo pravilo prema kojemu bi uredili način života, stoga ga je i napisao, služeći se pri tom uglavnom riječima svetog Evanđelja. Prvo Pravilo života po Evanđelju usmeno je potvrdio papa Inocent III., a točan datum nastanka smatra se 16. travnja 1209. godine. Prvo pisano Pravilo odobrio je papa Honorije III. 29. studenoga 1223. godine. Time je osnovan Red manje braće (Prvi franjevački red).⁵

Godine 1212., na samu Cvjetnicu, sv. Klara, tada djevojka od 18 godina, odlazi od kuće želeći prihvatiti redovnički život. Iste se godine s još dvjema sestrama nastanjuje u crkvicu sv. Damjana, a ubrzo nakon toga sv. Franjo za njihov Red klarisa donosi i Pravilo II. Godine 1221. osnovao je sv. Franjo i III. franjevački red. Dvije godine kasnije, 1223. g., u Fonte Colombu, pored Rietija, na svetkovanje Duhova saziva opći kapitul radi proširenja Pravila.⁶

Franjevci su putovali i širili Božji nauk, ali zbog bolesti i oluja sv. Franjo morao se vratiti kući ne došavši do cilja. Ipak, nije odustajao od svojih apostolskih namjera pa je 1219. godine uspio doći u Svetu zemlju, u Siriju i Egipat, gdje je propovijedao u prisutnosti dobrohotnog i razboritog sultana Al-Malik Al-Kamila. Na taj je način svojoj braći otvorio prostrano polje misionarskoga rada na Bliskom istoku. Vrativši se s Istoka te prepustivši upravu Reda u ruke svojih vikara Pietra Cattanija i brata Ilije, sveti se Franjo većinom bavio unutarnjom organizacijom svojega Reda održavajući kapitule ili skupštine.

Konačnu papinu potvrdu dobiva 19. rujna 1223. godine. Iste godine odlazi u Grecio, samotište u kojemu postavlja prve jaslice. Godine 1224. na La Verni sv. Franjo Asiški ima viđenje i prima stigme. Bolestan i pred smrt vraća se u Asiz te u crkvi podno Asiza-Porcijunkuli ostavlja oporuku nekoliko dana prije smrti. Oporuka je spis kojim podsjeća braću na Pravilo. Umro je 4. listopada 1226. godine u dobi od četrdeset četiri godine, točno dvadeset godina od obraćenja.⁷

⁴Semren, M. Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda Zagreb; Sarajevo: Svjetlost riječi; Mostar: Ziral, 2003. Str. 1-2.

⁵Čovo, A. Franjo Asiški u izgradnji Crkve: vjeronaučna olimpijada 2009.: priručnik za srednje škole. Split: Vijeće franjevačkih zajednica u RH i BiH, Franjevački institut za kulturu mira, 2008. Str. 2.

⁶Usp. Čelanski, T. Životopis sv. Franje Dostupno na:

<http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf> (16. 6.2015.)

⁷Isto. URL: <http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf> (17.6.2015.)

Dana 16. srpnja 1228. godine, dvije godine nakon njegove smrti, u Asizu papa Grgur IX. proglasio je Franju Asiškog svetim. Njegovi su posmrtni ostatci 1230. godine iz crkve sv. Jure, koja je dio današnje bazilike sv. Klare, preneseni u dvostruku baziliku koja danas nosi njegovo ime. Za vrijeme svojega kratkog života godine 1225. napisao je i prvu pjesmu na narodnom jeziku u talijanskoj književnosti, Pjesmu stvorova ili Pjesmu brata Sunca.⁸

Franjevci kao crkveni red stoljećima zauzimaju značajno mjesto u Katoličkoj crkvi, a dijele se u tri reda: Red manje braće (muški red), Klarise (ženski red), Franjevački svjetovni red (muški i ženski red) i Franjevci trećoredci glagoljaši (muški samostanski red). Prva tri reda predstavljaju franjevce u širem smislu, usuprot prvomu redu koji označava franjevce u užem smislu (*ordo fratrum minorum*), kojima je papa Inocent 1223. godine potvrdio Pravilo. U tom se redu dugo godina vodila živa rasprava o siromaštvu, jednom od temeljnih zavjeta franjevaca. Jedni su u tom pogledu bili rigorozniji, a drugi pak liberalniji. Godine 1517. podijelili su se na rigoroznije opservante i liberalnije konventualce. Od opservanata se 1525. godine odijelilo jedno krilo prozvavši se kapucinima. Kasnije su se izdvojili i rekolekti, reformati i bosonogi. Kako bi ostali vjerni utemeljiteljevu idealu, franjevci su pokretali brojne reforme, a sve je ogranke ponovno sjedinio papa Leon XIII. godine 1897. pa od tada djeluju Red manje braće (OFM), Red manje braće konventualaca (OFMConv) te Red manje braće kapucina (OFMCap).⁹

2.2. Franjevci u Hrvatskoj

Počeci franjevačkog neprekidnog djelovanja u Hrvatskoj sežu još u vrijeme života sv. Franje Asiškog. Franjevci u to vrijeme dolaze na prostore današnje Hrvatske, ali nemaju samostane, već su njihove nastambe nicala uz feudalne zamke i unutar gradskih zidina. Vitomir Belaj, značajni hrvatski etnolog, u svojem članku *Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* piše kako su još za života sv. Franje nastali samostani u Varaždinu i Zagrebu, no treba naglasiti kako o tome nema pisanih dokaza.¹⁰ Ipak, na generalnom kapitulu u Asizu 1217. godine predviđeno je osnivanje, za područje ondašnje ugarsko-hrvatske države, jedinstvene Ugarske provincije (*Provincia Hungariae*). Provincija je osnovana 1232. godine i imala je voditelja fr. Johannesasa (*primus minister Hungariae*). Tako od 1232. do 1239. godine na području ugarskog Zadunavlja,

⁸Isto. URL: <http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf> (1.7.2015.)

⁹Esser, K. Pregled povijesti Franjevačkog reda, Sarajevo, 1974. Str. 9.

¹⁰Belaj, V. Razvoj franjevaštva na području hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. // Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda./ ur. Fra Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vitomir Belaj. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992. Str 23.

zapadne Ugarske i istočne Slavonije franjevci djeluju u posebnoj, jedinstvenoj i samostalnoj provinciji.

Godine 1232. izdvojili su se primorski i dalmatinski samostani u samostalnu slavensku provinciju Dalmaciju, a 1239. godine na generalnom kapitulu u Rimu Ugarska i Ostrogonska provincija bile su ujedinjene u jedinstvenu Provinciju ugarskog kraljevstva, dok su primorsko-dalmatinski samostani, s istarskim, ostali samostalni u okviru Slavenske provincije sv. Serafina. Godine 1393. ta provincija mijenja ime u Provinciju sv. Jeronima, a proteže se na područje Dalmacije i Istre, sa svojim samostanima na priobalju i otocima, od Rovinja do Kotara. Provincija se već u 13. stoljeću organizirala u četiri kustodije: istarska, rapska, zadarsko-splitska te dubrovačka, a zajedno su brojile 25 samostana. Prema povijesnim dokumentima prvi samostani u Trogiru, Zadru, Splitu, Dubrovniku i Puli nastali su na području Provincije sv. Jeronima još za života sv. Franje. Tijekom 20. stoljeća Provincija je doživjela značajne promjene pa se tako u njezine djelatnosti ubrajaju propovijedi, nastava vjeronauka, ali i kulturna djelatnost. Članovi posebice ističu apostolsku djelatnost koju Provincija razvija u tzv. pučkim misijama pomoću raznih "pučkih" pobožnosti i vođenjem Franjevačkog svjetovnog reda. Franjevačka provincija sv. Jeronima imala je dugu povijest, a provincijom je službeno postala 1899. godine ujedinjenjem tadašnje dubrovačke i zadarske provincije. Braća iz te provincije mogu se ponositi i djelovanjem u raznim drugim djelatnostima, poput ljekarstva (Ljekarna male braće u Dubrovniku), a djelovali su i djeluju i kao prosvjetitelji i čuvari kulturnoga, književnoga i muzejskoga blaga, poklanjajući posebnu pozornost knjižnicama koje obiluju vrijednim rukopisima i tiskanim djelima.

Danas je sjedište provincije u Zadru, ukupno broji 58 zavjetovanih redovnika. Jedan od najpoznatijih pripadnika te provincije bio je jedan od najznačajnijih hrvatskih svetaca, sv. Nikola Tavelić, ali i papa Nikola IV. Posljednjih godina braća Provincije posvećuju više pozornosti pastoralnim ustanovama i brigama, o čemu svjedoči njihova nazočnost u južnoj Africi, u Crnoj Gori, a osobito u nekim većim župama u Istri i Dalmaciji (Pula, Rijeka, Zadar, Split itd). Na čelu provincije danas je fra Andrija Bilokapić.¹¹

Provincija Ugarskog kraljevstva radila je na obnovi vjerskog života nakon odlaska Tatara. Do kraja 15. stoljeća ta se provincija dobro razvijala, bila je podijeljena u sedam kustodija (ostrogonsku, đursku, jegersku, biogradsku, pečušku, zagrebačku i srijemsku) te je imala

¹¹Usp. Povijesni pregled. Dostupno na URL: [http://www.ofm-sv-jeronim.ht/tko-smo-mi/pastoralno-djelovanje-2/\(10.7.2015.\)](http://www.ofm-sv-jeronim.ht/tko-smo-mi/pastoralno-djelovanje-2/(10.7.2015.))

dvadeset i pet samostana. Područja su Ugarske provincije nastanjena Hrvatima bila: zagrebačko (pripadajući su gradovi: Zagreb, Virovitica, Našice, Požega, Grabovnik, Đurđevac, Kostajnica- tako je bilo u 13. stoljeću, a od 15. stoljeća i samostan u Seglaku kraj Valpova te u 16. stoljeću samostan u Predgrađu kraj Siska i u samom Sisku); pečuško (pripadajući su gradovi: Varaždin, Pečuh, Šegežd, Koprivnica, a od 15. stoljeća pripadaju im samostani u Falkošu, Semenju, Ludbregu, Kanjiži i Ormožu); Srijemska kustodija (pripadali su joj gradovi: Bač, Ilok, Mitrovica, Tordinci, Banoštar, Ench, Zemun i Vrdnik). Takva struktura provincije, bez većih promjena, ostala je do dolaska Turaka u 16. stoljeću, osim što je godine 1523. godine promijenila ime u Provinciju sv. Marije. Vlasti su podržavale njihov razvoj, donosili su novu i svježiju religioznu silu za razliku od benediktinaca kod kojih je u međuvremenu došlo do zamora, a i viteški redovi nisu bili u najboljem stanju.¹²

Potkraj 14. stoljeća u Slavoniji postoje četiri samostana koja pripadaju bosanskoj vikariji, u Đakovu, Vrbici, Alšanu i Čereviću. U 16. se stoljeću odvajaju od bosanske vikarije u samostalnu vikariju Presvetog Spasitelja.

Franjevci su nekada, ali i danas, svugdje rado primljeni pa su tako neki drugi crkveni redovi i veleposjednici franjevcima u prošlosti ustupili svoje samostane i gospodarstva na korištenje. Kako piše Franjo Emanuel Hoško, obitelj Aba dala je svoj posjed u Našicama, a benediktinci su im ustupili svoj samostan u Ivanić Gradu.¹³ Zahvaljujući darovnicama kraljeva i velikaša, franjevački su samostani ekonomski jačali, no prodorom Turaka na područje Ugarske provincije znakovito dolazi do propadanja katoličkih crkvenih struktura pa tako i franjevačke zajednice. Pastoralno služenje narodu na tim područjima okupacije preuzimaju franjevci Bosne Srebrne sve do kraja 17. stoljeća, a mnogi su samostani srušeni ili napušteni pa je i njihov rad zamro.

Nakon istjerivanja Turaka iz naših krajeva situacija se mijenja. Neke su se provincije počele oporavljati pa započinje znakovito djelovanje franjevaca diljem Hrvatske gdje su društveno-političke prilike uvjetovale promjene u organizaciji i djelovanju franjevaca. Dolazi do sukoba između bosanskih, ugarsko-slavonskih i dalmatinskih franjevaca pa se stara provincija raspala na tri nove: Provinciju Bosna Srebrna, Provinciju sv. Ivana Kapistrana i Provinciju sv. Kaje. Kapistranska je provincija prostorno bila najveća i najbrojnija samostanima. Važno je spomenuti 1757. godinu kada su svi slavonski samostani pripojeni

¹²Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 12.

¹³Hoško, F. E. Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001. Str. 33.

Provinciji sv. Ivana Kapistrana, no takvo stanje se promijenilo za vladavine carice Marije Terezije. U to su vrijeme franjevci potiskivani sa župa kako bi ustupili mjesto svjetovnom kleru. Doba jozefinizma, reformi, ratova bilo je teško razdoblje za djelovanje franjevac, no nikad nisu posustali u aktivnostima svoje pastoralne zadaće. Još veći udarac crkvi, a tako i franjevcima, zadaje car Josip II. koji u Austro-Ugarskoj Monarhiji provodi prosvjetiteljske reforme u kojima je ukinuto sedamsto samostana. Nakon smrti cara Josipa II., točnije 1791. godine, ukinuta je zabrana o primanju novaka u Red, no trebalo je proći nekoliko godina prije no što su proradili novicijati. Krajem 19. stoljeća, točnije 1855. godine, Austro-Ugarska Monarhija sklopila je dogovor sa Svetom Stolicom te je Crkva u Hrvatskoj dobila ponovnu slobodu pa je tako došlo i do obnove franjevačkoga reda. Vitomir Belaj piše kako su se posebno istaknuli franjevci Klaro Vascotti, Salezije Voklč, Josip Matzek i Kajo Agić koji su svojim djelovanjem pridonijeli obnovi franjevaštva na području današnje Hrvatske.¹⁴

Papa Leon XIII. 1897. godine sjedinjuje sve franjevačke grane u Ordo fratrum minorum i propisuje im jedan statut i jednu nošnju. Nakon toga ponovno dolazi do novog razgraničenja pa je čitava Ugarska provincija razdijeljena - na zapadu je ostala stara Provincija sv. Marije, središnji je dio pripao Provinciji sv. Ivana Kapistrana, a cijeli istočni dio bio je Provincija sv. Stjepana.¹⁵

Nakon razdiobe cijelo je hrvatsko-slavonsko područje 3. lipnja 1900. godine odijeljeno i osnovana je Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu čiji je prvi provincijal bio Vendelin Vošnjak.¹⁶ Hrvatska franjevačka provincija naslijedila je raznoliko pastoralno služenje Crkvi u Hrvata, koje su u 13. stoljeću započeli franjevci svojim dolaskom u hrvatske zemlje, a zatim ga stoljećima gradili ovisno o potrebama Crkve u različitim razdobljima crkvene i narodne povijesti. Tako je i sadašnje pastoralno služenje hrvatskih franjevac u mnogočemu uvjetovano upravo tim višestoljetnim nasljeđem.¹⁷

Franjevačke aktivnosti nisu bile ograničene isključivo na vjerske djelatnosti, tj. pastoralni rad, vidljivi su tragovi ostali i u kulturi, umjetnosti ili znanosti hrvatskoga naroda. Također su gradili i uređivali crkve i samostane. Bavili su se teologijom, jezikoslovljem, filozofijom,

¹⁴Belaj, V. Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. // Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. / ur. Fra Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vitomir Belaj. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992. Str. 29.

¹⁵Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebre. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 26.

¹⁶Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992. Str. 38.

¹⁷Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebre: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo: Zagreb: Svjetlost riječi, 2007. Str. 5-6.

poviješću, književnošću te brojnim drugim znanstvenim granama: astronomijom, medicinom, ljekarništvom, arheologijom, meteorologijom, numizmatikom. Ne smije se zaboraviti da su franjevci veliki čuvari - *baštinici*¹⁸ kulturnoga, umjetničkoga i znanstvenoga čovjekova ostvaraja, čijem su stvaranju i sami uvelike pridonijeli, za dobrobit naroda i civilizacije uopće. Bogati su ostvaraji u uporabi u crkvama diljem Provincije ili su pohranjeni u samostanskim knjižnicama, arhivima, riznicama i pinakotekama.¹⁹

2. 3. Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda

Na današnjem kontinentalnom dijelu Hrvatske prostire se franjevačka pokrajinska zajednica, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. Nastala je 1900. godine okupivši sve franjevačke samostane u tadašnjoj Hrvatskoj pod banskom vlašću u jedinstvenu franjevačku redodržavu. Provincija sv. Ćirila i Metoda nastala je od samostana koji su prije 1900. godine pripadali trima različitim pokrajinskim zajednicama, Hrvatsko-slovenskoj provinciji sv. Križa, Hrvatsko-mađarskoj provinciji sv. Ladislava i Hrvatsko-mađarsko-austrijskoj provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Uzevši ime po Svetoj braći, slavenskim apostolima, otkriva crkveno i kulturno ozračje u kojem je nastala. Uz samostane u Zemunu, Baču, Novom Sadu i Subotici (u Bačkoj i istočnom Srijemu), u Hrvatskoj joj pripadaju još samostani na Trsatu u Rijeci, u Karlovcu, Hrvatskoj Kostajnici, Jastrebarskom, Samoboru, Krapini, Varaždinu, Čakovcu, Koprivnici, Virovitici, Bjelovaru, Kloštar Ivaniću, Cerniku kod Nove Gradiške, Požegi, Našicama, Slavonskom Brodu, u Osijeku dva boravišta, u Vukovaru, Šarengradu i Iloku.

Središnji je samostan te franjevačke pokrajinske zajednice u Zagrebu na Kaptolu uz katedralu. U Zagrebu su još dva samostana - u novozagrebačkom naselju Siget i u istočnom dijelu grada, u Kozari Boku. Manji samostani, tj. župne kuće, imaju franjevci i u manjim mjestima: Čuntiću u Banovini, u Đurmancu kod Krapine, u Zapolju kod Cernika, u Špišić Bukovici kod Virovitice te u Borovu kraj Vukovara.²⁰

Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda nadahnjuju se u životu i radu primjerom i riječima sv. Franje Asiškoga koji je životom iz Evanđelja i po Evanđelju na izuzetan način

¹⁸Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda str. 155.

¹⁹Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, str. 156.

²⁰Bratulić, J., Damjanović. Značenje franjevačkih knjižnica u kulturi Sjeverne Hrvatske. // Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU : Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. Str. 10.

sebi osigurao usporedbu s Kristovim čovjekom. Svugdje i uvijek franjevci su djelovali kao vjerni Franjini sinovi.

Radi boljeg razumijevanja sadašnjih prilika u kojima se samostani Provincije sv. Ćirila i Metoda nalaze, kao i shvaćanja kulturne vrijednosti i bogate tradicije, zapisana je povijest nastanka Hrvatske franjevačke provincije²¹ sv. Ćirila i Metoda. Sa sjedištem u Zagrebu osnovana je 3. lipnja 1900. godine. Nastala je od dotadašnjih dijelova Provincije sv. Križa, sv. Ladislava i sv. Ivana Kapistrana.²² Od sadašnjih pet franjevačkih provincija na tlu Hrvatske, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda prostire se u kontinentalnoj Hrvatskoj od sjevernog Jadrana do Dunava, a broji i samostane u istočnome Srijemu i Bačkoj.²³ Prvi provincijal koji je zaslužan za osnivanje provincije bio je Vendelin Vošnjak. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata mnogi su samostani bili razrušeni i oštećeni. Nakon rata u mnoge su samostanske zgrade useljeni svjetovni stanari, gimnazije ukinute, kateheze iz škola isključene, a pastoralni je rad bio znatno otežan.²⁴ U totalitarističkom komunističkom režimu nakon Drugog vatikanskog sabora (1962.-1965.) olakšano je djelovanje pastoralnog rada u župama. Tijekom šezdesetih godina Provincija preuzima i djelovanje među iseljeništvom odnosno misije u Austriji, Njemačkoj i Australiji. Također, osnivaju se i misije u Venezueli, Boliviji, Peruu, Nikaragvi i Togu. Uz potporu Provincije, svećenika i drugih suradnika, fra Zorislav Lajoš (1921. – 1972.) započinje izdavati 1962. godine Glas Koncila, a kasnije Mali Koncil. Bibličari fra Bonaventura Duda i fra Jerko Fućak predvodili su skupinu prevoditelja zagrebačke Biblije. Uređivali su više biblijskih lekcionara. Nastaju nove katehetske ideje i napreduje pastoralni rad. Fra Mirko Mataušić, na preporuku Hrvatske biskupske konferencije, osniva godine 1991. Hrvatski katolički radio.²⁵

2.4. Franjevci u Slavoniji (Osijek, Našice, Požega, Slavonski Brod, Vukovar i Ilok)

Duga je i bogata crkvena povijest Slavonije, a jedan od najaktivnijih čimbenika te povijesti bili su franjevci. Franjevačka prošlost u Slavoniji vrlo je raznolika jer su od svojega

²¹Provincija (lat.provincia - pokrajina) od srednjeg je vijeka autonomna jedinica redovničkih zajednica franjevaca, dominikanaca i karmelićana, a poslije i družba (npr. Družba Isusova). Ima vlastitu upravu na čelu koje je provincijal.

²²Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1992. Str. 38.

²³Mir i dobro: umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 1999. Str. 11.

²⁴Mir i dobro: umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 1999. Str. 38.

²⁵Mir i dobro: umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 1999. Str. 40.

dolaska do danas nekoliko puta mijenjali svoju prvotnu zadaću, način života. Ipak, njihova misijska ukorijenjenost u vjerski život bila je i ostala prepoznatljiva značajka kojom su potvrđivali svoju povezanost s narodom kojem su služili. Sredinom 15. stoljeća na hrvatskom su se području prostirale Slavonska (Voćinska), Ozorska i Srijemska kustodija koje su bile središta obnovljenog franjevaštva pod znakom opservantizma. Nakon Bitke kod Mohača i poraza kršćanske vojske, Turci su dopustili djelovanje franjevaca samo u Bosni Srebrenoj. Iako je i u Slavoniji „bila na pomolu propast franjevaštva“,²⁶ to se ipak nije dogodilo jer su se bosanski franjevci počeli širiti njome i zajedno s narodom dijeliti sudbinu, bijedu i progonstva.²⁷

Godine 1575. dobivaju dozvolu za novi samostan u Velikoj koji postaje njihovo središte u Slavoniji. Krajem toga stoljeća obnavljaju se i samostani u Našicama i Šaregradu, a samostani iz Bosne šire svoju skrb na župe preko granice. Tako je 1646. godine fra Marin Ibrišimović Požežanin predložio uspostavu nove biskupije i neovisnost slavonskih franjevaca od Bosne Srebrene, što se uskoro i dogodilo, ali već 1650. godine vraćena je pod bosansku biskupiju bez obzira na to što njenu vlast slavonski franjevci nisu priznavali. Ta je nerazriješena situacija trajala sve do smrti bosanskog biskupa Ogramića, 1701. godine.

Na prijelazu između 17. i 18. stoljeća naglo se razvija prisutnost franjevaca u Slavoniji. Premda su 1693. godine postojala samo tri samostana (Budim, Našice i Velika) i još nekoliko rezidencija (Ilok, Brod, Osijek, Petrovaradin...), već 1708. godine broj se osjetno povećao dolaskom bosanskih Hrvata i njihovih franjevaca koji su uspostavili svoje franjevačke samostane na području Slavonije (Srebrenicu u Mohaču, Gradovrh u Baču, Visoko u Gradiški i dr.).²⁸

Krajem 18. stoljeća i Francuskom revolucijom stupa na scenu novi svjetonazor – prosvjetiteljstvo. U našim krajevima (Habsburška Monarhija) taj oblik državnog prosvjetiteljstva prima oblik jozefinizma, a obuhvaćao je političke, društvene, gospodarske, školske i vjerske promjene. Najviše se primjećivao u odnosu države prema Crkvi u programu njezina preuređenja²⁹ u kojem se od klera pokušalo učiniti državne činovnike zadužene za moral vjernika i narodnu prosvjetu, umjesto za odgoj vjere.³⁰ U tom je procesu franjevački identitet promijenjen, njihova je autentičnost zamalo razorena, a oni pretvoreni u drugorazredni pričuvni pastoralni kler. Ukinuti su samostani u Slavonskom Brodu, Požegi,

²⁶Hoško, F. E. Slavonska franjevačka učilišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 14.

²⁷Hoško, F. E. Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001. Str. 25.

²⁸Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 133.

²⁹Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 175.

³⁰Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 34.

Gradiški, Petrovaradinu i Somboru, a koliko god su u početku takvi postupci nailazili na otpor, vremenom se on smanjivao jer tih godina dolazi novi kadar odgajan u jozefinskim sveučilištima bez osjećaja za franjevački identitet i vrijednosti.

Nakon tog razdoblja, a pod utjecajem liberalizma, obnova franjevačke autentičnosti nije bila laka. U Slavoniji su na obnovi najviše radili povjesničar fra Euzebije Fermendžin, fra Ivo Rodić i fra Jozo Kovačević. U takvom je ozračju 1900. godine nastala današnja Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda koja je okupljala hrvatske franjevce triju prethodnih provincija. Prvi provincijal bio je Vendelin Vošnjak, a nakon njega Rafael Rodić. Ostali franjevci koji su radili na promicanju vjerskog života i franjevačkih uvjerenja bili su: Jozo Kovačević Požežanin, Mladen Barbarić iz Iloka, Đuka Bencetić iz Požege i drugi.

Drugi svjetski rat franjevce nije poštedio, rušene su i uništavane i crkve i samostani. Nakon rata režim im je ograničio djelovanje, ali opstali su zahvaljujući svojoj ustrajnosti.

Dovoljan je samo letimičan pogled na kulturnu prošlost Slavonije u 17. i 18. stoljeću kako bi se uvidjelo da su u njoj glavnu riječ imali crkveni ljudi, prvenstveno franjevci i isusovci:³¹ „Znademo za jedno od pravila hrvatskog franjevaštva, potkrijepljeno povijesnim činjenicama, da su «franjevci svoj puk pratili kamo god bi se on odselio», ovjereno i istraživačkim iskustvom: dokle dopiru franjevački samostani sa svojim knjižnicama i arhivima, dotle seže i hrvatski jezik, knjiga i književnost. A to znači da tu postoji kulturna sredina iz koje se piše, a samostani i crkve podižu, župe osnivaju.“³²

2.4.1. Franjevci u Osijeku

2.4.1.1. Povijesni pregled

Essekinum, nekada Mursa, a sada pučki zvan Osijek, nazivali su stari Slaveni Odsek jer je rijeka Drava svojim vodom odsjekla polovicu njegova gradskog područja. Osijek je poznat i slavan ne samo u Slavoniji, kao njezin glavni grad i metropola, već i kao utvrda. Dok se grad zvao Odsek, živjeli su u njemu Slaveni, a potom je došao pod vlast Mađara koji su ga posjedovali sve do 1527. godine kada su ga osvojili Turci. Turci su pri osvajanju razorili i uništili grad, ali su za svoje vladavine i mnogo toga gradili. Tako je poznato da je turski car Sulejman oko 1529. godine izgradio most od hrastovih balvana koji nije samo spajao obale

³¹Hoško, F. E. Slavenska franjevačka ishodišta. Zagreb. Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 26.

³²Marjanović, Stanislav. Josip Pavišević u Osječko-budimskom književnom krugu. // Zbornik o Josipu Paviševiću: radovi sa Znanstvenoga skupa održanog u Osijeku 2003. / [uredili Ana Pintarić, Franjo Emanuel Hoško. Osijek : Filozofski fakultet : Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera ; Zagreb : Hrvatska franjevačka provincija Sv. Ćirila i Metoda, 2006. Str. 38.

Drave, već se prostirao preko velikih močvara sve do utvrđenja Darde. Most su u dvama navratima pokušavali rušiti austrijski carski vojnici, ali Turci su ga popravljali. Tek je nakon odlaska Turaka most spaljen. Ništa od onoga što je grad imao dok su ga Turci posjedovali nije obnovljeno.

Godine 1687. grad je oslobođen od Turaka te je potpao pod upravu carske ratne Komore i Ratnog vijeća u Beču. Iste godine Osijek se nalazi u sastavu Hrvatske, u sklopu Austrijske Carevine. Već 1688. godine postoje prvi planovi austrijske vlasti o utvrđivanju Osijeka. Austrijska vojna vlast radove je ozbiljnije započela 1690. godine kada grad iznova opsjedaju Turci. Grad je srećom spašen, no stari turski Osijek teško je stradao u toj opsadi. Nakon tog događaja, konačno, carski vojnici 1710. godine počinju graditi utvrdu. Kamen temeljac postavio je Ivan Josip barun de Beckers, general i namjesnik. Nova utvrda građena je planski i prije svega za vojne potrebe. Godine 1719. završena je gradnja utvrde, a grad je utvrđen zidinama sa svih strana. Usporedno s izgradnjom nove tvrđe otpočela je i izgradnja civilnih objekata unutar zidina, a kuće su raspoređene u lijepim redovima. Osijek godine 1698. dobiva svoj gradski statut prema uzoru na ostale srednjoeuropske gradove, a 1809. godine proglašen je slobodnim kraljevskim gradom. Grad se gospodarski i kulturno razvija, posebice u drugoj polovici 19. stoljeća.

Odlaskom Turaka s vojskom dolaze i franjevci koji se smještaju u napuštenu tursku kuću blizu Sulejman-pašine mošeje. Sredstava za izgradnju samostana nisu imali, ali 1697. godine velikodušni im car odobrava zemljište za izgradnju samostana koji dovršavaju 1733. godine. Budući da su prostorije franjevačkog samostana bile pogodne za vojne svrhe, car je zapovjedio preseljenje franjevacu u Samostan otaca isusovaca kod župne crkve sv. Mihovila.³³

Prvih deset godina nakon odlaska Turaka, življenje u Osijeku za franjevce bilo je vrlo teško. Živjeli su vrlo siromašno, imali su siromašan stan u koji je 1687. godine uselio prvi franjevac Šimun iz Beča. *Manji brat Simon, Franjevac, prepušten samom sebi, ali sa srcem, koje je pripadalo Raspetome, započeo je svoju franjevačku prisutnost u Osijeku na način, koji Franjevcu i dolikuje.*³⁴U osječkom samostanskom arhivu sačuvana su dva dokumenta-pisma koja su osječki franjevci uputili caru Leopoldu I. u Beč kako bi im odobrio česticu zemlje u samoj Tvrđi gdje bi oni izgradili novi Samostan. Velikodušni car odobrio je izgradnju 1697.

³³Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 111.

³⁴Cvekan, P. Osječki franjevci. Osijek: P. Cvekan, 1987. Str. 48.

godine. Kako od svojega dolaska franjevci u Osijeku nisu imali župu, predano su radili u drugim župama kao duhovni pomoćnici. Osim toga, upravljali su i nekim župama izvan Osijeka i to od 1754. do 1760. godine Vrbicom, Ivankovom, Brođancima, Biljem, Daljem, Sarvašem i Erdutom.³⁵ U osječkom samostanu franjevci vode bratovštinu pojasa od 1712. godine, a bratovština Bezgrešnog Začeca Marijina počinje 1731. godine. U svoju crkvu kao osobitost uvode pobožnost sv. Antuna Padovanskoga. Zbog toga Osječani danas svoju crkvu posvećenu Uzašašću sv. Križa zovu crkvom sv. Antuna. Štovanje Gospe u toj crkvi dobiva novi zamah 1703. godine kada je kip Gospe Judske prenesen ponajprije iz Jude u Šikloš, a potom u Osijek gdje i ostaje. Kao i ostali crkveni redovi franjevci su se našli pod udarom jozefinskih reformi te su carskom odlukom iz 1783. godine, a i zbog vojnih razloga, morali napustiti samostan. Osijek se oslobađa tuđinske vlasti Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine, ali i dalje slijede ratna razaranja (Prvi i Drugi svjetski rat) pa je opet usporen njegov razvoj. No želja je franjevacu vratiti se u svoj samostan. Franjevcima se želja ostvaruje te se 18. rujna 1938. godine, kada im vlasti dopuštaju, sele u svoje prostore u crkvu sv. Križa u Tvrđi gdje i danas djeluju. Godine 1990. i grad i samostan opet pogađa rat, ovaj put Domovinski. Stradanja i razaranja golema su, ali ni za jednoga rata grad nije nestao. Razvijao se i za vrijeme ratova, naravno usporenije, obnavljao se, a obnavlja se i danas, kada je sjedištem Osječko-baranjske županije.

2.4.1.2. Obrazovanje i školstvo u Osijeku

Generalno je učilište u Osijeku bilo središnji visokoškolski obrazovni zavod franjevacu pokrajinske zajednice Provincije Bosne Srebrene i njezine nasljednice, Provincije sv. Ivana Kapistrana. U njemu su se desetljećima školovali slavonski, podunavski i bosanski franjevci.

Profesori koji su radili u tim školama doprinijeli su osim razvoju crkvenoga i javnoga života i hrvatskoj kulturi, što se posebice očituje u bogoslovnoj literaturi i književnosti u duhu katoličke obnove.³⁶

Godine 1707. u Osijeku provincijal franjevačkoga samostana Marko Bulajić osniva učilište filozofije koje je djelovalo 14 godina, sve dok nije osnovana Bogoslovna škola.³⁷ Bogoslovna

³⁵Cvekan, P. Osječki franjevci. Osijek: P. Cvekan, 1987. Str. 108.

³⁶Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 195.

je škola započela svoje djelovanje kao učilište provincijskoga značaja, školske godine 1724./'25., a razlog njezina osnivanja treba tražiti u velikom broju studenata koji su završili filozofiju. Odluku o njezinu osnivanju donio je provincijal Augustin Tuzlak i bila je treće učilište dogmatske teologije u Bosni Srebrenoj.³⁸ Nakon reorganizacije visokoga školstva, 22. siječnja 1735. godine, Bogoslovno je učilište uzdignuto u Generalno učilište 1. razreda, u čiji se sastav vratilo i Filozofsko učilište koje je djelovalo sve do 1783. godine.

To je učilište iznjedrilo jedinstveni kulturni krug s brojnim značajnim djelatnicima koji su utjecali na više odsječaka života Slavonaca u 18. stoljeću. „Generalna su učilišta bile škole najvišeg stupnja u franjevačkom redu“,³⁹ ona su mogla biti prvoga ili drugoga razreda, a naziv su mogla zaslužiti samo ako su u njima studirali članovi više provincija.⁴⁰ S pojavom Generalnoga učilišta povezuje se i osnivanje franjevačke tiskare u osječkom samostanu u kojoj je do kraja njezina trajanja otisnuto 13 knjiga i veći broj tiskanih spisa.⁴¹

Osječke visoke škole franjevačke Provincije Bosne Srebrene i Provincije sv. Ivana Kapistrana predstavljaju Osijek kao franjevačko prosvjetno sjedište u 18. stoljeću i kao prosvjetno sjedište Slavonije onog vremena. Učilište filozofije djelovalo je ukupno 62 godine u Osijeku (1707.-1780.), a Bogoslovna škola djelovala je pak u Osijeku 59 godina (1724.-1783.). Obje visoke škole istodobno su djelovale punih 45 godina (1735.-1780.), i to u sastavu Generalnog učilišta koje je u franjevačkome redu bila škola najvišega dostojanstva i fakultetskoga stupnja.⁴²

Djelovanjem nekih profesora te su škole prerasle franjevačke okvire i postale središta općega, prosvjetnoga, kulturnoga i crkvenoga života u Slavoniji.

³⁷Profesori su učilišta filozofije bili Ivan Srijemac, Matej Vulić, Bernardin iz Baje, Toma Perković te Petar od Morovića, kada je škola prekinula djelovanje.

³⁸Prvi profesor bio je Toma Perković, a jedan od njezinih najpoznatijih profesora bio je Stjepan Vilov. Slijede ga Filip Porčić, Bonaventura Franić te Antun Pavlović i Filip Radić.

³⁹Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 229.

⁴⁰Prvi profesori generalnoga učilišta bili su Filip Radić, Franjo Ivanović i Ivan Lukić, a slijede ih Antun Blagojević, Antun Papušlić, Antun Tomašević, Luka Matošević i Luka Čilić.

⁴¹Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 33.

⁴²Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 307-308.

2.4.1.3. Knjižnica Franjevačkog samostana u Osijeku

Prilikom osnivanja samostana u Osijeku 1687. godine franjevci su donijeli sa sobom i knjige, kako duhovnoga, tako i svjetovnoga karaktera te ta zbirka knjiga čini početak osnivanja knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku. Otvaranjem škole stvara se potreba za više udžbenika i ostale građe, tako da su franjevci u samostanu otvorili vlastitu tiskaru 1735. godine, tj. upravo one godine kada je generalna uprava Reda dopustila otvaranje Generalnoga teološkoga studija. To nije bila tiskara javnoga značaja, već samo za potrebe samostana i škole, ali koja je imala stručno osoblje za taj rad. Osoblje koje je izvodilo poslove slovoslagara, tipografa, knjigoveže stanovalo je u samostanu, ali ih Kronika samostana ne spominje poimence. S obzirom na to da je rad tiskare bio uglavnom za potrebe samostana i škole, a tek jednim dijelom i za potrebe Provincije i gradske vlasti, nije poznato koja su djela tiskana u njoj. No razlozi su nepoznavanja svih tiskanih djela franjevačke tiskare i uvođenje cenzure i obustavljanje tiskanja knjiga svjetovnoga sadržaja. Sačuvana djela koja se nalaze u franjevačkoj knjižnici u Osijeku, a tiskana su u tiskari samostana jesu: Papislić Antun, *Sacer Mons Alverniae i Paelectiones tehnołobicar*, tiskane In Metropoli Slavoniae Eszekini, 1748. godine; Tomašević Antun, *Razgovor duhovni od Svetog Bone mučenika*, 1754. godine; Lipovčević Petar, *Stazica duhovnog života iz 1767. godine*; Adžić Kajo, *Sacredos Magnus*, 1767. godine.

U knjižnici Franjevačkoga samostana u Osijeku postoji određen broj nedatiranih izdanja tiskare, za koja se pretpostavlja da su najstariji tiskani dokumenti tiskare - riječ je naime o tekstovima koji služe u služenju mise, raspravama filozofskoga i teološkoga sadržaja te ostalim raznim tiskanicama tiskanim za potrebe građana. Godine 1775., točnije 24. kolovoza, tiskara je zatvorena odlukom definatorija sv. Ivana Kapistrana.⁴³

Temeljna zbirka samostanske knjižnice u Osijeku nastala je planskom nabavom knjiga od franjevačke provincije. Fond franjevačke knjižnice obnavljao se kupnjom knjiga za potrebe škole i obrazovanja, tiskanjem u vlastitoj tiskari te ostavštinom pojedinih franjevaca, posebice profesora, teologa i pisaca koji su djelovali na franjevačkom učilištu. Nešto kasnije, fond se knjižnice dopunjavao preuzimanjem knjiga od isusovaca pa tako knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku danas broji 20 000 svezaka knjiga.

⁴³Malbaša, M. Povijest tiskarstva u Slavoniji. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978. Str. 11-16.

Prvi popis knjiga u franjevačkoj knjižnici u Osijeku započeo je o. Josip Medved, a nastavio je o. Kapistran Geci povratkom franjevaca u samostan 1938. godine. Proučavanjem prvog popisa knjiga uočeno je kako je o. Josip Medved radio kataložne kartice prema elementima: struka, autor te polica na kojoj se knjiga nalazi, a kataložni zapisi sačuvani su i danas povezani tanjim koncem. Knjige su prema strukama, tj. područjima složene na policama u 28 skupina. Takvom je podjelom knjiga napravljen „abecedni katalog“ koji se također nalazi u knjižnici. Cjelovit popis knjižnične građe izrađen je 1942. godine u obliku klasične knjige inventara s elementima inventarnog broja, autora, naslova, mjesta i godine izdanja te signature. Popis je izradio fra Jerko Knoblehar, franjevac koji je tijekom Drugoga svjetskoga rata obilazio slavonske franjevačke samostane i popisivao i obrađivao knjižničnu građu. Nakon Drugog svjetskog rata katalogizaciju su nastavili o. p. Lovorko Kiš i drugi. Kataložne kartice popisivali su pisaćim strojem, abecednim redom autora. U Samostanu postoji i Knjiga posudbe knjižnične građe.

Knjižnični fond knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku smješten je u dvjema prostorijama na starim policama koje zauzimaju prostor od poda do stropa. Knjige su klasificirane po područjima struke, kojih ima 28. Knjižnični je fond unutar područja svrstan abecednim redom za koje postoji kazalo koje prvo opisuje gdje se nalazi knjiga iz određenoga područja, a zatim daje abecedni popis autora svih djela.

U franjevačkoj knjižnici u Osijeku postoje dvije inkunabule iako je, kako se može pronaći u različitim izvorima, knjižnica posjedovala četiri. Najstarije su knjige bile dvije, trenutačno izgubljene, inkunabule:

1. *Biblia cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis.. et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering*, Romae, Sweynheim et Pannartz, 26. svibnja 1472. godine.

2. *Ockam Guilielmus, Qu aestiones et decisiones in IV libros Sententiarum*, Lugduni, Johannes Trechsel, 9. - 10. studenoga 1491. godine.⁴⁴

Nazivi ovih inkunabula pronađeni su na kataložnim listićima o. Josipa Medveda koje je zabilježio 19. srpnja 1938. godine, a nalaze se i u Badalićevu djelu *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Prema o. Šimi Juriću i o. Vatroslavu Frkinu inkunabule su nestale tijekom Drugoga svjetskoga rata.⁴⁵

⁴⁴Badalić, J. *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952. Kat. br. 517 i 781.

⁴⁵Jurić, Š. ; V. Frkin. *Katalozi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj.*// *Croatica christiana periodica*, IX, 20 (1987), str. 146.

Inkunabule koje se nalaze u franjevačkoj knjižnici u Osijeku, tiskane neposredno nakon 1500. godine, o. Josip Medved uvrstio je u Katalog, a riječ je o inkunabulama: *Aleksander de Halles, Index de Opera ejus*. Basileae, iz 1502. godine i *Doctrina Histriana in Sermones distributa*. Argentina, iz 1509. godine. Inkunabule su smještene u posebnoj prostoriji i nalaze se u trezoru.

Rijetkih knjiga 16. stoljeća u knjižnici samostana u Osijeku pronađeno je četrdesetak. Najviše ih je tiskano u Njemačkoj, u Tübingenu, Ingolstadtu, Frankfurtu na Maini i Mainzu, na njemačkom jeziku, te nešto na latinskom, talijanskom i francuskom jeziku. Od knjiga tiskanih u razdoblju od 17. do 19. stoljeća istražene su i popisane samo hrvatske rijetke knjige, knjige tiskane u Hrvatskoj, knjige tiskane na hrvatskom jeziku i knjige o Hrvatima. U knjižnici Franjevačkog samostana u Osijeku nalaze se 342 naslova knjiga iz razdoblja 17. - 19. stoljeća, od toga pet naslova iz 17. stoljeća, 108 naslova iz 18. stoljeća te 229 naslova iz 19. stoljeća. Pisci su tih knjiga slavonski i bosanski redovnici koji su uvršteni u "hrvatsku raru".⁴⁶ Knjige su različitoga sadržaja - religioznoga, filozofskoga, povijesnoga, a značajan je broj književnih djela, posebice slavonskih i kajkavskih pisaca.

U 19. stoljeću knjižnični fond knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku doživljava pravi procvat i u njemu se nalazi mnoštvo djela, a značajan je i broj djela i autora "hrvatske rare" do 1850. godine. U velikom su broju zastupljena izvješća osječke i požeške gimnazije, direktoriji, katekizmi za sve uzraste te filozofske i teološke teze.

Zavičajna zbirka Franjevačkog samostana u Osijeku još nije sređena, uređen je samo temelj koji bi se trebao nadograditi prikupljanjem sve ostale građe o Osijeku i značajnim Osječanima. No cjelokupni će fond zavičajne zbirke biti teško prikupiti, s obzirom na to da su osječki muzej i Gradska i sveučilišna knjižnica ranije ustrojili takve zbirke koje posjeduju većinu tih materijala. U zavičajnoj zbirci Franjevačkog samostana u Osijeku nalaze se djela franjevac koji su djelovali u Osijeku, rukopisi znamenitih Osječana, najviše profesora na teološkom učilištu i u gimnaziji te djela svjetovnog karaktera autora s osječkog područja.

Glazbena zbirka Franjevačkog samostana u Osijeku vrlo je bogata te je smještena u knjižnici u posebnoj kutiji. Nastanak same zbirke ne može se točno definirati, ali se pretpostavlja da su službujući fratri sa sobom donijeli poneka djela, a neka su djela nabavljena za potrebe crkve. Franjevci koji su nabavljali građu vrlo su često na toj građi ostavljali svoje ime ili neki znak, tako da je poznato kako su zbirku obogatili Marijan Jajić, Josip Pavišević, Kamilo Kolb te

⁴⁶Frkin, V. ; M. Holzleitner. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. str. 31.-500.

nekoliko osječkih glazbenika, posebice J. N. Hummel i J. Streckenberg. Glazbena je zbirka sistematizirana 1979. godine u okviru znanstveno-istraživačkog projekta Muzikološkog zavoda Muzičke akademije u Zagrebu, a obavili su je Ladislav Šaban i Zdravko Blažeković. Kako do tada nije bilo nikakve sistematizacije, po njoj su napravljene kataloške kartice, a građa je presnimljena na mikrofilmove. Zbog kompletnog pregleda samostanske glazbene baštine u popis su uvrštene i glazbene knjige iz samostanske knjižnice, ali signatura im nije mijenjana.⁴⁷ Sistematizacijom je građa raspoređena na starije tiskovine (signatura 1. - 21.), starije rukopise (signatura 21a - 75.) te noviji tisak, litografirane materijale i nove rukopise (signature 76. - 171.). Glazbena je zbirka tematski podijeljena na crkvenu glazbu i svjetovnu skladbu, a kao raritet napominju se 72 kataložne jedinice instrumentalne glazbe.

Među inima, znakovit je klavirski izvadak iz oratorija Haydna, Stvaranje svijeta, tiskan u Beču 1800. godine, a riječ je o prvom izdanju. Kronika bilježi da je 1773. godine prigodom ređenja zagrebačkog biskupa Josipa Golliuffa u Đakovu zbor osječkog samostana otpjevao na hrvatskom jeziku skladbu Tebe Boga hvalimo uz instrumentalnu pratnju franjevac a i studenata teologije. Godine 2000. proveden je novi postupak sistematizacije građe kojim je utvrđeno da velik dio glazbene građe nedostaje, a ostali dio građe nije složen. Sistematizacijom je utvrđeno i da je najstarije glazbeno djelo u knjižnici kantual *Granduale Romanum et sanctis...., Venetiis* iz 1716. godine, Nikolauma Pezzana te kantual *Cithara* iz 1723. godine iz kojeg je vidljivo kako su slavonski franjevci njegovali pobožnu popijevku.

Arhivska građa Franjevačkog samostana u Osijeku nije stručno obrađena i nema potrebno mjesto gdje bi bila odložena i čuvana. Nalazi se u prostoriji gdje je smješten i ostali knjižnični fond knjižnice. Prema izvorima Cvekana Paškala, koji prati rad samostana i obrađuje knjižnicu kroz stoljeća, doznaje se da je „dio arhivske građe sabran i nalazi se u 32 propisane kutije, ali nema još potrebnog registra.“⁴⁸ Među arhivskom građom nalaze se kronike koje franjevci redovito vode od 1739. godine do danas.

U arhivu su izdvojeni vizitacije, muzikalije, potvrde o rođenjima, krizmene potvrde, župni računi, krsni listovi, pečatnjaci, slike, naklade, naredbe državne vlasti, papinska biskupska pisma, pisma provincijata, knjige rođenih i mrtvih, ženidbeni spisi itd. Poseban su dio arhivske građe rukopisi lektora filozofskih i teoloških studija u Osijeku iz 18. stoljeća. Arhivska građa Franjevačkog samostana u Osijeku djelomice je sačuvana, vjerojatno iz

⁴⁷Šaban, L. ; Z. Blažević. Popis muzikalija u Knjižnici franjevačkog samostana u Tvrđi u Osijeku. // *Arti Musices*, 11, 1(1980), str. 73. -81.

⁴⁸Cvekan, P. Osječki franjevci. Osijek: P. Cvekan , 1987. Str. 127.

razloga što se samostan često selio, stoga ne čudi što građa nije stručno obrađena ili je pak izgubljena.

Knjižnica Franjevačkog samostana u Osijeku sadrži novine i časopise odnosno periodiku. Periodika je u knjižnici samostana prikupljena od postojanja same knjižnice. Tematika časopisa i novina sakralnoga je karaktera, ali postoje i svjetovni naslovi. Zbirka je periodike relativno dobro složena na police, klasificirana prema naslovima koji su međusobno odvojeni prema razdobljima. Od uvezanih naslova u knjižnici se nalaze Glas Koncila i Mali koncil, od prvih brojeva, te uvezani pretisak časopisa Danica ilirska do 1840. godine u četiri toma. Ostala građa nije uvezana, a najsačuvaniji su Ženski list te Radovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti s početaka 19. i 20. stoljeća.

U knjižnici se također nalaze i časopisi iz 20. i 21. stoljeća. Izdanja „Kršćanske sadašnjosti“ iz Zagreba pristižu redovito i danas, kao i brojni lokalni listovi. Franjevački samostan u Osijeku redovito prima i dnevne svjetovne listove: Glas Slavonije, Večernji list te Jutarnji list.

Knjižnica je smještena u jednoj prostoriji na prvom katu, južnom krilu samostanske zgrade, površine oko 50 m², izložena je prirodnoj svjetlosti koja dopire kroz dva prozora. Police su poredane na sva četiri zida od poda do stropa, a na sredini prostorije nalazi se velik drveni stol. Smještaj zbirke ne zadovoljava uvjete i ne osigurava minimum propisanih uvjeta smještaja, čuvanja, zaštite i uporabe građe. Prostor je same knjižnice u lošem stanju, posebice nakon granatiranja u Domovinskom ratu. Zidovi su popucali, žbuka je na pojedinim mjestima otpala. Zbog svega toga, na dijelu su građe uočljiva mnogobrojna oštećenja od vlage i plijesni te od insekata i glodavaca, koja upućuju na visok stupanj ugroženosti građe.

Danas su uvjeti korištenja građe franjevačke knjižnice u Osijeku izrazito loši. Građa nije kataloški obrađena za uporabu, ne postoji knjiga inventara, nema kataloga, ne postoji stručno osoblje, nema pristupa informacijama. Sačuvani su naslovi novina i časopisa razvrstani, ali nije razdvojena teološka problematike od svjetovne, godišta nisu uvezana, ne postoji popis zbirke periodike.

Franjevačka knjižnica posjeduje znakovitu zbirku knjiga, glazbenih djela, arhivske građe, časopisa i novina, koja je zahvaljujući franjevcima koji su službovali u Osijeku sačuvana do današnjih dana. Franjevci su stoljećima smatrali svojom obvezom prikupljati, čuvati i davati na korištenje građu budućim naraštajima, a poražavajuća je činjenica što je velik dio te građe izgubljen upravo u novije vrijeme.

Brojna djela, tj. rijetke primjerke knjiga trebalo bi što prije uputiti na restauraciju i konzervaciju, tj. potrebno je osigurati optimalne prostorne potrebe knjižnice i njezino uređenje. Program uređenja i sređivanja franjevačke knjižnice u Osijeku trebao bi obuhvaćati

sve mjere zaštite, uređenja, opremanja i stručnoga uređivanja knjižnice. Također bi trebalo razmisliti da samostanska knjižnica napokon dobije knjižničara koji bi vodio brigu o tom bogatom fondu.

Na temelju svih iznesenih podataka može se zaključiti kako je franjevačka knjižnica bogata građom koja je brižljivo prikupljana i čuvana stoljećima, a odnedavna znana tek ponekom istraživaču. Za nadati se kako će blago knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku dobiti skorbu obnovu i uređenje cjelokupne zbirke franjevačke knjižnice, nezamjenjivog spomenika kulture svekolikog života ovih krajeva u proteklim stoljećima.

2.4.2 Franjevci u Našicama

2.4.2.1. Povijesni pregled

Našice se prvi put spominju 1229. godine u povelji kralja Andrije II. pod imenom Nekche. Srednjovjekovno naselje Našice razvija se za vrijeme gospodara našičkih posjeda: Templara (1229.), Ivanovaca i porodice Aba (1240.). Za vrijeme gospodarenja porodice Aba Našice se i gospodarski razvijaju. Franjevci u Abine pak Našice dolaze između 1275. i 1285. godine, a u to se vrijeme razvijaju obrt i trgovina, doseljavaju se mnogi došljaci, a naselje raste. Vjernici grade crkvu koja je najprije bila mala postojbina, a u 14. stoljeću prerasla je u samostan koji je tada pripadao Zagrebačkoj kustodiji i Ugarskoj provinciji sv. Marije. Pretpostavlja se da je obitelj Aba u 14. stoljeću podigla tvrđavu na posjedu sv. Martin Našice - Bedemgrad.⁴⁹ Od 15. stoljeća gospodari našičkoga posjeda bili su Lackovići.

Godine 1532. godine Turci su osvojili Našice koje potpadaju pod upravu Požeškog sandžaka. U prvo vrijeme turske vladavine franjevci su i dalje u svojem samostanu, ali su ga prepustili članovima Bosne Srebrene. Godine 1596. protjerani su iz samostana jer su podržavali ustanak, a od 1600. godine u samostanu žive Turci. Kada su Turci napustili Našice 1687. godine, samostan je ponovno otvoren, a i crkva je spašena. Ostali su samo goli zidovi pa je bilo potrebno obnoviti i crkvu i samostan. Obnovljena je stara gotička crkva, a svečano ju je posvetio zagrebački biskup Martin Brajković 14. rujna 1707. godine. Svaka sljedeća obnova unosila je sve više baroknih elemenata. Između 1763. i 1765. godine crkva i samostan barokno su uređeni. Podignuto je pet baroknih oltara, a po ljepoti ističe se oltar sv. Križa

⁴⁹Cvekan, P. Franjevci u Abinim Našicama. Našice: P. Cvekan, 1981. Str. 25.

podignut 1772. godine darežljivošću grofa Josipa Pejačevića. Cijeli inventar, glavni oltar, oltar u lađi, oratorij, orgulje, korske klupe i klečala baroknoga su i rokoko stila.⁵⁰

Nakon istjerivanja Turaka s našičkog prostora, tj. iz cijele Slavonije, sva oslobođena zemlja pripala je austrijskom caru. U Osijeku je uspostavljena Carska komora koja je upravljala i raspolagala cijelom Slavonijom (posjedima i gospodarstvima). Tako je našički posjed vrlo često mijenjao vlasnika. Nakon Lackovića, prvo je bio vlasništvom broskog pukovnika F. Kiba pa kralja Leopolda, poslije kralja Karla IV., kneza A. Lamperga i konačno od 1734. godine postaje vlasništvom obitelji Pejačević sve do 1945. godine. Tijekom 18. stoljeća smanjen je broj župa kojima su upravljali franjevci. Godine 1785. samostanska je crkva proglašena župom, a već 1789. godine, kraljevskim dekretom, našički samostan postaje javnim bogoštovnim objektom.

U 19. stoljeću franjevci su osnivači raznih vjerskih bratovština i organizacija u cilju očuvanja nacionalne svijesti, ali i nosioci duhovnih, društvenih i kulturnih događanja sve do 20. stoljeća, kada uz njih građanstvo postupno preuzima tu ulogu. U to se vrijeme Našice polagano razvijaju u trgovačko središte. Osnivaju se brojna društva: Hrvatska čitaonica, Kasino (1835.), Radničko obrtničko društvo (1876.), Dobrovoljno vatrogasno društvo (1888.), Hrvatsko pjevačko društvo Lisinski (1889.).

Za vrijeme Prvog svjetskog rata (1918.) sve aktivnosti prestaju. Prekida se i gospodarski i kulturni razvoj mjesta jer rat donosi mnogobrojne nedaće. Crkva naime ostaje bez crkvenih zvona koja su pretopljena u topove. Propašću Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine i završetkom Prvog svjetskog rata postupno se normalizira svakodnevni život u Našicama. Uspostavom Kraljevine SHS obnavlja se rad mnogih trgovačkih radnji, društava i ustanova. Povodom obilježavanja tisuću godina Hrvatskog kraljevstva 1925. godine nabavljena su nova crkvena zvona koja su stradala u Prvom svjetskom ratu.

Bogat društven i kulturni život prekinuo je Drugi svjetski rat. Najteže ratne godine za Našice bile su 1943. i 1944., kada su oštećeni i crkva i samostan koji su tek 1963. godine obnovljeni. Crkva i samostan ponovno su stradali 20. rujna 1991. godine tijekom Domovinskoga rata kada je izgorio toranj s crkvenim zvonima i velik dio krovišta crkve i samostana. Crkva i samostan su obnovljeni, nabavljena su i nova zvona koja je 25. listopada 1992. godine blagoslovio kardinal Franjo Kuhač.

⁵⁰Bošnjaković, R. ; M. Vinaj. Knjige 16. i 17. stoljeća iz knjižnice Franjevačkog samostana Našice:katalog izložba. Osijek: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2008. Str. 30.

2.4.2.2. Obrazovanje i školstvo

Godine 1725. Augustin Tuzlak osnovao je Filozofsko učilište u našičkom samostanu, a za učitelj je odredio Josipa Batinića koji je, iako je predavao samo godinu dana i umro mlad, uspio tiskati teze javne rasprave koje danas daju uvid u dosege filozofskog naučavanja predavača filozofije u to vrijeme. Sljedeći je profesor bio Petar Ivanović (Petar iz Pakraca), zatim Ivan iz Stupnika (vjerojatno Ivan Lukić odnosno Ivan iz Velike) čiji su priručnici za studente, kao i brojni teološki spisi, sačuvani do danas. Nakon njega dolazi Augustin Jurčević i potom se Učilište ne spominje četvrt stoljeća. Ponovno je otvoreno 1755. godine, a za otvaranje je bio zaslužan dugogodišnji gvardijan Antun Bačić. U drugom nizu učitelj prvi je Lovro Kozarović, zatim Ladislav Spaić i nakon njega učilište prestaje djelovati 1761. godine, a studenti su razmješteni u Osijek, Vukovar i Požegu.

Učilište opet obnavlja svoj rad 1766. godine, a učiteljski stolac preuzima njihov bivši student Đuro Martinović, kojega nasljeđuje Izak Mayerl, nakon čega se učilište opet gasi na nekoliko godina. Ponovno je uspostavljeno 1799. godine s učiteljicom Cecilijanom Oeckleom, nakon kojega je došao Henrik Neumann.⁵¹

Možemo zaključiti da je našičko Učilište djelovalo s mnogo prekida iako je pitanje zašto je uopće tamo bilo i organizirano kad se znalo da su našički franjevci više bili okrenuti pastoralnom nego obrazovnom radu s pukom. Kakav god odgovor bio, Učilište je ipak ostavilo značajan trag i utjecaj na školovanje ljudi kako kroz organizirane rasprave, tako i kroz sačuvane rukopise.

Franjevački samostan u Našicama spominje se još u 13. stoljeću, a sve do kraja 18. stoljeća jedno je od središta pastoralnog djelovanja u Slavoniji kao i mjesto srednjeg i višeg franjevačkog školstva. Fra Marko Bulajić, gvardijan Franjevačkog samostana, 1708. godine osnovao je Franjevačku gramatičku školu koja je imala značajan utjecaj u razvoju grada i okolice i u kojoj su se školovali i dječaci iz prekosavskih provincija. Školovanje je trajalo tri godine, a nastavni program škole bio je istovjetan programu ondašnjih isusovačkih gimnazija. Posljednji se put našička škola spominje 1711. godine, ali to ne znači da nije djelovala i poslije (sve do 1723., kada prestaje s radom) bez obzira na otpor koji su prema njoj pokazivali samostani iz Bosne. Godine 1724. osnovan je tzv. profesorij koji je po svojem programu bio zapravo četvrta godina gramatičke škole. No ni to nije bilo dugog vijeka pa su se franjevački pripravnici počeli školovati u isusovačkim gimnazijama u Beogradu, Osijeku i Požegi.

⁵¹Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 318-328.

2.4.2.3. Franjevačka knjižnica u Našicama

Knjižnica franjevačkog samostana u Našicama osnovana je 1666. godine.⁵² Njezin tijek djelovanja može se pratiti kroz kontinuitet djelovanja mjesnih poglavara našičkoga samostana koji je zabilježio Ferdinandus Kaizer. O tome govori najstariji do sada pronađeni zapis koji se nalazi u djelu Ivana Docaeusa „Homiliae se u Eunarrationes in evangelia Dominicalia totius anni hecnon et festa occurrentia“ (Antwerpen) iz 1561. godine. Taj je zapis najstarije svjedočanstvo o postojanju knjižnice u našičkom samostanu.

Većina je knjiga nabavljena u Veneciji, a nabavljane su za potrebe kora, crkve i samostanske knjižnice, što spominje kroničar našičkoga samostana 1762. godine u Kronici franjevačkog samostana,⁵³ u kojoj su navedeni pisci nabavljenih djela, naslov, format i broj svezaka.

U Kronici franjevačkog samostana zabilježeno je i da je knjižnica imala i knjižničara, o. Mihaela Benčevića, diskreta i duhovnika.⁵⁴ Osim iz Venecije, u franjevačku knjižnicu u Našicama knjige su dopremljene i iz Broda na Savi. Za vrijeme vladavine Josipa II. ukinuti su brojni samostani, među kojima je u Provinciji sv. Ivana Kapistrana ukinut 1787. godine i samostan u Brodu. Imovina brodskog samostana prenesena je u obližnje samostane. O. Marijan Lanosović, tadašnji našički gvardijan, bilježi da je iz Broda donio „sve one knjige koje drugi nisu uzeli“, što je bio način kojim su franjevci nastojali povećati samostanski knjižnični fond.

Osim bogaćenja knjižničnoga fonda, događa se i suprotna realnost. Knjižnica franjevačkog samostana u Našicama doživljava velike gubitke kada je Mađarska vlada 1811. godine, preko zagrebačkog biskupa, naredila našičkim franjevcima da prime Martina Jurja Kovačića, koji je imao dužnost pregledati samostansku knjižnicu i arhiv te je mogao odnijeti sve što želi u budimski muzej. To se i dogodilo 13. rujna 1812. godine,⁵⁵ ali nigdje nije zabilježeno koju je građu odnio.

U knjižnici Franjevačkoga samostana u Našicama knjige su klasificirane prema razdobljima odnosno stoljećima. Knjižnica je nekoliko puta radila katalogizaciju, o čemu svjedoče naljepnice na mnogim djelima. Prema tim podatcima može se zaključiti kako je prva katalogizacija bila krajem 18. stoljeća. U samostanskom arhivu čuvaju se dva popisa knjižnice s početka 20. stoljeća.

⁵² Kaizer, F. *Catalogus reverendorum et admodum reverendorum patrum superiorum conventuum Ordinis Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano*. Budapestini, 1896. Str. 14.

⁵³ *Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.)* // Rukopisi, str.22.-24.

⁵⁴ *Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.)* // Rukopisi, str.25.

⁵⁵ *Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.)* // Rukopisi, str. 260.

Inkunabule su knjige tiskane od 1455. do 1500. godine. Knjižnica franjevačkog samostana u Našicama ima deset inkunabula. Svih su deset inkunabula pisane latinskim pismom. Pregledavanjem inkunabula utvrđeno je kako je šest inkunabula za našički samostan od 1748. do 1749. godine nabavio fra Antun Bačić. Na naslovnim stranicama inkunabula nalaze se zapisi o godini nabave i njegov potpis. Inkunabule knjižnice Franjevačkog samostana u Našicama pohranjene su u trezorima.

Knjižnični se fond 16. stoljeća sastoji od 79 djela različitih po sadržaju i podijeljenih u dvije skupine: crkvena i svjetovna djela.

Crkvena su djela religioznog sadržaja i zastupljenija su. Većina je djela bila potrebna franjevcima za propovijedanje, tako da je takvih knjiga tridesetak. Knjige su propovjedničkog sadržaja, ili su gotove propovijedi ili primjeri koji se mogu upotrijebiti za propovijedi. U knjižnici se pronalaze i djela koja su svećenicima bila priručnici u ophođenju s ljudima, u ispovijedi i u rješavanju pojedinih slučajeva. U tom stoljeću knjižnica ima i nekoliko biblija pisanih, uz latinski, talijanskim jezikom. U knjižnici je i Biblija tiskana 1537. godine u Ingolstadtu na njemačkom jeziku.

Svjetovnih djela iz 16. stoljeća u knjižnici ima sedam. Djela 16. stoljeća nisu pisana samo latinicom, za razliku od inkunabula, već su pisana i talijanskim, njemačkim i grčkim jezikom. Skoro sva djela imaju zapise, imena korisnika koji su se služili određenim djelom. Knjižnični fond 17. stoljeća ima 340 knjiga, a većina je djela pisana stranim jezicima: latinskim, talijanskim i njemačkim. Knjige hrvatskih autora pripadaju "hrvatskoj rari",⁵⁶ a hrvatski su autori Jakov Mikalja, Ivan Ančić, Vital Andrijašević, Nikola Ogramić, Juraj Habelić, Matija Divković, Mihael Radnić te Gregor Terentius.

Knjige 17. stoljeća u knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama upućuju na činjenicu da su knjige bile potrebne ljudima i da su nabavljane iz drugih krajeva i iz drugih govornih područja. Budući da Našice nisu imale vlastitu tiskaru, knjige su nabavljane iz Italije i Austrije. Upravo taj prikaz djela hrvatskih autora i njihovih djela koje se nalaze u fondu 17. stoljeća govore o životu i jakim vezama na kulturnom području Hrvatske, Austrije i Italije.

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka započinje novo vrijeme za našički kraj, samostan i knjižnicu. U franjevačkom samostanu otvara se prva Gramatička škola 1708. godine⁵⁷ koja je bila predviđena za mladiće od 12 do 14 godina, a škola je predstavljala pripremu za ulazak u

⁵⁶ Frkin, V.; M. Holzleitner. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. 31.-500. str.

⁵⁷ Hoško, E. F. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 16-17.

franjevački red i studij filozofije⁵⁸ te za studente klerike, pripravnike za svećenički poziv. Otvaranjem Gramatičke škole stvaraju se nove potrebe za knjižnicom. Dolazi do znanstveno-istraživačkog rada i književnog stvaralaštva u knjižnici. Za takve potrebe knjižnica i sama knjiga imale su pravu i veliku ulogu u javnom životu znanstvenicima, jezikoslovcima, književnicima i ostalim kulturnim djelatnicima. Knjige su se nabavljale u različitim europskim centrima tiskarstva i u vrlo poznatim sveučilišnim gradovima, a na taj su se način bogatile i franjevačke samostanske knjižnice, o čemu se piše u Kronici franjevačkog samostana u Našicama.⁵⁹

Djela koja se nalaze u knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama iz 18. stoljeća podijeljena su u dvije velike skupine: rare i ostale knjige, crkvenoga i filozofskoga sadržaja.

U knjižničnom fondu 18. stoljeća najviše je knjiga napisanih na latinskom jeziku, što je i razumljivo jer je u to vrijeme u Europi prevladavao latinski jezik. Odmah iza latinskoga jezika, prema zastupljenosti je latinica, ali i bosančica, zatim knjige napisane na njemačkom, talijanskom, mađarskom i španjolskom jeziku.

Tematska podjela knjižničnog fonda 18. stoljeća, prema obradi o. Franje Jurinca koji je bio gvardijan Franjevačkog samostana u Našicama, svrstana je prema sadržaju knjiga u sljedeće grupe: 1. religiozne knjige, 2. filozofske knjige, 3. leksičke knjige, 4. gospodarske knjige te 5. zemljopisne knjige. Religiozne knjige obuhvaćaju prijevode biblija ili pojedine biblijske knjige. Među filozofskim knjigama važno je spomenuti djelo *Introductio in philosophiam naturalem theoriae p. Rogerri Boscovich* Antuna Radića koje je tiskano u Budimu 1766. godine, a koje je postalo povodom komentiranja i proučavanja i u sljedećim stoljećima. Među leksičke knjige pripadaju rječnici, a najznačajniji je Della Bellin rječnik tiskan u Veneciji 1728. godine. Među gospodarskim knjigama najvrjednije je djelo Stjepana Josipa Reljkovića, *Kuchnik*, tiskano u Osijeku 1796. godine. U grupi zemljopisnih knjiga vrijedno je spomenuti djelo Georgiusa Papaneka, *Geographica description* iz 1783. godine.

Uz spomenuta djela u fondu knjižnice 18. stoljeća postoje i djela koja opisuju neke druge sadržaje, a to su crkvena i svjetovna povijest, matematika, fizika i druge.

O kulturnim, umjetničkim, znanstvenim i drugim događanjima 19. stoljeća govore brojna pisana djela, a dio takvih djela nalazi se i u knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama. O djelima 19. stoljeća, koja podrazumijevaju 570 knjižnih jedinica, dao je svoj osvrt prof. Branko Kranjčev u djelu *Knjižnica franjevačkog samostana u Našicama* iz 1988. godine. To

⁵⁸ Cvekan, P. Franjevci u Abinim Našicama. Našice: P. Cvekan, 1981. Str.151.

⁵⁹ Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.) // Rukopisi, str. 22-24.

nije osvrst o svakom djelu koje se nalazi u fondu 19. stoljeća u knjižnici, već samo o najvažnijim, vjersko-crkvenim, jezikoslovnim, pravnim, povijesnim, zemljopisnim, prirodoslovnim te književnim ostvarajima.

Fond 19. stoljeća sadrži najveći broj knjiga crkvene tematike, a najznakovitiji je potpuni prijevod Biblije, tiskan u Budimu 1831. godine. To je Katančićev prijevod Svetog pisma Starog zavjeta u četiri sveska i Sveto pismo Novog zavjeta u dva sveska. Istovremeno je tiskan latinski tekst Vulgate i hrvatski prijevod, za koji je Slavonac Grga Čevapović napisao predgovor. Taj je prijevod znakovit s jezičnoga gledišta jer predstavlja početak novog štokavskog jezičnog standarda.

U knjižničnom fondu 19. stoljeća važno je spomenuti i crkvena djela Marijana Jaića, Kaje Agića i Euzebija Fermendžina, koji je bio dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Jezikoslovno područje zastupljeno je djelima Joakima Stullija, Bogoslava Šuleka, Đure Daničića, Vinka Pacela, Adolfa Vebera Tkalčevića te Josipa Dobrinića. Knjižnica Franjevačkog samostana u Našicama čuva najznačajnije djelo toga razdoblja, a riječ je o velikom trojezičnom rječniku (hrvatsko-latinsko-talijanskom) franjevca Joakima Stullija, tiskanom u Budimu 1801. godine u tri dijela od koji svaki obuhvaća po dva sveska. Joakim Stulli građu je za rječnik crpio iz narodnih govora, tiskanih i rukopisnih tekstova, a u pitanju je rječnik do tada najbogatiji građom i načinom obrade koji je predstavljao bogat izvor iz kojega su kasnije uzimali građu hrvatski i drugi pisci odnosno leksikografi poput Vuka Karadžića, Broza i Ivekovića. Ti su leksikografi, uz Mažuranića, Babukića i drugih jezikoslovaca, utrli putove modernoj hrvatskoj leksikografiji. Djela 19. stoljeća pisana su najčešće našim jezikom, ali zastupljeni su i njemački, mađarski, latinski i talijanski jezik te pisma gotica, latinica i ćirilica.

Knjižnični fond 19. stoljeća predstavlja bogatu zbirku knjiga koja je važan čimbenik u razvoju društva našičkoga kraja.

Knjižnični fond 20. stoljeća najbrojniji je fond knjižnice. U knjižnici se nalazi ponajviše stručne, teološke i znanstvene literature, ali ima i drugih ostvaraja, popularno pisanih te kulturno-umjetničkih knjiga. Djela su različitog sadržaja, od pripovijetki na različitim jezicima, uputa za pastoral i liturgiju, izvještaja provincijala, vizitora, definitora, enciklika i napisa o enciklikama do djela duhovne tematike, meditacije i koncilskih dokumenata. U fondu 20. stoljeća ima i mnogo djela svjetovnoga karaktera.

Antun Tomljanović dao je svoj osvrt na knjižnični fond 20. stoljeća⁶⁰ u kojem, između ostalog, najveću pozornost pridaje literaturi koja je nastala u prvim počecima 20. stoljeća, osobito Bibliji koja je „*najčitanija i najviše prevedena knjiga, remek-djelo svjetske književnosti koja je utjecala na našu pismenost, umjetnost i kulturu uopće.*“⁶¹ U knjižnici postoje biblije na židovskom i mađarskom jeziku.

Knjižnični fond 20. stoljeća čine i molitvenici, brevijari, misali, katekizmi, knjige o svećeničkom redu i euharistiji, o različitim oblicima duhovnoga života - molitvama, propovijedima, medijacijama, upute za pastoral i liturgiju. Dvadeseto je stoljeće vrijeme razvoja odgojno-obrazovnog sustava, stoga i u knjižničnom fondu ima mnogo knjiga, novina i brošura o toj temi.

U knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama postoji zbirka knjiga i rukopisa koja je izdvojena od ostalih knjiga, ali i djela u kojima je zapisano sve što je pronađeno o Našicama i Našičanima. Također je tu i zbirka knjiga koje su pisali Našičani, a predstavlja zrcala kulturnog, društvenog-političkog života Našičana u određenom vremenu.

Zavičajna zbirka sadrži i više i niže obospolne škole u Našicama krajem školske godine 1913./1914. te izvještaj dvorazredne trgovačke i više pučke škole u Našicama iz 1924. godine. Sadržaj zavičajne zbirke čine i Pravila Našičkog obrtničkog društva, Pjesme Antona Gardaša, Pjesme Save Panjkovića. U knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama zavičajna je zbirka izdvojena od ostalog fonda i katalogizirana je, a postoji i glazbena zbirka. Inventarni pregled glazbene zbirke dao je o. Golenić Sebastijan⁶² koristeći se popisom koji su ostavili pokojni profesori Ladislav Šaban i magistar Zdravko Blažeković 1982. godine. Prema tom popisu u samostanskoj knjižnici ima 17 kutija glazbenih djela. Zbirka obuhvaća oko 200 autora koji su skladatelji i pisci glazbenih priručnika, a najstariji fond u toj glazbenoj zbirci čine 17 knjiga, kantuala i priručnika iz 1675. godine. Glazbena djela iz 17. stoljeća predstavljaju osnovu za srednjovjekovnu glazbenu naobrazbu koju su franjevci promicali.

Glazbene zbirke 18. i 19. stoljeća vrlo su bogate knjigama različitih izdavača među kojima su i crkvene popijevke i liturgijski obrednici. Posebnosti su liturgijskih knjiga u tome što su u njima bila pisana pravila o sviranju orguljaša za vrijeme obreda kao i pravila ponašanja kandidata za vrijeme mise ili nekih sličnih liturgijskih obreda.

⁶⁰Tomljanović, A. Knjižnični fond 20. stoljeća u Knjižnici franjevačkog samostana u Našicama. // Zbornik radova Knjižnica samostana Našice. Našice, 1988. Str. 56-61.

⁶¹Tomljanović, A. Knjižnični fond 20. stoljeća u Knjižnici franjevačkog samostana u Našicama. // Zbornik radova Knjižnica samostana Našice. Našice, 1988. Str. 56-61.

⁶²Golenić, S. Glazbeni fundus Knjižnice franjevačkog samostana u Našicama, Zbornik radova. Knjižnica franjevačkog samostana. Našice. 1988. Str. 62-67.

Novije doba također je bogato glazbenim knjigama, posebice uglazbljenim misnim tekstovima domaćih i stranih autora te marijanskim pjesmama, ponajviše o blagdanu Božiću.

Knjižnica Franjevačkog samostana u Našicama sadrži i arhivsku građu. Postoji poseban knjižnični prostor u kojem se nalazi sedam trezora u kojima su smještene inkunabule, rara, Kronike franjevačkog samostana u četiri sveska, Knjiga inventara knjižnične građe koja je rađena 1982. godine, s osnovnim podacima o građi (redni broj, prezime autora, ime autora, naziv djela, izdavač i godina izdanja) te ostali važni dokumenti. Arhivska je građa uredno složena na police u posebnim prostorijama.

Dio je građe smješten kronološkim slijedom u jednakim kutijama prema temama: vizitacije, muzikalije, potvrde o rođenjima, krizmane potvrde, župni računi, krsni listovi, pečatnjaci, slike, naklada, naredbe državne vlasti, papinska biskupska pisma, pisma provincijata od 1984. godine. Zbirka rukopisa bogata je i brojnim Matkovićevim, Čilićevim i Spaićevim djelima o kojima je pisao Zlatko Posavec.⁶³

Uređenje arhivske građe započelo je nakon službenog otvorenja knjižnice 1987. godine. Arhiv nije u potpunosti uređen, trebalo bi napraviti katalog arhivske građe kako bi se znalo gdje se što nalazi. Arhivska građa ima neprocjenjivu vrijednost za istraživanje povijesti mjesta, cijele našičke župe kao i svekolikog stanovništva.

Zbirka novina i časopisa u knjižnici Franjevačkog samostana u Našicama sređena je i posložena uredno u prostoriji gdje se nalazi i ostala knjižna građa. Periodika se nalazi na šest polica u sedam etaža, složena je prema naslovima i godištima izdanja kronološkim slijedom. Godišta su povezana tanjim koncem, a na svakom je godištu kartica s kataložnim opisom koji sadrži naslov novina ili časopisa, glavnog urednika ili autora, mjesto izdanja, izdavača i godinu te napomenu. Novine i časopisi različitih su sadržaja, od teoloških i duhovnih preko društvenih znanosti, povijesti, umjetnosti do književnosti.

Fond časopisa i novina u franjevačkoj knjižnici u Našicama vrlo je bogat, djelomice dobro obrađen, ali nije odvojena svjetovna od teološke građe. Trebalo bi izraditi Knjigu inventara novina i časopisa. Franjevački samostan u Našicama redovito prima dnevne novine - Večernji list, Jutarnji list, Glas Slavonije, kao i poneki tjednik koji se odlaže u knjižnici, ali nisu još obrađeni. Knjižnica ima vrlo bogat fond knjiga, oko sedam tisuća knjiga. Najdragocjenije su i najljepše inkunabule te 80 rariteta tiskanih u razdoblju od 1501. do 1600. godine i oko 180 rijetkih knjiga na hrvatskom jeziku. Vrlo je vrijedan fond udžbenička literatura koja govori o nastavnim programima škola koje su postojale i djelovale u samostanu. Iz povijesnih izvora

⁶³ Posavec, Z. Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993. Str. 85-94.

iščitava se da su franjevci obnašali svoj dušobrižnički posao zdušno, ali posebice se očituje njihov rad odlaskom Turaka iz naših krajeva. Franjevci su prvi koji već u 17. stoljeću obnavljaju škole te osnivaju i otvaraju gramatičke škole i Provincijski studij filozofije te se od tada u knjižnici nalazi vrlo bogat fond udžbenika iz cijele Europe.⁶⁴ Najveća je vrijednost knjižnice njezin kontinuitet postojanja, rada i djelovanja. Cijelo je vrijeme bila otvorena za znanstvena istraživanja, a njezin knjižnični fond daje uvid u kulturne i gospodarske prilike kroz stoljeća. Pomoću strukture fonda danas je lako protumačiti stavove, učenja i znanstvenu razinu korisnika knjižnice. Danas je knjižnica ušla u program prema kojem će se sve knjižnice Provincijata prenijeti podatke na suvremene medije te katalogizirati građu u knjižničnom programu Crolist kako bi bila dostupna svima.

Knjižnica je prije imala profesionalnog knjižničara, ali danas nema zaposlenog stručnog djelatnika.

2.4.3. Franjevci u Požegi

2.4.3.1 Povijesni pregled

Stari ilirički grad Požega bio je na početku svojega postanka zvan Ravenata, zatim Picentina, u vrijeme Gota Recatina, potom rimska Vallis Aurea, tj. zlatna dolina. Mađari su ga prozvali Požega.⁶⁵ Taj se živopisni slavonski gradić smjestio u najljepšem dijelu Slavonije, Požeškoj kotlini, sa svih strana okružen lijepim i pitomim planinama. Zemlja je vrlo plodna, a brda su pokrivena šumama i vinovom lozom. Požega je nastanjena od pretpovijesti, a tragovi se svih kultura susreću na gotovo svim iskopinama. Najstariji pisani dokumenti u kojima se spominje Požega datiraju iz 1210. godine u povelji Andrije II., ugarskog i hrvatskog kralja, a 1221. godine spominje se i požeški župan Ladislav.

Požega se prvi put u pisanim dokumentima nalazi u pismu Pape Honorija III. od 11. siječnja 1227. godine, što Požežani uzimaju za dan nastanka grada. Prema zapisima iz toga doba, postojao je Kaptol (Castrum) Požega i civilni dio grada (civitas). U Kaptolu je još u 12. stoljeću postojala crkva sv. Petra, a Kaptol je bio mjesto vjerodostojnosti kroz stoljeća.

Prema istraživanjima, oblik trga u Požegi (trokutasti oblik trga) vjerojatno je nastao u 13. stoljeću jer slična se arhitektura i oblik glavnog trga tada susreće i u gradovima Austrije. U civilnom dijelu Požege spominje se sadašnja crkva sv. Lovre, a istraživanja u crkvi pokazala

⁶⁴ Hoško, E. F. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 16-17.

⁶⁵ Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebrene: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo ; Zagreb: Svjetlost riječi, 2007. Str. 98.

su da je crkva građena na starim temeljima, ali nije dokazano jesu li u pitanju temelji crkve ili temelji Ville Rustice. Kako god bilo, Požega se spominje u ranom srednjem vijeku kao županijsko mjesto s razvijenim sakralnim životom.

Franjevci u grad Požegu dolaze u 13. stoljeću, a samostan dobivaju 1285. godine, kada je o. Kajo Kajić dao urezati tu godinu iznad ulaznih vrata samostanske crkve poznate po imenu svetog Demetrija mučenika.⁶⁶ Dolaskom Turaka na to područje počinju strahote, kako za taj kraj, tako i za crkvu i samostan. Godine 1532. Turci su poharali požeški kraj, a 1537. godine osvojili grad Požegu. Župna je crkva bila zapaljena i razrušena. Život pod turskom vlašću bio je vrlo težak, stanovništvo se u većem dijelu raselilo, a s njima i svećenstvo.

Turci 1583. godine provaljuju u samostan tražeći novce koje je biskup Antun Matković donio kako bi uhodio Turke. Budući da nisu našli novac, samostan spaljuju, a crkvu pretvaraju u džamiju. Nakon paljenja samostana, zahvaljujući dopuštenju pape Grgura XIII., požeški se franjevci sele u Veliku gdje ostaju vrlo kratko. Samostan u Velikoj stjecajem okolnosti postaje kulturni i vjerski centar za cijelu tursku Slavoniju. U Velikoj je smješteno sjemenište, novicijati i gramatička škola, a tamo su povremeno stanovali bosanski biskupi i dolazili papini vizitatori te su se održavali i provincijski kapituli Bosne Srebrene. Oko veličkog samostana na području Požeštine razvila se jaka i dušobrižnička djelatnost. Nakon kraćeg boravka u Velikoj franjevci se vraćaju u Požegu na Vučjak, blizu svojega starog samostana, vjerojatno u kapelicu koja je tamo postojala, a o čemu se piše u franjevačkim izvorima u Kronici: „Za turskog vremena našli su se ovdje u Požegi i zadržavali pokraj Crkve svetih Filipa i Jakova. U to vrijeme vodili su brigu o katolicima koji su ostali u Požegi.“⁶⁷

Godine 1688. dogodilo se prvo oslobađanje Požege od Turaka i to pod vodstvom fra Luke Imbrišimovića, točnije na Gregurevo, kada i danas Požega slavi Dan grada. Međutim 1690. godine Turci opet napadaju i provaljuju u Požegu. Tada je Požega spaljena do temelja. Ugarska vojska iste godine uzvraća udarac Turcima, oslobađa i zauzima Požegu te progoni Turke iz cijele Slavonije. Još se jedno spaljivanje samostana i crkve događa u Velikoj kada ugarska vojska progoni Turke koji su se sklonili u samostan.

Oslobađanjem Požege od Turaka franjevci se vraćaju na staro mjesto svojega srednjovjekovnog samostana i od milostinje iz temelja grade novi samostan. Godine 1708. izgradili su jedan trakt sa zapadne strane bez svoda i iste ga godine proglasili samostanom, a do tada su boravili u blatnim izbicima turskih softa. Gradnja se drugih dijelova samostana

⁶⁶ Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega: P. Cvekan, 1983. Str. 50.

⁶⁷ Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega: P. Cvekan, 1983. Str. 57.

nastavlja 1717. godine, a završava 1718. godine.⁶⁸ Crkva koja je stradala 1690. godine u požaru, a koja je za vrijeme Turaka bila turska mošeja, brzo se obnavljala i već je 1708. godine osposobljena za uporabu. Franjevci su toj crkvi dali novo ime, Duha Svetoga.

Za vladavine cara Josipa II. ukinuti su mnogi samostani, a ista je sudbina zatekla i samostan u Požegi. Godine 1789. samostan je raspušten, a blago knjižnice i arhiva putuje s franjevcima. U takvim je uvjetima nestalo mnogo vrijedne građe. Na sreću, vladavina je Josipa II. trajala samo deset godina, ali je i za to kratko vrijeme nastala šteta veća no za turske vladavine.⁶⁹

Pomoću člana Kraljevskog ugarskog namjesništva, dr. Antuna Mandića, mještani su Požege tražili povratak franjevacu u grad. Carskim dekretom 19. travnja 1766. godine naređeno je vraćanje franjevacu, sa svom pokretnom imovinom, iz veličkoga samostana u samostansku zgradu u Požegi. Samostan u Velikoj i imanje morali su predati kutjevačkoj gosposštiji, što je bila ogromna nepravda. Franjevci su se pobunili i u samostanskim su kronikama zabilježeni prosvjedi. Ipak, franjevci se 1797. godine sele i nastanjuju samostan u Požegi.⁷⁰

Godine 1842. Požegu zahvaća velik požar, a u požaru stradavaju i samostan i crkva. Iz samostana su spašena crkvena odijela, kaleži, svijećnjaci, arhivski dokumenti, a manjim dijelom fond knjižnice. Odmah nakon požara započela je obnova crkve koja je dovršena za dvije i pol godine, a samostan se obnavlja kasnije. Godine 1845. uređene su dvije prostorije knjižnice, a zbog nedostatka novca cijeli se samostan jako dugo obnavlja.

Požega 1765. godine postaje slobodan kraljevski grad sa samoupravom i sudstvom. Postavši slobodna, naglo se i gospodarski, kulturno i prosvjetno razvija. Kasnije se nastavlja razvijati kao obrtničko-trgovačko i činovničko središte, sve do početka Drugoga svjetskog rata. Nakon 1945. godine gospodarski se razvoj ogleda i u poljoprivredi, prehrambenoj i prerađivačkoj industriji.

Poznato je kako se tijekom 19. stoljeća u svim većim mjestima budi nacionalna svijest čiji je pokazatelj osnivanje raznovrsnih kulturnih društava, čitaonica (1845.) i tiskara (1865.).

2.4.3.2. Obrazovanje i školstvo

Generalno učilište u Osijeku oblikovalo je, već spomenuti, školski krug franjevačkih visokih učilišta u Slavoniji i Srijemu - filozofska učilišta stalnoga djelovanja u Slavonskoj

⁶⁸Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebre: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo; Zagreb: Svjetlost riječi, 2007. Str. 100.

⁶⁹Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega: P. Cvekan, 1983. Str.71.

⁷⁰Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebre: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo ; Zagreb: Svjetlost riječi, 2007. Str. 73.

Požegi, Slavonskom Brodu, Vukovaru i Iloku te ona s povremenim radom u Petrovaradinu, Đakovu, Našicama i Bašću.

U Požegi je 1705. godine provincijal Marko Bulajić osnovao treću visoku školu provincije Bosne Srebrene koja je istovremeno bila i prva takve vrste u Slavoniji. Iako o prvim profesorima i studentima nisu sačuvani dokumenti, postoji dokumentacija da su u Požegu 1712. godine preselili studenti filozofije iz Slavonskoga Broda. To je učilište, s prekidima, djelovalo skoro osam desetljeća; isprva kao odgojno-obrazovni zavod Provincije Bosne Srebrene, a zatim kao visoka škola u Provinciji sv. Ivana Kapistrana. Pružila je naobrazbu velikom broju crkvenih djelatnika od kojih su neki kasnije zauzimali njezine učiteljske stolce. Prvi poznati profesor bio je Luka Pontiće odnosno Luka iz Broda, a njega je naslijedio Šimun Mecić, kojem se osim doprinosa požeškom učilištu spominju i zahvale što su visoke bogoslovne škole u Budimu i u Osijeku podignute na stupanj generalnog učilišta.⁷¹ Nakon njega slijede Filip Porčić, Matej Milošević, Josip Mihić, Filip Lastrić, Franjo Ivanović, Ivan Lukić, Augustin Jurčević, Antun Papušlić, Đuro Rapić i mnogi drugi, a kao posljednji matematičari Terencijan Buberlee i Grga Peštalić. Tih su godina djelovali i Učilište filozofije i Učilište moralnog bogoslovlja. Sve poznate činjenice o Filozofskom učilištu u Požegi kao i objavljene knjige njegovih djelatnika te njihovi sačuvani rukopisi potvrđuju da je Požega bila značajno obrazovno, crkveno i kulturno središte Slavonije u 18.stoljeću.

2.4.3.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi

Život i rad franjevacu u Požegi može se pratiti već od 13. stoljeća, ali za nastanak knjižnice Franjevačkoga samostana bitna je 1708. godina kada se franjevci vraćaju u srušeni samostan i crkvu. Gradi se i obnavlja samostan koji dobiva prostor za knjižnicu. Godine 1797. franjevci iz Velike dolaze u Požegu te sa sobom donose pokretnu imovinu, a tako i mnoštvo knjiga u arhiv samostana. Knjižnica je tako nastajala od knjiga koji su franjevci donosili sa sobom, a nakon njihove smrti knjige su ostajale u knjižnici po propisima Reda. Na knjigama se pronalaze zabilješke franjevacu koji su se njima koristili. Na taj se način započela osnivati knjižnica, a knjižnični se fond nadopunjavao i kupnjom i darovima. Franjevci su kupovali knjige iz samostanske milostinje, što je bila odredba Reda. Podatci o kupnji knjiga pronalaze se u samostanskim zapisima koje se čuvaju u arhivu. Na povećanje pak knjižničnog fonda

⁷¹Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebrene: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo: Zagreb: Svjetlost riječi, 2007. Str. 263.

knjižnice znatno utječe i otvaranje provincijskog studija filozofije, koji se u samostanu otvara 1705. godine.

Iz 1774. godine postoji prvi popis knjiga i sačuvani katalog iz kojeg je vidljivo da je u samostanskoj knjižnici bilo 509 naslova u 861 svesku. To su uglavnom bila djela teološkoga, povijesnoga i propovjedničkoga sadržaja pisana talijanskim jezikom.⁷² Godine 1775. samostan je odredio prvoga knjižničara, o. Petra Lipovčevića. Osim posla u knjižnici bio je i lektor filozofije i magistar klerika. Dolaskom franjevacu iz Velike 1797. godine, knjižnični se fond znatno uvećao - prema arhivskim podacima godine 1803. knjižnica broji 5 000 knjiga. Katalog je uredio o. Josip Pavišević, ali nije sačuvan, stoga se ništa ne zna o sadržaju knjiga koje su upisane u taj katalog. Knjižnica je 1819. godine stradala od potresa, a 1842. godine od požara.

Od 1906. do 1907. godine knjižničar o. Blaž Glogovac izradio je još jedan katalog i sastavio kartoteku, koji su očuvani do danas. Kartoteka sadrži podatke o autoru djela, naslovu, mjestu, tiskari (izdavaču), godini, svesku, obliku, oznaci i pripomeni. Katalog i kartoteka vrlo su dobro uređeni jer se iz tih podataka vrlo lako dolazilo do traženih podataka. Napravljen je i raspored knjiga koje su složene u police po područjima i po veličini. Velika su slova označavala sadržaj, a mala slova i brojevi označavali su položaj knjige na polici. Prema katalogu knjižnica je sadržavala 3 900 naslova.⁷³ Vrlo je važan doprinos fra Kaje Agjića koji se posebice istaknuo u nabavi knjiga i časopisa.

Nakon popisa knjiga iz 1907. godine, novi je katalog knjižnice sastavljao o. Blaž Glogovac. Knjižnica je tada brojila 15 000 knjiga. Katalog knjižnice nakon o. Blaža Glogovca dovršava o. Miljenko Holzleitner koji je do smrti 2005. godine radio u toj požeškoj knjižnici i s fra Vatroslavom Frkinom napisao *Bibliografiju knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495. –1850*. Opis svih hrvatskih djela požeške samostanske knjižnice napravio je upravo fra Miljenko Holzleitner. Prema tomu popisu požeška samostanska knjižnica ima 730 hrvatskih rijetkih knjiga tiskanih do 1850. godine. Fra Miljenko Holzleitner obradio je kataloški i knjige 20. stoljeća. Kada se govori o samostanima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, knjižnica franjevačkoga samostana u Požegi prva je započela katalošku obradu knjiga u integriranom knjižničnom sustavu Crolist. Proveden je proces katalogizacije i inventarizacije građe te je građa dostupna na mreži u Katalogu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Osim na mrežnim stranicama

⁷² Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega: P. Cvekan, 1983. Str. 170-171.

⁷³ Potrebnica, F. Povijest knjižnica Požeške kotline. 2.dop. i prošireno izd. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995. Str. 163-178.

Provincije, katalog je moguće pretraživati i na internetskoj stranici franjevačkoga samostana u Požegi.

Knjige su danas smještene u dvjema velikim knjižničnim prostorijama. Inkunabule i knjige 16. stoljeća smještene su i čuvaju se u pet trezora. Knjižnični fond knjižnice Franjevačkoga samostana u Požegi bogat je knjigama različitih sadržaja. Najviše su zastupljene knjige sakralnoga, teološkoga i filozofskoga sadržaja, ali pronalaze se i druga sadržajna područja. Budući da je u samostanu u Požegi djelovao filozofski studij, u knjižnici je sačuvan velik broj udžbeničke građe. Knjige su pisane na različitim jezicima - latinskom, talijanskom, njemačkom, mađarskom, hrvatskom. Najstariji fond čine dvije inkunabule.⁷⁴

1. Biblija, Nurembergae iz 1487 godine, format 2°

2. Busti Bernardinus De, Rosarium sermonum, Venetiis, iz 1498. godine, formata 4°.

Druga je inkunabula restaurirana i u vrlo je dobrom stanju.

Tek u 18. stoljeću franjevci konačno dobivaju pravo na samostan u Požegi, nakon čega otvaraju Provincijski studij filozofije. Za potrebe studija i polaznika nabavljaju se i odgovarajuće knjige. Franjevci preuzimaju ulogu i učitelja i profesora u požeškim školama pa se zbog toga u knjižničnom fondu može pronaći mnogo udžbeničkog materijala i knjiga svjetovnoga obrazovnog karaktera poput knjiga iz fizike, kemije, medicine, filozofije i zemljopisa.

Knjižnični fond 19. i 20. stoljeća ne razlikuje se mnogo prema sadržaju u odnosu na prethodna stoljeća, ali prema broju knjiga znatno je brojniji, posebice kada je riječ o 20. stoljeću.

Franjevci u novije vrijeme pomno prate kulturna i društvena zbivanja kod nas i u svijetu, a u mnogim su slučajevima bili i nositelji ideja nacionalnoga buđenja na ovim područjima, stoga nije zanemarivo da u svojim fondovima imaju svjetovne autore nacionalnoga sadržaja. Samostanska knjižnica posjeduje zavičajnu zbirku u koju se odvajaju knjige koje govore o Požegi i požeškom kraju ili su pak autori Požežani. Najznačajniji su autori Kempf, Kraljević, o. Katančić, o. Kanižlić, o. Pavišević, o. Agijć, o. Mecić, o. Lipovčić i o. Kovačević. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi čuva bogatu zbirku glazbenih knjiga i pisanih kantuala. Glazbeni knjižnični fond potvrđuje da se u samostanskoj crkvi u Požegi njegovalo gregorijansko pjevanje.

Knjižnica posjeduje i dva rukom pisana kantuala koja je napisao o. Filip Kapušvarac Vlahović. Prvi je kantual ispisan 1719. godine, uvezan je u kožu, formata je 27,5 x 20 cm te

⁷⁴ Jurić, Š. ; V. Frkin. Katalogi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj. // *Croatica christiana periodica*, IX, 20 (1987), str. 148.

nije paginiran. Drugi je kantual ispisan 1720. godine, uvezan je, formata 25 x 19 cm. Kantual ima dva dijela od kojih je prvi dio misa, a drugi dio antifone i pjesme. Sve note i crtovlja rukom su pisani, a slova su i note obojeni. U prvom se dijelu nalazi pet misa za „žive“ i jedna misa za „pokojne“. Taj je kantual pisan u samostanu u Velikoj, što se prepoznaje iz natpisa na prvoj stranici. U knjižnici se nalaze i knjige za gregorijansko pjevanje uz orguljašku pratnju s početka 18. stoljeća.

Analizom i pregledom fonda glazbene zbirke knjižnice Franjevačkoga samostana u Požegi vidljive su briga i skrb franjevaca o toj vrsti građe. Sva djela imaju signaturu, oznaku gdje je njihovo mjesto u knjižnici. Glazbena je ostavština u dosta dobrom stanju, unatoč neprilikama koje su pogađale samostan i knjižnicu kroz stoljeća.

Arhivska je građa knjižnice Franjevačkoga samostana u Požegi uređena. Arhiv je posložio knjižničar i arhivar o. Vatroslav Frkin. Do sređivanja arhivska je građa bila smještena u ormaru s mnogobrojnim ladicama, a danas, nakon uređenja, nalazi se smještena u kutije i podijeljena je u dvije skupine: različiti spisi i rukopisne knjige. Spisi su složeni po sadržajima, a kutije su složene prema slovima abecede (po redu i broju). Između 1945. i 1947. godine arhiv sadrži 2 626 spisa, a arhivsku građu čine i sačuvani rukopisi autora koji su živjeli i radili u Požegi.⁷⁵ Arhivska građa u knjižnici Franjevačkoga samostana u Požegi jedina u Slavoniji ima Knjigu arhiva odnosno popis građe, a posjeduje i zbirku starih novina i časopisa koji su podijeljeni prema naslovima i godištima.

Suvremene naslove časopisa za potrebe službe Božje knjižnica dobiva redovito. Od svjetovnih novina redovito pristižu Večernji list i Glas Slavonije te sva izdanja Hrvatskoga kola i Matice hrvatske.

Knjižnica franjevačkog samostana u Požegi kroz tri stoljeća ima vrlo bogat fond knjiga, rukopisa i arhive. Danas knjižnica posjeduje računalni katalog u kojem je popisana veći dio građe. Katalog pokriva područja 15. i 17. stoljeća, dio 18. i dio 19. stoljeća. Najvrjednija građa čuva se u vatrootpornim trezorskim ormarima, a građa bez korica ili oštećena građa oblaže se beskiselinskim arhivskim papirom. Godine 2010. najvrjednija je građa očišćena i preventivno zaštićena te se u tom prostoru nalazi i odvlaživač zraka i uređaj za mjerenje vlage u prostoriji. Upravo se posebno štite inkunabule, stara građa i hrvatska rara, kao najvrjedniji primjerci građe koju knjižnica posjeduje. Građa se u budućnosti planira digitalizirati, a na uporabu se daje uz dopuštenje, samo u prostoru samostana. Građu knjižnica izlaže, ali i posuđuje drugim kulturnim institucijama, uz uvjet da se ne umnaža i da se čuva u

⁷⁵Posavec, Z. Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima u Slavoniji. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993. Str. 63-69.

beskiselinskom papiru. Međuknjižničnom posudbom među franjevačkim knjižnicama knjižnica i posuđuje građu, a nabavlja ju iz ostavština, putem darova te zamjenom s drugim knjižnicama. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi proglašena je i spomenikom kulture.

2.4.4. Franjevci u Slavonskom Brodu

2.4.4.1. Povijesni pregled

Prvi pisani podatak o postojanju naselja Brod potječe iz 1470. godine. Prema nalazima prvi stanovnici s područja koje u sadašnje vrijeme zauzima grad Slavonski Brod potječu iz rimskog doba, kada je to bila rimska utvrda Marsonija. Nakon raspada Rimskoga carstva područje naseljavaju razna plemena. U 15. stoljeću dolaze Hrvati u Brod i trajno ga naseljavaju. Teritorij oko Broda u srednjem je vijeku pripadao požeškoj županiji. Vlastelinstvo se mijenjalo, a najdulje je na tom posjedu bila vlastelinska obitelj Berislavić. Godine 1470. spominje se da su plemenitaši Berislavići gospodari brodskog posjeda i naselja Brod u kojem imaju i svoju kuću.⁷⁶Za njihove se vladavine gradi utvrda u naselju, koje je do tada bilo selo. Utvrda se gradila kako bi se spriječilo upadanje Turaka preko Save. Brod se razvijao kao dvojno naselje, na ušću se Marsonije nalazio Stari grad ili Gornja brodska varoš, a do njega se razvijala Donja brodska varoš.

Godine 1536. Turci su zauzeli Brod pa se struktura stanovništva uvelike mijenja, tj. naseljava se velik broj ljudi muslimanske vjere. Turci daju veliko značenje mjestu, grad se intenzivno razvija te se uređuje sudbeni stol (kadiluk). Crkvu sv. Marka pretvorili su u džamiju te podigli nekoliko mošeja. Brod je 1690. godine bio kratkotrajno oslobođen, a Turci su prilikom povlačenja popalili i porušili grad te je ubijeno mnogo neturskog stanovništva.

Konačno oslobađanje od Turaka bilo je 1691. godine pod vodstvom Vojvode de Croya. Turci su i nakon povlačenja s brodskog područja često upadali u mnoga slavonska mjesta i u jednom takvom napadu 1718. godine spaljuju brodsku tvrđavu. Na području stare tvrđave gradi se nova suvremena tvrđava. Iste godine započinje gradnja, a dovršena je 1741. godine. Godine 1753. Brod je proglašen slobodnom vojničkom općinom s vrlo velikim pravima i autonomnom vlašću. Car Josip II. 1787. godine poništava proglašenje i Brod pripaja Slavonskoj vojnoj krajini. Brođani u tim trenucima gube svoja prava i žale se caru. Car prihvaća njihovu molbu i žalbu te 1819. godine Brod ponovno proglašava carskom,

⁷⁶Cvekan, P. Franjevci u Brodu. Virovitica: <s. n.>, 1984. Str. 24.

kraljevskom, slobodnom vojnom općinom. Godine 1871. kralj Franjo Josip svojim manifestom proglašava Brod gradom. U to vrijeme grad doživljava procvat, razvijaju se obrti, trgovina i poljoprivreda.

U Brodu su svoje cehove imali krojači, opančari i čizmari, zajedničke su cehove imali tesari, stolari, tokari, kolari i bačvari, a zatim kovači, bravari, kotlari i limari. Svoje su zastave imali cehovi krojača, ćurčija i kožara, opančara, kovača i bravara te tesara i drvodjelaca. Pri kraju 19. stoljeća Brod dobiva željezničku vezu s ostalim dijelovima tadašnje države, a gradi se i most na Savi pa je tako Brod postao jako i veliko prometno čvorište koje se naglo razvija. Broj se stanovnika povećava, a industrija doživljava velik razvoj.

Drugi svjetski rat donosi Brodu velika rušenja i razaranja. Nekoliko su ga puta bombardirali saveznici. Nakon Drugog svjetskog rata pa sve do 1990. godine Brod se oporavlja od rata i ponovno obnavlja i gradi. U drugoj polovici 20. stoljeća grad se razvija ubrzano, otvaraju se mnoge tvornice, razvija se poljoprivreda, obrt i trgovina. Za vrijeme Domovinskog rata Brod je pretrpio velika razaranja, privreda je oslabjela, što i danas ostavlja trag na svim područjima života.

Prema podacima, u tursko vrijeme na brodskom području postoje dvije župe, župa sv. Antuna u Podvinju i sv. Ivana u Brodu.⁷⁷ To su jedini podatci koje je moguće naći o crkvenom djelovanju u Brodu, osim onoga koji je već naveden, da je prije prodora Turaka postojala crkvice sv. Marka koju su Turci pretvorili u džamiju. O dolasku franjevacu u Brod nema mnogo pisanih podatka. Tek 1623. godine Brod se spominje u izvještaju Jure Neretvanina i to kao područna župa samostana u Velikoj. To je ujedno prvo svjedočanstvo o franjevcima u Brodu. Rad franjevacu u to teško vrijeme svodi se na dušobrižničku službu.⁷⁸

Grad se oslobađa od Turaka 1694. godine kada se brodska franjevačka župa pretvara i proglašava rezidencijom u Provinciji Bosni Srebrenoj. Prvi predstojnik rezidencije postaje o. Agustin Jarić iste godine. Na kapitulu u Našicama 30. listopada 1708. godine brodska rezidencija proglašena je formalnim samostanom Provincije Bosne Srebrene te je izabran prvi brodski gvardijan o. Ivan iz Bijele.⁷⁹ Drveni je samostan izgrađen nedaleko od današnjeg samostana 1694. godine uz obalu Save i tamo je ostao sve do 1727. godine. Crkva i samostan nosili su naziv Presvetog Trojstva.⁸⁰

⁷⁷Cvekan, P. Franjevci u Brodu. Virovitica: <s. n.>, 1984. Str. 56-58.

⁷⁸Cvekan, P. Franjevci u Brodu. Virovitica: <s. n.>, 1984. Str. 59.

⁷⁹Cvekan, P. Franjevci u Brodu. Virovitica: <s. n.>, 1984. Str. 60.

⁸⁰Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 106.

Godine 1727. franjevci sami, pomoću milostinje, počinju iz temelja graditi novi samostan s crkvom pod vodstvom gvardijana Ivana Narančića. Kamen temeljac postavljen je 12. kolovoza 1727. godine uz nazočnost zapovjednika brodske tvrđave, pukovnika Ivana Trenka. Oko daljnje se gradnje brinuo o. Ambrozije Brođanin. Vojska je franjevcima u izgradnji samostana pomogla građevinskim materijalom i stručnjacima pa su zidovi nove crkve i samostana građeni prema vojničkim nacrtima, poput tvrđave.⁸¹

Nad ulaznim je vratima na latinskom jeziku natpis: „Ovaj je hram nastao Božjom dobrotom, pobožnošću puka i blagotvornom brigom braće.“ Cijeli je objekt zbog granice s Osmanlijama bio zamišljen i kao tvrđava za sklonište broskog puka.⁸² Godine 1756. završena je gradnja crkve, a tek 1770. godine samostana. Od 1787. do 1806. godine samostan je naredbom cara Josipa II. bio dokinut, a sva samostanska imovina podijeljena je među slavonskim samostanima. Redovnici su dijelom bili umirovljeni, a dijelom premješteni na druga područja. Ukinućem Franjevačkog samostana u Đakovu, franjevci s imovinom prelaze u samostan u Brod. U samostanskim kronikama upisano je da car Franjo II. potvrđuje svojim pismom iz 1805. godine preuzimanje samostana koje je izvršeno 1806. godine.⁸³ Franjevci se do 1811. godine vraćaju u svoj samostan i tamo ostaju do danas.⁸⁴

Godine 1814. samostanski se krov urušio i prouzročio veliku štetu koja je u kratkom vremenu sanirana.

U 20. stoljeću samostan i crkva obnavljaju manjim zahvatima. Samostan je za vrijeme Domovinskoga rata uvelike oštećen, a obnova još uvijek traje.

2.4.4.2. Obrazovanje i školstvo

Iako su brodski franjevci bili zauzeti pastoralnim poslovima, ipak su uvidjeli potrebu za obrazovanjem i u skladu s tim organizirali su škole u prostorijama samostana. Osim osnovnoga i srednjoškolskoga obrazovanja, u Brodu je 1710. godine osnovana i Visoka filozofska škola koja je pružala redovitu filozofsku izobrazbu budućem svećenstvu, prvenstveno članovima Provincije Bosne Srebrene, zatim Provincije sv. Ivana Kapistrana.⁸⁵ Prvi je profesor bio Luka Pontiće koji se sa svojim studentima nakon dvije godine preselio u

⁸¹Marković, M. Razvoj školstva i crkvenih ustanova u Brodu do početka 20. st. Brod:kulturno-povijesna monografija. Slavonski Brod: Matica hrvatska, 1994. Str. 219-229.

⁸²Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.) // Rukopisi, str.Str: 63.

⁸³Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi : zapisnik ili knjiga bilješki Samostana Presvetoga Trojstva u Brodu u Slavoniji / za tisak priredio Josip Barbarić ; uredio Egidije Stjepan Biber. Slavonski Brod : Matica hrvatska, Ogranak, 1995- . Sv. 2, str. 2-11.

⁸⁴Franjevački samostan u Brodu. // Slavonija / Rudolf Horvat. Zagreb: Tisak "Tipografija", 1936- . Knj. 1. Str. 142.

⁸⁵Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb. Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 287.

Požegu, što je zakočilo rad Učilišta. Rad je obnovljen 1720. godine i broj se studenata tijekom godine povećao. Prvi profesor u drugom početku bio je Dominik Rudić, a slijede ga Antun Petrović, Bonaventura Mihaljević, Toma Jelle (prvi Nijemac u Provinciji Bosne Srebrene). Šesti profesor bio je Blaž Šimić koji je za svoje studente sastavio priručnik (sačuvan u rukopisu). Njegov je nasljednik Antun Žderić koji je također sastavio priručnik razradivši sve filozofske discipline koje je podučavao. Sljedeći je Emerik Zomborlić pa slijede Ljudevit Seidel, Kapistran Glavaš, Josip Blagoje, Luka Bebić, Jeronim Bačić, Ljudevit Hausner, Franjo Vučević, Đuro Gajtančić, Mijo Zajmović, Andrija Heitzer, Filip Matković, Gabrijel Korndorferi te Henrik Neumann.

Visoka filozofska škola brodskih franjevaca djelovala je 65 godina tijekom kojih se promijenilo 25 nastavnika, od kojih su petorica ostavila iza sebe svjedočanstvo rada škole svojim priručnicima. Radu svjedoče i teze filozofskih rasprava koje su tamo branjene kao i teze brodskih profesora branjene izvan Broda. Takvim je načinom rada filozofska misao postala nazočna među građanima Broda, održavanje je rasprava predstavljalo kulturni događaj, a Visoka je škola bila jedno od važnijih središta slavonskoga kulturnog i prosvjetnog života u 18. stoljeću.⁸⁶ Među profesorima posebice se isticao Marijan Lanosović, a tamošnji će ga rad pridružiti najistaknutijim Slavoncima 18.stoljeća. Lanosović je na brodskom učilištu predavao tri godine (1770.-1773.), a njegova su predavanja slušala osmorica studenata.

2.4.4.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavanskom Brodu

O počecima franjevačke knjižnice u Brodu može se govoriti u kontekstu prijelaza franjevaca u novosagrađeni samostan 1727. godine. Samostanska kronika bilježi kako je prva knjižnica smještena i uređena u prizemlju samostana, u desnoj sobi prije stuba koje vode na prvi kat zapadnoga krila. Tadašnji kroničar o. Jeronim Bačić uredio je knjižnicu i tako postao prvi službeni knjižničar samostana. Od 1772. do 1777. godine Bačić je nabavio mnogo vrijednih knjiga na koje je stavljao rimske brojeve sve dok nije prešao na arapsku numeraciju. Iz tih signatura može se razabrati da je knjižnica tada brojila oko 1000 knjiga, ali je ujedno i proširivala svoj knjižnični fond. No to nije potrajalo jer iste se godine ukida franjevački samostan u Brodu, a knjige se raspoređuju u postojeće samostane u Slavoniji. Povratkom franjevaca u Brod 1806. godine ponovno se knjižnica obnavlja i popunjava knjižnični fond. Velik su doprinos izgradnji novootvorene knjižnice svakako dale i knjige iz đakovačkoga

⁸⁶Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb. Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 317.

samostana. Zaslugom đakovačkog biskupa Antuna Mandića i franjevca Marijana Lanosovića knjižnici je vraćen 381 naslov s 536 svezaka knjiga, za koje postoji i popis. Budući da je Franjevački samostan u Brodu jedno vrijeme bio zatvoren i knjige su premještene u druge samostane, a knjižnični fond 1806. godine ima samo 750 svezaka knjiga. Iako je bio smanjen broj svezaka knjiga u knjižnici, ponovno se javlja potreba za knjižničarom pa je za knjižničara imenovan o. Klement Oriovčanin koji je kao velik ljubitelj knjiga i sam imao veliku zbirku koju je poklonio samostanskoj knjižnici.

U razdoblju od 1806. do 1857. godine knjižnica se Franjevačkoga samostana popunjava - u nju je 1855. naime dopremljena knjižnica obitelji Brlić. Nakon smrti Ignjata Brlića njegovi su sinovi, koji su tada bili u Beču, prenijeli obiteljsku knjižnicu od osam, devet tisuća knjiga u samostan i tu je ostala 20 godina. U drugoj polovici 19. stoljeća samostanska je knjižnica bila bogatija za 70 naslova i 128 svezaka tzv. Opere Illyrike.

Nakon Drugoga svjetskog rata knjižnica je smještena u istočni dio samostana. Do 1975. godine knjižnica je bila smještena u zimskoj kapelici pokraj sakristije u istočnom krilu samostana. Zbog velike vlage, knjižnica je izmještena brigom o. Marijana Mikića. Prostor je knjižnice za vrijeme Domovinskoga rata bio oštećen. Dio građe, tj. stariji fond knjiga bio je izmješten u Čakovec i na taj način spašen od uništenja.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu posjeduje dvije inkunabule:⁸⁷

1. Biblija, Basileae iz 1492. godine, format 4°
2. Biblija, Venetiis, iz 1495. godine, format 2°

Inkunabule su odraz iznimne sposobnosti koja je uz mnogo truda znanje učinila dostupnim. Obje su inkunabule 1987. godine restaurirane u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Knjižnični se fond 16. stoljeća sastoji od 15 naslova knjiga, a knjižnični fond 17. stoljeća nešto je brojniji. Osim knjiga „hrvatske rare“⁸⁸ u tom je fondu zastupljena vrijedna, stara knjiga na latinskom, talijanskom, njemačkom i mađarskom jeziku. Raznoliki su sadržaji djela naših pisaca kao i stranih pisaca prevedenih na hrvatski jezik. Djela su pretežito crkvenoga karaktera jer su pisci većinom bili svećenici i redovnici. Svećenicima su bile potrebne propovijedi u njihovoj pastoralnoj službi, a profesorima na učilištima i fakultetima bili su potrebni filozofski i teološki priručnici. Neki su od svećenika bili i srednjoškolski profesori i

⁸⁷ Jurić, Š. ; V. Frkin. Katalozi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj. // Croatica christiana periodica IX, 20 (1987), str. 149.

⁸⁸ Frkin, V; Holzleitner, M. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU : Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008.

predavali su različite predmete pa knjižnica sadrži mnogo djela iz prirodnih i društvenih znanosti, leksikografije, gramatike.

Knjižnični fond 18. stoljeća bio je vrlo bogat. Nakon odlaska Turaka iz naših krajeva javlja se velik broj djela slavonskih pisaca. Velik napredak vidljiv je na ekonomskom, kulturnom i pedagoško-prosvjetnom planu. To je vrijeme kada se otvaraju mnoge škole i nastaju novi kulturni centri. Cijela situacija doprinosi buđenju znanstvenoga i književnoga stvaralaštva što se primjećuje i po velikom rastu broja knjiga u knjižničnom fondu 18. stoljeća.

U 18. stoljeću naše se knjige još uvijek tiskaju u Veneciji i drugim talijanskim gradovima, ali sve se više pojavljuju knjige u knjižnici koje se tiskaju i u našim tiskarama u Zagrebu, Osijeku, Varaždinu, kao i iz drugih područja Austro-Ugarske. Iz toga su razdoblja u knjižnici sačuvane knjige pisaca koji su svojim rođenjem ili djelovanjem pripadali Slavonskom Brodu, a riječ je o Ivanu Velikanoviću, Klementinu Oriovčaninu, Marijanu Lanosoviću.

Knjižnični fond 19. stoljeća, točnije prve polovice 19. st., ima posebnu važnost jer su u njemu zastupljeni pisci tih krajeva ili koji svojim sadržajem govore o Slavonskom Brodu ili Brodskom Posavlju. To su: K. B. Heitzinger, G. Čevapović, M. P. Katančić, M. Jaić, I. A. Brlić.

Knjižnični fond 20. stoljeća daleko je najbrojniji. U fondu je naglasak na djelima iz teologije i crkvene povijesti, tj. zastupljena su sva područja teologije (Sv. Pisma, dogmatska, teološka, pastoralna, moralna, liturgijska, opća povijest, povijest rimokatoličke crkve). Osim teološkog područja, u knjižnom se fondu 20. stoljeća nalaze brojna djela svjetovnog područja (filozofije, književnosti, jezika, povijesti, zemljopisa, medicine, psihologije, sociologije). U knjižnici su zastupljena djela vodećih svjetskih teologa poput Rebića, Fučka, Dude, Ivančića. Dio je knjižničnog fonda na stranim jezicima, a najviše je stranih djela na njemačkom i engleskom jeziku, posebice hagiografije (Sv. Franjo, o životu Ivana Pavla, Sv. Mala Terezija). Neka su djela pisana na talijanskom jeziku (životopisi svetaca i monografije Rima, Vatikana), na francuskom i na latinskom jeziku pisana su liturgijska djela, a nekoliko je djela pisano na mađarskom i češkom jeziku.

Franjevci su posebnu brigu posvećivali njegovanju glazbe u svojim odgojnim kućama. Svi svećenici morali su učiti pjevati, takozvano koralno, jednoglasno i zborna pjevanje, sve uz pratnju orgulja. Zbog toga u knjižnici postoji posebna glazbena zbirka koju je katalogizirao profesor Ladislav Šaban. Zbirka je klasificirana na: a) raru, koja broji 98 starih i rijetkih materijala, koji se prema bibliotečnim kriterijima smatraju rijetkostima, a od velike su važnosti za izučavanje kulturne baštine, b) 232 bibliotečne jedinice crkvene glazbe, c) 253 bibliotečne jedinice svjetovne glazbe, d) 36 udžbenika, djela o glazbi, e) dio arhiva pjevačkog

društva "Davor". U zbirci su najzastupljenija djela pisana za orgulje, a ima mnogo djela ili prijepisa majstora orguljaša koji su služili u Brodu.

U arhivu knjižnice Franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu čuva se vrlo bogata zbirka od oko 1000 rukopisa. To su uglavnom rukopisi franjevacu predavača na provincijskoj školi koji su djelovali u samostanu kao i slušatelja u tim školama. Osim zbirke rukopisa, u arhivu se mogu pronaći i kronike samostana. Originalna se Kronika samostana počela voditi 1706. godine na latinskom jeziku. Do sada su popunjene četiri knjige, a prevedene su i objavljene tri u razdoblju od 1706. do 1878. godine.

Kronike franjevačkoga samostana vrlo su važan izvor informacija o cjelokupnom razvoju Broda, od gospodarstva preko obrazovanja do kulture. Arhiv knjižnice Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu izdvojena je od ostale građe u poseban prostor. Za potrebe arhiva nabavljeni su trezori u kojima se čuvaju najstarije knjige i samostanski dokumenti.

U knjižnici također postoji velika zbirka novina i časopisa. Periodika je složena na police i popisana po naslovima. Zbirka periodike broji oko 5 000 primjeraka novina i časopisa. Najstariji je tisak u knjižnici iz 19. stoljeća. Od novijih naslova novina i časopisa u knjižnici mogu se pronaći slični naslovi kao i u ostalim samostanima Slavonije: Glas Koncila, Mali Koncil, Služba Božja, Crkva u svijetu, a od svjetovnih naslova Glas Slavonije, Večernji list, Hrvatsko kolo i sva izdanja Matice hrvatske.

Godine 2000. knjižnica je brojila 12 000 knjiga, koje su popisane kako bi Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku omogućio njihovu zaštitu. Unutar knjižnice Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu, kako piše fra Vatroslav Frkin, impozantan je broj primjeraka hrvatskih rijetkih knjiga. Tamo ih se nalazi preko 400, stoga se zbirka smatra jednom od najvrjednijih u Hrvatskoj. Današnja je knjižnica smještena u svojem starom prostoru, a manji je dio fonda smješten u novom prostoru. U uređivanju knjižnice radi osoba koja je zaposlena na četiri sata dnevno i koja uređuje fond.

Kako Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda u tom gradu ima u sastavu i klasičnu gimnaziju fra Marijana Lanosovića, predlaže se da se i školska knjižnica pridruži u Katalog knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda kako bi građa bila još dostupnija učenicima te škole. Mirna Marjanović, knjižničarka Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu, naglašava kako građa u knjižnici nije u potpunosti razvrstana i obrađena, no danas se u knjižnici nalazi oko 14 000 svezaka knjiga, već spomenute dvije inkunabule i oko 5 000 svezaka časopisa i novina. Ističe kako su najčešći korisnici te knjižnice učenici, studenti, profesori i znanstvenici te da postoji mogućnost učlanjenja u knjižnicu. Za učlanjenje u knjižnicu potrebno je priložiti osobnu iskaznicu, a ako se koristi zaštićena građa,

potrebno je popuniti obrasce jer se uporaba zaštićene građe može odvijati jedino uz prethodnu suglasnost gvardijana. Knjižnica posjeduje i katalog na listićima i računalni katalog, koji ne obuhvaćaju svu, već većinu građe koju knjižnica posjeduje. Građu od 15. stoljeća do danas pokriva katalog na listićima, a katalog unutar sustava Crolist pokriva građu od 15. stoljeća do 1850. godine. Građa se danas u knjižnici čuva održavanjem optimalnih uvjeta pohrane građe, od mikroklimatskih do restauratorskih radova te utvrđivanja prioriteta za zaštitu građe. Samostanska je knjižnica spomenik kulture I. kategorije prema odluci Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku iz 1985. godine. Posebno se čuvaju inkunabule i stare knjige, a u budućnosti knjižnica ima u planu i digitalizirati svoju građu.

Kao najvrjednije djelo izdvaja se djelo Andrije Kačića Miošića *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, s obzirom na to da je riječ o kompletnom prvom izdanju primjerka iz 1756. godine. Pretisak toga izdanja načinjen je 2010. godine u tiskari Grafičkog zavoda Hrvatske, a izdavač je Školska knjiga. Iako ga posjeduju i ostale samostanske knjižnice, prvotisak se nalazi u knjižnici Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu. Knjižnica građu daje na uporabu i u svojem prostoru, ali i izvan njega, isključivo za znanstvene svrhe. Također, knjižnica izlaže svoju građu te ju posuđuje ostalim ustanovama za izložbe, izlaganja, kongrese, simpozije i seminare. Kako bi posudila građu drugoj kulturnoj instituciji, knjižnica zahtijeva ispunjavanje određenih uvjeta poput mikroklimatskih uvjeta, zaštitarske službe te alarmnoga sustava. Knjižnica građu posuđuje međuknjižničnom posudbom, no samo među franjevačkim knjižnicama. Knjižnica građu nabavlja kupnjom, a dio građe dolazi u obliku ostavština ili pak putem donacija institucija ili pojedinaca.

2.4.5. Franjevci u Vukovaru

2.4.5.1 Povijesni pregled

Vukovar je dobio ime po rječici Vuki koja se u starim listinama naziva *Hiulka*, *Ukla*, *Wilcea*, *Wolcea*. Stoga su i Vukovar nazivali: *castrum Wolcow*, *Wolco*, *Wlco*, *Walcum*, *Walcow*, *Wolcovar*, *Walcovar*.⁸⁹ Grad se smjestio u sjeveroistočnom dijelu današnje Republike Hrvatske i sjedište je Vukovarsko-srijemske županije. Nalazi se između istočne Slavonije i zapadnog Srijema te leži na ušću rijeke Vuke u Dunav. Na tom ušću Vuke u Dunav podignuta je utvrda (*castrum*) koja je nazvana Vukovo. Prvi zapisi o Vukovaru spominju se u darovnici kralja Andrije iz 1231. godine. U darovnici se današnji Vukovar

⁸⁹Paškál, C. Vukovar i franjevci. Vukovar: Cvekan, 1980. Str. 10.

spominje kao tvrđava (utvrda Vukovo sa županijom Vukovo). Područje vukovarske županije (župe) u prvoj polovici 13. stoljeća potpada pod vlast hercega ili bana čitave Slavonije. Naselje Vukovar nastaje od naselja podno castruma (podgrađe) koje su naseljavali došljaci. Godine 1231. herceg, slavonski kralj Koloman, daje slobodu stanovnicima podgrađa i imenuje župana. Svi su župani kraljevi službenici i vazali. Bela IV. svojom poveljom potvrđuje slobostine došljacima. Župa je dužna plaćati slavonski porez, tj. kunovine. Kasnije su gospodari županija bili oslobođeni plaćanja poreza. U 14. stoljeću dolazi do velikih previranja između slavenskih plemenitaša i Anžuvina koji su postali ugarski kraljevi. Slavonsko plemstvo gubi vlast te je ukinut banski monopol. Pavao Gorjanski postaje mačvanski ban, a tom području pripada i vukovarska župa, sve do dolaska Turaka 1526. godine. Tvrđava Vukovo za dolaska Turaka ostaje čitava i neoštećena te se u nju smjestila turska vojska. U tursko su doba o katolicima u gradu vodili brigu franjevci Provincije Bosne Srebrene, a po oslobođenju brzo su organizirali vjerski život pa se 1695. godine spominje kako su oni upravljali vukovarskom župom.⁹⁰ Godine 1687. carska vojska Leopolda I. zauzima Osijek i kreće prema Vukovaru. Turci u strahu napuštaju tvrđavu i pale sve za sobom, tako da je od odlaska Turaka tvrđava ostala spaljena i razrušena. Život mještana za vladavine Turaka bio je vrlo težak. Odlaskom Turaka s toga područja mijenjaju se vlasnici vukovarskih posjeda. Najčešće su to bili stranci premda je postojao i interes domaćega plemstva Banske Hrvatske. Gradski se prostor postupno gradi tek početkom 18. stoljeća kada je nakon čišćenja ruševina turskih nastambi fiksirana urbana obnova baroknoga grada.

Promjene građevnih struktura tom su prigodom tako temeljito provedene da se u Vukovaru, čak ni u tragovima, nije očuvao ni jedan srednjovjekovni ili turski objekt. Barokni je Vukovar dvojni grad, sastavljen od dvije prostorno i upravno neovisne cjeline različitih funkcija i diferentnoga arhitektonskog oblika. Stari je Vukovar, koji se nalazi na desnoj obali Vuke, građanski, trgovački i obrtnički grad naseljen starosjedilačkim hrvatskim, ali dijelom i srpskim pučanstvom. Razvio se na specifičan urbani način s mnogo lokalnih, pučkih elemenata. U svojoj baroknoj fazi taj je dio grada nepravilno i gotovo spontano strukturiran s gusto izgrađenim nizovima kuća zbijenim uzduž krivudavih ulica. Novi Vukovar, koji se nalazi na lijevoj obali Vuke, nastaje tek oko 1722. godine na dotad nenaseljenom prostoru na koji dolaze njemački koloni vezani za vlastelinstvo Kuffstein – Eltz. Novi Vukovar naseljava vojska iz carske vojarne te službenici državne uprave koji su organizirani nakon osnivanja Srijemske županije 1745. godine. Glavna ulica i cesta Novog Vukovara ravna je i vrlo široka,

⁹⁰Hoško, E. F. Filozofsko učilište u Vukovaru (1733. - 1783.) // Anali za povijest odgoja. 1(1992), str. 13.

očito planirana u skladu s važnošću funkcija koncentriranih u tom dijelu grada, sa spomeničkim zgradama koje su svojim arhitektonskim oblikovanjem bliže otmjenim srednjoeuropskim građevinama toga vremena nego provincijalnom graditeljstvu susjednog Staroga Vukovara. Na nestabilan urbani razvoj baroknog Vukovara svakako su utjecale i razne učestale nepogode poput kuge, potresa, poplava i požara, koje su ostavile vidan trag na fizičkoj strukturi grada.

Dolaskom Marije Terezije na čelo Austrijskoga Carstva godine 1745. u Slavoniji se osnivaju tri županije: Virovitička, Požeška i Vukovarska (Srijemska) sa sjedištem u Vukovaru. Prvi župan Srijemske županije bio je Marko Pejačević. U to se vrijeme grad razvija i raste kao trgovačko, obrtničko te kulturno sjedište. Vlasnicima vukovarskoga vlastelinstva 1737. godine postaje obitelj Eltz koja se u Vukovaru zadržava do današnjih dana. Godine 1751. grade lijep dvorac grofova Eltz, koji je i danas jedan od simbola grada Vukovara. Grofovi Eltz bili su vlasnici posjeda oko Vukovara i za njihove vladavine dolazi do značajnog razvoja grada i okolice. U Vukovaru se u 18. i 19. stoljeću živjelo europskim načinom, koji je podrazumijevao razvijen društveni život prema europskim uzorima pa je tako samo do Prvoga svjetskog rata djelovalo 30-ak društava. Pjevačka, čitalačka, športska i razna društva, često organizirana na nacionalnoj osnovi, imala su svoje čitaonice, a organizirala su i koncerte i zabave. U razdoblju od 1945. do 1990. godine Vukovar se razvija i postaje jedan od najrazvijenijih gradova u Hrvatskoj. Uz vrlo jaku industriju, razvijalo se i poljodjelstvo jer je to područje bogato zemljom crnicom. U Domovinskom ratu 1991. godine Vukovar postaje simbolom otpora, junaštva i domoljublja. Znatno malobrojniji branitelji pružali su vrlo jak otpor Jugoslavenskoj narodnoj armiji i domaćim izdajicama više od tri mjeseca, taman onoliko vremena koliko je trebalo ostatku Hrvatske da se organizira, naoruža i pripremljeno dočeka okupatora. Vjerojatno je i međunarodna politika odigrala svoju ulogu prilikom pada Grada u ruke okupatora, što će povijest jednoga dana utvrditi. U napadima i okupaciji stradao je cijeli grad, bilo je vrlo malo neporušenih objekata. Mirnom reintegracijom 1997. godine u Vukovaru je počela obnova objekata za stanovanje. Cjelokupna je privreda stala i do danas se nije pokrenula. Danas se Vukovar susreće s najvećim problemom, a to je nezaposlenost. Vlasti pokušavaju pomoći obnovi, razvoju i napretku grada, ali to je jako sporo i teško.

Na području se Vukovarsko-srijemske županije spominje sedam samostana. Kako se županija protezala od Osijeka do Iloka i od Save do Drave, u 14. se stoljeću mogu pronaći samostani u sljedećim mjestima: Iloku, Tordincima, Đakovu, Alšanu, Vrbici, Šarengradu i Berku. Bez obzira na to što u to vrijeme nije bilo samostana u Vukovaru,

franjevci su u tom predturskom razdoblju djelovali šireći svoj duhovni utjecaj i na šire područje. Kasnije, dolaskom Turaka, franjevci su se zajedno s pukom skrivali po obližnjim šumama, što ih nije spriječilo u dušobrižničkoj službi. Nakon protjerivanja Turaka 1687. godine franjevci se smještaju na uzvisini blizu ruševnih utvrda gdje grade crkvicu u čast svetih Filipa i Jakova. Opasnost je naime od Turaka i dalje trajala pa su mnogi stanovnici bježali preko Dunava u Bač pa tako bački franjevci nalaze smještaj u Vukovaru za vrijeme problema i izbijanja bune u Ugarskoj. Godine 1704. razrušeni su i crkva i samostan u Baču pa jedan franjevac odlazi u Petrovaradin, a drugi u Vukovar. U tim godinama 18. stoljeća može se primijetiti povezanost vukovarskih i bačkih franjevaca - bački franjevci djeluju i upravljaju jer i dalje nema dovoljno vukovarskih franjevaca koji bi podigli svoj samostan. No nedugo nakon toga, 1723. godine o. Marko Dragojević postaje predstojnikom vukovarske rezidencije koja je potpuno neovisna o bačkoj upravi, što i sljedeće odobrenjem pečuškoga biskupa da se gradi crkva i samostan u Vukovaru. Za crkvu i samostan 23. svibnja 1730. godine svečano je postavljen temeljni kamen za gradnju. Crkva se gradila 10 godina, ali se i nakon toga dograđivala i preuređivala kao i samostan koji je građen u više faza sve do 1753. godine. Kao što je već navedeno, Franjevački samostan u Vukovaru bio je rasadištem vjere, obrazovanja i kulture.

Uz crkvu i samostan, na tim su prostorima izgrađeni mnogobrojni pomoćni gospodarski objekti zbog održavanja dvorišta, vrta i slično. Ti su objekti osiguravali franjevačkoj zajednici potrebnu razinu autokračnosti i ekonomske neovisnosti – posebice u vrijeme djelovanja filozofskoga studija. Iako je riječ o jednostavnim, naizgled sporednim građevinama, ti dvorišni objekti zapravo pripadaju dijelu najstarijih samostanskih struktura iz 18. stoljeća, a savršeno se uklapaju u izgled cijeloga kompleksa franjevačkoga samostana i crkve. Tako dolaskom rata 1991. godine dolazi i do uništenja franjevačkoga kompleksa u Vukovaru. Tek 1996. godine, prvim ulaskom u grad, pregledani su dostupni dijelovi crkve i samostana kako bi se procijenilo stanje i dogovorila obnova.

Naposljetku, cijeli je franjevački kompleks, kao nosilac identiteta grada Vukovara, obnovljen i otvoren za daljnju uporabu.

2.4.5.2. Obrazovanje i školstvo

Kao i u ostalim slavonskim gradovima, nakon oslobođenja od Turaka franjevci su imali važnu ulogu u reorganiziranju duhovnoga života građana. Već se 1695. godine spominje njihovo upravljanje vukovarskom župom, a nakon Rakoczyjeva ustanka grad postaje upravno središte zapadnog Srijema, a njegov samostan središte pastoralnoga područja zapadnoga Srijema i istočne Slavonije.

Osnovnu školu u Vukovaru franjevci su otvorili 1734. godine, bila je namijenjena i muškoj i ženskoj djeci, a djelovala je do 1863. godine. Filozofsko učilište u Vukovaru uspostavio je 1733. godine provincijal Ante Marković, a za pedeset je godina rada i postojanja pružalo izobrazbu svim budućim svećenicima iako mu se nastavna osnova dva puta mijenjala. Prvi profesor bio je Ivan Šagovac, a njegov nasljednik Leopold Breitenbecker. Nakon njih predavali su Vukovarci Josip Janković i Antun Tomašević, nakon kojih na profesorsko mjesto dolazi Franjo Bogdanović (čiji je student bio Ivan Velikanović) pa Luka Matošević koji je najviše njegovao javne rasprave. Zatim dolaze Vukovarac Ivan Kapistran Glavaš i Hijacin Campion (student Franje Bogdanovića). Nakon njega, 1753. godine, prekinut je rad Filozofskoga učilišta zbog ekonomskih razloga, što je trajalo dvije godine. Sljedeći je profesor, prvi u drugom nizu, Jakov Marinković koji je morao odstupiti i prepustiti svoje mjesto Marku Gužviću. Marinković je nakon podjele Bosne Srebrene i osnivanja Provincije sv. Ivana Kapistrana rehabilitiran i vraćen na mjesto učitelja, a naslijedili su ga Barnaba Cornfeld pa Ladislav Jezik, Paškal Dule, Rafael Plank, Ivan Nebel, Antun Perecki, Franjo Kovačević, Nepomuk Jettmar, Benjamin Fzhrmann te Anđeo Weidenbach koji je vodio posljednju javnu raspravu nakon što je vukovarsko Filozofsko učilište 1. rujna 1783. godine, kao i sve ostale redovničke škole, prestalo postojati.

Mnogi profesori toga Učilišta, kojih je bilo 20, kasnije su imali velik utjecaj ne samo na crkveni, već i na javni i kulturni život Slavonije 18.stoljeća. Samo je Učilište bilo prijenosnik filozofskih spoznaja široj javnosti jer su teze bile javno dostupne, a rasprave su se smatrale kulturnim događajem u kojima je prvi put sudjelovao i jedan nefranjevac.⁹¹

2.4.5.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru

⁹¹Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb. Kršćanska sadašnjost, 2011. Str. 332-344.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru započela je sa svojom djelatnošću izgradnjom samostana u Vukovaru. Nastanak knjižnice vezan je uz franjevce koji su bili raspoređeni na službu u Vukovar gdje su donijeli knjige, što se smatra početkom razvoja knjižnice premda se izgradnja knjižničkoga fonda nastavlja ponajviše kupnjom knjiga. Fra Vatroslav Frkin u radu *Knjižnica franjevačkog samostana u Vukovaru*, koji je objavljen u zborniku radova Instituta Ivo Pilar pod nazivom *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, piše o trima dokumentima koji potvrđuju postojanje knjižnice u Vukovaru: S. Girolamo -*La vita de Santi Padri*, gdje se na naslovnom listu spominje Vukovar; Livio Rabesan -*Cursus philosophicus* i *Cursus philosophicus P.2.V.1*. Ta tri spomenuta djela svjedoče o počecima franjevačkoga samostana između 1719. i 1730. godine. Knjižnica je bila smještena u istočnom dijelu samostana, opremljena drvenim policama i ormarima u kojima se nalazila samostanska i župna arhiva. Knjige su bile uredno složene prema sadržaju i postojala je kartoteka koju je 1944. godine napravio Jerko Knoblehar. Vukovarska je knjižnica jedna od najvećih u cijeloj Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda. Krajem 20. stoljeća imala je, prema zapisima fra Vatroslava Frkina, 17 000 svezaka literature.⁹² Knjižnica je posjedovala vrijedne knjige. Zbog detaljne neistraženosti knjižnih zbirki i same knjižnice, mogu se dati opće informacije o literaturi knjižnice - najveći dio građe sadržajno je vezan uz različite religijske i crkvene sadržaje, primjerice teološka i teološko-filozofska djela, povijest crkve, pastoralni rad, crkveno pravo te slična građa. No značajna je i građa svjetovne tematike, posebice iz područja književnosti i filologije, filozofije, povijesti, obrazovanja i sličnih područja djelovanja. Velik dio fonda činile su udžbeničke knjige i literatura o odgoju i obrazovanju zbog toga što je u samostanu u Vukovaru preko 50 godina djelovao provincijski studij filozofije i studiji teologije. Knjige takvog sadržaja nabavljale su se za potrebe profesora i polaznika studija. Brigu o knjižnici vodili su, kako bilježi fra Vatroslav Frkin, samostanski knjižničari, a to su obično bili svećenici profesori, učitelji, katehete, a ponekad i samostanski gvardijani.

U ratnim razaranjima Vukovara 1991. godine samostanska je zgrada uništena. Teško su stradali i prostori knjižnice, građa je uglavnom spašena i naknadno evakuirana te sačuvana. Tu su misiju imali fra Slavko Antunović i fra Ivan Mikić, koji su bili zaduženi za spašavanje knjižnice. Cijelu su knjižnicu složili i prenijeli u mali podrum franjevačkoga samostana kako

⁹² Frkin, V. Rijetke knjige franjevačkog samostana u Vukovaru. // Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / glavni urednik Slavko Cvetnić. 5 (1996), 1-3, str. 56-60.

bi ju sačuvali od uništenja. U podrum je bilo spremljeno oko 17 000 vrijednih knjiga, rukopisa i časopisa.

Godine 2004. dogovorom Hrvatske i Srbije knjige se vraćaju u Vukovar. Smještene su na prvi kat samostanske knjižnice, na željezne police, kako bi se osušile s obzirom na to da ih mnogo stradalo od vlage. Godinu dana kasnije na istom mjestu gdje se i prije nalazila knjižnica počinje uređivanje drvenih polica te rad na ponovnom uspostavljanju knjižnice, u čemu je posebnu ulogu odigrao fra Vatroslav Frkin, poslavši oštećene knjige, koje obuhvaćaju razdoblje od 16. do 18. stoljeća, na restauraciju.

Vrlo vrijedna građa knjižnice Franjevačkoga samostana u Vukovaru postojala je prije Domovinskoga rata, a među tom se građom posebice ističe šest inkunabula, koje navode Š. Jurić i V. Frkin u katalogu inkunabula.⁹³ Trenutačno su u knjižnici tri inkunabule:

1. Bonaventura, Sanctus, Egregium opus subtilitate et devoto exercitio precellens parvorum opusculorum doctoris seraphici sancti Bonaventurae. Secunda pars. Argentinae, 1495, Sexta feria ante festum sancti Thome apostoli, format 2°
2. Biblia /Latine/ Biblia com glossa ordinaria Wal. Strabonis aliorumq̄ et interlineari Anselmi Laudunensis et cum postillis Nicolai de Lyra... P.II. Venetiis, 1495. Paganinus de Paganinis, format 2°
3. Cicero, Marcus Tullius. De officiis (Comm: Petrus Marsus) Venetiis, 1486. Baptista de Tortis, format 2°

Starih rijetkih knjiga do 1600. godine spašeno je 14, a najstarija je iz 1501. godine. Vrhunac razvoja knjižnica doživljava u 18. stoljeću jer se tada gradi samostan, a svećenicima su knjige, osim za propovijedanje i katehezu, bile potrebne i za liturgiju.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru ima i bogatu glazbenu zbirku. Zabilježeno je da je knjižnica posjedovala rukom pisane kantuale i nekoliko rukopisa knjiga lektora teologije.⁹⁴ U zbirci rukom pisanih kantuala knjižnice Franjevačkoga samostana u Vukovaru prije Domovinskoga rata čuvala su se četiri kantuala prepisana za samostan u Vukovaru, jedan osječki i jedan organum za orguljaša.⁹⁵ Najstariji je bio kantual iz 1722. godine koji je prepisao Franjo iz Vukovara, student bogoslovlja u Ferari, s 30 godina. Pjesme je prepisao iz kantuala o. Franje de Budrio, a imao je 100 stranica, uvezan u kožu, formata 30 x 22 cm. Slijedi kantual iz 1730. godine, uvezan u kožu, formata 30 x 22 cm. Naslovna stranica i početak Kantuala nedostaju, ali prema načinu ukrašavanja stranica djelo je napisao o. Filip

⁹³ Jurić, Š. ; V. Frkin. Katalogi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj. // Croatica christiana periodica 11, 20 (1987), str. 167-168.

⁹⁴ Cvekan, P. Franjevci u Vukovaru. Str. 116-121.

⁹⁵ Isto, str. 118-121.

Kapušvarac koji je bio prvi orguljaš novootvorene crkve od 1730. do 1732. godine. Kantual je imao 116 stranica, bio je uvezan u crnu kožu, formata 14 x 22 cm, napisao ga je brat Antun Sandukčić, sadržavao je jednoglasne pjesme koje orguljaš svira u crkvi, a na kraju se nalazi i nekoliko tekstova pjesama koje pjeva puk. Kantual iz 1750. godine formata 49 x 35 cm sadrži 294 stranice prepisane po odredbi provincijala o. Josipa Jankovića i uvezan je u smeđu kožu. Isti je takav kantual napisan za potrebe Našašća sv. Križa u Osijeku iste 1750. godine.

Sačuvana je knjiga Organuma koja je formata 23 x 30 cm i sadrži 204 stranice u kojoj se nalaze pratnje svih misa koje su se nalazile upisane u kantualima iz 1750. godine.

U arhivu knjižnice Franjevačkoga samostana u Vukovaru mnogo je rukopisa, uglavnom franjevac profesora ili slušatelja visokih škola. Arhivska građa složena je u 30 kutija i 63 rukopisna sveska, a župni arhiv složen je u 65 kutija i sadrži oko 70 rukopisnih svezaka. Posebno su izdvojeni filozofski i teološki rukopisi od 18. do 20. stoljeća. Sačuvani su ženidbeni i ostali spisi od 1746. do 1991. godine. Temeljem tih podataka, sačuvanih rukopisa i rukopisnih knjiga može se reći da su najvažniji materijali arhivske građe iz vukovarskoga samostana i župe ipak sačuvani, posebice djela Vukovaraca koji su se istaknuli kao franjevci pisci. U popisu koji se nalazi u jednoj od samostanskih knjižica koja je pronađena u arhivu *Rimokatoličkog župskog ureda Duha Svetog, Nuštar* navode se vukovarski franjevci koji su bili pisci, a samom se popisu ne može utvrditi stvarni naslov ni autor jer je u raspadnutom stanju te nema korica ni uvodnih stranica.

1. o. Roberto Kauk: „Evangelite za sate nedeli“, na bugarskom jeziku, Zadnji dani Nikole Zrinskoga, u Vukovaru 1879. godine, Zabavno poučne pripovietke, u Baji 1880. godine, Gorka muka i teška smrt Gospodina Isukrsta, u Baji 1882. godine, Judita ili vjera i domovina, u Baji 1883. godine, Milica u Vukovaru 1885. godine II. izdanje 1888. godine, Ode, velečasnom ocu Dominiku Kirchmajeru, prigodom zlatne mise. U Vukovaru 1887. godine, Kaznenica, pripoviedka iz života. Vukovar 1900. godine, Sabrane pjesme II. izdanje. U Vukovaru 1894. godine, Povijest pavlinskog samostana i kaznionice u Lepoglavi. U Vukovaru 1895. godine.

2. o. Antun Tomašević: Izdao je govor prigodom prijenosa tijela Sv. Bone iz Rima u Vukovar, 24. lipnja 1754. godine, *Viridianum philosophicum, Zagrabiae*.

3. o. dr. Ernest Benešić: *Institutiones theologicae, Historia ecclesiastica*.

4. o. Josip Janković: *Promptuarium Commissarii visitatoris. Ravenae 1742. godine Tom. I. in 4°, Caerementiale Provinciae. Venetiis*.

4. o. Samuel Kocian: Odae honoribus Illustrissimi ac Reverendissim Domini Josephi Schrott, Episcopi Belgradensis. Essekini 1846. godine, Odae Illustrissimo et Reverendissimo Domino Josepho Schrott. 1847. godine.

Posebice je važno istaknuti i problematiku osnutka hrvatske katoličke tiskare u Vukovaru. Katoličko se svećenstvo đakovačke biskupije 16. siječnja 1878. godine u Vukovcima, kod tada „austrijskog“ cara, dogovaralo o osnutku hrvatske katoličke tiskare. Zbog političkih problema koji su se infiltrirali u cijelu situaciju 14. travnja iste godine, sve je obustavljeno, no grupnim dogovorom ipak je održan kongres u Vukovaru te je kontaktiran Rim. Održanjem tzv. hrvatske katoličke tiskovne zadruge 29. travnja 1878. godine zaključeno je da se tiskara osnuje u Vukovaru, gdje je zapravo najpogodnije mjesto, te da se ustroje pučke i shvatljive novine „Srijemski Hrvat“, koje su se izdavale od 11. svibnja 1878. godine pod uredništvom Dragutina Altha.

Zahvaljujući Fondu za obnovu i razvoj grada Vukovara knjižnica u franjevačkom samostanu lijepo je uređena. Velik doprinos uređenju dao je i o. Benko Horvat, samostanski knjižničar i arhivar. Donacijama je uređen knjižnični prostor, knjižnica je opremljena potrebnim policama. Najvrjednije su knjige restaurirane, a dvjestotinjak se primjeraka djela još uvijek nalazi na restauraciji u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Knjižnica je knjiški sređena, ali ne do kraja. Želja je Vukovaraca, ali i svih ljubitelja knjige imati vrijednu knjižnicu za istraživanje cjelokupne povijesti vukovarskoga kraja.

2.4.6. Franjevci u Iloku

2.4.6.1 Povijesni pregled

Ilok je gradić na najistočnijem dijelu Hrvatske. Na području današnjeg Iloka, neki izvori govore, osnovan je gradić još prije Krista, u mlađem kamenom dobu. Za vrijeme Rimljana zvao se Vilacum s vojnim uporištem u kojem je boravila posada koja je branila utvrđenu granicu carstva uz Dunav. U srednjem se vijeku Ilok prvi put spominje 1267. godine kao Vilok i Wylok. Tijekom srednjega vijeka Ilokom su vladali razni feudalci. Godine 1347. Ilok je dobio kraljevske povlastice, koje je 1453. godine potvrdio hrvatsko-ugarski kralj Ladislav. Najznačajniji je gospodar Iloka bio knez Nikola Iločki (1410. - 1477.) koji je od 1471. godine do smrti bio bosanski kralj te kovao vlastiti novac.

Ilok je opasan i okružen prirodnim dolinama, a u njemu postoji vrlo lijepa tvrđava ili rezidencija srijemskoga vojvode Baltazara de Odescalchija koji boravi u Rimu. Vojvoda je

bio zemaljski gospodar i vlastelin, ne samo Iloka, već cijeloga gornjeg Srijema.⁹⁶ Rimljani su sagradili vodovod od zemljanih cijevi, dug oko pet metara koji se protezao od izvora Vodena glava do samog mjesta. Još se i danas pri kopanju mogu pronaći ostatci cjevovoda.

Grad je imao i tri crkve - jednu župnu, vrlo veliku s tri lađe, jednu u vlasništvu redovnica, puno manju i treću franjevačku. Prema dostupnim podacima franjevci dolaze u Ilok 1343. godine. Izgradnja franjevačkoga samostana i župne crkve Uznesenja Marijina dovršava se 1349. godine.⁹⁷ U izgradnji i utemeljenju crkve pomogao je vojvoda Ugrin, koji je konačno 1451. godine samostan predao franjevcima opservatima. Samostan se nalazi kod gradskih zidina sa strane Dunava. Crkvu je obnovio i produžio Nikola Iločki, nakon smrti sv. Ivana Kapistrana. Tu je crkvu kao i samostan proslavio životom, smrću i svojim pokopom sv. Ivan Kapistranski. Nakon što je podnio velike napore u obrani i oslobađanju grada Beograda od Turaka, odlazi u Zemun gdje smrtno obolijeva. U svojim posljednjim danima molio je da ga se prenese u Ilok. Svojim je franjevcima govorio: „Znam neku braću koja su rekla da će ovo mjesto Ilok tako dugo postojati dok se ja budem u njemu nalazio. Dakle pošto braća pokopaju moje kosti, neka ne napuštaju ovo mjesto.“⁹⁸

Franjevci Provincije sv. Ćirila i Metoda i danas čuvaju samostan i u njemu stanuju. U crkvi Blažene Djevice Marije pokopana su i tijela velikana poput bosanskog kralja Nikole i njegova sina Lovre te srijemskoga vojvode. Juraj Julije Klović (1498. - 1578.) izradio je grb grada Iloka, a za života u Ilok je u nekoliko navrata dolazio i Bartol Kašić (1575. - 1650.), isusovac, utemeljitelj hrvatske gramatike. Godine 1525. kralj Ludovik II. potvrđuje gradski Statut koji se danas čuva u Nacionalnoj knjižnici u Beču.

Turci zauzimaju Ilok 1526. godine i okupacija traje dosta dugo, sve do 1688. godine. Za vrijeme turske vlasti grad se ne prestaje razvijati te se intezivno unaprjeđuje i postaje sjedištem sandžaka. Nakon oslobađanja iločkog prostora od Turaka, austrijski car i hrvatski kralj Leopold darivaju Ilok i posjede obitelji Odescalchi, nećacima pape Inocenta XI., koji nastavljaju svjetovno razvijati grad.

Franjevačka crkva bila je od svojega utemeljenja posvećena Blaženoj Djevici Mariji, ali oslobađanjem mjesta i povratkom franjevaca u Ilok 1705. godine, crkva se obnavlja i posvećuje sv. Ivanu Kapistranskom.⁹⁹ Prirodne ljepote i položaj grada na blagim padinama

⁹⁶Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 120.

⁹⁷Hoško. E.F. Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000. Str. 23.

⁹⁸Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 121.

⁹⁹Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebrene. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010. Str. 120.

Fruške gore pogodovale su razvoju vinogradarstva u cijelom iločkom kraju pa je uzgoj vinove loze tradicija poznata još iz rimskog doba. Godine 1899. u Iloku je utemeljena vinogradska škola koja kasnije prerasta u poljoprivrednu.

Ilok je u 19. stoljeću bio središte ovog dijela Srijema s upravnim vlastima i kotarskim sudom te trgovačko i sajamsko središte kraja. U drugoj polovici 19. stoljeća otvaraju se banke, štedionice i zadruge kao prateći znakovi napretka gospodarstva.

Nakon Drugoga svjetskog rata u gradu su djelovale radne organizacije poput Itekse, Borova, Zvijezde, Agrokomerca, Vupika i dr. U to vrijeme nije bilo nezaposlenih ljudi. U Iloku je djelovalo više kulturno-prosvjetnih i športskih društava i ustanova koje su bile nositelji društvenoga, kulturnoga i športskoga života grada. U gradu djeluje od 1865. godine Gradska čitaonica, od 1875. godine Limena glazba, a od 1890. godine tamburaški sastav. Godine 1894. osnovano je Hrvatsko pjevačko društvo "Sloga", od 1928. godine Slovačko kulturno-prosvjetno društvo "Štur". Muzej grada Iloka osnovan je 1952. godine, a od 1969. godine smješten je u dvorac Odelscachi s bogatom povijesnom, arheološkom i etnografskom zbirkom. U muzeju se nalazi i zbirka umjetnina starih majstora. Nakon bogatoga i naprednoga razdoblja grada Iloka, prije osamostaljenja Republike Hrvatske, slijedi velika kriza i propadanje gospodarstva i poljoprivrede. Sve se poslovne ustanove zatvaraju. U listopadu 1991. godine, zbog srpske okupacije, svoje domove i grad mora napustiti većina stanovništva. Uz manji dio hrvatskoga i slovačkoga stanovništva u gradu je za vrijeme srpske agresije ostao i franjevac Marko Malović kao moralna, duhovna i vjerska potpora u danima rata. Nakon mirne reintegracije 1997. godine, narod se vraća u Ilok, u svoje domove. Slijedi obnova grada, naselja i kuća, a oporavak od ratnih razaranja bio je dug i mukotrpan. Ilok se u upravni poredak Hrvatske vraća 1997. godine, a iste se godine gradu vraća i lokalna samouprava.

2.4.6.2. Obrazovanje i školstvo

U iločkom samostanu Filozofsko učilište počelo je sa svojim radom i djelovanjem 1717. godine i radilo je sve do 1727. godine. Od 1726. godine na Filozofskom je učilištu predavao Bernardin Pjanić. Kraće je vrijeme Učilište bilo zatvoreno, a ponovno je započelo s radom 1745. godine te djelovalo sve do ukinuća prema uredbi cara Josipa II. Među poznatim iločkim predavačima bili su Petar Mandikić, Bernardo Leaković (1771. -1774.), Marko Oriovčanin (1775. -1778.).¹⁰⁰ F. E. Hoško pak piše: „U nizu predavača iločkoga filozofskog

¹⁰⁰Cvekan, P. Franjevci u Iloku. Str. 64.

učilišta treba istaknuti Josipa Mihića, Petra Mandikića i Bernarda Leakovića, a napose Bernardina Pjanića, autora prvoga filozofskog rukopisa iz redova profesora filozofije ne samo u Srijemu...¹⁰¹ Posljednji profesor Filozofskog učilišta u Iloku prije ukinuća bio je Bartol Čordašić. Poznate su dvije filozofske rasprave u iločkoj crkvi: 19. ožujka i 10. lipnja 1778. godine.

Tijekom 18. stoljeća, sukladno redovničkim uredbama o izobrazbi, bilo je između pet i sedam slušača na iločkom Filozofskom učilištu. Otvoreno i uređeno učilište na srijemskom području bilo je od velikog značaja za provinciju. Poznatim *Sambukanskim konstitucijama* (pogl. 2, čl. 5, br. 14) mladi su redovnici morali do svojega svećeničkog ređenja provesti u učenju bar tri godine, a kasnije je utvrđeno kako to mora trajati bar šest godina. Konačno je studij bio podijeljen na filozofsku i bogoslovnu izobrazbu. Filozofska je izobrazba u prvo vrijeme trajala tri godine, zatim dvije, a bogoslovna je izobrazba trajala četiri godine. Od tada se samostanske kuće dijele na filozofska i teološka učilišta. Odgoj studenata u kućama školovanja vodili su predavači, profesori koji su položili potrebite i utvrđene ispite. U ljetopisnim knjigama iločkoga samostana često je uz službu profesora zabilježena i služba magistara (učitelja) studenata. Koje je uvjete trebao ispunjavati franjevac kako bi obnašao službu magistra studenata određivale su ustanove provincije.¹⁰² No često je predavač preuzimao i spomenutu službu. U franjevačkim filozofskim učilištima utvrđeno je pravilo da jedan predavač ne treba imati više od deset slušača. Kako je već spomenuto, nije ni u jednoj srijemskoj franjevačkoj kući premašen taj broj, a svaki je profesor uredno odradio svoje trogodišnje predavanje i ispite.

Izobrazba na filozofskim učilištima bila je utvrđena franjevačkim školskim sustavom - tijekom tri godine predavač razlaže filozofske predmete: Uvod u filozofiju (summulae), logiku, fiziku, metafiziku, animastiku, učenje o nastanku i raspadanju. Ako ostane vremena, predavao je još učenje o nebu, svijetu i atmosferi.

¹⁰¹Hoško, E. Filozofski rukopisi predavača na franjevačkim učilištima u Srijemu, Baranji i Bačkoj u tijeku 18. stoljeća. //Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka : zbornik / [urednik Ante Sekulić]. Zagreb : Matica hrvatska, 1993. Str. 152.

¹⁰²Hoško, F. E. Odgoj franjevac provincije sv. Ladislava. //Dobri pastir : glasilo Udruženja katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine / [glavni i odgovorni urednik Karlo Karin]. 26(1976.), str. 191-229.

2.4.6.3. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku

Franjevci u Iloku žive i rade već od prve polovice 14. stoljeća. Ilok pod tursku vlast pada 1526. godine, kada se franjevci s katoličkim stanovništvom povlače i bježe po šumama te napuštaju Ilok. Za vrijeme turske okupacije, iločki franjevci osnovali su župu u malom mjestu Olovu u Bosni. Krajem 17. stoljeća turska se vojska povlači iz Iloka te se 1687. godine franjevci vraćaju u Ilok. Obnova samostana započinje 1705. godine.¹⁰³ Fratri su sa sobom donosili određen broj knjiga u samostan, što se može promatrati kao začetak knjižnice Franjevačkoga samostana u Iloku. U knjigama se pronalaze zabilješke na listovima gdje se pojedini franjevci poimenično spominju kao korisnici, što upućuje da su franjevci donosili knjige sa sobom u samostan te tako usustavljivali knjižnicu. Riječ je o jednom od načina nastanka samostanske knjižnice, a drugi je način bila kupnja knjiga za potrebe službe te nabava knjiga za potrebe škole koje franjevci osnivaju u samostanu.

Današnja je knjižnica djelomice sređena, knjige su razvrstane po veličini i po stoljećima te poslagane po policama koje su označene slovima. Knjižnica ne posjeduje stariju Knjigu inventara, ali posjeduje stare kataloške kartice. Prema tim kataloškim zapisima u tijeku je popis inventara knjižničkoga fonda i katalogizacija knjižnične građe. Knjižnica, prema zapisima fra Vatroslava Frkina iz 2006. godine, čuva oko 5 000 svezaka građe, no to nije (kako i on bilježi) točan popis, već će se prilikom izrade nove kartoteke utvrditi stvaran broj jedinica građe koju knjižnica posjeduje.¹⁰⁴ Napravljen je djelomičan popis najstarijih djela, tako da se već sada (iako katalogizacija nije završena) može govoriti o vrlo bogatom fondu knjiga iz ranije povijesti.

Prostor je današnje knjižnice djelomice uređena kula samostana. Prostor je podijeljen u tri dijela, jedan je dio polukružnog oblika i police se nalaze cijelom dužinom polukruga, a knjige se čuvaju zaključane iz rešetaka koje se otvaraju uz posebnu zamolbu. U drugom prostoru nalazi se dio s trezorima u kojem se nalaze najstarije i najvrjednije knjige. Taj se dio koristi i kao čitaonica i kao priručno skladište u kojem se obrađuju knjige, a u trećem, najmanjem dijelu nalazi se arhiva.

U knjižnici Franjevačkog samostana u Iloku nalaze se, prema Vatroslavu Frkinu, četiri inkunabule koje su pohranjene u trezoru.¹⁰⁵ Inkunabule su pronađene nedavno, kada su

¹⁰³ Cvekan, P. Franjevci u Iloku. Str. 98-99.

¹⁰⁴ Frkin, V. Arhiv i knjižnica franjevačkog samostana u Iloku. // Dani Julija Benešića: zbornik radova: 2. Ilok: Muzej grada Iloka, 2006., str. 24.

¹⁰⁵ Frkin, V. Inkunabule franjevačkog samostana u Iloku. // Zbornik Muzeja grada Iloka. God. 1, 1(1992), Zagreb, str. 73-75.

Vatroslav Frkin i prof. Šime Jurić popisivali rijetke i stare knjige knjižnice.¹⁰⁶ Riječ je o sljedećim inkunabulama:

1. Stephanus de Monte: *Campus sophistarum*, Lipsiae iz 1496. godine, formata 4°, sačuvana su samo dva lista od 18, koliko ih je imalo cijelo djelo koje posjeduje samo British Museum u Londonu.
2. Pertus de Paluda. *Sermones Thesauri novi de tempore, Argentinae* iz 1497. godine, formata 2°
3. Guido de Monte Rochen: *Manipulus curatorum*, Venettis, iz 1500 godine, formata 8°
4. Ambrosius S.: *Opera P.2.*, Basileae, 1500. godine, formata 4°

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku posjeduje i pretisak hrvatskoga glagoljskoga Misala iz 1483. godine. Knjižnični fond 16. stoljeća nije tako bogat, a razlog je tomu nepostojanje samostana u Iloku u tom razdoblju. Unatoč tomu ipak se mogu pronaći poneke knjige uglavnom vjerskoga sadržaja, koje su služile franjevcima pri obavljanju službe. Prema Vatroslavu Frkinu franjevačka knjižnica u Iloku ima oko 90 djela 16. stoljeća¹⁰⁷ koje se čuvaju u tri trezora, zajedno s inkunabulama.

Knjige 17. stoljeća složene su na police prema veličini knjiga, a privremeni je popis načinjen i prema nekim područjima: crkvena djela, šematizmi, biblije, katehetike, liturgika, moral. Takvu sadržajnu podjelu osmislio je gospodin Mato Bartolović u svojem rukopisu.¹⁰⁸ Među djelima 17. stoljeća sačuvanim u knjižnici nalazi se i nekoliko djela "hrvatske rare"¹⁰⁹ čiji su autori Ivan Ančić, Mihael Radnić, Ivan Bandulović te Bartolomeo Kašić.

Knjižnični fond 17. stoljeća Franjevačkoga samostana u Iloku relativno je dobro sačuvan, a fond knjiga 18. stoljeća već je znatno veći i potpuniji. Odlaskom Turaka iz Iloka obnavlja se samostan, a knjižnica dobiva znakovito mjesto u radu i životu franjevacu. Osnivaju se i škole, primjerice teološka, a krajem stoljeća i škola za građanstvo. U počecima obrazovanja u Iloku predavači su bili franjevci, ali kasnije se spominju i svjetovni profesori i učitelji. Otvaranjem škola, knjižnica nabavlja potrebnu literaturu za polaznike škola i njihove profesore. Iz toga razdoblja sačuvano je nešto knjiga i rukopisa koji su pohranjeni u arhivu

¹⁰⁶ Jurić, Š. ; V. Frkin. *Katalozi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj.* // *Croatica christiana periodica* IX, 20 (1987), str. 136-137.

¹⁰⁷ Frkin, V. *Arhiv i knjižnica franjevačkog samostana u Iloku.* // *Rukopisi.* Zagreb, 1992.

¹⁰⁸ Bartolović, M. *Popis knjiga u knjižnici franjevačkog samostana u Iloku do kraja 18. stoljeća.* // *Rukopisi.* Ilok 1972.

¹⁰⁹ Frkin, V. ; M. Holzleitner. *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850.* / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU : Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. str. 31.-500.

knjižnice u posebnim kutijama sa signaturom. Knjige 18. stoljeća mnogo su brojnije od prethodnih stoljeća, a nalaze se na policama predane po veličini.

Povratkom franjevacu u Ilok počinje se buditi i sam grad. Franjevci su Ilok obogatili u kulturnom, odgojno-obrazovnom odnosno prosvjetnom, ekonomskom i političkom životu mještana. Otvaranjem teološke škole nastaju brojna djela čiji su autori bili predavači koji su obrazovne udžbenike pisali za potrebe polaznika škole.

Knjižnični fond 19. stoljeća najzastupljeniji je u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku. Najzastupljenija su djela vezana uz obrazovanje i crkvena djela koja su služila za franjevačku službu. Razvojem školstva, pod patronatom franjevacu, knjižnica doživljava svoj uspon. Pišu se i kupuju djela za potrebe škole. Promjene u političkim prilikama u Slavoniji, jačanje nacionalne svijesti te borba za hrvatski jezik odražavaju se u djelima pisaca toga vremena. U tom fondu mogu se pronaći poznati autori hrvatskoga narodnog preporoda. Počinju izlaziti časopisi Kolo, Vijenac i Književnik. Vrijednost djela hrvatskih preporoditelja i hrvatskih časopisa prepoznaju i franjevci te ih nabavljaju i čuvaju u svojoj knjižnici.

Pojavljuju se djela iz različitih znanosti, filozofije, psihologije, medicine, prava, matematike, biologije, zemljopisa, povijesti i književnosti na različitim jezicima, od latinskog, njemačkog, talijanskog, engleskog preko hebrejskog, turskog, grčkog do hrvatskog, a pisana latinicom, ćirilicom i goticom.

Knjižnični fond 20. stoljeća nastajao je donošenjem knjiga službujućih franjevacu, darovima i kupnjom. Vrlo je bogat, procijenjeno je da sadrži oko 4 000 knjiga, a zastupljene su gotovo sve znanosti, od teologije do lijepe književnosti. Franjevački samostan, a tako i knjižnica postojali su i djelovali za potrebe hrvatskoga puka, šireći kroz 20. stoljeće ideju hrvatstva. To je razvidno u knjižničnom fondu u kojem se pronalaze vrijedna djela na hrvatskom jeziku, na raznim govorima (ikavica, ijekavica, ekavica) i različitim narječjima (štokavsko, kajkavsko i čakavsko), čime knjižnica dobiva posebnu vrijednost.

Za vrijeme Domovinskoga rata samostan je i dalje djelovao jer je fra Marko Malović ostao na okupiranom području i brinuo se za malobrojne katolike koji su također ostali u Iloku. Osim što se brinuo za ljude, fra Marko Malović brinuo se i za kulturnu baštinu Iloka i njegova kraja. Tada je u iločkom samostanu bila smještena knjižnica samostana u Šarengradu i dio vukovarske knjižnice. Dana 3. siječnja 1992. godine dio je vukovarske knjižnice (3 475 raznih crkvenih i drugih knjiga) preuzet od vojske Jugoslavenske narodne armije. O tim događajima

nema mnogo informacija, osim usmene predaje i knjige Marka Malovića „Ostajemo u Iloku“.¹¹⁰

Knjižnični fond 20. stoljeća najbogatiji je građom, a ima i najviše djela hrvatskih književnika. Uz svjetovna djela najzastupljenija je građa sakralnoga karaktera, a to su molitvenici, brevijari, misali, knjige i knjižice o sakramentima, knjige o euharistiji i svećeničkom redu, o Božjim i crkvenim zapovijedima, o različitim oblicima duhovnoga života (molitve, upute za pastoral i liturgiju, životopisi svetaca, enciklike i dr.). Fond sadrži i građu za povijest školstva. Zavičajna zbirka knjižnice nije još detaljno ustrojena, ali su popisana i izdvojena djela znamenitih Iločana - Julija, Franje, Ante Benešića, Mladena Barbarića, Josipa Meštovića, Ivana Rengjea uz fond starih slavonskih pisaca poput Relkovića, Katančića, Pavičevića, a u zbirci su i Slavonica i Pet stoljeća hrvatske književnosti. Građu za zavičajnu zbirku posjeduju i Gradski muzej Ilok i Gradska knjižnica Ilok. Objedinjenjem bi se tih zbirci dobio bitan izvor informacija o Iloku, Iločanima i svima koji su pisali bilo što vezano uz to područje.

Dijelom su zavičajne zbirke i izvorni rukopisi koji nisu objavljeni, a sigurno bi imali veliki znanstveni doprinos za Ilok.

Glazbena zbirka knjižnice Franjevačkoga samostana u Iloku čuva na svojim policama građu od početka 18. stoljeća do danas. Građa još uvijek nije najurednije složena, nalazi se na više mjesta u knjižnici te u prostorijama samostana i crkve. Novijeg popisa muzikalija nema, ali prema popisu prof. Ladislava Šabana,¹¹¹ koji je rađen još 1980. godine, vidljivo je da je samostan bogat kantualima iz 18. stoljeća koji su tiskani u Italiji, a smješteni su zasebno na policama knjižnice.

U popisu prof. Ladislava Šabana postoji i vrlo rijetko izdanje Chitare Octohorde iz 1723. godine, ali je na žalost vrlo oštećeno. Od ostalih glazbenih djela u glazbenoj se zbirci nalaze razne pjesmarice i note koje su se upotrebljavale u crkvenim obredima te nekoliko tiskanih misa uz glazbu za orgulje i glasovir.

Arhiv Franjevačkoga samostana u Iloku nastajao je od dolaska franjevacu u 17. stoljeću u Ilok. Arhivska je građa u nekoliko navrata sređivana, a posljednji put 1978. godine kada je odvojena od knjižnice. Arhiv je podijeljen u dva zasebna dijela odnosno samostanski je arhiv odvojen od župnoga arhiva. Samostanski arhiv čine rukopisi koji su označeni signaturom A i B. Rukopisi koji su označeni signaturom A smješteni su u 13 kutija koje su označene signaturama od A-1 do A-13. Arhivska je građa tematski raspoređena po kutijama. Najstarija

¹¹⁰ Malović, M. Ostajemo u Iloku. Zagreb: Tiskara Impress, 2000. Str. 124

¹¹¹ Bašić, S. Izvještaj o stanju glazbene građe u franjevačkom samostanu u Vukovaru, Iloku i Šarengradu.// Rukopis. Zagreb. 2000.

građa, ona od 1745. do 1950. godine, nije tematski raspoređena, već se svi dokumenti nalaze u prvim dvjema kutijama, a u ostalim je kutijama građa raspoređena tematski: okružnice generala Reda, generalnih vizitatora, tabule za šematizmima, okružnice pape i biskupa, slučajevi savjesti, sudski postupci, knjige računa, inventari crkve i samostana, oporuke vjernika, spisi o obnovi iločke crkve, dopisi u svezi sa školstvom, filozofsko-teološke skripte i propovijedi na hrvatskom i njemačkom jeziku.

Rukopisi su koji se nalaze pod signaturom B: Kronike samostana, koje se vode i čuvaju od 1726. godine, a do sada su sačuvane i tri kutije do 1967. godine. U arhivskoj građi pod signaturom B čuvaju se okružna pisma provincijala, biskupa i svjetovnih poglavara, primitci i izdatci samostana i crkve, odslužene mise franjevac, knjige milostinja za gradnju i popravak crkve, pretplatnici dječjeg časopisa i knjiga članova „Žive krunice“.

Dokumenti za popravak crkve čine nacrti prozora u iločkoj crkvi i nacrt oltara sv. Ivana Kapistrana s početka 20. stoljeća, koji su smješteni u tuljcima i mapama. Župni arhiv čine Rukopisna građa i Rukopisne župne knjige. Rukopisna građa odnosno pojedinačni rukopisi složeni su u 26 arhivskih kutija s označenim signaturama od A-1 do A-26. Rukopisnu građu čine različiti župni spisi, ženidbeni spisi, uviđanja pokojnika, potvrđenici i patronat iločke župe te spisi filijalne crkve u Neštinu. Rukopisne su župne knjige: okružna pisma biskupa, matica krštenih, vjenčanih i umrlih, luknarske knjige, matica krizmanika, navještaji mladenaca, crkveni oglasi, popis prijelaznika, urudžbeni zapisnik i drugo.

Građa je arhiva detaljno obrađena do 1950. godine, a novija je građa djelomice obrađena. Novine i časopisi u knjižnici odvojeni su od ostaloga knjižničnoga fonda i nalaze se na policama složeni po naslovima i godištima. Od starijih izdanja sačuvani su Hrvatsko slovo, Kršćanska škola, Hrvatska revija, Služba Božja. Osim navedenih, na policama se nalaze i drugi časopisi i listovi, posebice oni koji pripadaju društvenim znanostima: teologiji, povijesti, umjetnosti i književnosti. Kada je riječ o periodici, čuvaju se i primjerci dječjega časopisa „Anđeo čuvar“ koji je uređivao iločki franjevac Mladen Barbarić od 1901. do 1906. godine.

Danas Franjevački samostan u Iloku, osim tih časopisa i novina, redovito prima dnevni tisak Glasa Slavonije i Večernjeg lista.

Zbirka novina i časopisa knjižnice broji mnogo naslova, što upućuje da su franjevci redovito pratili i religiozna i svjetovna zbivanja. Njihova skrb o tom vidu informacija vidljiva je u izdvajanju periodike u zasebnu prostoriju te ustrojstvu arhiva novina i časopisa.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku, koja danas ima 13 000 svezaka građe, zanimljiva je zbog svojeg smještaja u jednu od kula iločkoga grada. Knjižna je građa složena

na metalno-drvene police, a ona vrjednija u trezore. Neke su knjige na restauriranju, a u tijeku je i nova obrada i katalogizacija knjižničnoga fonda pa se očekuje da će knjižnica uskoro biti dostupna svim zainteresiranim korisnicima.

III. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Hrvatskoj

3.1. Povijesni pregled i razvoj osnovnoškolskoga obrazovanja

Ustrojstvo samostalne hrvatske države moguće je pratiti od 9. stoljeća s velikim razlikama u teritorijalnoj veličini, političkoj organizaciji i stupnju samostalnosti. Hrvatska je bila samostalna do početka 12. stoljeća, točnije 1102. godine, kada ulazi u državno-pravnu zajednicu s Mađarima te se nalazi pod mađarskom vlasti. Od 16. stoljeća pripada sastavu Austrijskog Carstva u različitim teritorijalnim oblicima i tako sve do početka 20. stoljeća odnosno do završetka Prvoga svjetskog rata. Do tada Hrvatska je znala biti istovremeno pod vlašću više država jer je bila rascjepkana i podijeljena, a poseban su status jedino imali Dubrovnik i Dubrovačka Republika koji su uspjeli očuvati samostalnost sve do francuskoga osvajanja.

Zanimljivo je naglasiti da oni dijelovi Hrvatske koji su bili pod vlašću iste države nisu bili u jednakopravnim državnim odnosima i međusobno ujedinjeni. Zbog navedenih obilježja školstvo se u Hrvatskoj nije razvijalo jednako i prema istom sustavu.¹¹² Pojava početnoga obrazovanja vezana je uz pojavu pisma. Prema tomu kriteriju početci se obrazovanja u Hrvata mogu pratiti uz njihov boravak u pradomovini gdje se znanost veže za vjeru i svećenstvo. Dolaskom na područje današnje domovine, Hrvati zatiču romansko stanovništvo s razvijenijom kulturom i prihvaćenim kršćanstvom. Razvidno je da su se našli između jakih kultura Istoka i Zapada odnosno Bizanta i Rima, ali i kada je riječ o obrazovanju, našli su se između latinskoga i slavenskoga pisma i jezika. Latinsko pismo i jezik primjenjuje se među svećenstvom, a slavenska se pismenost i obrazovanje vežu uz braću Ćirila (826. - 869.) i Metoda (820. - 885.) koji su prevodili vjerske knjige na slavenski jezik i uveli slavensko pismo glagoljicu. „Mnoštvo učenika plemenite mladeži okupilo se oko svete braće, koji su im u pomoći bili oko prijevoda i prijepisa svetih knjiga. I eto nam prve kršćanske škole.“¹¹³

U početku obrazovanje i školstvo nisu sličili današnjemu suvremenom odgoju i obrazovanju, ali bilo je važno sustavno započeti pisati i čitati. Neki pak izvori potvrđuju da se početak obrazovanja veže uz vladavinu Karla Velikog (768. - 814.) koji je predlagao opće institucijsko obrazovanje pa je godine 789. naredio svećenstvu da otvori škole i odgaja djecu.¹¹⁴

¹¹²Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Osijek: Filozofski fakultet ; Slavonski Brod : Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak, 2009. Str. 23.

¹¹³Kirin, J. Razvitak pučkog školstva u Hrvatskoj i Slavoniji. //Hrvatski učitelj V (1-12) 1925., str. 24.

¹¹⁴Dumbović, I. Razvoj pedagozijske misli u Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatski pedagoški književni zbor, 1999. Str. 79.

Prijelaz od početnoga obrazovanja na institucijsko bio je usko vezan uz crkvu i crkvene redove te se odvijao dugo, sporo i postupno. Početno institucijsko obrazovanje u Hrvatskoj u 9. i 10. stoljeću veže se uz narodne dinastije, svećenstvo i crkvene redove, a početci se organiziranoga školstva u Hrvatskoj odnose na dalmatinskoga kneza Trpimira u 9. stoljeću, tj. vežu se uz Trpimirovu darovnicu iz 852. godine iz koje je vidljivo da je na Trpimirovu dvoru dvije godine živio jedan od najobrazovanijih ljudi onoga vremena te da je knez Trpimir poklonio zemljište za izgradnju benediktinskoga samostana. Darovnicu su napisali i potpisali pismeni ljudi.¹¹⁵

Među najznačajnijim crkvenim redovima koji su u Hrvatskoj organizirali školstvo jesu benediktinci, dominikanci, jezuiti ili isusovci, a posebice franjevci. Crkvama su škole bile potrebne iz dvaju razloga, osiguravale su svećenički podmladak, a puk odgajale u vjerskom duhu. U školama crkvenih redova nije bilo ujednačenoga plana i programa kao ni jedinstvene organizacije, već je svaki red podučavao po svojim pravilima.

Crkve i crkveni redovi otvarali su škole različitih karaktera pa su tako postojale župne, katedralne i samostanske škole. Obrazovanje u župnim školama bilo je primarno, u njima se učilo pisati, čitati, pjevati, a u samostanskim su se školama, koje su bile najbrojnije, pripremao budući svećenički kadar, kao i kadar za potrebe državne administracije. Katedralne su škole osnivane pri sjedištu biskupije i u njima se u prvom redu obučavao kadar budućih svećenika. Nastava je bila isključivo na latinskom jeziku i pružale su mnogo više znanja u odnosu na župne i samostanske škole. Zbog istoga zadatka odnosno osposobljavanja svećeničkog kadra, i samostanske i katedralne škole nazivaju se sjemenišnim školama.¹¹⁶

U doba feudalizma crkva i crkveni redovi bili su gotovo jedini nositelji školstva, a ujedno i odgoja i obrazovanja. Car Josip II. svojom je reformom ukinuo gotovo sve crkvene redove na području Austrijskoga Carstva. Neki će crkveni redovi biti ponovno osnaženi i bit će obnovljeni, ali onu moć i utjecaj koji su imali nikada više ne će steći, posebice kada je riječ o odgoju i obrazovanju.

U srednjem pak vijeku, kada se pojavljuje građansko društvo, dolazi do potrebe za novim i drugačijim obrazovnim sustavom. Razvojem obrta, trgovine i proizvodnje javlja se nova građanska klasa. Interesi i potrebe nove građanske klase u mnogočemu se razlikuju od tadašnje vladajuće klase plemstva i svećenstva. Crkveno školstvo nije više moglo doprinijeti daljnjemu razvoju gradskoga stanovništva. Novonastaloj gradskoj klasi potrebno je

¹¹⁵Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj / napisali Dragutin Franković...<et al.> ; uredio Dragutin Franković. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958. Str. 50.

¹¹⁶Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 27.

obrazovanje za nova zanimanja koja se u to vrijeme počinju razvijati pa se zbog toga građani zalažu za otvaranje javnih i privatnih škola. Prve svjetovne škole u srednjem vijeku otvaraju gradske vlasti, cehovi i udruženja obrtnika i trgovaca. Budući da se te škole organiziraju u gradovima, naziva ih se gradskim školama, u kojima učenici dobivaju znanja humanističkoga profila, ali stječu i praktična znanja i vještine.

U vrijeme otvaranja gradskih škola postupno je opadala dominacija crkvenoga odgoja i obrazovanja. Prema Kirinu javne gradske škole u Hrvatskoj mogu se pratiti od 10. stoljeća kada se 918. godine otvara u Zadru Constantinus magistra, a u Dubrovniku od 1333. godine djeluje gradska škola. Gradske se škole u sjevernoj Hrvatskoj otvaraju nešto kasnije.¹¹⁷ U gradskim školama nije bilo jedinstvenoga nastavnog plana i programa, već je svaka škola radila prema vlastitomu planu i programu. Stručnost je pučkih učitelja bila vrlo upitna, a plaće su bile vrlo slabe, što je dodatno demotiviralo učitelje za rad. Uz javne gradske škole postojao je i privatni oblik školovanja odnosno obrazovanje pri kojem je obitelj uposlila privatnoga učitelja koji je dolazio podučavati dijete u vlastitoj kući. Osnivanje javnih gradskih škola nije podrazumijevalo obveznost pohađanja škole, nego je školsko obrazovanje, na žalost, bila privilegija imućnih građana.

Ujednačavanje školskoga sustava u srednjem vijeku bilo je nemoguće jer je svaka škola radila po svojim pravilima. Škole su bile vrlo različite i nije bilo moguće jednoznačno ih definirati. Organizacija je školskoga rada također bila različita i ovisila je od škole do škole. Problemi se pojavljuju kada ih država ne može zbog raznolikosti ni usmjeravati, ali ni nadzirati njihov rad. Sve većim jačanjem države kao institucije širi se njezina nadležnost i djelokrug rada te se kao nužnost javlja pojačan interes države u organizaciji cjelokupnoga školstva.¹¹⁸

U vrijeme vladavine carice Marije Terezije u Hrvatskoj dolazi do reforme i uređenja državnoga školstva. U duhu prosvjetiteljstva carica potiče otvaranje škola s ciljem da se u sjedištu svake župe otvori najosnovniji oblik škole. Školsku reformu povjerila je Johannu Ignazu Felbigeru koji je već 1774. godine sastavio *Opći školski rad*¹¹⁹ ili *Allgemeine schulordnung für die deutschen normal, haupt und trivialschulen*¹²⁰ prema kojemu je godine 1777. nastala školska administrativna naredba *Ratio educationis totiusque rei literarie per regnum Hungariae et provintias eidem adnexas*. Navedeni *Opći školski rad* predviđa tri vrste škola, a riječ je o trivijalnim, glavnim i normalnim školama. Trivijalne su škole

¹¹⁷Kirin, J. Razvitak pučkog školstva u Hrvatskoj i Slavoniji. //Hrvatski učitelj V (1-12) 1925., str. 27.

¹¹⁸Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 29.

¹¹⁹Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. I., 1910. Str. 421.

¹²⁰Kempf, J. Pučke škole požeške županije za vladavine Marije Terezije i Josipa II./ Hrvatski učiteljski dom VII (10) 1914., str 110-115.

najelementarnije i trebaju se nalaziti u sjedištima župa, a u njima je zaposlen jedan učitelj i kateheta te se podučava osnovno gradivo vjeronauka i biblijske povijesti, čitanje i pisanje (na njemačkom jeziku) te osnovno računanje i nauk o poštenju i gospodarstvu.

Svako okružje treba imati glavnu školu. Škola treba imati tri do četiri učitelja i ravnatelja te katehetu. Uz predmete koji se uče u trivijalnim školama, u glavnim se školama uče još i početci latinskoga jezika, povijest, zemljopis, naputci za pisane sastavke, risanje i mjerstvo te početci kućnoga i poljskoga gospodarstva. Glavna je škola trajala četiri godine, a četvrta se godina mogla produljiti na petu čiji je cilj bio početak profesionalnoga osposobljavanja.

Normalne su škole u pravilu vrlo slične glavnim školama, ali uz redovno obrazovanje trebaju pružiti obrazovanje za budući učiteljski podmladak. „U tim normalnim školama valjalo se skrbiti za učiteljski pomladak pa su one bile upravo ono što danas nazivamo učiteljskim školama.“¹²¹ U to je vrijeme učiteljsko obrazovanje bilo u sastavu elementarnoga obrazovanja, a tek se kasnije podiže na srednjoškolsku razinu. Normalne škole osiguravaju učiteljsko obrazovanje za one koji ne namjeravaju nastaviti srednjoškolsko obrazovanje.

Uz trivijalne, glavne i normalne škole u sustavu postoje još uvijek i gradske škole. Prema navedenom *Općem školskom redu* bilo je preporučeno otvaranje posebnih škola za djevojčice u kojima su se osim navedenih predmeta slušali i predmeti za djevojčice.

Iako je *Opći školski red* uveo znatne reforme i organizacijski usustavio školsko obrazovanje, nije bio dobro primljen u Ugarskoj, zbog čega je carica Marija Terezija prihvatila ideju o stvaranju nove nastavne osnove za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju. Godine 1777. navedena je nastavna osnova prihvaćena pod nazivom *Ratio educationis*.¹²² Prema tomu su se školskom redu škole dijelile na normalne i narodne. Organizacija rada i namjera normalnih škola bila je ista kao i prema *Općem školskom redu*. Narodne škole dijele se na gradske s trima učiteljima, trgovišne s dvama učiteljima i seoske s jednim učiteljem. U svim školama obvezni su predmeti Čitanje, Pisanje, Račun i Vjeronauk.

Ratio educationis iz 1777. godine vrlo je brzo zamijenila nova inačica nastavne osnove pod nazivom *Ratio educationis publicae totiusque rei literariae per regnum Hungariae et provincia seidem adnexas* tiskana u Budimu 1806. godine.¹²³ I prema toj nastavnoj osnovi ostaju iste vrste škola, samo se narodne škole dijele prema namjeni: za selo i manja mjesta, veća mjesta i manje gradove te veće gradove. Normalne su škole zadržale istu organizaciju i

¹²¹Martinović, I. Priprava za učiteljsko zvanje u osamnaestom stoljeću. //Napredak XXXXVII, (4) 1912., str. 95

¹²²Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 32.

¹²³Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Drugo dopunjeno i ispravljeno izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. II., 1910. Str. 171.

namjenu, a način je školovanja za djevojčice također zadržan. Velika promjena koja je uvedena u *Ratio educationis* iz 1806. godine sigurnija su prava za učitelje. Školskim se redom tako predviđa sigurnija državna ili općinska plaća, a i mirovina iz državne blagajne.¹²⁴

Navedene škole i dalje nisu osiguravale školovanje svoj djeci. Državne su škole mogućnost školovanja znatno približile običnom puku odnosno djeci, ali ga nisu ni približno dovele do obveznosti. Uvođenjem narodnih elementarnih školi dolazi do masovnijega školovanja, a u naše krajeve taj oblik školovanja dolazi tek nakon 1830. godine. Nastava se u navedenim školama održavala na hrvatskom jeziku, dvogodišnjeg su trajanja i osnovane su gotovo u svakom selu, a prema osnivaču i vlasništvu pripadale su općini. Druga vrsta općinskih škola bile su njemačke općinske škole koje se otvaraju u mjestima s većinskim njemačkim stanovništvom, a bile su slične narodnim elementarnim i trivijalnim školama. Jedina razlika između narodnih i njemačkih općih škola jest u tome što se iz njemačkih moglo prijeći u najviši razred glavnih škola, a iz narodnih je to bilo gotovo nemoguće.

Nova administrativna naredba u području školstva donesena je 1845. godine i to i za Ugarsku i za Hrvatsku, pod nazivom *Systema scholarum elementarium*.¹²⁵ Prema novom sustavu osnovne škole dijele se na niže i više, prva se dva razreda nazivaju nižom, a treći i četvrti višom školom. Četvrti je razred također imao dva godišta, a iz trećega razreda moglo se prijeći u više literarne ili industrijske razrede. Dva godišta trećega razreda osiguravala su početno obrtničko zanimanje.

Prema tomu je sustavu školovanje djevojčica bilo podijeljeno prema njihovu materijalnom statusu i razlikuju se škole za djevojčice iz „prostoga“ naroda i one za djevojčice iz imućnijih obitelji. Završetkom obaju godišta četvrtoga razreda učenici su se mogli nastaviti školovati na višoj razini, tj. započeti srednjoškolsko obrazovanje. Uz državne javne škole, zadržane su i privatne škole.

Prema navedenom školskom sustavu radit će se do uvođenja prvih hrvatskih školskih zakona. Školstvo odnosno obrazovanje u Vojnoj se krajini podjednako razvijalo kao i u Civilnoj Hrvatskoj sve do 1774. godine. Tada Civilna Hrvatska pod vlašću carice Marije Terezije usvaja novi zakon o školstvu "*Ratio educationis*", a Vojna krajina nastavlja raditi prema starom *Općem školskom redu* iz 1774. godine. *Opći školski red* izaziva u Vojnoj krajini pregršt nezadovoljstva, zbog čega je 1795. godine imenovano Naukovno revizijalno povjerenstvo u cilju promjene i poboljšanja navedenoga propisa. Povjerenstvo je 1799. godine

¹²⁴Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 33.

¹²⁵Sustav početnih učionica

doradilo propise koji su prihvaćeni tek 1805. godine i nazvalo ih *Politische Schulverfassung*.¹²⁶ Ta školska uredba propisuje isti školski sustav kao i dosad, samo je točnije definirala razlike u školovanju dječaka i djevojčica. Prema toj uredbi djevojčice trebaju polaziti posebne škole u posebnim zgradama. Pedagoško je obrazovanje učitelja također definirano - za učitelje koji će raditi u trivijalnim školama trajat će tri mjeseca, a za učitelje koji će raditi u normalnim i glavnim školama šest mjeseci. Učitelji se obrazuju u normalnim školama, a glavne škole mogu dobiti odobrenje za školovanje učitelja.

Dok se u Civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini donekle razvija obrazovni sustav, Dalmacija i Istra bile su mnogo slabije razvijene. Za vrijeme mletačke uprave školstvo je prepušteno općinskim i gradskim vlastima, a država nije otvarala škole. Uz općinske i gradske, još uvijek je prisutan rad i crkvenih škola, kao i početni oblici opismenjavanja institucijom putujućih učitelja.¹²⁷

Bolje razdoblje za školstvo dolazi za vrijeme prve austrijske uprave i vladavine kneza Turna koji je 1803. godine izdao Pravilnik za školstvo u Dalmaciji, koji je sastavljen po uzoru na Opći školski red iz 1774. godine. Za vrijeme francuske vlasti od 1805. godine u Dalmaciji dolazi do značajnih reformi i u gospodarstvu i u školstvu. Godine 1807. francuski namjesnik Dandolo donosi opći plan za javnu nastavu u Dalmaciji pa se stupanjem na snagu općega plana otvara devetnaest škola ustrojenih prema načelima trivijalne škole.

U vrijeme Marmonta (1774. - 1852.) donesena je nova Osnova za javnu nastavu u svim ilirskim pokrajinama, a krajem 1811. godine u Dalmaciji su djelovale dvadeset i tri muške i pet ženskih osnovnih škola. Od 1815. godine, za vrijeme druge austrijske uprave, dolazi još teže i nepovoljnije stanje za školstvo jer su propisi iz prethodne francuske uprave većinom ukinuti. Godine 1823. donesen je Pravilnik s uputama o djelovanju osnovnih škola u Dalmaciji kojim se ne poboljšava stanje u školstvu, već se i dalje o školama brinu općine koje nemaju sredstava za potrebe škola, a velik su problem i udžbenici na hrvatskom jeziku.

Još je nepovoljnije stanje za školstvo bilo u Istri gdje je broj škola zanemariv, a rade u neprihvatljivim uvjetima i nemaju sredstva za obrazovanje. Škole su na hrvatskom jeziku izuzetak, a tako i školske knjige. Obrazovanje u Istri bilo je sve do 1869. godine organizirano po školskom sustavu iz 1805. godine.

Mnogo je bolje i povoljnije stanje za školstvo bilo u Dubrovniku i u Dubrovačkoj Republici gdje se otvaraju i djeluju škole i u selima. Godine 1869. donesen je novi školski zakon koji je

¹²⁶Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 32.

¹²⁷Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj / napisali Dragutin Franković...<et al.> ; uredio Dragutin Franković. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958. Str. 76.

mного liberalniji i koji je vrijedio i za područje Dalmacije. Prema tomu su zakonu škole podijeljene na javne i privatne, osnovne i gradske te muške i ženske, ali najvažnije, bile su besplatne.

Povoljnije i mnogo bolje razdoblje slijedi nakon 1848. godine. Ukidanjem kmetstva i uvođenjem hrvatskog jezika kao službenoga u javnu upravu dolazi do poboljšanja stanja u školstvu. U području obrazovanja dolazi do određene autonomije, Ministarstvo nastave uvodi reforme te propisuje zemaljske školske oblasti pomoću kojih obrazovanje postaje autonomno jer same reguliraju svoje školstvo, što je početak donošenja prvih domaćih školskih zakona i uvođenja školske obveznosti.

Raspalom Austrijskoga Carstva 1867. godine nastaje nova država koja se naziva Austro-Ugarska. Prema novom ustrojstvu Dalmacija i Istra ostaju u nadležnosti Austrije, a Hrvatska i Slavonija dolaze u nadležnost Ugarske. Vojna krajina ostaje posebno i izdvojeno područje sve do svojega ukidanja 1881. godine, a nakon toga uključuje se u sastav Hrvatske 1886. godine. U navedenim državno-pravnim okvirima Hrvatska ostaje do završetka Prvoga svjetskog rata, točnije do 1. prosinca 1918. godine kada ulazi u novu državno-pravnu zajednicu, tj. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevinu Jugoslaviju. Prema Hrvatsko-ugarskoj nagodbi Hrvatska je dobila samostalnost u području sudstva, školstva i uprave.

Rasprave oko novoga zakona o školstvu počinju odmah na početku ustavnog razdoblja. Prvi prijedlog zakona o školstvu izradili su učitelji zagrebačke učiteljske škole na čelu s Klaićem i uputili ga na javnu raspravu u Sabor. Prijedlog je zakona prošao saborsku proceduru, ali ga nije odobrio kralj. Nova inicijativa za izradu školskoga zakona dolazi iz Zagrebačke i Riječke županije, ali toga put prijedlog zakona nije došao ni do saborske rasprave. Treći pak put grupa učitelja predvođena Ivanom Filipovićem 1865. godine sastavlja predložak novoga školskog zakona pod nazivom Ustav pučke škole u Trojednoj Kraljevini, koji je poslan u saborsku proceduru, ali nije odobren.¹²⁸

Godine 1872. počinju nove rasprave oko uređenja školskoga zakona. U tim raspravama sudjeluju dvije strane, jedna okupljena oko Klaića, koja podržava dosadašnji položaj i utjecaj crkve na školstvo i druga, okupljena oko Filipovića, koja je nastojala hrvatskomu školstvu osigurati svjetovni karakter. Sklapanjem Hrvatsko-ugarske nagodbe i dolaskom 1880. godine na vlast prvoga hrvatskog bana pučanina Ivana Mažuranića, hrvatskomu školstvu slijedi

¹²⁸Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. III., 1910. Str. 6.

povoljnije razdoblje. Već 1881. godine dovršena je rasprava oko prvoga hrvatskog školskog zakona, koji je prihvatio kralj i koji se počeo primjenjivati od 1874. godine. Prihvaćanje zakona velik je događaj u povijesti hrvatskoga školstva jer tim zakonom Hrvatska prvi put samostalno uređuje svoje školstvo, ali je i uvedeno i obvezno školovanje. Uvodi se četverogodišnja pučka škola i početni oblik praktičnoga osposobljavanja za život. Završetkom niže pučke škole školovanje se može nastaviti u građanskoj školi koja traje tri godine i u kojoj učenici stječu potrebna znanja za zanimanje obrtnik, trgovac i umni gospodarstvenik. Uz državne škole zakon je predviđao i različite mogućnosti osnivanja privatnih škola, ali je jasno bila razgraničena nadležnost crkve i države kada je riječ o školstvu.¹²⁹

Na području Vojne krajine godine 1871. donesen je školski zakon. Između školskog zakona koji obuhvaća Hrvatsku u Ugarskoj i zakona u Vojnoj krajini nema velikih razlika. Obvezno školstvo također traje četiri godine, ali se u praksi moglo realizirati u šest godina. Prema zakonu u školu se moglo krenuti godinu dana prije upisa u prvi razred te polaziti dva godišta četvrtoga razreda. Ukidanjem Vojne krajine 1886. godine i priključivanjem županijskom sustavu Hrvatske nije više bilo potrebe za dvama školskim zakonima. U to je vrijeme na vlasti mađarski ban Khuen Hedervari, za čije se vladavine donosi novi, jedinstveni školski zakon koji stupa na snagu 1888. godine. Donesen je u politički nepovoljnim uvjetima i u nekim je dijelovima lošiji od prethodnoga zakona. Škola ostaje obvezna, podijeljena je na nižu i višu pučku školu. Niža pučka škola traje četiri godine, kao i do tada, a viša pučka škola preuzima ulogu koju je do tada imala građanska škola, samo je drugačijega naziva. Taj školski zakon donosi znatno manja stečena socijalna prava učitelja pa čak i ograničenja. Plaće su učitelja smanjene, radni vijek produljen, a učiteljice se nisu mogle udavati odnosno nisu smjele jer bi inače morale napustiti službu.

Budući da je Vojna krajina uključena u županijski sustav Hrvatske, zakon je propisao mogućnost otvaranja autonomnih srpskih škola zbog većinskog srpskoga stanovništva iz tih krajeva. Zbog navedene slabe opremljenosti škola, novi zakon propisuje izgled, veličinu, namještaj i nužne uvjete školskih zgrada. Školske se zgrade grade od čvrstoga materijala i u pravilu imaju učiteljski stan. Propisana su i potrebna nastavna sredstva i pomagala, uključujući i knjižnicu. Bilo je poželjno da svaka škola ima posebnu prostoriju za školsku knjižnicu u kojoj će se odvojiti knjige za učitelje i knjige za učenike.¹³⁰ Prvi školski zakoni

¹²⁹Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 42.

¹³⁰Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 46.

imali su nastavne planove, a djelomice i programe u kojima se nalazio popis predmeta, a kasnije i satnica.

Počinju se postupno uvoditi u nastavu i izvanškolske i izvannastavne aktivnosti. Hrvatsko školstvo počinje preuzimati inovacije iz nekih zapadnoeuropskih zemalja i ugrađuje ih u vlastiti školski sustav. Preuređivanjem Monarhije, Dalmacija i Istra ostale su pod vlašću austrijske uprave, a tako i školski sustav odnosno školski zakoni. Školski zakon iz 1869. godine na snazi je sve do 1875. godine kada na snagu stupa novi *Pokrajinski školski zakon za Dalmaciju i Istru*. Novim školskim zakonom povećava se broj škola u Dalmaciji pa je tako krajem 1910. godine djelovalo 435 škola, a broj je učenika porastao za skoro 90 %. U Istri se nešto slabije razvija školstvo, ali se postupno osjeća ozračje narodnoga duha i hrvatskoga jezika. U školama počinju djelovati kotarska i mjesna školska vijeća što, čime se povećava briga i skrb za školstvo u tim krajevima.

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata i stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nastaje nov poredak u sustavu školstva odnosno obrazovanja. Novonastala Kraljevina na početku svojega vladanja ne pokazuje previše zanimanja za organizaciju školstva. Vlast je bila zainteresirana samo za centralizaciju i stvaranje jedinstvene škole na cijelom području. Školski je sustav u Hrvatskoj ostao još jedno vrijeme organiziran prema jedinstvenom školskom zakonu iz 1888. godine premda je izrada novoga školskog zakona započela 1919. godine. No konačan je školski zakon donesen tek 1929. godine, a njime se obvezno školstvo izjednačilo u cijeloj državi. Zakon je propisao uvođenje osmogodišnjega školovanja, ali se to nije provelo u praksi jer se i dalje obveza realizirala četverogodišnjom školom. Sve do 1926. godine radi se po privremenim nastavnim planovima i programima, a tada je donesen Jedinstveni plan i program za područje cijele Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Nakon toga nastavnog plana i programa donesen je novi 1933. godine, ali bez većih promjena i izmjena.

Poneki dijelovi Hrvatske, poput Istre i Zadra, nakon završetka Prvoga svjetskog rata pripadaju Italiji. Temeljni zakon talijanske vlasti bio je odnaroditi školstvo. Broj je škola znatno smanjen - ili su zatvorene ili prelaze na talijanski jezik. Dovode se učitelji iz Italije, a hrvatskim je učiteljima zadan rok u kojem moraju naučiti talijanski jezik ako žele raditi.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata postoji pak paralelan školski sustav. U Nezavisnoj je Državi Hrvatskoj utemeljen nov školski sustav, organiziran je u trajanju od šest godina, a realizira se u općoj četverogodišnjoj pučkoj školi i u dvama razredima gradske ili seoske produžene škole.¹³¹ U novom školskom sustavu korjenito su izmijenjeni nastavni programi

¹³¹Silov, M. Pedagogija: knjiga koja uvodi u znanost odgoju one koji su na početku odgojiteljske ili učiteljske profesije. Velika Gorica: Persona, 2003. Str. 10.

koji su dobili izrazito nacionalnu orijentaciju. U potpunosti su izmijenjeni udžbenici, priručnici i ostala pedagoška i pomoćna literatura.¹³²

Istovremeno, na oslobođenim dijelovima Hrvatske nova narodna vlast organizira vlastito školstvo koje se temelji na socijalističkoj ideologiji. U početku se uočavaju različiti modeli nastavnih planova i programa, a pred kraj rata 1944. godine donosi se jedinstveni *Maksimalni nastavni plan i program*. Uz propisane predmete, satnicu i sadržaje plan i program donosi i temeljne vrijednosti. Za novu školu kao temeljne vrijednosti navode se demokratičnost, što podrazumijeva obveznost, dostupnost za sve i besplatnost, zatim svjetovnost, što podrazumijeva odvojenost od crkve, te jedinstvenost - jedna za sve i pismenost na materinskom jeziku.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata održani su parlamentarni izbori nakon kojih je ukinuta monarhija odnosno Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Osniva se nova država, Federativna Narodna Republika Jugoslavija s ambicijom stvaranja socijalističkoga i demokratskoga sustava, koja kasnije mijenja ime u Socijalističku Narodnu Republiku Jugoslaviju. Naslijeđeni su i različiti školski sustavi; školstvo je bilo organizirano kao četverogodišnje i radilo je po *Maksimalnom nastavnom planu i programu* iz 1944. godine, a u siječnju je 1946. godine donesen je *Privremeni nastavni plan i program*.¹³³ Školstvo je u poslijeratnom razdoblju bilo u izrazito lošim uvjetima, škole su bile razrušene i devastirane, a opremljenost je škola bila minimalna. Učiteljski je kadar bio relativno neobrazovan i deficitaran, postojale su velike razlike u dosegnutom stupnju učitelja prema regijama, gradu, selu i spolu.

Budući da je školski sustav bio u tako lošem stanju, predloženi su planovi za poboljšanje obrazovnoga sustava. Planovi su bili usmjereni prema smanjenju i ukidanju nepismenosti, produljenju obveznoga obrazovanja i stvaranju jedinstvene škole te razvoju različitih oblika obrazovanja uz rad.

Prema sovjetskim se iskustvima priprema reforma školstva i uvođenje sedmogodišnjega školovanja. Sabor NR Hrvatske prihvatio je 30. listopada 1946. godine Zakon o obveznom sedmogodišnjem školovanju, ali je prijelaz na sedmogodišnje školovanje bio postupan, uz mnogo negodovanja i otpora, osobito u selima. Ostvarivanje prijelaza na sedmogodišnje školstvo provodilo se na dva načina, prerastanjem četverogodišnjih škola u sedmogodišnje i transformiranjem nižih gimnazija u trogodišnje i njihovo spajanje s četverogodišnjim školama

¹³²Silov, M. Pedagogija: knjiga koja uvodi u znanost odgoju one koji su na početku odgojiteljske ili učiteljske profesije. Velika Gorica: Persona, 2003. Str. 12.

¹³³Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj / napisali Dragutin Franković...<et al.> ; uredio Dragutin Franković. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958. Str. 437.

u sedmogodišnje. Prijelaz je bio postupan, a otpor i negodovanje prema prvom načinu pokazivali su ljudi u selima, a prema drugom načinu građani. Naime građani su ukidanje niže gimnazije doživjeli kao regresiju jer je nastavak školovanja nakon sedmogodišnje škole bio ograničen.¹³⁴ No unatoč otporima u gradovima, zanimanje je za sedmogodišnje škole raslo i bilo relativno veliko. To je vidljivo iz podatka da je 1946. godine od ukupnoga broja obveznih učenika njih samo 3 % nastavljalo školovanje, a već školske godine 1948./1949. taj je broj porastao na 41 %.¹³⁵ Za novu sedmogodišnju školu trebalo je donijeti nove ili prilagoditi postojeće nastavne planove i programe. Tako je 1947. godine donesen nov *Nastavni plan i program za niže gimnazije i sedmogodišnje škole*, a konačno 1948. godine *Nastavni plan i program za više razrede sedmogodišnje škole i niže razrede gimnazije*.

Zbog još uvijek prisutnog dualizma u školstvu, koji se odnosi na sedmogodišnje škole i niže gimnazije, napušta se koncept sedmogodišnjega obveznog obrazovanja i planira se obvezna osmogodišnja škola. Zakonom o narodnim školama iz 1951. godine proglašena je opća obvezna osmogodišnja škola, a škole su javne i društvene ustanove. Školom upravlja nastavnički zbor, direktor, školski odbor i zajednica doma i škole.¹³⁶ Nakon *Zakona o narodnim školama* iz 1951. godine donosi se 1952. godine *Nastavni plan i program za šestogodišnje škole*, a 1954. godine na snagu je stupio *Nastavni plan i program za četverogodišnje, šestogodišnje niže razrede gimnazije i potpunu osnovnu školu*.

Konačno napuštanje šestogodišnje škole započinje školske godine 1954./1955. njezinim prerastanjem u osmogodišnju školu. Taj proces nije bio istovremen u svim mjestima jer su se pojedina mjesta razlikovala prema uvjetima rada škole, a posebice prema stručnosti učiteljskoga kadra. Neko su vrijeme postojale dvije vrste osmogodišnjih škola; jedna je bila narodna osmogodišnja škola (tip "A") i narodna osnovna osmogodišnja škola (tip "B"). Zbog nestručnosti učiteljskoga kadra, osmogodišnja škola (tip "B") nije uspijevala realizirati ukupan program, uglavnom kada je u pitanju nastava stranoga jezika pa učenici tih škola imaju ograničenu mogućnost upisa u srednje škole odnosno nisu mogli upisati gimnazije.¹³⁷

„Učenici koji nisu učili strani jezik u višim razredima narodne šestogodišnje škole, odnosno narodne osnovne osmogodišnje škole mogli su ga polagati na kraju školske godine. Učenici koji su završili VIII. razred narodne osnovne škole mogli su upisati peti razred gimnazije ili

¹³⁴Poljak, V. Povijesna analiza unutarnje reforme osnovne škole. Zagreb: Institut za pedagogijska istraživanja OOUR Pedagogijske znanosti Filozofski fakultet Zagreb. 1988. Str. 78.

¹³⁵Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 57.

¹³⁶Munjiza, E. Osnovna škola "Ivan Filipović" u Velikoj Kopanici 1764.-1984. Zagreb. Školska knjiga, 1985. Str. 40.

¹³⁷Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 59.

prvi razred učiteljske škole ako polože dodatne ispite iz hrvatskog jezika, stranog jezika i matematike“.¹³⁸

Nakon rata zakonskom su odredbom ukinute privatne škole. „Na području Federativne Hrvatske ukidaju se privatne osnovne škole, gimnazije te učiteljske škole s pravom javnosti...za interne potrebe ostavljena je mogućnost organiziranja crkvenih škola... Ministarstvo prosvjete može od gornje odredbe izuzeti škole za teološko obrazovanje.“¹³⁹ Decentralizacija se osjeća i u financiranju škola, nadzor nad radom škola obavljaju prosvjetni inspektori, a škola dobiva i pedagoško-instruktivno obilježje, tj. prijelaz prema osnivanju prosvjetno-pedagoške službe. Godine 1956. održano je savjetovanje o jedinstvenoj obveznoj osnovnoj osmogodišnjoj školi. Do kraja pedesetih godina završen je proces uvođenja obveznoga osmogodišnjeg školovanja jedinstvenom osmogodišnjom školom.

Reformom je školstva obvezno školovanje trajalo osam godina, škole su bile jedinstvene i općeobrazovne. Promjene se uočavaju i na području nastavnih planova i programa. Starija tvrdnja, da je škola isto što i nastava znatno je promijenjen, prilagođen i nadograđivan. Nastava se razvrstava i dijeli na redovitu, fakultativnu, izbornu, dopunsku, dodatnu i tečajeve. Postupno se uvode i organiziraju nove aktivnosti za učenike, a riječ je o slobodnim aktivnostima, kulturnoj i javnoj djelatnosti, zdravstvenoj i socijalnoj skrbi, društveno korisnom i proizvodnom radu, profesionalnom informiranju i usmjeravanju učenika te estetsko-higijenskom uređivanju škole. Uvođenjem izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti škola nastoji udovoljiti različitim interesima učenika.

Demokratske promjene devedesetih godina osjećaju se i u školstvu odnosno odgojno-obrazovnom sustavu. Nakon Domovinskoga rata, tj. osamostaljenjem te osnivanjem Republike Hrvatske dolazi do novih zakona u školstvu. Donose se novi nastavni planovi i programi, pišu se novi udžbenici i priručnici. U školski se sustav vraćaju privatne i alternativne škole, a vjerske škole dobivaju pravo javnosti i izjednačavaju se s državnim školama. Današnje pak vrijeme zahtijeva nove modele i suvremeni pristup u organizaciji obvezne škole. Prema modelima školskoga sustava u Europi traga se za osuvremenjivanjem nastave i nastavnoga procesa.

¹³⁸Pravilnik o polaganju dopunskih ispita za prijelaz učenika viših razreda narodne šestogodišnje i narodne Ž osnovne osmogodišnje škole u odgovarajuće razrede narodne osmogodišnje škole ili gimnazije, u učiteljske škole i srednje stručne škole. Narodne novine, br. 24 (1955).

¹³⁹Zakon o ukidanju privatnih škola. Narodne novine, br. 35 (1954).

3.2. Povijesni pregled i razvoj srednjoškolskoga obrazovanja

Razvoj se srednjoškolskoga obrazovanja može pratiti još od crkvenih redova odnosno u kontekstu crkvenoga srednjeg školstva koje se otvara prema javnosti i postaje javno srednje školstvo. Prve se srednje škole nazivaju još i latinskim školama zbog svojega dominantnog klasičnog obrazovanja i latinskoga jezika, a koje kasnije prelaze u gimnazije te daju široko opće obrazovanje, nemaju završno zanimanje i osiguravaju nastavak školovanja.

Početno gimnazijsko obrazovanje vezano je uz crkvene redove pavlina, isusovaca i franjevacu. Prvu gimnaziju u Hrvatskoj osnovali su pavlini 1503. godine u Lepoglavi, a od 1582. godine mogu ju pohađati i svjetovnjaci. Sustavniji školski sustav imali su isusovci koji već 1607. godine otvaraju gimnaziju u Zagrebu, od početka otvorenu za javnost. Krajem 16. stoljeća imali su nastavni plan i program prema kojemu su bile ustrojene sve isusovačke škole, koji je izrađen 1586. godine, a konačnu je redakciju dobio 1599. godine. Prema navedenoj osnovi isusovačke se škole dijele na niže i više. Niže škole nosile su naziv latinske i bile su slične današnjim gimnazijama, a više su škole bile akademije i u njima su se učili filozofija i teologija.

Otvaranje gimnazija nastavlja se između 1711. i 1740. godine kada je otvorena velika gimnazija u Zagrebu te male gimnazije u Osijeku, Rijeci, Požegi i Varaždinu.

Vladavina cara Josipa II. donosi crkvi velike probleme. U sklopu svoje reforme ukida crkvene redove, a time i crkvene škole. Ukidanjem crkvenih redova, posebice isusovaca 1773. godine, osjeća se veliko narušavanje gimnazijskoga obrazovanja. Nastalu prazninu morala je nadomjestiti država koja se počinje brinuti o daljnjem razvoju srednjoškolskoga obrazovanja. Godine 1777. stupa na snagu *Ratio educationis* kojim se predviđa petogodišnje gimnazijsko obrazovanje, strukturirano u dva dijela, trogodišnji gramatički i dvogodišnji humanistički. Uz ta se dva dijela gimnazijskoga obrazovanja uvodi i dvogodišnji mudroslovni, čime se gimnazijsko obrazovanje približilo osmogodišnjemu. Crkvene su pak gimnazije bile izričito humanističkoga opredjeljenja, a u državnim se srednjim školama uz društveno-humanistički smjer, razvija i realno obrazovanje.

Realno se obrazovanje može pratiti kroz tri faze: početno, samostalno i sustavno. Početno realno obrazovanje u početku je organizirano uz glavne i realne škole koje su bile u funkciji početnoga profesionalnog osposobljavanja. Samostalan oblik realnoga obrazovanja počinje u 18. stoljeću kada je u Senju 1785. godine otvorena dvogodišnja realka.¹⁴⁰ U počecima

¹⁴⁰Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 74.

zanimanje za realno obrazovanje nije bilo veliko pa je ta škola zatvorena nakon samo nekoliko godina rada. Sustavniji se oblik realnoga obrazovanja uvodi sredinom 19. stoljeća kada je započeo proces izjednačivanja s gimnazijskim obrazovanjem.

Godine 1849. propisana je *Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realki* koju Hrvatska počinje primjenjivati u srednjoškolskom obrazovanju 1850. godine. Ta *Osnova* uređuje i organizira gimnazije i realke, a po njoj se gimnazijsko obrazovanje produljuje sa šestogodišnjega na osmogodišnje. Gimnazijsko je obrazovanje strukturirano prema načelu četiri godine niže gimnazije i četiri godine više. Uvodi se i gimnazijski završni ispit koji omogućava upis na sve fakultete.

Prema *Osnovi* realke se također dijele na više i niže. Niže realke mogu imati dva, tri ili četiri godišta. Dvogodišnje su realke uglavnom uz glavnu školu, a trogodišnje su i četverogodišnje realke samostalne, no mogu imati istoga ravnatelja s glavnom školom. Više su realke uvijek samostalne i traju šest godina. Realke daju budućim obrtnicima nužno predznanje, a istovremeno pripremaju učenike za tehničke znanosti.¹⁴¹

Nakon uvođenja *Osnove* u obrazovni sustav Hrvatska otvara samostalne realke i to u Varaždinu 1852. godine i u Zagrebu 1854. godine. Zagrebačka je realka 1856. godine proglašena kraljevskom zemaljskom malom realkom, a 1859. godine proširuje se na veliku šestogodišnju realku.¹⁴²

Godine 1861. donesena je nova zakonska osnova za realke i prema njoj su realke potpune srednje škole. Upisivanje je učenika u te škole i dalje slabo zbog još uvijek ograničene mogućnosti daljnjega školovanja. Nastavak je školovanja naime moguć samo na višim tehničkim školama. Budući da nije bilo dovoljne zainteresiranosti za realke, 1894. godine provodi se ozbiljna i temeljita rasprava o reorganizaciji realki. Najveći je problem bio taj što se nakon završetka srednjoškolskoga realnog obrazovanja može nastaviti školovanje odnosno studiranje samo na tehničkim fakultetima. Na tragu tih razmišljanja nova je organizacija predviđala povećanje i pojačavanje humanističkoga obrazovanja te mogućnost nastavka obrazovanja i na drugim fakultetima. Stoga je u realke uvedeno učenje latinskoga jezika, a u ovisnosti o pokazanom interesu i učenje grčkoga jezika. Tim se promjenama realno obrazovanje približava gimnazijskomu, ali još uvijek postoji velik udio realnoga obrazovanja koji je više zastupljeniji i dominantniji u samoj nastavi. Zato se uvodi nov tip srednje škole koja se naziva realna gimnazija. Nova reorganizacija izjednačava realnu gimnaziju i opću po

¹⁴¹Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. IV., 1910. Str. 478.

¹⁴²Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 74.

duljini školovanja, strukturi i mogućnosti nastavka školovanja na svim fakultetima. Prema novoj organizaciji Zagrebačka velika realka 1894. godine postaje realna gimnazija.

Nakon što je već dosegnuta relativno visoka razvijenost srednjoškolskoga obrazovanja, djevojčice tek 1868. godine stječu pravo na srednjoškolsko obrazovanje i to u posebnim školama, tzv. *višim djevojačkim školama*, ali u tim školama obrazovanje nije bilo izjednačeno s gimnazijskim obrazovanjem. Nakon završetka više djevojačke škole, učenicama nije omogućeno upisivanje na fakultet, što podrazumijeva prestanak školovanja.

Propisivanjem *Privremenog ženskog liceja*¹⁴³ upotpunjuje se srednjoškolsko obrazovanje djevojčica, a primjenjuje se od 1892./'93. školske godine kao četverogodišnji oblik srednjoškolskog obrazovanja. Uz *licej* radila je i vježbaonica. No ni tim se propisom ne izjednačava obrazovanje u višim djevojačkim školama s onim gimnazijskim. Djevojčice koje su željele nastaviti školovanje i upisati se na fakultet morale su polagati gimnazijsku maturu. Pozitivna je strana *liceja* bila što su se u njemu učenice mogle osposobljavati za zvanje učiteljice, a uz zajedničke predmete poput Engleskoga jezika, Latinskog jezika i Pedagogije, više su sati slušale Pedagogiju. Crkva je pak za svoje potrebe i dalje imala posebne klasične gimnazije.

Nakon svih provedenih reformi, prije početka Prvoga svjetskog rata, djeluju sljedeći tipovi srednjih škola: gimnazije, klasične (crkvene) gimnazije i ženski liceji. Nakon završetka školovanja u tim školama moguć je upis na sveučilišni studij.

Uobičajena je podjela školstva na osnovno, srednje i visoko. Srednje se školstvo dalje dijeli u dva smjera: prvi smjer ima funkciju nastavka obrazovanja, a u drugom se polaznici školuju i profesionalno osposobljavaju za prvo zanimanje. Stručne škole nude učenicima završno profesionalno osposobljavanje, a prema organizaciji, trajanju i područjima osposobljavanja mogu biti različite. Prema organizaciji dijele se na produžene i redovne. Unutar produženih i redovnih stručnih škola, prema trajanju, postojale su dvogodišnje, trogodišnje i četverogodišnje škole. Prema području osposobljavanja dijele se na poljoprivredne, obrtničko-trgovačke i ostale. Unutar stručnih škola bit će prikazane i učiteljske škole, a obilježje je tih škola nemogućnost nastavka školovanja odnosno upisivanja fakulteta.

Stručne produžene škole rade po načelu ponavljanja, proširivanja i produbljivanja znanja koje su učenici usvojili u prethodnom školovanju, a imale su tečajni karakter. Posebnost je tih škola bila u primjerenom i praktičnom osposobljavanju za određeni zanat. Nastava se održavala nekoliko dana tjedno, najčešće četvrtkom i nedjeljom kada nisu radile redovne

¹⁴³Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 77.

škole te su im ustupale učionički prostor. Budući da su radile nedjeljom, nazivaju se još i nedjeljnim školama. Stručne produžene škole trajale su dvije ili tri godine te su u pravilu bile završne, bez mogućnosti nastavka školovanja.

Franković u knjizi *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* prema područjima navodi i nabraja sve produžene škole. Područja su: škole za unaprjeđivanje vlastitoga gospodarstva, obrtničke škole, škole za posebne namjene i ostale škole, a unutar tih područja škole su bile: opetovnice, škole za kućanstvo i domaćinstvo, ratarske produžnice, šegrtske škole, škole za gostioničarsko-kavanski podmladak, drvorezbarske i košaračke škole, zidarske škole, glazbene škole, škole za strane jezike, kombinirani razredi za zapuštenu djecu i škole za kažnjenike.

Škola za unaprjeđivanje vlastitoga gospodarstva učenike je osposobljavala za praktičnu primjenu znanja u svojem domaćinstvu u cilju njegova poboljšanja. Obrtničke škole osposobljavaju učenike za obrtnička zanimanja, a u Hrvatskoj s radom započinju 1885. godine. Među prvima se otvaraju škole za pletenje košara u Gospiću, Osijeku, Vukovaru te drvorezbarske škole u Gospiću, Mariji Bistrici, Staroj Gradiški i Ogulinu.¹⁴⁴ Prva tkalačka škola s internatom otvara se u Brodu 1884. godine, a mogle su je pohađati i polaznice iz grada. Urarska se škola otvara 1880. godine, pohađalo ju je petero učenika koji uče o izradi satova, stručnom risanju, povijesti urarstva i tehnologiji urarstva.

Najzastupljenije su bile šegrtske škole, koje se dijele na niže i više. Niže šegrtske škole pohađaju učenici koji znaju čitati i pisati, ali nisu završili osnovnu školu, a višu šegrtsku školu upisuju učenici koji su završili potpunu osnovnu školu ili niži tečaj šegrtske škole. U tim školama nastava je organizirana s minimalnim teorijskim znanjima, ali s velikom praktičnom primjenom kod majstora. Teorijska se nastava održavala kao tečaj koji je trajao osam sati tjedno. Nakon završetka šegrtske škole učenici bi stekli zvanje samostalnih obrtnika. Među posebnim školama produžne organizacije djeluju privatne škole, kombinirane za zapuštenu djecu i kaznionice. Među školama takvoga oblika prva se privatna škola otvara 1877. godine pod vodstvom Jacova Mogana. Škola je trgovačkog usmjerenja i u njoj se učilo knjigovodstvo, trgovačka korespondencija, merkantilno računanje i mjerno pravo.¹⁴⁵ Posebna je škola također i privatna škola za francuski jezik u Zagrebu i Osijeku.

¹⁴⁴Munjiza, E. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Str. 80.

¹⁴⁵Cuvaj, A. *Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. V., 1910. Str. 7.

Godine 1893. otvoren je Kombinirani zavod za zapuštenu djecu u Zagrebu, koji nije pohađalo mnogo učenika, svega tek dvadesetak štíćenika. Pri kaznionici u Lepoglavi, Glini i Mitrovici djelovale su škole za kažnjenike.

Budući da su stručne produžne škole nudile praktična i primijenjena zanimanja, svoje su stručno obrazovanje učenici mogli stjecati u redovitim stručnim školama. Stručne su redovne škole bile samostalne, trajale su neprekidno cijelu školsku godinu. Njihova je zadaća bila nadograditi i nadopuniti postojeće znanje iz prethodno završenih osnovnih škola. Redovite su stručne škole trajale tri ili četiri godine, a bile su koncipirane vrlo slično kao stručne produžne škole, često su nudile osposobljavanje za ista zanimanja, ali mnogo kvalitetnije.

Prve obrtne škole se otvaraju od 1869. godine. Prva se takva škola otvorila na inicijativu građevinskoga mjernika Kamila Bedakovića koji je iznio ideju o otvaranju građevinsko-obrtne škole.¹⁴⁶ Godine 1884. usvaja se *Obrtnički zakon* kojim započinje intenzivnije otvaranje redovnih obrtničkih škola, a među poznatijima je obrtnička škola otvorena 1882. godine u Zagrebu. Ta je škola 1889. godine proglašena Zemaljskom obrtničkom školom. Bila je samostalna i svoju je zgradu dobila 1891. godine. Bila je organizirana u dva odjela, za naučnike ili šegrte i za pomoćnike ili kalfe. Naučnici su pohađali školu četiri godine, a pomoćnici od dvije do tri. U toj školi stjecala su se zanimanja za bravare, kovače, stolare, kolare, klesare, kipare za kamen i drvo, keramičare i dekorativne slikare. Krajem 19. stoljeća redovne obrtničke škole uvode nov oblik školovanja - osposobljavanje za potrebe otvaranja privatnoga obrta. U drugim obrtničkim školama osposobljavaju se učenici za izradu košara, uporabu tkalačkoga stana, rezbarenje drveta, potkivanje, trgovanje, risanje i šivanje.

U ostale redovite stručne škole ubrajaju se nautičke, primaljske škole, glazbene škole, ženske stručne škole. Sve navedene stručne škole mogu se podijeliti u tri područja: agrarne stručne škole, obrtničko-trgovačke stručne škole i ostale stručne škole.¹⁴⁷

Počeci se učiteljskih škola u Hrvatskoj vežu uz prvu polovicu 19. stoljeća, kada se počinju organizirati učiteljske škole odnosno pedagoški tečajevi jer je stručnost učitelja bila relativno slaba. U 18. stoljeću nisu ni postojale učiteljske škole, već je za učiteljsku službu bila dovoljna elementarna pismenost. Pedagoške kompetencije i stručnost učitelja bila je izrazito slaba, stručno je osposobljavanje bilo iskustveno i na tim se kompetencijama temeljilo učiteljsko zanimanje. Pismeni su mladići gledali i slušali iskusnoga učitelja u nastavi te tako

¹⁴⁶Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 82.

¹⁴⁷Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 83.

stjecali praktična iskustva. Praktičnu osposobljenost za učiteljsku službu službujući su učitelji potvrđivali izdavanjem vlastitih potvrda za učiteljskoga pomoćnika.¹⁴⁸

Nešto sustavnije institucijsko osposobljavanje učitelja vezuje se za *pedagoške tečajeve* koji su u početku trajali tri mjeseca i smatrani su nižima, a viši su pedagoški tečajevi trajali šest mjeseci. Kasnije su se sustavnije organizirali pa se obrazovanje postupno produljilo na dvije godine.¹⁴⁹ Tečajevi su nudili stručno-teorijsko i praktično osposobljavanje koje se odmah i praktično primjenjivalo i potvrđivalo. Osposobljavanje su polaznika vodili nadučitelji, a naglasak je bio na tome da pripravnici odmah primjenjuju stečena stručna znanja u radu s učenicima. Takav se oblik nastave održavao u vježbaonicama, a budući da su se pedagoški tečajevi održavali uz glavne i normalne škole, one su obavljale i ulogu vježbaonica. Godine 1849. otvaraju se prve samostalne učiteljske škole u Hrvatskoj, a prva je takva s radom započela 1848. godine, i to privatna ženska učiteljska *Škola sestara milosrdnica sv. Vinka*, a godinu je dana kasnije otvorena *Muška učiteljna učiona zagrebačka*. Godine 1852. počela je raditi prva učiteljska škola u Dalmaciji, ali na talijanskom jeziku, a 1866. godine otvorena je prva muška učiteljska škola u Dalmaciji na hrvatskom jeziku. Godine 1871. pedagoški se tečaj produljuje s dvije na tri godine, a tri godine kasnije izdaje se prvi školski zakon prema kojemu se organizira rad učiteljskih škola, tj. postaju trogodišnje. Uključivanjem Vojne krajine u sastav Hrvatske prestaje potreba za dvama zakonima. Tako se 1888. godine donosi nov jedinstveni zakon kojim se učiteljsko školovanje produljuje na četiri godine, a učiteljske škole postaju četverogodišnje stručne škole. Kao i ostale stručne škole bile su profesionalne, a osposobljavale su učiteljski kadar i nisu omogućavale nastavak školovanja.

Prije samog početka Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj djeluje sedam učiteljskih škola - četiri muške, u Zagrebu, Petrinji, Osijeku i Pakracu, te tri ženske, dvije u Zagrebu i jedna u Pakracu.¹⁵⁰ Godine 1918. godine Hrvatska ulazi u novostvorenu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca te i nadalje ima dobro razvijeno školstvo. Kada je riječ o srednjem školstvu, djeluju općeobrazovne i stručne škole. Opće srednje škole dijele se na gimnazije općega smjera, u prvo vrijeme realke pa realne gimnazije, klasične gimnazije i ženski licej. Stručne su se škole dijelile na produžene i redovite stručne škole. Produžene stručne škole namijenjene su unaprjeđivanju vlastita gospodarstva, dijele se na obrtničke škole, šegrtske i specifične.

¹⁴⁸Firinger, K. 70 godina učiteljske škole u Osijeku. Osijek: Učiteljski fakultete, 1963. Str. 90

¹⁴⁹Munjiza, E. Osposobljavanje učitelja za učiteljsku službu prije utemeljenja učiteljskih škola. // Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu = Collected Papers of the Teacher Education Academy in Zagreb / glavni urednik Ante Bežen. Vol. 4, br. 1(2002), str. 37- 49.

¹⁵⁰Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 84.

Redovite su stručne škole vrlo različite, a dijeli ih se na obrtničko-trgovačke, škole uslužnoga karaktera i srednje stručne škole obrazovanja i kulture.

Unatoč dosta dobroj organizaciji srednjeg školstva, novonastala država već 1919. godine predlaže nove reforme. Dr. Iso Kršnjavi predlaže jedinstvenu šestogodišnju srednju školu koja bi se u sedmom i osmom razredu podijelila u različita zanimanja. Slične su prijedloge imali i drugi predlagatelji, ali u organizaciji srednjega školstva ne dolazi do bitnih i velikih promjena. Godine 1929. donesen je novi *Zakon o srednjem školstvu*¹⁵¹ u kojem su zadržane gimnazije općega, realnoga i klasičnoga usmjerenja. Izmjena i dopuna istog zakona iz 1931. godine određuje da gimnazije mogu biti potpune i nepotpune. Potpune traju osam godina, a nepotpune četiri godine gimnazijskoga obrazovanja.

Veće se promjene događaju kada je riječ o srednjem stručnom školstvu. Bez obzira na područje, sve stručne škole dijelile su se na niže i stručne. Srednje niže škole trajale su tri godine i u njima su kvalifikacije stjecali radnici. Srednje stručne škole bile su organizirane kroz četiri godine školovanja i u njima se osposobljavao kadar za proizvodna i neproizvodna zanimanja. Srednje stručne škole koje su djelovale u Hrvatskoj: srednje poljoprivredne (različiti smjerovi), tehničke škole (različiti smjerovi), geodetska srednja stručna škola, srednja medicinska stručna škola, srednja trgovačka/ekonomska škola, učiteljska škola, ženska stručna učiteljska škola i domaćinska učiteljska škola. Nakon završenih i nižih i stručnih srednjih škola polaznici su stjecali profesionalnu završenost. Srednje stručne škole nisu omogućavale daljnje školovanje.

Za Drugoga svjetskog rata, kao i kada je riječ o osnovnoškolskom obrazovanju, djelovala su dva odvojena školska sustava. Nezavisna Država Hrvatska pak organizira svoj školski sustav tako što su svi nastavni programi izmijenjeni te su bili izrazito nacionalno usmjereni. U potpunosti se izmjenjuju udžbenici, priručnici i ostala pedagoška i pomoćna literatura. Ipak, sama organizacija i ustrojstvo srednjeg školstva ostaje isto.

Nova narodna vlast na oslobođenim područjima organizira srednjoškolski obrazovni sustav. Srednje škole rade prema privremenom nastavnom planu i programu. Školske godine 1944./45. donesen je novi nastavni plan i program za potpunu gimnaziju. Stručne škole rade i djeluju pod nazivom Škole učenika u privredi te je pokrenuta inicijativa za zatvaranjem i ukidanjem građanskih i privatnih škola.

Između dvaju svjetskih ratova u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji, učiteljske škole rade prema zakonu iz 1929. godine. Prema tomu zakonu

¹⁵¹Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji od 5. decembra 1929. godine. Prosvetni šematizam. Zagreb, 1929.

učiteljsko se obrazovanje produljuje na pet godina školovanja.¹⁵² Nova narodna vlast za vrijeme Drugoga svjetskog rata osposobljava novi učiteljski kadar. Budući se učitelji školuju užurbanim i skraćenim tečajevima koji traju dva, tri, pet ili šest mjeseci. Tijekom tih tečaja polaznici stječu pedagoške kompetencije, ali s naglaskom na ideološko obrazovanje. Završetkom Drugoga svjetskog rata održani su parlamentarni izbori nakon kojih je ukinuta monarhija odnosno Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Osniva se nova država, Federativna Narodna Republika Jugoslavija s ambicijom stvaranja socijalističkoga i demokratskoga sustava koja kasnije mijenja ime u Socijalističku Narodnu Republiku Jugoslaviju.

Naslijeđeni školski sustav sadržavao je u sebi dva oblika srednjoškolskoga obrazovanja: opće srednje škole odnosno gimnazije koje pripremaju učenike za daljnje obrazovanje i stručne srednje škole koje uglavnom školuju učenike za različita zanimanja i svijet rada. Novonastala država i društvo u njoj zagovaraju ravnopravnost te nastoji ujediniti i ujednačiti srednjoškolski obrazovni sustav. Konačan bi cilj bio ukidanje dualizma u srednjim školama te pružanje jednakih prilika svima u daljnjem školovanju i obrazovanju.

Nakon rata ukidaju se građanske i privatne škole.¹⁵³ Građanske se škole pretvaraju u niže gimnazije koje se pripajaju u sustav osmogodišnjih škola, a ostaju više gimnazije u koje se učenici mogu upisati nakon završene potpune osmogodišnje škole. Klasične gimnazije ostaju djelovati, ali gube pravo javnosti. Stručne srednje škole preustrojile su se u škole za kvalificirane radnike i srednje tehničke stručne škole, četverogodišnje su i primaju tehnički kadar za proizvodna i neproizvodna zanimanja različitih struka. U srednjim stručnim školama bila je sve veća diferencija zanimanja, tako da već 1950. godine postoji pedeset i jedno zanimanje. Niže stručne škole razlikuju se prema područjima rada. U njima se školovao kadar za privatne potrebe odnosno za učenike u privredi i za društvene potrebe, tj. industrijske škole. Na fakultete su se mogli izravno upisivati bez potrebne srednje škole, uz uvjet polaganja klasifikacijskoga ispita. Posebnim podzakonskim aktima omogućava se ubrzano školovanje odnosno napredovanje (u pravilu dva razreda u jednoj školskoj godini). Ta se pogodnost odnosila na mladiće i djevojke koji su aktivno sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi ili zbog rata nisu mogli nastaviti školovanje.¹⁵⁴

Godine 1974. počinje radikalna srednjoškolska reforma u cilju potpunoga ukidanja dualizma u srednjem školstvu i osnivanja jedinstvene opće srednje škole. Reformom se ukidaju sve srednje škole i osnivaju se jedinstveni centri usmjerenoga obrazovanja. Prema nastavnom

¹⁵²Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 87.

¹⁵³Zakon o pretvaranju građanskih škola u niže gimnazije. Narodne novine, br. 52. 1945.

¹⁵⁴Pravilnik o organizaciji i radu pomoćnih razreda. Narodne novine, br. 59. 1945.

planu i programu prve su dvije godine obrazovanja u svim centrima iste. Svi učenici uče prema istom nastavnom planu i programu koji pretpostavlja zajedničke opće osnove. Zajedničke opće osnove imaju zadaću svim učenicima pružiti podjednako obrazovanje, a uvode se i novi zajednički opći predmeti poput Proizvodno-politehničkoga obrazovanja, Proizvodne prakse, Teorije i prakse samoupravnoga socijalizma, Marksizma.

Opći cilj jedinstvene srednje škole bio je povećanje općega obrazovanja na gimnazijsku razinu, po mogućnosti u svih polaznika. Treća i četvrta godina bile su organizirane i podijeljene po strukama odnosno zanimanjima. Prve dvije godine zajedničkih i općih osnova trebale su osigurati opća znanja dovoljna za mogući nastavak fakultetskoga obrazovanja.

Ostvareni rezultati znatno su odudarali od postavljenih ciljeva. Umjesto općega podizanja znanja i obrazovanja došlo je do njegova srozavanja. Čak je i u gimnazijama zabilježen pad znanja i obrazovnih postignuća kod učenika. Izričito podijeljena i rascjepkana zanimanja koja su se pohađala u trećoj i četvrtoj godini srednjoškolskoga obrazovanja nisu bila potrebna na tržištu rada.

Osamdesetih godina 20. stoljeća analiziraju se rezultati reforme i poduzimaju se korekcijske mjere. Postupno se napušta navedena organizacija srednje škole, a profesionalno osposobljavanje učenika vraća se na prvu godinu srednjoškolskoga obrazovanja.¹⁵⁵ Završetkom rata učiteljske škole rade po načelu četverogodišnjega obrazovanja, ali uvode se i skraćeni modeli školovanja za učitelje. Reformirana i produžena osmogodišnja škola zahtijeva stručniji kadar te se stoga 1952. godine ponovno produžava školovanje učitelja na pet godina. Nakon te blage reforme učitelji koji se žele školovati za rad u osmogodišnjim školama mogu se obrazovati na dva mjesta; za rad u razrednoj nastavi, od prvog do četvrtog razreda u učiteljskim školama, te za rad u predmetnoj nastavi, od petog do osmoga razreda u višim pedagoškim školama.

Šezdesetih godina 20. stoljeća dolazi do temeljitije reforme učiteljskih škola. Ukidaju se i učiteljske škole i više pedagoške škole, a otvaraju se pedagoške akademije. Nakon Domovinskoga rata, odnosno devedesetih godina 20. stoljeća, samostalna Republika Hrvatska uvodi reforme i nove promjene u srednjoškolski sustav. Reformom se srednje školstvo dijeli na gimnazije, umjetničke škole i stručne škole. U nov školski sustav ponovno se uvode gimnazije koje se dijele prema smjerovima na opće, jezične, klasične i prirodoslovno-matematičke. Vraćaju se i otvaraju u većem broju klasične gimnazije. Cjelokupno vjersko

¹⁵⁵Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 90.

obrazovanje ponovno dobiva pravo javnosti i integrira se u jedinstven demokratski školski sustav Republike Hrvatske.

Stručne škole dijele se na četverogodišnje i trogodišnje. U trogodišnjim srednjim škola osposobljavaju se obrtnici za vlastite i društvene potrebe, a u četverogodišnjim stručnim srednjim školama, koje se dijele na tehničke, zdravstvene, gospodarske, poljoprivredne i ostale, školuju se učenici za tehnička zanimanja u različitim područjima rada. Posebno se izdvajaju umjetničke škole s nekoliko smjerova: likovna umjetnost i dizajn, glazbena umjetnost i plesna umjetnost. Nakon završene četverogodišnje škole postojala je formalna mogućnost nastavka obrazovanja, pri čemu su gimnazije i dalje zadržale prednost. Srednjoškolski sustav nudi mogućnost uvođenja privatnoga školstva, pa čak i privatnih alternativnih škola.

3.3. Povijesni pregled i razvoj visokoga školstva

Počeci ustrojstva visokoga školstva na području današnje Hrvatske odvijaju se u organizaciji crkvenih redova, a visokoškolskih ustanova nije bilo do kraja 14. stoljeća. Krajem 14. stoljeća, točnije 1396. godine, u organizaciji dominikanskoga reda počinje djelovati Generalno učilište u Zadru. Učilište je bilo koncipirano poput benediktinskih sveučilišta u Parizu, Bologni, Padovi, Firenzi i Rimu. Studenti su mogli na tom učilištu stjecati znanja sve do doktorata znanosti.¹⁵⁶ Godine 1607. isusovci su otvorili prvu gimnaziju u Zagrebu, a prvobitno uzdizanje te gimnazije na sveučilišnu razinu započinje Nikola Dianežević, osnivanjem zaklade za sveučilišta. Kralj Leopold II. 1669. godine Poveljom potvrđuje i prihvaća te priznaje Akademiji status sveučilišta, a izvori navode kako je bilo mnogo polemika vezanih uz status sveučilišta u Zagrebu.

Zagrebački je Bogoslovni fakultet 1784. godine izdvojen iz Kraljevske akademije te pridružen zagrebačkom biskupijskom sjemeništu. U Kraljevskoj akademiji ostaju tada dva studija, filozofski i juridički.¹⁵⁷ U 17. stoljeću počinju se otvarati učilišta i na dubrovačkom području; 1624. godine isusovci otvaraju *Collegium Ragusinum*, koji je Senat Dubrovačke Republike proglasio visokoškolskim javnim učilištem. Riječ je o ishodištu sveukupnoga suvremenog visokoškolskog obrazovanja u Dubrovniku.¹⁵⁸

¹⁵⁶Radeka, I. Konstituiranje pedagogije i pojava pedagogije u Hrvatskoj. // *Anali za povijest odgoja.* / <glavni urednik Ivan Vavra>. Vol. 3(2004), str. 17-26.

¹⁵⁷Munjiza, E. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije.* Str. 96-97.

¹⁵⁸Povijesni pregled URL: <http://www.unidu.hr/povijest> (17.7. 2015.)

Počeci se visokoškolskoga obrazovanja u Rijeci prate od 1623. godine kada isusovci traže dopuštenje za otvaranje gimnazije i akademije. To dopuštenje dobivaju 1627. godine, a za početke visokog školstva veže se 1632. godina kada počinju predavanja iz moralne teologije. Učenici isusovačkoga kolegija poveljom kralja Ferdinanda II., od 31. srpnja 1633. godine, dobivaju jednaka građanska prava i povlastice koje su imali članovi akademija ili sveučilišta u Parizu, Bologni, Padovi, Firenzi, Rimu, Beču. Na akademiji studij teologije provodi se uz manje prekide, a od 1728. godine redovito. Ukidanjem crkvenih redova ukida se i Isusovački red u Rijeci, a tako i akademija i visokoškolsko obrazovanje. Tek sredinom 19. stoljeća, točnije 1857. godine, otvara se Carsko kraljevska mornarička akademija.¹⁵⁹

Slični se visokoškolski obrazovni centri otvaraju i u Slavoniji, tj. djeluju i otvaraju se škole i učilišta crkvenog reda franjevac. Godine 1707. u Osijeku provincijal franjevačkoga samostana Marko Bulajić osniva Učilište filozofije koje je djelovalo 14 godina i na kojem je bio organiziran trogodišnji filozofski tečaj, sve dok nije osnovana Bogoslovna škola.

Druga visokoškolska ustanova otvorena je u Osijeku 1724. godine, a polaznici su studirali teologiju. Godine 1735. odlukom povjerenika franjevačkog reda Josepha od Ebor, oba navedena učilišta podignuta su na stupanj visokoškolskih učilišta najvišega reda. Uz Generalno učilište u Osijeku oblikovao se, već spomenuti, školski krug franjevačkih visokih učilišta u Slavoniji i Srijemu - filozofska učilišta stalnog djelovanja u Slavonskoj Požegi, u Slavonskom Brodu, Vukovaru i Iloku te ona s povremenim radom u Petrovaradinu, Đakovu, Našicama i Baču. Uz navedene visokoškolske ustanove djeluje i Bogoslovno sveučilište sa zavodima u Đakovu, Senju i Karlovcu. U Đakovu i Senju pripremaju se katolički svećenici, a u Karlovcu pravoslavni.

Godine 1874. u Hrvatskoj se, u Zagrebu, otvara prvo svjetovno sveučilište. Na početku njegova rada ustrojena su tri fakulteta: Pravni, Bogoslovni i Filozofski fakultet. U sastavu Filozofskoga fakulteta djelovali su Farmaceutski učeni centar, Matematičko-prirodoslovni odjel i Šumarska akademija. Farmaceutski učeni centar osnovan je 1882. godine, a organiziran je u trajanju od dvije godine. Završena potpuna gimnazija bio je uvjet za upis na fakultet, a prema *Generalnom redu* izučavala se farmacija, a nakon toga dvije se godine radilo u ljekarni.¹⁶⁰

Na sveučilištu odnosno fakultetu bili su propisani uvjeti i za stjecanje doktorata znanosti. Studenti koji su stekli naziv magistra farmacije nakon dvije godine studiranja mogli su upisati treću doktorsku godinu studiranja.

¹⁵⁹ Povijesni pregled URL: [http://www.uniri.hr//content/section/4/3/5/\(18.7.2015.\)](http://www.uniri.hr//content/section/4/3/5/(18.7.2015.))

¹⁶⁰ Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 98.

Matematičko- prirodoslovni fakultet za zvanje učitelja srednje škole primao je studente koji su završili gimnaziju ili realku. Uz Filozofski fakultet organizira se i otvara mnogo znanstvenih zavoda: Fizikalni kabinet, Kemijski kabinet, Botanički vrt, Zbirka narodnih muzeja, Sveučilišna knjižnica. Uz teorijska predavanja na sveučilištu se uvodi i seminarska nastava. Godine 1886. na Filozofskom se fakultetu provode četiri kolegijaska seminarara i to iz staroklasične filozofije, latinske i grčke, hrvatskoga jezika, historije i matematike, a na Pravnom se fakultetu provodi samo jedan seminar. Godine 1888. broj se studijskih grupa na Filozofskom fakultetu povećava na način da se kombiniraju predmeti te se organiziraju dvopredmetni studiji klasične filologije (latinski i grčki), povijest i geografija, matematika i fizika, prirodopis s matematikom i fizikom, klasična filologija i hrvatski jezik, povijest i zemljopis i hrvatski jezik, njemački jezik i klasična filologija i kemija s matematikom.¹⁶¹

Ulaskom Hrvatske u novu zajednicu Srba, Hrvata i Slovenaca završetkom Prvoga svjetskog rata, u Hrvatskoj je djelovalo samo jedno Sveučilište i to ono u Zagrebu. Unutar Sveučilišta rastao je broj fakulteta pa tako do Drugog svjetskog rata broji sedam fakulteta: Filozofski fakultet, Medicinski fakultet, Veterinarski fakultet, Tehnički fakultet, Poljoprivredno-šumarski fakultet te Pravni i Bogoslovni fakultet. Uz navedene fakultete, radilo je i nekoliko viših škola: Muzička akademija, Akademija likovnih umjetnosti, Viša ekonomsko-komercijalna škola i Viša pedagoška škola.

Nakon Drugoga svjetskog rata počinje intenzivan razvoj visokoga školstva u Hrvatskoj. Dio se postojećih fakulteta dijeli i tako nastaju novi fakulteti. Iz zagrebačkoga Filozofskog fakulteta 1945. godine izdvaja se Farmaceutski učeni centar, a već sljedeće godine i Prirodoslovno-matematički odjel. Godine 1956. Tehnički fakultet podijeljen je na Arhitektonsko-građevinsko-geodetski, Strojarsko-brodograđevni i Kemijsko-prehrambeno-rudarski. Od tih fakulteta daljnjom reorganizacijom nastaju novi fakulteti, Arhitektonski fakultet, Fakultet elektronike i računarstva, Fakultet kemijskoga inženjerstva i tehnologije, Fakultet prometnih znanosti, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Geodetski fakultet, Građevinski fakultet, Grafički fakultet, Rudarsko-geološki naftni fakultet i Tekstilno-tehnološki fakultet.¹⁶²

Novi fakulteti nastaju i reorganizacijom viših škola u fakultete pa se tako 1947. godine Viša ekonomsko-komercijalna škola transformira se u Ekonomski fakultet. Broj se fakulteta povećava otvaranjem novih fakulteta, a jedan je od njih i Fakultet političkih znanosti, otvoren 1962. godine, te Stomatološki fakultet koji se otvara iste godine. Kineziološki se fakultet

¹⁶¹Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Str. 99.

¹⁶²Povijesni pregled http://www.unizg.hr/o_sveucilistu/povijest/ (20.7.2015.)

osniva 1973. godine, a Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet započinje s radom 1974. godine.¹⁶³

Umjetničko visokoškolsko obrazovanje organizira se izvan Sveučilišta. Akademija dramskih umjetnost (1979.), Akademija likovnih umjetnosti i Muzička akademija (1980.) ulaze u sastav Sveučilišta kao jake autonomne ustanove.

Visoko školstvo razvija se prema različitim modelima: razdvajanjem postojećih fakulteta na posebne fakultete, izmještanjem i otvaranjem ispostava u drugim gradovima, pretvaranjem viših i visokih škola u fakultete i osnivanjem drugih fakulteta.

Intenzitet i razvoj visokoškolskoga obrazovanja u Hrvatskoj ogleda se i u njegovoj disperziji izvan Zagreba. U organizaciji i uz pomoć zagrebačkoga sveučilišta osnivaju se fakulteti i u drugim gradovima. Godine 1973. osniva se Sveučilište u Rijeci, 1974. godine u Splitu i 1975. godine u Osijeku. Nakon 1991. godine, kada je osnivana samostalna Republika Hrvatska, vraćen je u sustav Sveučilišta Katolički-bogoslovni fakultet, koji je 1952. godine nezakonito isključen iz sustava visokoga obrazovanja. U novoj su državi osnovani i novi fakulteti, ali i nova sveučilišta. U Zagrebu su 1993. godine osnovani Hrvatski studiji, 2002. godine otvoreno je Sveučilište u Zadru, zatim 2003. godine Sveučilište u Dubrovniku, a 2006. godine Sveučilište u Puli. Danas u Hrvatskoj djeluje devet sveučilišta. Suvremenim promjenama u visokoškolskom obrazovanju odvojen je znanstveni (sveučilišni) od stručnog (veleučilišnog) studija.

Najnovije promjene u visokoškolskom obrazovanju događaju se uvođenjem Bolonjskog procesa prema kojemu se studij dijeli prema trajanju. Prijediplomski studij traje u pravilu tri godine, diplomski studij dvije godine, a doktorski studij tri godine. Sadašnja reforma visokoga školstva po Bolonjskom procesu osigurava transparentnost visokoga školstva u odnosu prema europskim sastavnicama i odrednicama.

3. 4. Povijesni pregled i razvoj školskoga knjižničarstva

Školske knjižnice imaju dvojaku funkciju i obilježje, stoga ih se može pridružiti posebnoj vrsti knjižnica. Prema prvomu obilježju školska je knjižnica sastavnim dijelom škole i svega onoga što se u odgojno-obrazovnom procesu događa pa se govori o knjižnicama u sastavu, a prema drugom obilježju dijelom su knjižničnoga sustava, utemeljenog na knjižničarskim načelima, kojima je podređen njihov rad. Pišući o obrazovnom razvoju društva

¹⁶³Povijesni pregled [http://www.unizg.hr/o_sveucilistu/povijest/\(20.7.2015.\)](http://www.unizg.hr/o_sveucilistu/povijest/(20.7.2015.))

kroz povijest, škole i knjižnice postojale su gotovo uvijek. U prvo vrijeme bile su organizirane uz obrazovni sustav vjerskih redova, a nešto kasnije uz svjetovni školski sustav odnosno državne škole.

U 18. stoljeću organiziran je jedinstveni školski sustav pod nadzorom države koji predstavlja veliku prekretnicu dotadašnjeg neorganiziranoga sustava i široku perspektivu njegova napretka.

Rezultat je uvođenja javnog školstva utjecaj prosvjetiteljskih ideja koje se u to vrijeme šire Europom. Pojam prosvjetiteljstvo rabi se u značenju prosvjećivanja odnosno djelatnosti opismenjivanja i podizanja stupnja obrazovanja ljudi na kulturnom, moralnom, političkom i gospodarskom području, ali prosvjetiteljstvo je mnogo više od toga. Ono je opće kulturni pokret koji je logična posljedica razvoja modernih znanosti. Prvom je prekretnicom presudnom za razvoj proizvodnje knjiga i svega što je vezano uz pojam knjige doba prosvjetiteljstva. Nakon izuma tiskarskog stroja, to je vrijeme kada se počinje tiskati najviše knjiga, a knjiga postaje društveno važan čimbenik čiju su važnost primijetile i crkva i država, koje su shvatile kako je opismenjivanje moćno u procesu širenja znanja i vjere, kao i u mijenjanju ljudskoga ponašanja.

Austrijska Monarhija, na čelu s caricom Marijom Terezijom, kojoj je pripadala i Hrvatska, prihvaćajući spomenute ideje, započinje s brojnim reformama koje su trebale pridonijeti jačanju i modernizaciji državne uprave u čijoj je nadležnosti i školstvo od 1770. godine. To je ujedno predstavljalo i početak školske reforme koju su obilježili različiti zakoni: *Allgermeine Schulordnug* ili *Opći školski red* (1774.), *Ratio educationis totiusqve rei literarie per regnum Hungariae et provinitias eidem adnexas* (1777.), *Zakon o ustroju pučkih škola*, poznatiji pod Mažuranićev zakon (1874.), *Propis o nastavi u pučkim učionicama Vojne krajine* (1871.), *Zakon o uređenju pučke nastave i obrazovanje pučkih učitelja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca* (1888.), *Zakon i izmjenama i dopunama u Zakonu o narodnim školama* (1904.), *Zakon o narodnim školama* (1929.).

Prije zakonske regulative školske knjižnice prikupljaju, posuđuju i čuvaju školske udžbenike i priručnike. Prvim hrvatskim školskim zakonima školske knjižnice postaju obvezne institucije u sastavu škola, a zakonima se izravno ili neizravno regulira i njihov rad. Knjižnice formira i financira školska uprava odnosno kotari i općine.

Do druge polovice 19. stoljeća stvoreni su svi potrebni zakoni i nužni uvjeti za otvaranje školskih knjižnica. Postojala je dobro uređena horizontalna i vertikalna školska mreža, djeluju samostalno organizirane učiteljske škole (od 1849. godine), kao i stručna učiteljska društva.

Postoji relativno široka mreža državnih i privatnih tiskara koje su uglavnom imale nakladničku ulogu. Od sredine 19. stoljeća počinju izlaziti pedagojski časopisi i listovi.

Sve te činjenice dovoljan su razlog kako bi se počelo razmišljati i raditi na osnivanju školskih knjižnica. Njihova je uloga velika u razvoju školstva, stručnog osposobljavanja učitelja i, naravno, u cjelokupnoj prosvjetiteljskoj ulozi prema hrvatskom društvu. Početkom 19. stoljeća školske su knjižnice služile učiteljima za njihovo produženo obrazovanje, koje je bilo i zakonska obveza. Budući da su učitelji imali zakonsku obvezu, knjižnica je morala osigurati uvjete za stručni rad.

Tako naime Pravilnik iz 1864. godine školske knjižnice dijeli na tri razdjela: *Razdjel školskih knjiga, Razdjel knjiga za učitelje i Razdjel knjiga za mladež*. Kasnije se unutar školskih knjižnica posebno formiraju knjižnice za učitelje i knjižnice za učenike.¹⁶⁴ Školskim zakonom iz 1871. godine obvezuje se osnivače školskih ustanova na obvezu financiranja školskih knjižnica, a točan iznos financiranja nije naveden. U istom zakonu preporučuje se i samim učiteljima dobrovoljan prilog za poboljšanje kvalitete rada i organizacije školske knjižnice. Financijski je iznos bio određen i iznosio je 0,5 % mjesečne plaće.¹⁶⁵ Člankom 23. Školskog zakona o ustroju pučkih škola iz 1874. godine regulira se rad školskih knjižnica te donosi odredbe o produženom obrazovanju učitelja: *“...da se učitelji mogu u znanstvenom i pedagoškom pravcu i dalje obrazovati, zato služe knjižnice, školski časopisi, učiteljski sastanci i produženi učevni tečajevi.”*¹⁶⁶ Istim je zakonom, točnije Člankom 95. propisan i način financiranja knjižnica u sastavu škola: *„Svaka školska občina dužna davati najmanje 10.fr. na godinu da se utemelji i uzdržava občinska knjižnica, kojom upravlja dotični učitelj ili učiteljski zbor.”*¹⁶⁷

Sljedeće godine Dragutin Korbler objavljuje tekst u časopisu Napredak te piše: *„svrha doista lijepa i plemenita tim će veći dio obična zahtievati, da siromaštva radi dodju u 3. ili (čak) u 4. plaćevni razred, a u tom slučaju slabi su izgledi za učitelj, da bi si mogao sam za svoje daljnje obrazovanje nabavljati valjanih knjiga. Knjižnica će biti neophodna za daljnje obrazovanje” i dalje nastavlja “nu po mojem mnienju imale bi knjižnice imati osim gore iztahnute još jednu*

¹⁶⁴Anić, B. Knjižnice koprivničkih pučkih škola do Drugog svjetskog rata: prilozi za povijest školskih knjižnica. // Podravski zbornik / Muzej grada Koprivnice. God. 3 (2013), str. 120.

¹⁶⁵ Munjiza, E. ; S. Kragulj. Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja 19. stoljeća. // Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja / [glavni i odgovorni urednik Ana Pintarić]. God. 56, 23(2010), str. 153-168.

¹⁶⁶Munjiza, E. ; S. Kragulj. Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja 19. stoljeća. // Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja / [glavni i odgovorni urednik Ana Pintarić]. God. 56, 23(2010), str. 153-168.

¹⁶⁷Munjiza, E. ; S. Kragulj. Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja 19. stoljeća. // Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja / [glavni i odgovorni urednik Ana Pintarić]. God. 56, 23(2010), str. 153-168.

svrhu, imale bi nime služiti za daljnju naobrazbu onoj djeci, koja su u opetovnici i onoj koja su jur učionu ostavila, kao i ostalim obćinarom.

S toga imale bi biti školske nam buduće knjižnice razdieljene na dvoje; t.j. u jednom odjelu da budu pedagogijsko-didaktičkih i znanstvenih knjiga za daljnju naobrazbu učiteljvu; a u drugom odjelu popularno pisanih poučnih knjiga, zasijecajućih poimence u racionalno gospodarstvo itd., za daljnju naobrazbu onih, koji ostave učionu.“¹⁶⁸

Buduće bi knjižnice, dakle, trebalo podijeliti na dva dijela: u jednom dijelu trebaju biti znanstvene pedagogijsko-didaktičke knjige za daljnje obrazovanje učitelja, a u drugom dijelu popularno pisane poučne knjige, posebice iz područja racionalnog gospodarstva za daljnju naobrazbu onih mladića koji napuštaju školu, što je bilo i propisano i Pravilnikom iz 1864. godine.

Funkcija je školskih knjižnica u početku bila permanentno obrazovanje učitelja, ali samo ustrojstvo školske knjižnice nije upitno i bilo je propisano zakonom. Prvobitna je funkcija školske knjižnice, prema zakonu iz 1888. godine, produženo obrazovanje učitelja, a njezina je prisutnost u školskom sustavu vidljiva. Zakonom se propisuju izgled, veličina, namještaj i nužni uvjeti školskih zgrada koje se grade od čvrstoga materijala i u pravilu imaju učiteljski stan. Propisana su i potrebna nastavna sredstva te pomagala, uključujući i knjižnicu. Bilo je poželjno da svaka škola ima posebnu prostoriju za školsku knjižnicu u kojoj će posebno biti knjige za učitelje i knjige za učenike.

Obrazovanje i odgoj umijeća su koja ne trpe zastarijevanje, stoga je produžno stručno obrazovanje potrebno svim učiteljima, kako početnicima, tako i onim znatno iskusnijim. U području produžnog stručnog obrazovanja značajnu ulogu imaju školske knjižnice. „*Knjižnica je dakle sredstvo, kojim se starijem učitelju prilika pruža, domože s duhom vremena i moderne pedagogije napredovati, a mladu opet, da u učiteljstvu sabrana zrnca sabije, skuje u zlato: obojici pak da na svojoj daljnjoj naobrazbi i usavršavanju učiteljskom uzmožnu neprestano raditi.*“¹⁶⁹

Za razliku od dotadašnjih, školskih zakoni 20. stoljeća navode kako narodna škola mora imati zbirke potrebnih učila i knjižnicu za učitelje, učenike, a po mogućnosti i za građane školske općine. U tim je zakonima naglasak na *mora imati*, a ne, kao do tada, *trebala bi imati* školsku knjižnicu. Financiranje je školskih knjižnica podjednako kao i u 19. stoljeću. Naredbom iz 1907. godine određuje se prinos učenika i učenica viših pučkih škola i viših djevojačkih škola za osnivanje i izdržavanje učeničkih školskih knjižnica u iznosu od jedne krune. Godine 1920.

¹⁶⁸Kobler, D. Spomenima se i budućih nam školskih knjižnica!// Napredak XVI, 28(1875), str. 445-447.

¹⁶⁹Jozić, T. Odgovaraju li naše školske knjižnice svom zadatku.//Napredak XVI, (1875) str. 283-285.

povisuje se prinos za učeničke knjižnice u višim pučkim i građanskim školama na deset kruna.¹⁷⁰ Iste godine Okružnica Kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade donosi odredbu kojom se povećava naknada za "čuvare zavodskih knjižnica". Kako je povišen iznos za učeničke knjižnice, povišen je i iznos za učitelje koji rade u školskim knjižnicama i to za 20 %, što iznosi 400 kruna godišnje. Okružnica donosi i upute vezane za čuvanje knjižnica, propisuje se radno vrijeme i svakodnevno izdavanje knjiga, držanje reda u knjižnici i naredba kojom će se svake godine, bar jednom, pregledati stanje knjižnice i izvijestiti Povjerenstvo za prosvjetu i vjere.¹⁷¹

Već se Pravilnikom iz 1864. godine školske knjižnice dijele u tri razdjela: razdjel školskih knjiga, razdjel knjiga za učitelje i razdjel knjiga za mladež, a ta se praksa nastavlja i dalje. Razdjel knjiga za učitelje sadrži znanstvene pedagogijsko-didaktičke knjige za daljnje obrazovanje učitelja, a razdjel knjiga za mladež sadrži popularno pisane poučne knjige. Pri nabavi knjiga za školsku knjižnicu treba voditi računa o kriterijima kupnje knjiga i nužnim potrebama učitelja i učenika. Kao što je navedeno, učiteljske bi knjižnice trebale imati knjige iz stručnih područja: pedagogije, svih struka-predmeta koji se predaju u školi i beletristička djela. Uz knjige sve bi školske knjižnice trebale primati i časopise pedagogijskog, političkog, zabavnog i poučnog karaktera.

Obvezno bi svaka školska knjižnica trebala primati *Vijenac*.¹⁷² Učiteljska knjižnica imala je dvije važne funkcije; prva je stalno stručno produženo obrazovanje učitelja, a druga je prosvjetiteljska uloga školske knjižnice, u kojoj knjižnica dobiva ulogu javne knjižnice, posebice u malim mjestima gdje knjižnica nema uopće. Takva podjela učiteljske knjižnice kao i odredba koje bi se knjige i časopisi trebali nalaziti u školskoj knjižnici, često dovode do rasprava i stručnih neslaganja u mišljenjima. Jedni podržavaju dvojaku ulogu školske knjižnice, gdje školska knjižnica dobiva širu važnost kada je riječ o općem obrazovanju čime se doprinosi prosvjećivanju puka, a drugi pak smatraju kako bi školska knjižnica trebala služiti samo učiteljima i učenicima s izričito stručno-pedagoškom ulogom. Tako se Pravilnikom iz 1864. godine izričito navodi da se u školskim knjižnicama ne bi trebali nalaziti "*romani, novele i u obće knjige beletrističkog, humorističkog i političkog sadržaja*".¹⁷³ U školske knjižnice obavezno ulaze propisani udžbenici i priručnici za učenike pučke škole i s njom spojene preparandije. Među knjigama za učitelje obavezno se nalaze

¹⁷⁰ Anić, S. Knjižnice koprivničkih pučkih škola do Drugog svjetskog rata: prilozi za povijest školskih knjižnica. // Podravski zbornik / Muzej grada Koprivnice. God. 39(2013), str. 120.

¹⁷¹ Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm.zemaljske vlade, Povjereništva za prosvjetu i vjere, godine 1920., str. 443.

¹⁷² Kopsa, N. Bez česa ne bi smjele biti učiteljske knjižnice. 1876. // *Napredak*, XVIII 214-216.

¹⁷³ Pravilnik za utemeljenje mjesne knjižnice pri dječjačkoj glavnoj učioni u Đakovu. 1864. // *Napredak*, V 74-77.

udžbenici, priručnici, pedagogijske i didaktičko-metodičke knjige, kao i pedagogijska periodika. Ako bi bilo dovoljno novca, mogle su se kupiti i ostale knjige znanstvenog, moralnog i religioznog karaktera. Poželjno je da se u školskoj knjižnici nalaze djela domaćih i stranih autora.¹⁷⁴ Školske su knjižnice vrlo važan odsječak obrazovnog sustava unatoč tomu što ih obilježuju velike slabosti i ograničenja. Osim stalnoga nedostatka novca, problem je i nestručno naručivanje knjiga. Knjige su često naručivane u općinama čija je stručnost u tom području upitna jer u analiziranim izvorima nije primijećeno stručno zvanje knjižničara. U knjižnicama su radili učitelji uz svoj svakodnevni posao, prema vlastitom izboru ili prema određenju s posebnom naknadom ili bez nje. Na samom početku formiranja učeničkih knjižnica, koje su u sastavu školskih knjižnica, postavlja se pitanje njihove uloge i zadaće. Učenička knjižnica trebala bi nastojati da se uz svladavanje tehnike čitanja i razumijevanja, razvija i ljubav prema čitanju i lijepim knjigama. *„Ona ne samo da nauči učenike čitati, već mora nastojati da učenik čitanje oblubi, da uvidi da mu je čitanje korisno, da će kroz čitanje popraviti svoj život, svoje gospodarstvo, te da čita i onda kada školu ne polazi. To će učiona (škola) postići jedino školskom đlačkom knjižnicom.“*¹⁷⁵

Učeničke knjižnice trebaju doprinijeti razvoju čitalačke kulture s elementima uvođenja učenika u tehnike samostalnog rada i to kroz metode čitanja s razumijevanjem, pravljenja bilješki te pisanoga i usmenoga izražavanja na temelju napisanih bilješki. Čitanjem treba djelovati na ukupnu osobnost učenika, spoznajnu, emocionalnu i moralnu. Učenike koji ne pokazuju interes za čitanjem treba dodatno motivirati. Pri tome se ne preporučuje prisila, već postupno ohrabrivanje i ponuda zanimljivih knjiga. Poželjno je jednom mjesečno organizirati razgovor o pročitanim knjigama. Treba nastojati da svi učenici sudjeluju u raspravi. Ako ima učenika koji nisu pročitali knjigu, treba ih dodatno zainteresirati da ju pročitaju.

Kako bi školske knjižnice (učiteljske i učeničke) udovoljile svim navedenim zadaćama, moraju biti stručno uređene i vođene. Prva temeljna podjela i klasifikacija napravljena je odjeljivanjem učiteljske i učeničke knjižnice. U to vrijeme nije postojala jedinstvena stručna klasifikacija knjiga. Svaki učitelj-knjižničar formirao je knjižničnu građu prema svojem internom kriteriju, a kriteriji su se vrlo često mijenjali (vjerojatno s promjenom knjižničara) jer je na jednoj knjizi moguće naći više različitih oznaka (signatura) koje su lijepljene jedna preko druge. Stručne su se rasprave vodile i oko ujednačivanja kriterija na području klasifikacije knjižničnoga fonda. Skoro su sve školske knjižnice odvojeno vodile knjige i periodiku. Unutar knjiga i periodike primjećuje se jedinstvena klasifikacija prema stručno-

¹⁷⁴Pravilnik za utemeljenje mjesne knjižnice pri dječjačkoj glavnoj učioni u Đakovu. 1864. // *Napredak*, V 74-77.

¹⁷⁵Klobučar, D. Učeničke knjižnice. // *Napredak*, XXXVIII. 1897., str. 456-458.

znanstvenim područjima: pedagogija, struke koje se predaju kao nastavni predmeti, popularno-znanstvene knjige, beletristika.¹⁷⁶ Kobali navodi jedan oblik klasifikacije knjiga u učeničkim knjižnicama te predlaže klasifikaciju knjiga u učeničkim knjižnicama prema uzrastu: prva skupina- učenici drugih i trećih razreda, druga skupina- učenici četvrtih razreda te treća skupina- učenici koji pohađaju opetovnicu.¹⁷⁷ Körbler, koji je sam radio u knjižnici, preporučuje vođenje dviju knjiga. Prva je naslova Pregled knjiga školske knjižnice i morala bi imati rubrike: tekući broj i broj rubrike, naslov knjige, ime onog tko ju je sastavio (autor), u kojem je mjestu ugledala svijet (mjesto izdanja), godinu izdanja te tko je istu knjižicu nabavio. Druga je knjiga naslova Pregled knjiga knjižnice učione N koje su kome uzajmljene i trebala bi imati rubrike: tekući broj, broj knjige, komu je izdana, dan kada je izdana, dan kada je vraćena, potvrda povratka i napomena.

Prva knjiga služi kao našastar (inventar), kao i za brz pregled svih knjiga u knjižnici, a druga knjiga služi jedino učitelju kao knjižničaru kako bi znao gdje su mu i kod koga knjige. U svojem članku Körbler piše i o korisnim savjetima za knjižničare. Knjige koje se nalaze u školskoj knjižnici trebale bi se uvezati kako se pri posuđivanju ne bi suviše oštetile. Svaka knjiga na hrptu trebala bi imati poseban broj i na predlistu pečat učione.¹⁷⁸

Ako se uzme u obzir činjenica da u to vrijeme nije bilo stručnih knjižničara ni njihova stručnoga usavršavanja, može se zaključiti da su školske knjižnice bile relativno dobro stručno utemeljene i vođene. Škole su pak bile dužne Kraljevskoj zemaljskoj vladi dostavljati izvješća o radu školskih knjižnica. Zemaljska je vlada zaključivši kako su školske knjižnice vrlo važne u odgojno-obrazovnom procesu i kako broj školskih knjižnica neprestano raste te je propisala *Knjižnični red za učeničke knjižnice na obćim pućkim i gradjanskim školama*.¹⁷⁹ Knjižnični je red bio izdan 11. lipnja 1883. godine, a njime je definirana nabavna politika, ali i uvedena knjižnična politika. Zbog iznimne važnosti Knjižničnoga reda kao temeljnoga dokumenta poslovanja školskih knjižnica, vrlo ga je važno prenijeti u cijelosti:

- 1. Ućenićkoj knjižnici je svrha, da mladeži dotićne škole pruža sredstva, da, ćitajući dobre i korisne knjige, svoje umno i moralno obrazovanje promiće i usavršuje.*
- 2. U ućenićku knjižnicu ne smiju biti primljena nijedna knjiga, bila ona darovana ili za knjižnicu kupljena, dok nije od ućitelja, a na školah sa više ućiteljskih sila od ućiteljskoga zbora temeljito pregledana i prikkladnom pronađena.*

¹⁷⁶ Kopsa, N. Bez ćesa ne bi smjele biti ućiteljske knjižnice. 1876. // *Napredak*, XVIII, str. 214-216.

¹⁷⁷ Kobali, M. Knjižnica za mladež 1883. // *Napredak*, XXIV, str. 428.

¹⁷⁸ Kobler, D. Spomenima se i budućih nam školskih knjižnica! // *Napredak* XVI, 28(1875.), str. 445-447.

¹⁷⁹ Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 11. lipnja 1883. godine br. 4735. // *Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1883.*, str. 95-97.

3. *Knjige, koje su već prije bile u učeničkoj knjižnici, ispitati će se naknadno pomenutim načinom, te kojim bude prigovora, odmah da se izluči iz knjižnice.*

4. *Odgovornim upraviteljem dotične knjižnice je dotični učitelj, a gdje je više učitelja, ravnajući učitelj. Upravitelja knjižnice ide:*

a) da na školah s jednom učiteljskom silom u sporazumku s predsjednikom mjestnoga školskoga odbora dotično mjestnoga škol. vieća a naškolah sa više učitelja u sporazumku s učiteljskim sborom izabire knjige, koje da se za knjižnicu nabave;

b) da po propisah ovoga knjižničnoga reda knjige kupuju, u katalog i knjižnicu uvršćuje, pozajmljuje i pozajmljene natrag prima;

c) da polaže račun o novcu, koji je za učeničku knjižnicu primio.

Na školah sa više učitelja može se, ako obseg knjižnice zahtjeva, upravitelju knjižnice dodieliti izabrani iz učiteljskog sbara knjižničar, kojemu je onda ponajprije dužnost, da knjige ulaže, u katalog unaša, pozajmljuje natrag prima.

5. *Sve knjige učeničke knjižnice označiti će se kao njezino vlasništvo školskim pečatom ili posebnom u tu svrhu nabavljenom štampljom, provoditi tekućim brojem i unieti u katalog s podpunim naslovom (ime pisca bilježi se najprije i ponješto krupnijim pismeni) i s primjetbom, da li je knjiga kupljena ili darovana; kod knjiga kupljenih mora biti naznačena njihova ciena.*

6. *Vez knjige neka bude čvrst i trajan, knjige nevezane ne pozajmljuje se.*

7. *Knjige se čuvaju u posebnih zatvorenih ormarih.*

8. *O školskih knjigah, koje škola za siromašnu školsku mladež dobiva od kr. zemaljske vlade i c. kr. naklade školskih knjiga u Beču, ili koje u tu svrhu nabavlja občinsko poglavarstvo, vode se posebni popisi, a te se knjige pohranjuju u posebnih odjel.*

9. *Dužnost je učitelja na školi namještenih, da se upoznaju sa sadržajem knjiga u učeničkoj knjižnici, da pojedinim učenikom (učenicam) uzmognu preporučiti za čitanje takove knjige, koje se za nje prema njihovim sposobnostima najprikladnije i najkoristnije.*

10. *U školah sa više učiteljskih sila knjige se učenikom (učenicam) pozajmljuju samo po sporazumku s dotičnim razrednikom (razrednicom).*

11. *Knjige za mladeži pozajmljuju u stanovito, naročito za to odredjeno vrijeme.*

12. *Knjige učenike knjižnice mogu se pozajmljivati i školi odraslim obćinarom, ako se s tim školska mladež u čitanju neprikračuje.*

13. *Upravitelj knjižnice dotično knjižničar bilježi točno kronološkim redom, koje su knjige pozajmljene, koji im je naslov i knjižnični broj, komu su i kada pozajmljene, kada ih treba povratiti i kada su uistinu povraćene. On takodjer nad tim bdije, da se nijedna knjiga neizgubi*

da se svaka u određeno vrijeme povrati; ako bi se pak knjiga izgubila ili oštetila, da se šteta prema kvaru naknadi.

14. Nijedna knjiga učeničke knjižnice nesmije se prodati ili zamieniti bez naročite dozvole mjestnoga školskoga odbora, dotično mjestnoga školskoga vieća; podijeljena za to dozvola zabilježiti će se na dotičnoj knjizi, a prodajom dobiveni novac upotrebiti će se opet u knjižnične svrhe.

15. Ako bi se škola, u kojoj je učenička knjižnica, dokinula, pripast će onoj školi, kojoj bude dotično mjesto uškolano.

16. Ustanove ovog knjižničnoga reda, naročito one, koje se tiču nabave, pohrane i pozajmljivanja knjiga, vriede, na koliko to narav stvari dopušta, i za učiteljske knjižnice, koje su u pojedinim školama spojene. I knjige tih knjižnica mogu se obćinarima pozajmljivati, ako to nije na uštrb potrebam učiteljstva.

17. Kr. nadzornici za pučke škole pregledati će prigodom pregledanja škola i dotične knjižnice i njihove kataloge i, ako bi u knjižnici našli knjigu za mladež neprikladnih, odmah će ih iz knjižnice odstraniti ter krivca na odgovor pozvati ili po okolnostih o tom uz predlog dotičnih knjiga, prijavu učiniti kr. zemaljskoj vladi. Oni će takodjer u svojih izvješćih uzimati obzir na stanje i upotrebljavanje rečenih knjižnica.¹⁸⁰

Knjižničnim se redom definiraju i zadaća i svrha učeničkih knjižnica. Jasno je vidljiva razlika između učiteljskih i učeničkih knjižnica, a donose se i smjernice za rad školskih knjižnica, koje se prepoznaju kao temeljni oblici poslanja školskoga knjižničarstva. Učitelji-knjižničari imaju zakonsku regulativu prema kojoj će naručivati knjige i građu, načine tehničke i stručne obrade građe, kako zaštititi građu od fizičkih oštećenja te određene uvjete posudbe knjižnične građe.

Posebna je pozornost posvećena nabavi knjiga za učeničke knjižnice, ona mora biti sukladna zadaćama školskih knjižnica, a knjige moraju biti prilagođene učeničkoj dobi. Štivo mora biti prilagođeno shvaćanju djece i *prodahnuto etičnim idejama*. Također, ne smije biti *naivno i prostodušno* jer takvim se štivom *dijete ne diže u pogledu umnom i moralnom*. Osim što knjiga sadržajem mora zadovoljiti spomenute kriterije, od dječje se knjige očekuje da udovolji i onim kriterijima koji doprinose njezinu vizualnom izgledu, poput oblika i opreme, tako da

¹⁸⁰ Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 11. lipnja 1883. godine, br. 4735.// Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1883., str. 95-97.

knjiga u potpunosti zadovolji ne samo intelektualne, moralne, doživljajne, već i estetske kriterije.¹⁸¹

Pojedine knjige mogle bi se učenicima dati kao nagrada da ih čitaju u slobodno vrijeme i za školskih praznika. Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovje i nastavu u svojem glasniku, u rubrici Oglasi, učestalo donosi popise knjiga koje smatra prigodnima za dodjelu učeničkih nagrada, božićnih darova ili za neke druge slične prigode, ali i preporuke koju bi novoobjavljenu knjigu svaka knjižnica trebala nabaviti.

Preporučeni su nakladnici koji objavljuju takve knjige bili Hrvatski književni pedagoški zbor, Matica hrvatska, Društvo sv. Jeronima.¹⁸² Prije donošenja zakona iz 1888. godine o njemu se raspravljalo u Saboru. Na saborskoj sjednici 30. lipnja 1888. dr. Izidor Kršnjavi dotaknuo se i problema školskih knjižnica: „Uređenjem školskih knjižnica mislilo se takodjer učiniti nešto za naobrazbu poslije škole, ali ove knjižnice ostale su u bivšem provincijalu na papiru, a u bivšoj Krajini u ormaru. U bivšoj Krajini kupljene su knjige, ali su bile zatvorene i nitko se nije njima služio. U provincijalu bivšem nisu se dapače niti knjige kupovale. Zakonska osnova veli da svaka općina mora godinice 10 forinti za svaku školu svoga područja dati, da se knjižnice utemelje, a visoka vlada preuzela je na se da će upravu takvih školskih knjižnica zgodno udesiti, ona će izdati instrukcije kako ustaviti takve knjižnice i kako se treba s njima narod služiti.“¹⁸³ Nakon donošenja Knjižničnog reda i Zakona iz 1888. godine Kraljevska zemaljska vlada želi imati statističke podatke o trenutačnom stanju, kao i budućem razvitku pučkoškolskih knjižnica u kraljevini. Stoga Vlada donosi naredbu 1892. godine kojom traži od županijske oblasti i gradskih poglavarstava u Zagrebu i Osijeku podatke o stanju školskih knjižnica. Službeni statistički podatci o školstvu redovito su objavljivani u *Službenom glasniku* već od prvoga godišta iz 1883. godine. Prema *Službenom glasniku* iz 1883. godine donosi se izvješće u kojem piše da se 1881./82. školske godine u svim školskim knjižnicama na području Hrvatske i Slavonije nalazilo 31 876 knjiga u učiteljskim knjižnicama i 6054 knjige u učeničkim knjižnicama, u 7 535 svezaka. Podatci upućuju na nesrazmjer broja knjiga u učiteljskim i učeničkim knjižnicama, posebice ako se uzme u obzir odnos broja učenika i učitelja. Navedene brojke pokazuju kako su školske knjižnice u početku ipak bile pretežno

¹⁸¹Anić, B. Knjižnice koprivničkih pučkih škola do Drugog svjetskog rata: prilozi za povijest školskih knjižnica. // Podravski zbornik / Muzej grada Koprivnice. God. 3 (2013), str. 123.

¹⁸² Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1883., str. 95-97.

¹⁸³Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. VII., 1911. Str. 171.

učiteljske, da je njihova prvobitna zadaća bila osigurati nužno potrebne naslove za rad i produžno obrazovanje učitelja, a tek kasnije dobivaju i ulogu učeničkih knjižnica.

Izvješće u *Službenom glasniku* za školsku godinu 1904./05. navodi broj od 348 227 knjiga u učiteljskim i 135 458 knjiga u učeničkim knjižnicama.¹⁸⁴ Još uvijek je vidljiva razlika između učiteljskih i učeničkih knjižnica, ali analizom podataka uočava se velik porast knjiga u školskim knjižnicama. Temeljem tih statističkih podataka razvidna je osnovna uloga školskoga knjižničarstva u odgojno-obrazovnom sustavu, a riječ je o osiguranju intelektualnoga i fizičkoga pristupa svim izvorima znanja te davanju uputa kako unaprjeđivati stručna znanja i poticati čitanje kod svih učenika.

Naredba od 18. veljače 1907. godine donosi povišenje prinosa učeničkim knjižnicama. Tom naredbom „Kraljevska hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada odjela za bogoštovje i nastavu, nalazi odrediti za učenici i učenice viših pučkih i viših djevojačkih škola imaju kod upisa u školu i to za svaku školsku godinu platiti prinos od jedne krune za osnivanje i održavanje đачke školske knjižnice. Samo vrlo oskudne učenike i učenice može od plaćanja te pristojbe oprostiti učiteljski zbor.“¹⁸⁵

O školskim knjižnicama za vrijeme Drugog svjetskog rata nema mnogo informacija, tek u „*Zbirci zakona i uredaba*“ iz 1939. godine nalaze se „*Pravila o inventarisanju zbiraka, učila, knjižnica i namještaja u srednjim učiteljskim i građanskim školama*“. Školske se knjižnice dijele na nastavničke, đачke i knjižnice đачkih udžbenika. Knjižnicama rukovode nastavnici koje je izabralo nastavničko vijeće. Knjižničar vodi knjigu inventara koja mora na kraju imati 5-10 listova za primopredaje i mora biti povezana jemstvenikom te prošivena i ovjerena školskim pečatom i potpisom ravnatelja škole. Svake treće godine od siječnja do travnja provodi se pregled nastavničke i đачke knjižnice pred povjerenstvom, a knjižnica đачkih udžbenika pregledava se svake godine. Povjerenstvo od triju članova (knjižničar i dva nastavnika koje određuje ravnatelj škole) detaljno pregledavaju knjižnicu, predlažu knjige za otpis (zbog istrošenosti ili zastare) te o tome pišu izvješće. Komisijski izvještaj šalje se nadležnoj banskoj upravi odnosno Ministarstvu prosvjete na uviđaj i odobrenje.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata naslijeđeni su različiti školski sustavi. Osnovno je školstvo bilo organizirano kao četverogodišnje i radilo je prema *Maksimalnom nastavnom planu i programu* iz 1944. godine, a u siječnju 1946. godine donesen je *Privremeni nastavni*

¹⁸⁴ Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 11. lipnja 1883. godine, br. 4735.// Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1883., str. 41.

¹⁸⁵ Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 31. listopada 1888. godine, br. 4113.// Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1910., str. 40.

*plan i program.*¹⁸⁶Školstvo je u poslijeratnom razdoblju radilo u jako lošim uvjetima, škole su bile razrušene. Opremljenost je škola bila minimalna, a školske su knjižnice, kao i njihova građa, također većinom uništene. Učiteljski je kadar bio loš i deficitaran pa su postojale velike razlike u dosegnutom stupnju znanja prema regijama, gradu, selu i spolu. Budući da je školski sustav bio u lošem stanju, predloženi su planovi za njegovo poboljšanje. Cilj je bio smanjiti i dokinuti nepismenosti, produljiti obvezno obrazovanje, osnovati jedinstvene škole te omogućiti različite oblike obrazovanja uz rad.

Stanje se u školskom knjižničarstvu nije bitno mijenjalo ni pedesetih godina prošloga stoljeća. Fondovi nisu bili sređeni, knjižnice su vodili nastavnici kao dodatno zaduženje uz nastavu. No ipak je u Zagrebu pokrenuta inicijativa uređenja školskih knjižnica o čemu se doznaje iz članaka Smilje Grgić 'O uređenju školskih biblioteka u Zagrebu': „...*danas se poklanja osobita pažnja uređenju školskih knjižnica i nastoji se što više približiti knjiga. Neke osmogodišnje škole imaju i posebnog bibliotekara koji je zadužen samo za rad u biblioteci. Da bi knjižnica što bolje izvršila zadatke koji su pred nju postavljeni moralo se pristupiti stručnom uređenju knjižnog fonda i omogućiti učenicima da se lako snađu kod polica, omogućiti im slobodan pristup policama.*“¹⁸⁷

Napredak školskih knjižnica polako je tekao. I dok se u nekim sredinama školske knjižnice osuvremenjuju i dobivaju pravi položaj unutar škole, u drugim sredinama školske su knjižnice zaboravljene. Stoga se i Društvo bibliotekara Hrvatske uključilo u raspravu o školskim knjižnicama želeći tako ujednačiti temeljna načela njihove organizacije i rada. Na sastanku koji je održan 10. lipnja 1964. godine u Zagrebu Višnja Vuković održala je predavanje „Školske knjižnice osnovnih i srednjih škola“¹⁸⁸ koje je poslužilo kao osnova za buduće standarde školskih knjižnica. Višnja je Vuković utvrdila da u mnogo naših škola knjižnica ili nema ili je riječ o mnoštvu nesređenih knjiga. Dužnost je knjižnice uklopiti se u rad škole. Knjižnica mora sadržavati i neknjižni materijal (gramofonske ploče, dijafilmove). Osvrnula se i na fondove koji moraju biti izgrađeni tako da se mogu koristiti na svim područjima djelovanja škole. Posebno se nabavljaju knjige za učenički i nastavnički fond. Predlaže 8 - 10 primjeraka svakog lektirnog djela. Fond nastavničke knjižnice treba sadržavati pedagošku literaturu, metodike pojedinih predmeta te priručnu i stručnu literaturu koja se nabavlja u dogovoru sa stručnim nastavnicima.

¹⁸⁶Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. VIII., 1911. Str. 437.

¹⁸⁷Grgić, S. O uređenju školskih biblioteka u Zagrebu.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 4 (1955.-57.) . Str. 163.

¹⁸⁸Vuković, V. Školske knjižnice osnovnih i srednjih škola.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10 (1964.) . Str. 64-67.

Prvi je standard za školske knjižnice „*Minimum jugoslavenskih standarda za školske knjižnice*“¹⁸⁹ iz 1976. godine, koji propisuje da je školska knjižnica mjesto informativne, odgojno-obrazovne i kulturne djelatnosti. Cilj je djelatnosti knjižnice organiziran, programiran nastavni rad kao osnova odgojno-obrazovnog procesa i transformacije učenika u subjekt obrazovnog rada. Po tom Standardu školske knjižnice čine knjige, novine, časopisi, priručnici, audiovizualni i dokumentacijski materijal. Za škole koje nemaju posebne audiovizualne kabinete, audiovizualni se materijal čuva i daje na korištenje u školskoj knjižnici. Knjižnica mora biti smještena u središtu školske zgrade, udaljena od izvora buke. Za pravilan rad potreban je prostor knjižnice i čitaonice koji mora imati oko 60 m². Djelatnik u školskoj knjižnici mora imati istu stručnu spremu kao i nastavno osoblje, ali sa stručnim bibliotekarskim znanjem.

Reforma odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1978. godine uputila je na nužnost unaprjeđivanja rada školskih knjižnica kako bi one mogle preuzeti svoju ulogu kao bibliotečno-informacijski centri u kojima će se koordinirati timski rad i razvijati sposobnosti samoobrazovanja i permanentnog obrazovanja korištenjem svih suvremenih medija. Iz tih je razloga, na inicijativu Razvojne službe Narodne sveučilišne biblioteke, formirana Koordinativna grupa za projektiranje. Činili su je predstavnici Komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, Prosvjetni savjet Republičke samoupravne zajednice za odgoj i obrazovanje, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu i Narodna sveučilišna biblioteka. Predstavnici su podržali koncepciju preobrazbe školskih knjižnica u bibliotečno-informacijske centre.

Tijekom 1981. godine Razvojna služba Narodne sveučilišne biblioteke u suradnji sa Zavodom za prosvjetno-pedagošku službu i Gradskom knjižnicom grada Zagreba razradila je dva dokumenta kao idejni projekt bibliotečno-informacijskih centara u osnovnim školama i školama usmjerenoga obrazovanja. U tim su projektima definirani ciljevi i zadatci bibliotečno-informacijskih centara te funkcija, organizacija rada, kadar i oprema bibliotečno-informacijskih centara.

Izrađen je i program transformacije školskih knjižnica u bibliotečno-informacijske centre. Jedan od prvih zadataka bila je izrada standarda koji bi pružili određene smjernice u unaprjeđivanju rada školskih knjižnica. Standardom je školska knjižnica postala bibliotečno-informacijski centar odgojno-obrazovne organizacije, mjesto u kojem se prikuplja informacijska građa. Osnovni joj je zadatak unaprjeđivanje svih oblika i metoda odgojno-

¹⁸⁹Minimum jugoslavenskih standarda za školske knjižnice.//Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 22(1976). Str. 113-116.

obrazovnog rada. Dopunjuje sva odgojno-obrazovna područja izvorima znanja. Školska knjižnica kao bibliotečno-informacijski centar stavlja na raspolaganje učenicima, nastavnicima i drugim korisnicima aktualne izvore informacija.

Djelatnost školske knjižnice obuhvaća odgojno-obrazovni rad s korisnicima, informacijsku djelatnost i stručni rad. Nositelj je bibliotečne djelatnosti u odgojno-obrazovnoj organizaciji bibliotekar-informatičar i dokumentalist.

Školska knjižnica kao bibliotečno-informacijski centar dobila je mnogo veću ulogu u odgojno-obrazovnom procesu. Prednost je dana novim izvorima informacija, što podrazumijeva i veću angažiranost školskog knjižničara. Taj je Standard prihvaćen i potvrđen 27. svibnja 1986. godine.¹⁹⁰

Devedesetih godina 20. stoljeća, nakon Domovinskog rata, dolazi do demokratskih promjena koje donose dvostruki proces: izdvajanje i stvaranje samostalne Republike Hrvatske te izgradnju pluralističkoga građanskog društva.

Institucijski školski odgoj i obrazovanje razvija se u relativno zatvorenim uvjetima Socijalističke Jugoslavije uz određenu samostalnost po republikama, a nakon 1991. godine posebice dolazi do intenzivnih, društvenih, znanstveno-tehnoloških i kulturno-civilizacijskih promjena koje snažno utječu na organizaciju, sadržaj i karakter života i rada škole te ujedno i rada školske knjižnice koje se krajem 19. i početkom 20. stoljeća počinju formirati i razvijati, dobivaju svoje prve zadaće, nameću im se novi ciljevi i poslovi. Već krajem 20. i početkom 21. stoljeća školska knjižnica dobiva novu ulogu u odgojno-obrazovnom sustavu. Za to je vrijeme školska knjižnica prešla vrlo dug put, od funkcije produženoga obrazovanja učitelja i razdvojene zbirke knjižnične građe za učitelje i učenike, preko zadaće prikupljanja, obrađivanja i posuđivanja knjižnične građe, sve do suvremene školske knjižnice koja je intelektualno, informacijsko i kulturno središte škole. Uz sve navedene zadaće, knjižnica ima utjecaj na kognitivan, psihosocijalan, emocionalan i duhovan razvoj učenika. Upravo zbog tih osobina suvremena je školska knjižnica sastavni dio škole, a zajedno čine komunikacijsko-informacijski i organizacijski sustav odgoja i obrazovanja. Nove zadaće, ciljevi i usluge školske knjižnice u novom tisućljeću predstavljaju znatan razvoj kako školskih knjižnica, tako i školskih knjižničara, što potvrđuje temeljita analiza stanja koju sam preuzela od Matične službe za školske knjižnice pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.¹⁹¹

¹⁹⁰Standard za rad školskih knjižnica kao bibliotečno-informacijskih centara u organizacijama odgoja i osnovnog obrazovanja.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 29 (1986.). Str. 208-217.

¹⁹¹Analiza stanja školskih knjižnica prikazana je u radu *Putokazi za izradu smjernica za rad školskih knjižnica - analiza stanja školskih knjižnica 2010./2011.* Rad je objavljen u Zborniku radova XXIV. Proljetne škole školskih knjižničara Republike Hrvatske.

Svrha je istraživanja bila ocijeniti stanje u školskim knjižnicama u Republici Hrvatskoj u školskoj godini 2010./2011. i usporediti ga s analizom stanja u školskoj godini 1999./2000. U istraživanju se ispitivalo sljedeće: broj knjižnica u osnovnim i srednjim školama, stanje knjižnične građe, stupanj i vrsta studijskoga odnosno obrazovnoga usmjerenja školskoga knjižničara. Istraživanje je provedeno u 885 osnovnih i 429 srednjih škola odnosno školskih knjižnica. Isti je broj škola bio ispitan i školske godine 1999./2000. i 2010./2011., što je pokazatelj da svaka škola ima školsku knjižnicu, ali nema svaka škola školskoga knjižničara. Školske je godine 1999./2000. u školskim knjižnicama radilo 707 djelatnika, a 2010./2011. 745 školskih knjižničara. Knjižnična građa u knjižnicama osnovnih škola u učeničkom i učiteljskom fondu ukupno sadrži 4 540 257 svezaka, što je veliko povećanje jer je školske godine 1999./2000. iznosila 3 230 590. Broj svezaka po učeniku iznosi 14 svezaka, a Standard za školske knjižnice propisuje 10 svezaka, stoga je vidljivo povećanje knjižničnoga fonda u osnovnoškolskim knjižnicama.

Srednjoškolske knjižnice sadrže ukupno 2 195 914 svezaka u školskoj godini 2010./2011., a taj je broj u školskoj godini 1999./2000. bio manji i iznosio je 1 986 548 svezaka. U knjižnicama srednjih škola broj je svezaka po učeniku 14, a Standard u knjižnicama srednjoškolskih ustanova propisuje najmanje 12 svezaka po učeniku, iz čega proizlazi da knjižnice svojim knjižničnim fondom zadovoljavaju propisani standard.

U istraživanju o vrsti i stupnju stručne spreme prikazana je analiza rezultata u dvjema školskim godinama, 1999./2000. i 2010./2011.

U Republici Hrvatskoj u školskoj godini 1999./2000. u knjižnicama osnovnih škola radilo je 707 djelatnika i to 339 s visokom stručnom spremom, 306 djelatnika s višom stručnom spremom i 62 djelatnika sa srednjom stručnom spremom. Od navedenih, 33 školska knjižničara imaju završen studij bibliotekarstva, 33 završen dodiplomski studij knjižničarstva, a 125 školskih knjižničara ima položen stručni ispit iz bibliotekarstva. U školskoj godini 2010./2011. sve škole imaju knjižnicu, kao što je bilo i 1999./2000. U osnovnoškolskim je knjižnicama 2010./2011. radilo 745 djelatnika s visokom stručnom spremom, a 121 djelatnik s višom stručnom spremom. Od toga je 560 diplomiranih knjižničara, 78 je školskih knjižničara studiralo knjižničarstvo, a 51 je knjižničar s višom stručnom spremom imao odgovarajuću knjižničarsku naobrazbu.

U knjižnicama srednjoškolskih ustanova u školskoj godini 1999./2000. bilo je zaposleno 340 djelatnika i to 312 s visokom stručnom spremom, 15 s višom stručnom spremom, a 13 je djelatnika imalo višu stručnu spremu. Od toga je 12 školskih knjižničara imalo završen studij

bibliotekarstva, 33 ih je imalo završen dodiplomski studij knjižničarstva, a 117 imalo je položen stručni ispit iz bibliotekarstva.

U školskoj godini 2010./2011. sve škole imaju školsku knjižnicu kao što je i u školskoj godini 1999./2000., a u školskim knjižnicama radilo je 398 školskih knjižničara. Prema vrsti studijskoga odnosno obrazovnoga usmjerenja, od ukupno 398 školskih knjižničara, 264 bili su diplomirani knjižničari, 47 ih je studiralo knjižničarstvo, a 2 su knjižničara imala višu stručnu spermu s odgovarajućom knjižničarskom strukom.

Iz navedenog istraživanja i dobivenih podataka razvidno je kako su veliki pomaci napravljeni u dijelu opremljenosti školskih knjižnica i studijskoga odnosno obrazovnoga usmjerenja školskih knjižničara. Školska je knjižnica prepoznata kao važna potpora promjenama u sustavu obrazovanja. Uz njezinu prvobitnu ulogu, dobila je zadaću kod učenika pobuditi interese za samostalno učenje kako bi se osposobili za cjeloživotno stjecanje znanja. U školskim knjižnicama učenici su korisnici koji uz stručnu i odgojno-obrazovnu djelatnost stječu temelje za vrjednovanje kvalitete knjižnične usluge. Školski knjižničar kao nositelj djelatnosti školske knjižnice prati utjecaj knjižničnih usluga i fondova u ishodima učenja koji se očituju u postizanju konačnoga uspjeha učenika.

Poštujući zakonske odredbe te standarde za školske knjižnice, hrvatske školske knjižnice imaju čvrsto utemeljenje i mjesto u nacionalnom sustavu školstva odnosno obrazovanja te uspješno slijede iskustva i nacionalnu strategiju zemalja članica Europske unije, ali svoj maksimum razvoja mogu dosegnuti tek ukupnim gospodarskim razvojem.

Upravo međunarodne smjernice potvrđuju kako su školske knjižnice u Hrvatskoj na tragu ostvarivanja demokratskih prava na pristup informacijama te osiguravaju izvore čitanja jer time razmjenjuju ideje, misli i iskustva.

3.5. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Osijeku

Osijek je gospodarski i kulturni centar te najznačajnije središte istočne Hrvatske koji kroz povijest nastoji svojim građanima pružiti mogućnost obrazovanja. Korijeni obrazovanja u Osijeku vezani su uz odlazak Turaka iz grada odnosno uz oslobađanje od osmanlijske vlasti 1687. godine, a jedino su franjevci za vrijeme turske vladavine održavali osnovnu pismenost i to na bosančici i latinici.

Tako Ive Mažuran u monografiji grada Osijeka navodi da je naobrazba građana Osijeka vrlo niska, posebice nakon izгона Turaka iz grada: *“od prvog dana oslobađanja od turske vladavine razlikovalo se osječko stanovništvo jezikom, životnim navikama, obrazovnom i*

*kulturnom razinom. Malobrojni hrvatski živalj koji je ostao u gradu neposredno nakon odlaska Turaka bio je posve nepismen i vrlo ograničenog znanja. Tek je pomalo možda znao brojke i koje slovo naučeno u obiteljskom krugu.*¹⁹²

S kršćanskom vojskom dolaze redovnici i kler koji uspostavljaju crkvenu organizaciju i započinju duhovnu i vjersku obnovu. Njihov dolazak i ostanak, osim duhovnoga i vjerskoga, imali su i prosvjetno značenje. Opće su prilike bile teške, samostani su bili prazni, stare škole dokinute, a crkveni su redovi preuzeli školovanje i odgoj klera. Tako se Osijek preko crkvenih redova isusovaca, franjevac i kapucina opet početkom 18. stoljeća uklopio u Europu u prosvjetnom, vjerskom i kulturnom pogledu. Razvojem grada dolaze obrazovaniji stranci te se stvara potreba da se i hrvatski žitelji opismene kako bi mogli sudjelovati u trgovačkom napretku grada. Tada Gradsko poglavarstvo osniva prve osnovne škole. Kada je u gradu otvorena prva osnovna škola i koliko je imala učenika, ne zna se točno.¹⁹³ Budući da su grad osim Tvrđe činili i Donji i Gornji grad, isusovci osnivaju 1713. godine školu u Donjem gradu, a 1722. godine školu u Gornjem gradu. Razvojem grada osnivale su se i nove osnovne škole.¹⁹⁴ Miroslav Kasabašić u monografiji *Od turskog do suvremenog Osijeka o pučkom (osnovnom) školstvu* navodi da su već 1837./'38. školske godine u Osijeku postojale četiri pučke škole, u Gornjem gradu, u Donjem gradu, u Tvrđi i Novom gradu, a u kojima je ukupno bilo 543 učenika.¹⁹⁵

U 18. stoljeću u Donjem gradu postoji srpska pravoslavna škola, a 1856. godine Židovi otvaraju pučku školu. O relativno brzom porastu broja učenika osnovnih škola govori i podatak da je gornjogradska pučka škola, Anina škola, već 1863./'64. školske godine imala 433 učenika, za razliku od u školske godine 1837./'38., kada su sve četiri pučke škole imale ukupno 543 učenika. Tijekom 19. i 20. stoljeća osnivaju se i izgrađuju nove osnovne škole, tako da grad Osijek 1999./2000. školske godine ima dvadeset i jednu osnovnu školu. Osim osnovnih škola, osnivaju se i srednjoškolske ustanove različitoga profila. Prema podacima

¹⁹² Mažuran, I. *Osijek u 18. stoljeću*. // *Od turskog do suvremenog Osijeka* / [autori Ive Mažuran... [et al.] ; fotografije Dragutin Antinac...[et al.]. Osijek : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad: Poglavarstvo grada; Zagreb: Školska knjiga, 1996. Str. 21.

¹⁹³ Kamilo Firingner, poznati osječki odvjetnik, arhivist, pisac i kulturni djelatnik u feljtonu *Humanistička gimnazija u Osijeku*, objavljenom u Glasu Slavonije 31. srpnja 1966. godine, o osnivanju osnovnih škola navodi: "Prvi trag nalazimo od 13. srpnja 1698. godine, kada se u najstarijoj matičnoj knjizi isusovačke tvrđavske župe kao kuma bilježi (naš učitelj) bez naznake njegovog imena i prezimena. Prema sjedničkom zapisniku Komorske gradske općine Osijek Tvrđa od 12. veljače 1711. godine zaključuje Gradsko poglavarstvo da se u Tvrđi sagradi školska zgrada, a 19. rujna 1712. godine izabere za učitelja Davida Heinba.

¹⁹⁴ Radman, Lj., *Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.* // Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb ; Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str. 39.

¹⁹⁵ Kasabašić, M. *Školstvo*. // *Od turskog do suvremenog Osijeka* / [autori Ive Mažuran... [et al.] ; fotografije Dragutin Antinac...[et al.]. Osijek : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad : Poglavarstvo grada ; Zagreb : Školska knjiga, 1996. Str. 192.

Državnoga arhiva u Osijeku od 1729. godine u Osijeku su od srednjoškolskih ustanova djelovale općeobrazovne srednjoškolske ustanove odnosno gimnazije, a osim njih postojali su i tečajevi za osposobljavanje šegrta iz pojedinih djelatnosti te učiteljski tečajevi koji su se održavali pri gimnazijama. Tek u drugoj polovici 19. stoljeća, kada dolazi do pojačanoga razvoja gospodarstava, javlja se potreba za pojačanom izobrazbom stručnoga kadra pa se osnivaju brojne strukovne srednjoškolske ustanove.¹⁹⁶

Godine 1729. otvorena je tadašnja jedina srednja škola, prva gimnazija u Osijeku. Velika gimnazija najstarija je i najuglednija osječka gimnazija. Djelovala je od 1729. do 1929. godine s prekidom od 1737. do 1765. godine. Godinu 1729. kao godinu osnivanja gimnazije navode i Kamilo Firinger¹⁹⁷ i Stjepan Sršan, koji kao potvrdu donosi prijevod zapisnika Gradskoga poglavarstva u Osijeku od 2. ožujka 1729. godine: „*Javnosti je stigla obavijest od njegove presvijetle grofovске ekscelencije gos. generala Odvyera, zapovjednika Osijeka, da se može podići mala Latinska škola ili male gimnazije od I. do IV. razreda i to u rezidenciji mnogopoštovane Družbe Isusove, ali da u tu svrhu nije moguće kupiti nikakvu kuću ili gradilište i na njemu graditi školu.*“¹⁹⁸ Ta, prva osječka gimnazija, bila je organizirana prema sustavu isusovačkih škola i imala je četiri razreda. Prvi su profesori bili isusovci, a prvih godina predavao je i svjetovnjak jer je bilo premalo isusovaca. Predavala su dva profesora, jedan u prvom i drugom, a drugi u trećem i četvrtom razredu, a nastava se održavala u isusovačkoj rezidenciji u Tvrđi.

Godine 1735. gimnazija je imala 51 učenika, a 1737. godine prestaje raditi. Kao razlog prestanka rada navodi se uskraćivanje plaća profesorima budući da je u školu išlo malo djece. Prazninu u srednjoškolskom obrazovanju od 1737. do 1765. godine najviše su osjetili građani Osijeka, a nastojale su je popuniti franjevačke škole.

Osijek se u 18. stoljeću ubrzano razvija u vojno, upravno, trgovačko i gospodarsko središte u kojem je sve više rasla potreba za obrazovanjem mladeži. Ta potreba 1765. godine dovodi do ponovnoga otvaranja gimnazije. Carica Marija Terezija darovala je 2 000 forinti za osnivanje latinske škole. Gimnazija je počela s radom nakon potpisivanja ugovora s isusovcima o osnivanju škole. Škola je svečano otvorena 7. rujna 1765. godine, a nastava se počela

¹⁹⁶ Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000. // Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb ; Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str. 41.

¹⁹⁷ Firinger, K. Osječke gimnazije (1729.-1929.) // Život i škola: list za odgoj, prosvjetu i kulturu. God. 5, br. 7-8 (1956). Str. 5

¹⁹⁸ Sršan, S. Osječke gimnazije od 1729. do 1945. godine. // Gimnazije u Osijeku (1729.-1995. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, 1996. Str. 15.-21.

održavati u gradskoj kući u Tvrđi 15. rujna 1765. godine.¹⁹⁹Ukidanjem isusovačkoga reda 1773. godine, nastavu su nastavili predavati isusovački svjetovni svećenici, ali već školske godine 1778./'79. preuzeli su je franjevci i vodili ju sve do 1854./'55., kada prelazi u svjetovnu nadležnost.

Godine 1777. uveden je u Ugarskoj i Hrvatskoj *Ratio educationis*, koji je određivao normu za uređenje svih škola, pa tako i srednjih odnosno gimnazija. Prema tomu zakonu gimnazija je imala tri gramatička i dva viša humanistička razreda, ali je bila i praktična škola jer se učio latinski jezik za potrebe službe u državi. Predmeti su bili razvrstani u tri kategorije: predmeti svima potrebni (Latinski jezik, Vjeronauk, Pravopis i krasopis, Aritmetika i Povijest prirode), posvuda korisni (Biblijska povijest, Povijest i zemljopis) te samo nekima potrebni ili korisni (Grčki jezik, Geometrija, Pravni poredak).²⁰⁰

U vrijeme vladavine Josipa II. (1780.-1790.) sustavno se provodila germanizacija pa se i od profesora i od učenika zahtijevalo dobro poznavanje njemačkoga jezika, koji je školske godine 1784./'85. postao nastavnim jezikom, sve do smrti Josipa II. U humanističkim se razredima predavalo na latinskom, a u gramatičkim razredima, osim latinskoga jezika, mogao se služiti i materinski jezik.

Novi školski red iz 1806. godine proširio je nastavu u gramatičkoj školi s tri na četiri razreda. Osim Latinskoga jezika i Vjeronauka, uvode se predmeti Aritmetika, Povijest i zemljopis te Mađarski jezik kao neobvezni predmeti. Godine 1827. mađarski jezik postaje obvezni predmet u hrvatskim školama. Godine 1848. ideje hrvatskoga narodnog preporoda zahvatile su i osječku gimnaziju. Učenici i mladež traže uvođenje narodnoga hrvatskog jezika u latinske škole. Školske godine 1849./'50. mađarski je jezik ukinut, latinski je jezik postao nastavnim predmetom, a hrvatski jezik nastavnim jezikom. U vrijeme apsolutizma njemački je jezik kratko uveden kao nastavni jezik, a nakon toga hrvatski jezik trajno postaje nastavnim jezikom u svim školama.

Godine 1849. donesena je Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realbi, a reforma je zahvatila i osječku gimnaziju. Školske godine 1854./'55. uveden je osmi razred, čime je gimnazija prerasla u osmorazrednu. Uvedena je predmetna nastava, a u srpnju 1855. godine održan je prvi ispit zrelosti, kojim se stjecalo pravo upisa na sveučilište. Sljedeće školske godine gimnazija dobiva svjetovno obilježje i nakon 77 godina prestaju je voditi franjevci.

¹⁹⁹Sršan, S. Osječke gimnazije od 1729. do 1945. godine. // Gimnazije u Osijeku (1729.-1995. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, 1996. Str. 18.

²⁰⁰Sršan, S. Osječke gimnazije od 1729. do 1945. godine. // Gimnazije u Osijeku (1729.-1995. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, 1996. Str. 19.

Budući da su u gimnaziji bili ponajviše zastupljeni klasični jezici, od sredine je 19. stoljeća pa sve do svojega ukidanja nosila naziv klasična gimnazija.

Nove vlasti nakon 1918. godine nisu imale razumijevanja za klasične gimnazije koje su od 1925. godine u većini gradova ukinute. Godine 1927. otvara se niža realna gimnazija na mjestu zatvorene osmorazredne Velike gimnazije u Osijeku. Nakon ukidanja klasične gimnazije i neuspjeloga pokušaja da se ona održi kao niža realna gimnazija, 1929. godine ukinuta je i ta niža gimnazija, a time prestaje raditi Velika gimnazija.²⁰¹Tako je nakon 200 godina od osnivanja i 164 godine neprekidnoga djelovanja prestala raditi najstarija gimnazija u Osijeku. Tijekom svojega dvjestogodišnjeg djelovanja Velika je gimnazija davala vrlo temeljito opće i klasično obrazovanje naraštajima učenika. Među maturantima Velike gimnazije bili su i Lavoslav Ružička, Franjo Kuhač, Ćiro Truhelka i mnogi drugi istaknuti učenici. Među profesorima te škole bilo je vrsnih stručnjaka, znanstvenika, književnika i umjetnika koji su iza sebe ostavili brojna djela: Marijan Lanosović, Matija Petar Katančić, Iso Kršnjavi, Vjekoslav Celestin, Josip Bosendörfer, Josip Ivakić i drugi.

Sredinom 19. stoljeća stupa na snagu *Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realki*. U to vrijeme u Osijeku djeluje samo Velika gimnazija koja s humanističkom naobrazbom ne omogućuje naobrazbu iz područja prirodnih znanosti i tehnike, kakvu su pružale realne gimnazije. Zbog toga Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade u Zagrebu 8. lipnja 1870. godine daje konačno odobrenje za osnivanje male realke u Osijeku. Od osnutka do Prvoga svjetskog rata realka se postupno razvijala od prvobitne četverorazredne do realne gimnazije od osam razreda. Realka, kasnije realna gimnazija, radila je prema nastavnom planu i programu realke odnosno realne gimnazije. Godine 1894. realka se pretvara u realnu gimnaziju. Ni nakon Prvoga svjetskog rata, stvaranjem nove države, nije odmah došlo do važnih promjena. Zadržani su svi predmeti, osim mađarskoga jezika. Program realne gimnazije omogućavao je učenicima upisivanje na tehničke i srodne strukovne fakultete, matematičko- prirodoslovne studije, ali i društveno-humanističke smjerove.²⁰²

Između dvaju svjetskih ratova, točnije 1925. godine, dolazi do velikih promjena u odgojno-obrazovnom sustavu. Promjene su vidljive u nastavnom planu i programu (uvodi se Hrvatski ili srpski jezik, Historija opća i Narodna historija sa zemljopisom). Gimnazije su unificirane

²⁰¹ Radman, Lj. Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb ; Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str. 12.

²⁰²Mažuran, I. Realne gimnazije u Osijeku 1870-1941.// Zbornik za historiju školstva i prosvjete. Br. 7(1972/1973), str. 70.

²⁰²Mažuran, I. Realne gimnazije u Osijeku 1870-1941.// Zbornik za historiju školstva i prosvjete. Br. 7(1972/1973), str. 81.

odnosno sve su gimnazije pretvorene u realne gimnazije, a ženske su gimnazije izjednačene s muškim gimnazijama. Do velikih promjena u školskom sustavu dolazi i za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Između 1941. i 1945. godine, kao i na području osnovnoga školstva, djelovala su dva odvojena školska sustava. Nezavisna Država Hrvatska primjerice organizira svoj školski sustav. U novom školskom sustavu izvršena je korjenita izmjena nastavnih programa koji su dobili izrazito nacionalnu orijentaciju. Predmetima se vraćaju nazivi (Hrvatski jezik, Povijest). U potpunosti se izmjenjuju udžbenici, priručnici i ostala pedagoška i pomoćna literatura.

U razdoblju od 1870. do 1945. godine Muška realna gimnazija,²⁰³ koja je naziv dobila 1941. godine, razvila se u uglednu i poznatu školu u kojoj su brojne generacije učenika stekle vrlo dobro obrazovanje koje im je omogućilo daljnje školovanje na raznim fakultetima. Dana 1. listopada 1945. godine Muška realna gimnazija mijenja naziv u I. gimnazija (muška), godine 1947. u Gimnaziju "Ivo Lola Ribar", a 1966. godine u Gimnazija "Braća Ribar". U razdoblju od 1945. do 1977. godine gimnazija je prolazila sve promjene kroz koje prolaze i druge gimnazije u državi te je radila prema nastavnom planu i programu za gimnazije.

Uvođenjem seminarske nastave školske godine 1954./'55. smanjuje se broj sati pojedinih predmeta kako bi se omogućilo učenicima da ovisno o okolnostima povećaju broj sati onih predmeta koje su odabrali za seminar. Školske godine 1955./'56. gimnazija postaje mješovita premda ju i dalje pohađaju muški učenici. Još veće zadovoljstvo osobnih interesa i sklonosti učenika omogućilo je uvođenje smjerova pa od školske godine 1960./'61. gimnazija ima društveno-jezični i matematičko-prirodoslovni smjer. Školske godine 1966./'67. ta se gimnazija opredijelila za jedan opći smjer jer za njega postoji najveći interes, a i sam rad škole mogao se mnogo lakše organizirati. Prvi se naraštaj učenika prema programu opće srednje škole upisao 1975./'76. školske godine. Dana 1. rujna 1977. godine udružuje se s drugim gimnazijama u Centar za usmjereno obrazovanje.

U razdoblju od 1945. do 1977. godine Gimnazija "Braća Ribar" nastavila je svijetlu tradiciju bivše Muške realne gimnazije, kako u kvaliteti svojih profesora, tako i u uspješnosti svojih učenika.²⁰⁴ Tek 1917. godine osnovana je ženska realna gimnazija. U to vrijeme u Osijeku nije postojala ni jedna srednja škola za djevojke, već samo četverogodišnja Viša djevojačka škola koja se nadovezivala na pučku školu i u kojoj su učenice dobivale samo opće obrazovanje.

²⁰⁴Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. str. 24.

Kako bi se zadovoljile sve veće potrebe ženske mladeži za obrazovanjem, 1917. godine otvara se Privremeni viši ženski licej s četirima razredima (od petog do osmog razreda). Ženski se licej trebao postupno razvijati i svake godine upisivati po jedan viši razred. Međutim, donesena je odluka o osnivanju ženske realne gimnazije i postupnom zatvaranju liceja. Realna ženska gimnazija radila je prema nastavnoj osnovi Kraljevske ženske gimnazije, koja se nije previše razlikovala od nastavne osnove za licej. Ukidanjem razlika između ženskih i muških realnih gimnazija ženska gimnazija radi prema istom nastavnom planu prema kojemu radi i Muška realna gimnazija. Niži razredi gimnazije pripremali su djevojke za učiteljsku školu i trgovačku akademiju, a viši razredi za sveučilišta.

Ženska realna gimnazija u razdoblju od 1917. do 1945. godine razvila se u uglednu odgojno-obrazovnu ustanovu koja je naraštajima učenica davala solidnu naobrazbu i osposobljavala ih za sveučilišne studije, ali i za obavljanje brojnih drugih odgovarajućih zadaća u društvu i obitelji.²⁰⁵ Početkom školske godine 1945./'46. mijenja naziv u Drugu gimnaziju (žensku), a nakon što postaje mješovitom, mijenja naziv u Gimnazija „Sara Berić“. Gimnazije je radila prema nastavnom planu i programu za gimnazije, istovjetno Gimnaziji "Braća Ribar". Otvaranjem Centra za usmjereno obrazovanje gimnazija prestaje raditi. Ta je škola u razdoblju od 1945. do 1977. godine davala vrlo kvalitetno obrazovanje naraštajima učenica, a kasnije i učenika, koji su uspješno nastavljali školovanje na raznim fakultetima.²⁰⁶

Još je jedna gimnazija u to vrijeme djelovala u Osijeku. Gimnazija "Božidar Maslarić" osnovana je školske godine 1961./'62. nakon ukidanja Učiteljske škole. Isprva je bila naziva Gimnazija pedagoškog smjera, zatim Gimnazija pedagoškog smjera "Božidar Maslarić" te Gimnazija "Božidar Maslarić". Gimnazija je radila prema nastavnom planu i programu za gimnazije pedagoškog smjera, a od školske godine 1967./'68. prema nastavnom planu i programu za opće gimnazije. Kao gimnazija pedagoškog smjera trebala je ponajprije osigurati kvalitetan priljev kadrova za pedagoške akademije i nastavničke fakultete. U toj su školi radili brojni profesori s bivše Učiteljske škole koji su dugogodišnje iskustvo u obrazovanju učitelja uspješno prenosili na buduće studente pedagoških akademija i nastavničkih fakulteta.

²⁰⁵Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. str. 19.

²⁰⁶Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. str. 26.

Dana 1. rujna 1977. godine Gimnazija "Božidar Maslarić" udružila se s drugim dvjema gimnazijama u Centar za usmjereno obrazovanje,²⁰⁷ a 1. listopada 1977. godine započinje s djelovanjem Centar za usmjereno obrazovanje "Braća Ribar". Nastao je udruživanjem triju osječkih gimnazija, Gimnazije "Braća Ribar", Gimnazije "Sara Bertić" i Gimnazije "Božidar Maslarić" te Muzičke škole "Franjo Kuhač". Osnivanje Centra bilo je uvjetovano zahtjevima reforme odgoja i obrazovanja koja se počinje provoditi školske godine 1975./76. i prema kojoj svi srednjoškolski učenici trebaju dobivati podjednaku opću naobrazbu odnosno prema nastavnom planu i programu prve su dvije godine obrazovanja u svim centrima iste. Svi učenici uče prema istom nastavnom planu i programu koji predstavlja zajedničke opće osnove, koje imaju zadaću svim učenicima pružiti podjednako obrazovanje. Treća i četvrta godina bile su organizirane i podijeljene po strukama odnosno zanimanjima. Gimnazije, kao općeobrazovne škole koje su osposobljavale samo za nastavak daljnjega obrazovanja, morale su se organizacijski i programski prilagoditi promjenama. Osječke gimnazije imale su sreće što se nisu pripojile stručnim školama kao što je to bilo u većini gradova, nego su se povezale u jednu školu- Centar za usmjereno obrazovanje, kojoj je povjereno obrazovanje kadrova IV. stupnja u strukama koje su imale najviše sličnosti s gimnazijskim programom. Tako se u Osijeku uspio održati bar nekakav kontinuitet gimnazijskoga obrazovanja.²⁰⁸

Centar od školske godine 1977./78. do 1989./90. obrazuje kadrove IV. stupnja u odgojno-obrazovnoj, kulturno-umjetničkoj, matematičko-informatičkoj i jezično-prevodilačkoj struci. Nazivi struka i obrazovnih profila te nastavni planovi i programi stalno su se mijenjali i doradivali. U odgojno-obrazovnoj struci postojali su od početaka rada Centra sljedeći obrazovni profili: suradnik za predškolski odgoj, suradnik za razrednu nastavu, suradnik u odgojno-obrazovnom procesu (predmetnoj nastavi) - društveno-humanističko područje, živi strani jezici, matematičko-prirodoslovno područje, instruktor tehničkih aktivnosti, suradnik za tjelesni odgoj te suradnik za obranu i zaštitu. U kulturno-umjetničkoj struci postojali su u početku obrazovni profili: suradnik u informacijsko-dokumentacijsko-komunikacijskoj djelatnosti knjižničar/dokumentalist/arhivist/informator, organizator kulturnog života - organizator u djelatnosti kulture/organizator proizvodnje umjetničkog programa i prikazivačkog dijela kinematografije/voditelj umjetničkog programa i spiker/propagandist u ustanovama kulture, suradnik u djelatnostima informiranja i novinarstva - novinski

²⁰⁸Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. str. 28.

izvjestitelj/novinski fotoreporter/novinar-dokumentarist. Školske godine 1982./'83. u kulturno-umjetničkoj struci uveden je još jedan obrazovni profil - suradnik u kulturno-znanstvenim ustanovama.

U jezično-prevodilačkoj struci obrazovali su se prevoditelji-dokumentaristi odnosno inokorespondenti.

U matematičko-informatičkoj struci obrazovali su se informatičari pomoćnici odnosno prirodoslovno-matematički tehničari. Školske godine 1987./'88. uvedena je prirodoslovno-matematička struka s obrazovnim profilom laboranta u fizici. Za svaku struku postojao je poseban nastavni plan i program, a unutar toga obrazovni profil. Školske godine 1982./'83. uvodi se blago usmjeravanje u struku već u I. razredu izbornom nastavom i proizvodno-tehničkim obrazovanjem, a od 1984./'85. učenici su se upisivali u struku u I. razredu, a u III. razredu u odgovarajući obrazovni profil, što će školske godine 1990./'91. olakšati povratak gimnaziji.²⁰⁹ Analize uspješnosti učenika, polaznika Centra za usmjereno obrazovanje, pokazale su poražavajuće rezultate. Reforma usmjerenog obrazovanja bila je velika pogreška, a to su najviše osjetile gimnazije. Njihovo se ukidanje nije moglo opravdati, zanemarivanje općeobrazovnih na račun stručnih predmeta snizilo je razinu opće naobrazbe, a time i kvalitetu studenata, a stručno usmjeravanje nije omogućavalo zapošljavanje nakon završene stručne škole. Nakon Domovinskoga rata odnosno devedesetih godina 20. stoljeća, samostalna Republika Hrvatska uvodi reforme i nove promjene u srednjoškolski sustav. Gimnazije se vraćaju u srednjoškolski obrazovni sustav. Školske godine 1990./'91. provedene su pripreme za reorganizaciju odnosno za razdvajanje na tri samostalne gimnazije: opću (s odgojno obrazovnom strukom), društveno-jezičnu i prirodoslovno-matematičku gimnaziju. Reorganizacijom Centra za usmjereno obrazovanje "Braća Ribar" godine 1992. u Osijeku su osnovane: I. gimnazija s nastavnim planom i programom opće gimnazije, II. gimnazija s nastavnim planom i programom jezične gimnazije te III. gimnazija s nastavnim planom i programom prirodoslovno-matematičke gimnazije. I. gimnazija nastavlja tradiciju Gimnazije "Božidar Maslarić", jer je uz program opće gimnazije imala i program odgojno-obrazovne struke, II. gimnazija tradiciju Gimnazije "Sara Bertić" te III. gimnazija dugogodišnju tradiciju Gimnazije "Braća Ribar" odnosno Muške realne gimnazije.

U Osijeku djeluju još dvije gimnazije. Gaudeamus, prva privatna srednja škola u Osijeku s pravom javnosti, koja radi prema programu opće gimnazije, a s radom je započela školske

²⁰⁹Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. Str.29.-30.

godine 1997./'98., te Isusovačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Osijeku, čiji je osnivač Provincijal Hrvatske pokrajine Družbe Isusove u Zagrebu, a s radom je započela 6. rujna 1998. godine.

Osim gimnazija u Osijeku se otvaraju i djeluju strukovne škole. U drugoj polovici 19. stoljeća brzim i pojačanim razvojem gospodarstva u gradu se javljaju potrebe za pojačanom edukacijom stručnog kadra pa se osnivaju brojne strukovne srednjoškolske ustanove. Godine 1787. otvara se prva strukovna škola u Osijeku pod nazivom Crtarska (risarska) škola. Nakon osnivanja Crtarske (risarske) škole u Osijeku dulje se vrijeme ne osnivaju slične stručne srednjoškolske ustanove. Tek 1853. godine otvara se Zborna trgovačka učiona u Osijeku, a 1893. godine naredbom Kralja hrvatske-slavonske-dalmatinske vlade osniva se Viša trgovačka škola u Osijeku, kasnije Kraljevska trgovačka akademija te Državna trgovačka akademija u Osijeku. Stručno se srednjoškolsko obrazovanje provodi i u šegrtskim i u zanatskim školama.

Od 1886. do 1939. godine u Osijeku djeluje Šegrtska škola Donji grad, od 1886. do 1947. godine Šegrtska škola Gornji grad, od 1885. do 1911. godine Košaračka škola u Osijeku, od 1895. do 1901. godine Viša pučka škola u Osijeku te od 1929. do 1945. godine Državna stručna zanatska škola. U Osijeku je krajem 19. stoljeća djelovala i Ženska stručna škola.

Nakon Prvog svjetskog rata u Osijeku se osniva Drvorezna trgovačka škola koja djeluje od 1921. do 1933. godine. Nakon Drugog svjetskog rata otvaraju se zdravstvene strukovne srednje škole. Prva takva škola otvorena je 1947. godine pod nazivom Medicinska škola u Osijeku, koja kasnije mijenja naziv u Škola za medicinske sestre. Iste se godine otvara i Škola za primalje koja radi do 1953. godine. Od 1961. do 1967. godine radi Škola za dječje njegovateljice, a od 1958 do 1964. godine djeluje Škola za bolničare s praktičnom obukom. Godine 1966. godine Škola za medicinske sestre postaje škola s dvama smjerovima: medicinske sestre općeg smjera i medicinske sestre pedijatrijskog smjera. Osim navedenih škola djeluju i Glazbena škola u Osijeku, kasnije Muzička škola "Franjo Kuhač", koja je počela s radom 1921. godine; od 1961. do 1971. godine djeluje Viša stomatološka škola u Osijeku, od 1947. do 1952. godine Ekonomski tehnikum u Osijeku te samo tri godine, od 1949. do 1951., Srednji trgovački centar u Osijeku.²¹⁰

Počeci osnivanja školske gimnazijske knjižnice mogu pratiti od osnutka Osječke gimnazije 1729. godine. U to vrijeme u Osijeku nije bilo velike tradicije škola i školstva. Iste je godine

²¹⁰Martinčić, J. Osvrt na osječke i maturante gimnazija u Osijeku.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. str. 28.

otvorena tadašnja jedina srednja škola, Prva gimnazija u Osijeku. Velika gimnazija najstarija je i najuglednija osječka gimnazija. Djelovala je od 1729. god. do 1929. godine, s prekidom od 1737. do 1765. godine. Prva osječka gimnazija bila je organizirana prema sustavu isusovačkih škola i imala je četiri razreda. O školskoj knjižnici Isusovačke gimnazije u literaturi nema mnogo podataka, tek Hoško u radu Crkveno školstvo Hrvata kroz povijest piše: „*Isusovci su uz kolegij imali gimnazije, i razumije se, s kolegijem i gimnazijom stvarali biblioteke.*“²¹¹ Turković pak u Dijariju spominje nekadašnju Isusovačku gimnaziju i knjige: „*Te su knjige do 1797. godine ležale u jednoj sakristiji crkve sv. Mihovila, sve dok ih nije Turković sredio.*“²¹² Prvi se pisani podatci, ali vrlo šturi, o gimnaziji pronalaze na osnovi rukopisa Ljetopisa Isusovačke provincije od 1764. do 1770. godine te godišnjaka i kataloga Austrijske isusovačke provincije i ravnateljskih spisa osječke gimnazije sačuvanih u arhivu u Osijeku.

Gimnazija prestaje raditi 1737. godine. Prazninu u srednjoškolskom obrazovanju od 1737. do 1765. godine najviše osjećaju građani Osijeka, a nedostatak školovanja donekle popunjavaju franjevačke škole. Tek kada je Marija Terezija darovala 2 000 forinti osnivana se latinska škola. Gimnazija je počela s radom nakon potpisivanja ugovora s isusovcima o osnivanju škole, a svečano je otvorena 7. rujna 1765. godine. Nastava se počela održavati u gradskoj kući u Tvrđi 15. rujna 1765. godine.²¹³ O metodama i načinima rada osječke gimnazije do ukinuća isusovačkog reda nema mnogo podatka, tako da se ne može doznati je li bilo riječi o bilo kakvom prikupljanju knjiga u školske svrhe.

Ukidanjem isusovačkog reda 1773. godine nastavu su nastavili predavati isusovački svjetovni svećenici, ali ne zadugo. Naime već školske godine 1778./79. preuzeli su je franjevci i vodit će ju sve do 1854./55. godine kada prelazi u svjetovnu nadležnost. Prvi franjevački profesor u gimnaziji bio je Lanosović, a prvi imenovani franjevac bibliotekar Pavišević, a budući da su i Lanosović i Pavišević bili u istom samostanu, može se pretpostaviti, ako nije bilo posebne školske knjižnice, da su se učenici mogli služiti franjevačkom knjižnicom.

Rad gimnazije u 17. i 18. stoljeću uređivali su isusovci i franjevci prema propisima svojega reda, ali novi školski zakon *Ratio educationis* propisuje Marija Terezija 1777. godine. *Ratio educationis* nema nikakvih odredbi o knjižnicama, njihovu vođenju ili sastavu, ali zakon navodi propisane školske udžbenike koji su tada činili osnovni fond knjižnice. Novi školski

²¹¹ F. E. Hoško. Crkveno školstvo u Hrvata kroz povijest. // Napredak 144 (3)2003, 348-340. Str.

²¹² Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.// Osječki zbornik 21. Osijek, 1991. Str 178.-198.

²¹³ Sršan, S. Osječke gimnazije od 1729. do 1945. godine.// Gimnazije u Osijeku 1729.-1929.). Osijek, 1996. str. 18.

red iz 1806. godine proširio je nastavu u gramatičkoj školi s tri na četiri razreda. Osim Latinskoga jezika i Vjeronauka, uvode se predmeti Aritmetika, Povijest i zemljopis te Mađarski jezik kao neobvezni predmeti. Godine 1827. Mađarski jezik postaje obvezan predmet u hrvatskim školama. Školski je red prihvaćao praktičnu uporabu latinskoga jezika u javnom životu, stoga su profesori u odabiru lektire mogli ponuditi pisce koji su učenike više zanimali. Pregled znanstvene građe sačuvan je u *Ratio Classificationis* kao priručniku za latinsku lekturu, koji je kao primjerak iz gimnazijske knjižnice sačuvan u franjevačkom samostanu.²¹⁴

Osnivanje knjižnica u gimnazijama bilo je jedno vrijeme ograničeno. Godine 1825. osnivanje školskih gimnazijskih knjižnica bilo je u pravilu dopušteno samo u mjestima gdje nije bilo sveučilišne ili licejske knjižnice. Tako je 1849. godine donesena *Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realki* u kojoj se ističe kako je poželjno da se uz svaku gimnaziju i realku osniva i učenička i nastavnička knjižnica. Osnivanje školske gimnazijske knjižnice, kako je propisala Osnova, počinje 1849. godine. Gimnazijska učenička knjižnica nije imala financijska sredstva, već su se knjige nabavljale pomoću doprinosa, koje su učenici morali platiti pri upisu u školu.

Od 1851./52. školske godine osnivanje i razvoj školske gimnazijske knjižnice može se pratiti prema školskim izvještajima u kojima se podatci o školskoj knjižnici nalaze unutar naslova "Učevna sredstva". U pregledu "Učiteljskih silah" za 1852. godinu ne imenuje se ni jedan učitelj kao voditelj knjižnice.

U svakogodišnjim školskim izvještajima gimnazije detaljno su propisane školske knjige, knjige koje su nabavljene kupnjom ili darivanjem te financiranje knjižnice. Školske godine 1854./55. uveden je osmi razred, čime je gimnazija prerasla u osmorazrednu. Iste godine otpušteni su franjevački profesori, a novi zaposlenici škole u prvom izvještaju objavljuju zahvalnost franjevačkom redu koji se 77 godina brinuo o školstvu i školovanju u Osijeku. Školske godine 1855./56. osnovana je i učenička knjižnica koja je brojila 314 svezaka knjiga izlučenih iz dosadašnje jedne knjižnice u školi i 59 poklonjenih knjiga, a knjižničar je bio Johann Čačić.²¹⁵

²¹⁴Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.// Osječki zbornik 21. Osijek, 1991. Str. 183.

²¹⁵Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.// Osječki zbornik 21. Osijek, 1991. Str. 188.

U školskoj godini 1856./'57. gimnazija se proglašava državnom te se objašnjava nabava školskih učila. Među darovateljima spominje se i biskup Josip Juraj Strossmayer. Iz izvještaja se doznaje da radi četiri sata dnevno u slobodne dane.

Školske 1859./'60. godine bibliotekar učeničke knjižnice postaje Johann Pexider, a gimnazijsko se osoblje od vlastitih sredstava preplaćuje na Narodne novine, Napredak, Kosmos, koje će i ostati u vlasništvu knjižnice.

Godine 1864. Ivan Pexider imenovan je profesorom na Kraljevskoj zagrebačkoj akademiji, a za novoga je bibliotekara imenovan Josip Pavec.

Umjesto dotadašnje Učeničke knjižnice, od 1867./'68. školske godine javlja se nova Knjižnica društva učenih više gimnazije ("Javorova") te je ponovo registriran broj svezaka u fondu. Sredinom 19. stoljeća stupa na snagu Osnova za organizaciju austrijskih gimnazija i realki. U to vrijeme u Osijeku djeluje samo Velika gimnazija koja s humanističkom naobrazbom ne omogućuje naobrazbu iz područja prirodnih znanosti i tehnike, kakvu su pružale realne gimnazije. Zbog toga Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade u Zagrebu 8. lipnja 1870. godine daje konačno odobrenje za osnivanje male realke u Osijeku. Školske 1871./'72. postoje i dalje tri knjižnice, a za učeničku ili đачku knjižnicu nabavilo se 19 knjiga zabavno-poučnoga sadržaja.

Budući da za 1873. godinu nema propisa za školske knjižnice, navode se propisi Karla Greistorfera: U svakoj gimnaziji treba postojati učenička knjižnica, odvojena od profesorske, te se spominje kako je ta razdioba provedena u svim austrijskim školama. Sredstva za nabavu knjiga uzimaju se iz fonda novca za školska pomagala, godišnjih dotacija svih učenika te od raznih darova i subvencija, a moralo se paziti i na nabavu priručne literature koja će koristiti siromašnijim učenicima. U pravilu direktor škole predaje vodstvo knjižnice jednom od profesora, najčešće profesoru njemačkoga jezika u višim razredima, ali ujedno i preuzima odgovornost za tu zbirku. Knjige su podijeljene u učeničkim knjižnicama u dva fonda, knjige za niže i više razrede. Posuđuje se jedna knjiga na osam do četrnaest dana. Nastavnička je knjižnica razvrstana po strukama.²¹⁶

Školske godine 1874./'75. i dalje su registrirane tri knjižnice u gimnaziji. Sljedeće školske godine posljednji se put navodi treća Knjižnica društva učenika više gimnazije ("Javor"). Društvo je te godine odlučilo dio fonda pokloniti siromašnim učenicima. Školske godine 1876./'78. posljednji se put u izvještajima gimnazije spominju tri knjižnice te su tada izričito

²¹⁶ Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.// Osječki zbornik 21. Osijek, 1991. Str. 195.

pobrojane pod zajedničkim naslovom "knjižnice". Kao i svake školske godine, registrira se prirast knjiga u fondovima, bilo kupnjom, bilo darom ili donacijom.

Knjižnica društva učenika više gimnazije ("Javor") od školske se godine 1877./'78. ne spominje u školskim izvještajima jer se vodila kao privatna knjižnica društva "Javor". Danas se stara gimnazijska knjižnica čuva kao zasebna cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.

Godine 1962. u Gimnaziji "Braća Ribar" počinje se voditi jedna knjiga inventara za cijeli knjižnični fond odnosno više se ne razdvajaju učenički od nastavnickog. Ujedinjenjem triju osječkih gimnazija u Centar za usmjereno obrazovanje "Braća Ribar" Osijek 1978. se godine ujedinjaju i njihove knjižnice. Knjižnica vremenom prerasta u bibliotečno-informacijski centar čiji je voditelj mr. Ljuba Radman, a uz profesore se upošljavaju i stručne osobe. Knjižnicu od 1994. godine vodi diplomirani knjižničar s punim radnim vremenom. Odlukom Ministarstva prosvjete i športa sljedeće je godine, zbog veličine knjižničnoga fonda i potrebe za duljim radnim vremenom knjižnice u gimnaziji, odobreno dopunskih deset sati rada pomoćnoga knjižničara na koje se raspoređuju profesori koji su tehnološki višak. Iako je tom odlukom produljeno radno vrijeme, nedostatak je što nije omogućeno zapošljavanje stručne osobe.

3.6. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Našicama

U kronici Franjevačkoga samostana u Našicama zabilježen je najstariji podatak o otvaranju škole 1708. godine. Franjevci su organizirali školstvo od početka osnovnoga obrazovanja do kraja srednjoškolskoga. Franjevački je definitorijski zaključio da se treba otvoriti gramatikalna škola u kojoj bi se pripremali redovnici za studiranje teologije i filozofije.²¹⁷ U Našicama je 8. veljače 1778. godine otvorena prva svjetovna pučka škola u zavičaju, a nastava se održavala u ondašnjem dvorcu Žigmunda (Sigismunda) grofa Pejačevića. Obuku su držali našički franjevci.²¹⁸ U toj školi mogla su se školovati muška i ženska djeca iz svih sela koja su pripadala njegovu posjedu, čime se potvrđuje kako su se počele otvarati škole i izvan samostana, ali učitelji su i nadalje bili redovnici jer je bilo malo svjetovnih učitelja. Svjetovne škole u prvo vrijeme imaju crkvena obilježja jer drugih škola nije bilo. U vrijeme vladavine carice Marije Terezije u Hrvatskoj dolazi do reforme i uređenja državnog školstva. U duhu prosvjetiteljstva carica potiče otvaranje škola u cilju otvaranja najosnovnije oblika

²¹⁷ Cvekan, P. Franjevci u Abinim Našicama, Našicama 1981. str. 150.

²¹⁸ Kranjčev, B. *Našička pučka škola u XVIII. i XIX. stoljeću*. // Našički zbornik 5, Matica hrvatska Našice, Našice, 1999., str. 99-118.

škole u sjedištu svake župe. Školsku reformu povjerila je Johannu Ignazu Felbigeru, koji je već 1774. godine sastavio *Opći školski red*, koji predviđa tri vrste škola, trivijalne, glavne i normalne škole. Kako su se škole otvarale, ne samo po župama, nego i u gradovima i trgovištima, njihov se broj povećavao pa Marija Terezija uvodi 1777. godine *Ratio educationis* kojim je propisano obvezno osnovno obrazovanje i propisan je nastavni plan i program. Uvođenjem obveznog osnovnog obrazovanja nastalo je mnogo problema koje zakonodavac nije mogao predvidjeti. Zakonodavac je primjerice zahtijevao otvaranje škole u svakoj župi. Sjedište je župe bilo u većim naseljima gdje se trebao zaposliti najmanje jedan učitelj. Trebalo je proći određeno vrijeme da se stvori potreban učiteljski kadar pa se nedostatak učitelja rješavao na različite načine, ovisno o situaciji. Školskoga je prostora bilo malo i nalazio se samo u većim mjestima pa su učenici iz okolnih mjesta morali pohađati školu u sjedištu župe i pješaćiti do nje jer nije postojao prijevoz.

U vrijeme Austro-Ugarske Monarhije u Našicama djeluje jedna niža pučka škola. Svoj je prostor škola u Našicama dobila 1815. godine u drvenoj prizemnici, koja je 1858. godine srušena, a na njenom je mjestu sagrađena nova, prostrana zidana jednokatnica. U toj zgradi (uz preinake i proširenje) nastava se održavala sve do 1995. godine. Godine 1908. Zemaljska vlada odobrila je otvaranje V. odnosno I. razreda *Više pučke škole u Našicama*. Bila je to četverorazredna, neobvezna škola koju su pohađali učenici koji su završili nižu pučku školu, a sami su plaćali školarinu.²¹⁹ U vlasništvu Zavičajnog muzeja Našice postoje godišnji izvještaj Niže i Više pučke škole trgovišta Našica. Izvještaj se može podijeliti na dva dijela. Prvi dio donosi informacije o *Nižoj pučkoj školi*: podatci o događajima u školi, učiteljima, knjižnici, popisi učenika te broj učenika na općim pučkim školama našičke upravne općine izvan Našica. Drugi dio Izvještaja nosi naslov *Viša pučka škola realnog smjera*. U početku se donosi kronologija događaja prilikom ustrojstva Više pučke škole, zatim se detaljno iznosi *naučna osnova*, tj. detaljno razrađen program rada po razredima te obvezni i dodatni predmeti. Iznosi se i tzv. Disciplinarni propis, koji je za sve više pučke škole izdala Kraljevska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu. Donosi se popis učitelja i učenika, statistički pregled (upisan broj djece, broj umrlih i izostalih, broj djece prema vjeri, jeziku, uspjehu, staležu roditelja), propisane knjige za učenike te najava početka sljedeće školske godine. Budući da se plaćala školarina, a sva djeca nisu bila u mogućnosti snositi troškove, osnovano je *Društvo prijatelja pučke škole*. Društvo je pomagalo siromašnijim

²¹⁹Usp. Kranjčev, B. *Razvoj našičkog školstva od godine 1900. do 1918.* // Našički zbornik 7, Matica hrvatska Našice, Našice, 2002., str. 291-324.

učenicima i prikupljalo sredstva za opremu u školi. U Izvještaju se poimence navode donatori, kao i izdatci Društva. U daljnjim školskim izvještajima može se pratiti razvoj škole te se pronalaze podatci o učiteljskom zboru, uređenju školske zgrade i dvorišta, prinovama u školskoj knjižnici, popisima udžbenika za školu, financiranju škole, donacijama školi.²²⁰

S kadrovima te škole i u istoj zgradi bila je od 1921./'22. školske godine započeta i djelatnost *Trgovačke škole* u Našicama, kao stručne dvogodišnje škole koju nastavljaju djeca nakon završetka Više pučke škole te se pripremaju za zanimanje u trgovini, bankarstvu ili industriji. Godišnje školske izvještaje vodi i *Dvorazredna trgovačka škola*. U izvještajima se donosi njena *naučna osnova*, a slijedi općeniti tekst o dvorazrednim trgovačkim školama. Zatim se kratko iznosi kronika događaja tijekom školske godine 1921./'22., spominje se učenički izlet, donosi se popis učenika po razredima i popis njihovih pisanih radnji za školske godine 1921./'22. i 1922./'23. te ljetopis škole za 1923./'24. godinu. Navodi se dječja zabava, članovi učiteljskog zbora, osnutak tamburaškog društva, *naučni izleti* te obavijest o početku sljedeće školske godine.

Sve više pučke škole preimenovane su 1924. godine u građanske škole. Tako u listopadu 1924. godine Viša pučka škola u Našicama postaje *Građanska škola* i ima naziv *Državna mješovita građanska škola*. Državna dvorazredna trgovačka škola u Našicama bila je prva srednja škola u gradu. Škola od 1932. godine priprema učenike i za trgovinska, zanatsko-industrijska ili poljoprivredna zanimanja, kao i za nastavak školovanja u srednjim stručnim školama. Školski izvještaji na početku donose promjene nastavnika tijekom školske godine 1935./'36. i nastavnike na kraju spomenute godine. U ljetopisu škole prvo se iznose rezultati popravnog ispita na kraju školske godine 1934./'35., zatim događaji iz školske godine 1935./'36., podatci o prinovama školske knjižnice i ostalih kabineta. Navodi se članstvo učenika u raznim udruženjima, održane ekskurzije, pisane radnje iz *Hrvatsko-srpskog* jezika, dopunski ispiti, popisi učenika i njihov uspjeh, završni ispiti, statistički pregled (upisani broj djece, broj djece prema narodnosti, vjeri, uspjehu i vladanju), a na samom kraju *Naredba učenicima(-cama) za velike praznike i za škol. god. 1936./'37.*²²¹ Godišnji su se školski izvještaji pisali sve do 1940. godine. Izvještaji svake godine donose rezultate popravnih ispita na kraju školske godine, važna događanja tijekom školske godine, a posebno su istaknuti

²²⁰Bošnjaković, R., Lučevnjak, S. Školske spomenice i izvješća- prilog poznavanju povijesti našičkog školstva. // Glasnik arhiva Slavonije i Baranje. 9 (2007), str. 256-268.

²²¹Bošnjaković, R., Lučevnjak, S. Školske spomenice i izvješća- prilog poznavanju povijesti našičkog školstva. // Glasnik arhiva Slavonije i Baranje. 9 (2007), str. 256-268

dobrotvori i darovatelji školi. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske postojala je *Državna niža srednja škola*. Slijedi praznina do 10. rujna 1954. godine, kada je osnovana Gimnazija. Radila je sve do 1978. u Dvorcu Marka Pejačevića, u velikom parku. Nakon nje, od 1956. pa do 1964. godine, osniva se Ekonomsko-poljoprivredna škola za obrazovanje odraslih, tzv. "mađarska srednja škola". Godine 1960. otvorena je i Ekonomska škola. One se 1964. godine udružuju u Centar za ekonomsko obrazovanje kadrova. Već 1967. godine u okviru toga Centra počinje obrazovanje učenika u privredi u više struka. Dana 1. siječnja 1971. godine udružuju se Gimnazija i Centar za stručno obrazovanje u Srednjoškolski centar Našice. Zanimljivo je da je u vrijeme Hrvatskoga proljeća, od 1. siječnja 1971. godine škola nosila ime Srednjoškolski centar "X. sjednica CKSKH", u znak podrške liberalnim težnjama tadašnje hrvatske politike, koja je tražila demokratizaciju društva i čiste račune u gospodarstvu. Nakon tri godine, u prosincu 1973. godine, naziv je promijenjen i od 1. siječnja 1974. godine škola se zvala samo Srednjoškolski centar Našice, a zatim uvođenjem usmjerenog obrazovanja u hrvatski srednjoškolski sustav, škola od 1. kolovoza 1978. godine nosi naziv Centar za odgoj i usmjereno obrazovanje „August Cesarec“ Našice. Godine 1993. škola mijenja ime u Srednja škola Isidora Kršnjavoga Našice i nosi ga sve do danas.²²²

U Našicama je od 1904. do 1919. godine djelovala i *Mađarska kraljevska željeznička osnovna škola*, smještena u neposrednoj blizini našičkoga glavnog željezničkog kolodvora (danas u Našičkom Markovcu). Bila je to osnovna škola s mađarskim nastavnim jezikom koju su pohađala djeca mađarske nacionalnosti, ali i druga - najčešće djeca službenika željeznice i vlastelinskog imanja, djeca bolje stojećih seljaka, trgovaca i službenika iz Đurđenovca, Orahovice, Koške i okolnih mjesta. Našička tzv. *Mađarska škola* imala je tijekom postojanja razvijenu školsku izdavačku djelatnost. Može se pretpostaviti da su godišnji izvještaji tiskani za svaku godinu, no nama je danas dostupan tek jedan. Riječ je o knjižici s originalnim naslovom *ÉRTESÍTŐJE az 1916./1917. tanévről, A Magyar királyi államvasútak Našicei elemi népiskolájának, 1917.* Izvještaj je pisan na mađarskom jeziku, ima 33 stranice, a donosi podatke o školi, nastavnicima, učenicima i događajima u školi. Donosi i detaljan popis učenika s podacima o vjerskoj pripadnosti, vladanju, uspjehu i dr. Škola je imala vlastitu zgradu, dvoranu za tjelovježbu, kapelicu, prostrano dvorište, opremu, učila i učitelje. Polaznici su škole imali besplatan prijevoz vlakom i besplatne udžbenike, dobivali odjeću i

²²²Srednja škola Isidora Kršnjavoga Našice: povijest srednje škole u Našicama <http://ss-ikrsnjavoga-nasice.skole.hr/skola/povijest> (6.8. 2015.)

obuču, a siromašni učenici i besplatan obrok u školskoj *menzi*. Školski objekti postoje i danas, u vrlo su devastiranom stanju jer su dugo izvan uporabe.²²³

Nakon rata, samo dvije školske godine (1945./'46. i 1946./'47.) u Našicama djeluje *Niža gimnazija*, uz koju egzistira i srednjoškolski *internat*. Internat za učenike (pretpostavlja se stradalnike rata) smješten je u Dvorcu Marka Pejačevića, gdje se privremeno odvijala i nastava u vrlo teškim uvjetima zbog uništenih školskih zgrada. Primjerice, navodi se da učenici od kuće u školu donose stolce. No već godine 1947. spaja se našička *Niža gimnazija* i četverorazredna *Pučka škola u Našicama u Sedmogodišnju školu* (Sedmoljetku). Školske godine 1950./'51. sedmoljetka prerasta u osmoljetku. Tada je *Osnovna škola u Našicama* postala i centralna osmogodišnja škola za djecu iz Markovca, Velimirovca, Brezika i Zoljana. Zbog velikog broja đaka i nastavnika, školske godine 1959./'60. podijeljena je osnovna škola u Našicama na dvije škole. Jedna se zvala *Osnovna škola „Vladimir Nazor“* i njoj su pripadale područne škole Velimirovac, Zoljan i Gradac. Druga škola bila je *Osnovna škola „Ivan Goran Kovačić“* s područnim školama u Našičkom Markovcu i Breziku.

Od 1970. godine navedene dvije škole spojene su u jednu školu koja nosi naziv *Osnovna škola „17. travnja“* Našice, a nakon 1991. godine *Osnovna škola Dore Pejačević Našice*.²²⁴ Ime je dobila po prvoj hrvatskoj skladateljici čija je obitelj imala važnu ulogu u razvoju našičkoga školstva. Osnovna škola Dore Pejačević ima, osim matične škole u Našicama, i područnu četverorazrednu školu u Vukojevcima. Zgrada područne škole u Vukojevcima izgrađena je kao jedno učionična 1981. godine. Kasnije je zbog većeg broja učenika velika učionica pregrađena u dvije manje. Drugu su osnovnu školu Našice dobile 2001. godine, kada je otvorena Osnovna škola kralja Tomislava.²²⁵

²²³Balta, I. Julijanska akcija u Slavoniji s posebnim osvrtom na našički kraj. // Našički zbornik 3, Našice, 1997., str. 129-143.; vidi također: Balta, I. Mađarske škole u hrvatsko-slavonskim županijama u sastavu julijanske akcije krajem XIX. i početkom. XX. stoljeća. // Život i škola, 6/2001., str. 30-44. ; i Balta, I. Julijanska akcija u Slavoniji : s osvrtom na ostale hrvatske krajeve Bosne i Hercegovine početkom 20. st., Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2006.

²²⁴Kranjčev, B. Pregled razvoja pučkog školstva u Našicama. // Zlatna dolina: godišnjak Požeštine. 5(1999), 1, str. 223-230.

²²⁵Kranjčev, B. Sve naše škole – prilog istraživanju historijata školskih zgrada u Našicama. // Našički zbornik.7(2002), str. 325-332.

3.7. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Požegi

Nakon oslobađanja Slavonije od turske vlasti, narod u Slavoniji bio je siromašan u svakom pogledu, materijalno, prosvjetno, ali i kulturno. U prosvjetnom radu ističu se franjevci i isusovci koji su krajem 17. stoljeća počeli širiti svoj utjecaj, a Požega je postala sjedištem djelovanja kako franjevac, tako i isusovaca.

Godine 1700. car i kralj Leopold I. donosi odluku o ustupanju vlastelinstva Kutjevo isusovcima. Budući da su sada imali svoj prostor, u studenome 1698. godine obavljene su pripreme za otvaranje škole. Prvi je razred otvoren u prosincu 1699. godine kao prvi gramatički razred u koji se upisalo više od trideset učenika iz svih društvenih slojeva. Sustav isusovačkog odgoja bio je propisan dokumentom *Ratio studiorum* koji se temeljio na tradicionalnoj katoličkoj pedagogiji. U prvim dvjema godinama rada u požeškoj isusovačkoj gramatičkoj školi sve je dužnosti obavljao jedan profesor, a tek je u trećoj godini rada došao u Požegu Melhior Omersa, prvi profesor koji se isključivo bavio obrazovanjem učenika. Od tada pa sve do 1726. godine imala je škola samo jednog isusovca koji je podučavao sintaksu i gramatiku. Škola je od 1699. do 1725. godine imala četiri razreda: *parvistae*, *principistae*, *grammatistae* i *syntaxistae* te dva učitelja, a riječ je o nižoj gimnaziji (latinska škola). Godine 1726. požeška škola prerasta u višu gimnaziju jer se osniva *humaniora* i počinje raditi treći učitelj koji predaje retoriku i poeziju. Otvara se i četvrti razred, a već sljedeće godine peti razred. Takva je podjela trajala sve do 1757. godine, a od tada do ukinuća isusovačkog reda 1773. godine prvi se razred ne dijeli jer je postojala osnovna škola u kojoj se stjecalo predznanje. Godine 1761. uvodi se logika s metafizikom. Prema tomu, gimnazija dobiva svoj potpuni oblik te iste godine, a do tada je bila isključivo gramatička škola. U požeškoj gimnaziji proučava se crkvena kultura i filozofija pa već 1735. godine škola osniva školsku knjižnicu, zajedno s čitaonicom u kojoj su učenici mogli učiti. Školska je knjižnica imala vrijedna dijela. Gimnaziju su mogla pohađati djeca svih društvenih slojeva. Djelovanje je osobito važno sedamdesetih godina 18. stoljeća, kada je osnovana i Akademija za studij filozofije i moralne filozofije. Svaki je fakultet imao dva tečaja. Time je Požega svrstana u red sveučilišnih gradova u kojem Akademija djeluje punih šesnaest godina. Za vrijeme djelovanja isusovaca gimnaziju je završilo oko devetsto učenika.²²⁶

²²⁶Potrebeca, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 111-115.

Nakon što je ukinut isusovački red, gimnaziju su preuzeli pavlini. Godine 1777. uvedena je nova naučna osnova, nova podjela na razrede i novi nazivi. Gimnazija se dijeli na nižu gramatikalnu (tri razreda) i višu humanističku (dva razreda). Godine 1786. ukinut je pavlinski red te 1834. godine školu preuzimaju franjevci. Godine 1806. škola je ponovno imala samo četiri niža razreda te je postala šestorazredna škola, a takva je bila sve do 1852. godine. U vrijeme djelovanja franjevac više se pozornosti posvećuje prirodnim znanostima, uređenju zbirki biologije i kemije. Uz latinski jezik, sve više se njeguje i hrvatski jezik. Odgojno-obrazovna djelatnost nije se bitno mijenjala sve do 1850. godine. Školske godine 1848./49. uveden je hrvatski jezik kao nastavni jezik umjesto latinskog, ali ne zadugo jer je za Bachova neoapsolutizma nastavni jezik bio njemački. Godine 1852. škola postaje niža gimnazija s četirima razredima. Ukinuti su peti i šesti razred i tako škola nastavlja raditi punih 18 godina, tj. do 1850. godine, što je ujedno bila najveća degradacija škole.

Godine 1864. svjetovnjaci preuzimaju upravu škole, a hrvatski se jezik opet uvodi kao nastavni jezik. Od 1870./71. školske godine, dobiva se odobrenje za postupno uvođenje jednoga dodatnoga razreda. Tako je gimnazija školske godine 1873./74. imala svih osam razreda te je održan prvi ispit zrelosti.²²⁷ Škola je redovito na kraju školske godine tiskala godišnja izvješća u kojima je vrlo iscrpno prikazan rad škole. Na javno djelovanje škole potkraj 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća snažno je utjecao građanski sloj. Učenici i profesori suprotstavljaju se mađarizaciji i vladi Austro-Ugarske Monarhije. U vrijeme Prvoga svjetskog rata u zgradi je gimnazije smještena vojna bolnica. Gimnazija radi u neodgovarajućim uvjetima, a poteškoće nisu prestajale ni po završetku rata. U prvim godinama postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca stvaraju se đačka vijeća, koja zajedno s roditeljima i nastavnicima upravljaju školom, ali njihovo upravljanje traje vrlo kratko. Od 1874. do 1925. godine gimnazija je bila humanističkoga smjera u kojoj su se grčki i latinski jezik morali polagati na maturi. Nova naučna osnova iz 1925. godine omogućila je prelazak Požeške gimnazije u realnu gimnaziju. Polovicom 1929. godine pokrenuta je inicijativa da se Požeška gimnazija opet vrati na četverogodišnju, ali ta je namjera spriječena jer je bilo nelogično smanjivati školu, a u njoj se svake godine povećava broj učenika. To je povećanje broja učenika u konačnici rezultiralo nadogradnjom škole.²²⁸

²²⁷Perković, A. Devedeset maturantskih generacija. // Godišnje izvješće požeške gimnazije: školska godina 1963./64. Požega: Gimnazija, 1965., str. 19-30.

²²⁸Potrebica, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 119.

Djelatnost škole i njezin razvoj u vrijeme Drugoga svjetskog rata može se podijeliti u dva razdoblja. Prvo je razdoblje u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, a drugo je razdoblje u vrijeme partizanske gimnazije. Na početku rata započinju brojne poteškoće u organizaciji i djelovanju gimnazije. Ustrojem Nezavisne Države Hrvatske sve je jasnije vidljiva polarizacija škole, a time i obrazovnog sustava. Nastava se odvijala prema dvama različitim nastavnim programima koji su se realizirali uz velike poteškoće. Nakon Drugog svjetskog rata, nastavlja se rad škole, ali novi ustroj vlasti odmah uvodi socijalistički odgoj i obrazovanje. Njemački i talijanski jezik zamjenjuju se ruskim i engleskim.²²⁹

U školskoj godini 1945./'46. uvedeno je polaganje nižeg ispita ili male mature nakon četiri razreda školovanja. Taj je ispit ukinut 1950./'51. školske godine. Novi plan i program donesen je 1954./'55. školske godine, koji je trebao omogućiti suvremeniju i moderniju nastavu. Reforma se školstva teško provodi jer je sadržaj programa bio izričito ideologiziran. Od školske godine 1955./'56. taj se program primjenjuje u nastavi, a niži se razredi odvajaju od viših i od njih je osnovana Prva osmogodišnja škola, a viši razredi činili su novu reformiranu gimnaziju s novim programom. Učenici na kraju osmogodišnjeg školovanja polažu završni ispit, maturu, a nakon toga upisuju se u četverorazrednu gimnaziju.²³⁰

Godine 1959. mijenja se struktura gimnazije koja obuhvaća nastavu, proizvodni rad i slobodne aktivnosti. Gimnazija ima dva smjera: društveno-jezični i matematičko-prirodoslovni. Od 1968. godine prelazi se na jedinstven program za gimnazije općeg smjera. Školske godine 1975./'76. počinje se provoditi nova reforma usmjerenog obrazovanja u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, osnivaju se opće srednje škole odnosno centri za usmjereno obrazovanje.

Hrvatski je sabor 1990. godine donio Prijedlog nove koncepcije odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj. Vraćeno je gimnazijsko obrazovanje i ubrzo je određena mreža gimnazija. Od 1. ožujka 1992. godine Požeška gimnazija djeluje kao samostalna škola koja je kroz tri stoljeća djelovanja obavljala svoju odgojnu i obrazovnu zadaću u vrlo različitim povijesnim razdobljima i okolnostima. Gimnazija je postala dio kulturne povijesti i sadašnjosti Požege i cijele Hrvatske.

²²⁹Vugrinec, V. Doprinos učenika Gimnazije narodnooslobodilačkoj borbi. // Godišnji izvještaj požeške gimnazije: školska godina 1963./64. Požega: Gimnazija, 1965., str. 7-1

²³⁰Potrebica, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 117.

U Požegi se 1956. godine, uz suglasnost Savjeta za prosvjetu Narodne Republike Hrvatske, otvara pored gimnazije i Ekonomska škola. Nastava se održavala u zgradi sve do 1. veljače 1960. godine, kada se škola seli u novu, vlastitu zgradu. U prvu školsku godinu bila su upisana 93 učenika, raspoređena u tri odjeljenja.²³¹ U drugoj godini rada škola je imala osam stalnih nastavnika, a u trećoj se godini povećava broj nastavnika na deset. U četvrtoj godini rada škola ima samostalan nastavnički zbor koji uspješno ostvaruje plan i program škole. U školskoj godini 1957./58. upisana su 223 učenika, a škola razvija široku djelatnost i sve se više osamostaljuje, čemu pridonose i nastavnici i učenici. Škola je na samom početku imala vrlo skromnu opremu, postojali su samo kabineti za knjigovodstvo i tehnologiju. Skučeni prostor u zgradi Gimnazije bio je smetnja povećanju opreme pa se tek nakon preseljenja u vlastitu zgradu Ekonomska škola razvija i proširuje svoju opremu. Škola dobiva geografsko-povijesni i daktilografski kabinet. Od početka škola je imala školsku knjižnicu, koja je u prvoj godina rada imala samo 20 knjiga, a 1961. godine taj se broj znatno povećava i ona u to vrijeme broji 1 326 knjiga.

Počeci se obrazovanja učenika u privredi, prema istraženim izvorima, mogu smjestiti u drugu polovicu 18. stoljeća, kada su učenici polazili risarsku školu u sklopu tadašnje Gradske narodne škole, koja je osnovana 1777. godine. Samostalna šegrtska škola osnovana je 30. ožujka 1887. godine, a predavali su učitelji iz opće pučke i dječjačke škole. Školu je prve godine upisalo 50 učenika i to 26 u prvi razred i 24 u niže odjeljenje. Naučnici su učili 18 različitih zanata. Nastavna pomagala i knjige za školsku knjižnicu naučnicima je pribavljalo gradsko poglavarstvo. Godine 1895. škola se seli u novu zgradu Dječjačke pučke škole, a iste godine otvorena je i ženska stručna škola. Nastava je unaprijeđena, otvoren je i treći razred višeg odjela. Školske godine 1895./96. u školu je upisan 101 učenik, 1908. godine broj se učenika povećava i tada broji 136, a 1914. godine u školi se obrazuje 161 učenik. Najzastupljenija su zanimanja postolari, stolari, krojači i trgovci.

Prvi svjetski rat donosi velike teškoće jer je 1914. godine mobilizirano 60 učenika, a kasnije i više njih pa škola obustavlja rad iste godine. Sljedeće se godine rad škole nastavlja, ali se nastava održava samo nedjeljom. Nakon rata zanatstvo je ponovno oživjelo pa se broj učenika 1922. godine penje na 216. Od 216 učenika, 39 ih je trgovaca, 24 postolara, 23 krojača, 15 stolara, 13 strojara i 10 kovača.²³²

²³¹Potrebica, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 119

²³²Potrebica, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 120.

Dana 16. siječnja 1928. godine naziv je Šegrtska škola ukinut i zamijenjen nazivom Zanatsko-trgovačka škola, ali sama infrastruktura škole nije bitno promijenjena. U vrijeme Drugog svjetskog rata broj se učenika znatno smanjuje. Nakon oslobađanja iz osnova se mijenja položaj radničke klase, a time i radničke omladine. Škola dobiva svoje važno mjesto u odgojno-obrazovnom sustavu.

U vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda razvija se i potiče ne samo kulturni i politički život Požege, nego i poljoprivreda i gospodarstvo toga kraja. Godine 1835. Požežani su zamolili biskupa Aleksandra Alagovića za osnivanje poljoprivredne škole, vinogradarskog smjera, ali ta zamolba nije bila ostvarena. Tek nakon brojnih molbi i nakon mnogo godina, 1884. godine donosi se rješenje kojim se prihvaća osnivanje škole. Nastava je počela 1. travnja 1886. godine sa 16 učenika. Odmah su počele pripreme za gradnju nove zgrade, a gradnja je dovršena 1886. godine. Iduće se godine škola preselila u novu zgradu. Školovanje je tada trajalo dvije godine, a mogli su se upisati učenici sa završenom pučkom školom i s navršenih 16 godina. Uvjet nakon završene poljoprivredne škole bio je povratak na svoj zadružni ili obiteljski posjed.

Tijekom Prvoga svjetskog rata pojavljuju se poteškoće u radu škole, ali nakon rata nastavlja se redovan rad škole. Godine 1920. nastavni je plan Poljoprivredne škole promijenjen, ali uvjeti su za upisu u školu ostali isti, osim što su se učenici mogli upisati i mlađi od 12 do 14 godina starosti. Škola novim nastavnim planom postaje trogodišnja, a time se i povećava broj sati terenske nastave. Na kraju školovanja svi učenici polažu završni ispit iz svih predmeta. Do 1935. godine školu je završilo 639 učenika. U to se vrijeme 86 % stanovništva Požeške kotline bavi poljoprivredom. Osim neposrednog odgojno-obrazovnog rada, u tom razdoblju vrlo je aktivan izvanškolski rad na gospodarstvima susjednih kotara. Organiziraju se posebni tečajevi na kojima se obrađuju pojedine poljoprivredne kulture. U vrijeme Drugoga svjetskog rata škola je svoj rad bila prekinula dva puta. Tom je prilikom pokretni inventar škole bio evakuiran iz Požege na Papuk i Psunj, ali je veći dio uništen. U ratnim razaranjima uništen je i Arhiv škole. Nakon završetka rata, 1945. godine škola počinje raditi kao jednogodišnja škola sa 52 učenika, koji su većinom bili demobilizirani vojnici.²³³

Prva godina koja se spominje u svezi sa školskom knjižnicom Požeškoga kolegija jest 1725. godina: “*Zatim, 1725. godine počela se otvarati i humaniora, što je zahtijevalo novu zgradu, pa je 1726.-1727. godine izgrađena nova jednokatna prostorna zgrada, a za daljnje*

²³³Potrebnica, F. Tri stoljeća požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 125.

obrazovanje profesora i uopće članove rezidencije i kasnije kolegija, postojala je knjižnica, kojoj se posvećivalo mnogo pažnje.“²³⁴ Nabava se knjiga prvi put spominje iste godine: „Bit će da se postepeno sabralo prilično knjiga, jer je 1735. godine uređena posebna prostorija za njihovo čuvanje, u isto doba se knjižnica također obogatila lijepim brojem novih knjiga.“²³⁵ ali i idućih godina: 1742., 1744., 1746. Godine 1755. nabavljena su prva dva sveska poznatoga djela *Illyricum sacrum*. Osnivanjem Teološkog i filozofskog studija 1761. godine školska je knjižnica ponovno uređena i nabavljene su knjige za profesore teologije i filozofije. Knjižnica je bila smještena na prvom katu Kolegija, a u inventaru su knjige popisane onako kako su bile poredane na policama (A-H). Pri kraju je posebno zabilježeno 19 djela prenesenih iz isusovačke rezidencije u Kutjevu. Cijela je knjižnica imala 1200 djela. No izuzetno je važan inventar knjižnice koji je nastao krajem 1773. godine, kada je isusovački red ukinut. Taj inventar sadrži knjige kojima su se isusovci služili za svoj svećenički, učiteljski i kulturni rad. U inventarnoj knjizi bila su zastupljena djela iz crkvene i svjetovne povijesti, rječnici klasičnih jezika i dva višejezična rječnika. Knjižnica je imala i tri primjerka Moliereovih komedija. Najzastupljenije su isusovačke drame, pisane latinskim jezikom. Izbor je djela iz inventara knjižnice Požeškoga kolegija napravio Tomo Matić.²³⁶

Godine 1773. državne vlasti preuzele su i gimnaziju i školsku knjižnicu te već spomenuti inventar. Postoji podatak da je nekoliko knjiga iz požeške školske knjižnice dospjelo u knjižnicu osječke Gimnazije, a 1789. godine Viša školska direkcija u Zagrebu naredila je da se te knjige prodaju i novci pošalju Sveučilišnoj knjižnici u Peštu. Najviše knjiga isusovačke knjižnice završilo je u profesorskoj knjižnici Gimnazije, ali odlukom Ministarstva prosvjete, Odjela za srednje škole iz 1948. godine, fond profesorske knjižnice osiromašen je za 1004 knjige, a po nalogu tadašnje vlasti ostatak knjižničnoga fonda isusovačkog Kolegija prenesen je u Sveučilišnu knjižnicu u Zagreb.

Učenička je knjižnica osnovana 1869. godine. Broj se knjiga povećava uglavnom poklonima, a u knjižnicu su počele ulaziti, osim nabožnih, i zabavne i poučne knjige. Knjižnica je brojila blizu 450 knjiga. Godine 1889. iz knjižnice su izlučene njemačke knjige, one vrjednije su smještene u zavodsku knjižnicu, a manje ih je rasprodano. Također su izlučene stare i neupotrebljive školske knjige, a ostale su poslone na uvez. Te su godine sastavljeni i novi

²³⁴Matić, T. Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.)// Vrela prinosi 5. Sarajevo, 1935. Str. 5

²³⁵Potrebica, F. Tri stoljeća Požeške gimnazije. //Radovi. Vol. 37. Sveučilište u Zagrebu. Zavod za hrvatsku povijest. Zagreb. 2005. Str. 112.

²³⁶Matić, T. Knjižnice zagrebačkog, varaždinskog i požeškog kolegija i osječke misije// Vrela i prinosi 11. Sarajevo, 1940. Str. 12.

inventar i abecedni katalog. Knjige su složene po novom redu (vrstama) te su tako i popisane: prvi red - knjige Društva sv. Jeronima (upisana su 283 sveska), drugi red - knjige Matice hrvatske (upisano 320 svezaka), treći red - razne knjige (veće), četvrti red – razne knjige (manje). Inventar se čuva pod nazivom *Spomenica i inventar učeničke knjižnice godine 1889.* U inventar su se knjige upisivale onim redom kako su dolazile u knjižnicu, ali se vodila i briga kojoj vrsti knjiga pripada. Tako postoji popis knjiga Zavoda iz 1889., 1891./'93. u kojem su knjige podijeljene na: I Pouke, II Školske, III Zabava, IV Nabožne, V Razne. Godine 1889. zapisano je 235 knjiga iz Pouka, 85 iz Školskih, 142 iz Zabava, 53 iz Nabožnih i 109 iz Raznih.

Zanimljivo je da je poučnih knjiga kasnije bilo 613, onih iz Školske knjige 120, zabavnih 173, a nabožnih 109. Uočljiv je najveći broj knjiga iz Pouka, što i odgovara učeničkoj knjižnici. Taj se popis knjiga može promatrati i kao neka vrsta stručnoga kataloga koji se u knjižnicama pojavio kasnije. Kako bi članovi knjižnice što lakše mogli pronaći knjige, sastavljen je abecedni katalog. Dakle, knjiga se prvo upisuje u inventar u određeni red, a tek onda u abecedni katalog i to pod onim slovom kojim započinje naslov knjige, ali i pod onim slovom kojim započinje piščevo prezime. Tako je svaka knjiga u katalogu zabilježena dva, a nekad i tri puta. Sačuvan je i katalog iz 1905. g. koji je sastavio vlč. Juro Dobrenić, nadstojnik nauka u tom Zavodu. Katalog je abecedni, ali pokraj svake knjige postoji oznaka i broj pripadnosti knjige prema već postojećoj podjeli na P-pouka, Š-školske, Z-zabava, N-nabožne. Pronađen je i popis djela iz hrvatske i stranih literatura napisanih hrvatskim jezikom i još dva kataloga: Katalog učeničke knjižnice Nadbiskupskog konvikta u Sl. Požegi, u kojem su knjige popisane abecednim redom, i Katalog učeničke knjižnice Kolegija koji je izradio Pavao Đaković–prefekt, student prava u studenom 1945. godine. Taj posljednji katalog čuva se u Povijesnom arhivu u Požegi, a knjižnica je 12. prosinca 1945. imala 1427 knjiga i nekoliko desetaka časopisa i novina.²³⁷ Uvidom u kataloge i popise, može se zaključiti da je izbor knjiga i periodike zadovoljavao sve potrebe pitomaca.

Gimnazijski profesor Stjepan Kos bio je pravi dobrotvor knjižnice, ali najveća je njegova zasluga u tome što je shvatio da knjižnica bez pisanoga zakona i reda ne može opstati. Vrlo brzo (1889.) potvrđen je i Statut knjižnice:

²³⁷Bešlić, J. Orfanotrofijske knjižnice: isusovačka, učenička i poglavarstva. // Osječki zbornik. 29(2009), str. 303-311.

„1. Učenička knjižnica vlasništvo je zavoda pod upravom poglavarstva, a namjena zabavi i pouci mladeži. 2. Svaki učenik ovoga zavoda, koji želi rabiti knjige iz učeničke knjižnice ima platiti 10 novčića na semestar. Od ovoga je prinosa oprošten samo knjižničar. 3. Knjižnica se uzdržaje, što prinosi pitomaca što podporom poglavarstva, milodari i pokloni dobročinitelja. 4. Polovica dohodka ima se svake godine upotriebiti za nabavu novih knjiga, a polovica za vez izrabljenih. 5. Poglavarstvo imenuje od pitomaca najvišeg razreda jednoga za knjižničara. Knjižničar imade paziti da se nijedna knjiga ne izgubi. Knjižničar imade voditi računa odohotku i izdatku. Knjižničar imade predložiti poglavarstvu popis knjiga koje žele naručiti. Isto tako poklonjene predložiti poglavarstvu da li je smiju inventirati. Knjižničar imade u ustanovljeno po poglavarstvu vrieme knjige iz knjižnice dieliti, i to samo onim, kojim to poglavarstvo dozvoljuje. 6. Tko u naucih zaostaje može mu poglavarstvo na dulje ili kraće vrieme uzkratiti porabu knjižnice. Tu odluku poglavarstva mora knjižničar savjesno obdržavati te podstrogu odgovornost ne smije takovim knjiga dati. 7. Knjižničar ima točno bilježiti tko kakovu knjigu i kada iz knjižnice uzme i kada ju je vratio. Na svršetku godine sastavit će se izvješće u kojem će biti ubilježeno sve što je važno, kao o dohodku i izdatku i to: o nabavi knjiga i vezanju-koliko se je knjiga tečajem godine izradilo, koliko puta koja-koliko je učenika rabilo knjige i koliko je koji knjiga rabio. Ako bi poglavarstvo s kojega mu drago razloga učeničku knjižnicu pokinulo, to se imade knjige sa ormarom pohraniti u zavodskoj knjižnici, dok se na novo ne dozvoli mladeži poraba iste. Ovaj Statut učeničke knjižnice, budući se ne protivini zakonu ni disciplinarnim propisom Nadbiskupskog sirotišta požeškoga ovim se od strane poglavarstva rečenoga zavoda odobrava potvrđuje.“²³⁸

Učenička knjižnica u vlasništvu je Zavoda, pod upravom Poglavarstva, a namjena joj je poučavati i zabaviti mladež. Vrlo je zanimljivo vođenje knjižnice. Već je spomenuto kako je Statutom knjižnice određeno da Poglavarstvo imenuje jednog pitomca najvišeg razreda (VI. razreda) za knjižničara i zadužuje ga da čuva knjižnicu i pazi da se nijedna knjiga ne izgubi. Na kraju godine knjižničar je podnosio Izvješće u kojem je bio popis prihoda i rashoda, popis rabljenih knjiga, popis knjiga koje su se davale na uvez, popis kupljenih knjiga te popis poklonjenih knjiga. Morao je predati knjižnicu novom knjižničaru, a kao svjedoci zapisnik su potpisivali pitomci-dukatori. Utvrđena su i pravila ponašanja u knjižnici pod nazivom *Zakoni knjižnice*: Knjižnica se otvara svake subote u $\frac{3}{4}$ jedan do $\frac{3}{4}$ dva. Pristup knjižnici nije dopušten prije ili poslije naznačenog vremena. Nikomu nije bilo dopušteno po knjižnici samostalno tražiti ili knjige premetati. Za oštećene knjige pitomci su morali platiti odštetu.

²³⁸Bešlić, J. Orfanotrofijske knjižnice: isusovačka, učenička i poglavarstva. // Osječki zbornik. 29(2009), str. 303-311.

Članak 7. Zakona strogo zabranjuje posuđivanje knjiga vanjskim đacima, a ako se nekoga uhvati da to radi, više neće moći pristupiti knjižnici. Također je bilo zabranjeno da pitomci međusobno posuđuju knjige. Navedena su pravila bila vrlo stroga, a neka od njih i danas primjenjuju školske knjižnice.

Školska knjižnica u Požegi bila je važan dio duhovnoga i obrazovnoga sazrijevanja mladih pitomaca. U vrijeme Drugoga svjetskog rata knjižnica je bila vrlo oštećena i pokradena jer je nekoliko puta u nju bilo provaljeno, a 1945. godine gotovo je bila spaljena. Prema Najamnom ugovoru od 30. 12. 1946. predana je Srednjoškolskom đaćkom domu.²³⁹

3.8. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Slavonskom Brodu

U 15. stoljeću franjevci djeluju skoro na cijelom današnjem etničkom hrvatskom teritoriju te niču njihovi brojni samostani uz koje se otvaraju i prve škole. Uoči osmanskoga osvajanja najvećeg dijela Slavonije, franjevci djeluju i u Slavonskom Brodu. Oslobođanjem od turske vlasti i uspostavom habsburške vlasti krajem 17. stoljeća franjevački red na slavonskobrodskom području doživljava materijalni i intelektualni procvat koji će trajati tijekom 18. stoljeća. Grade se samostan i crkva pod njihovom administracijom, organiziraju se prve škole i pišu nabožne popularne knjige franjevačkih autora na narodnom jeziku. U Brodu je osnovana Visoka filozofska škola 1708. godine, koja je pružala redovitu filozofsku izobrazbu budućem svećenstvu, prvenstveno članovima Provincije Bosne Srebrene, a zatim Provincije sv. Ivana Kapistrana. Godine 1709. u Brodu djeluje prva javna škola u kojoj su djecu podučavali franjevci, a učili su molitve, čitanje, pisanje, računanje i latinski. Nema podataka gdje je ta škola bila. Već sljedeće godine u Brodu je počela s radom Franjevačka gimnazija. Godine 1712. Visoka filozofska škola premještena je iz Broda u franjevački samostan u Požegi, ali je 1720. godine vraćena u Brod. Godine 1730. sagrađena je prva školska zgrada u gradu Brodu. U drugoj polovici 18. stoljeća, točnije 1770. godine, Marija Terezija izdala je značajan dekret po kojem država (vladar) preuzima brigu za školu: „Škola jest i ostaje zauvijek stvar države“. Taj je dekret pridonio oslobođanju škole od nadzora crkve i svećenstva, a isto tako omogućio je svjetovnjacima aktivno uključivanje u prosvjetni rad. Donošenjem tog zakona grad Brod počinje uvoditi obvezne njemačke škole. Ukinućem

²³⁹Bešlić, J. Orfanotrofijske knjižnice: isusovačka, učenička i poglavarska. // Osječki zbornik. 29(2009), str. 303-311.

isusovačkog reda 1773. godine dolazi do daljnjeg slabljenja do tada dominantnog položaja svećenstva u obrazovanju. Država je tada preuzela nadzor nad školama, a osobitu je pozornost poklanjala razvoju i osnivanju osnovnih škola koje su do tada bile zanemarene. Godine 1774. uvodi se Opći školski red, kojim počinje austro-ugarska reforma školstva. Opći je školski red uveo tri vrste škola: trivijalnu, glavnu i normalnu školu. Reformom se školstva u Brodu 1776. godine otvara trivijalna škola, a dotadašnja (latinska) je škola ukinuta. Javna škola postaje obvezna trogodišnja trivijalka (Trivialschule) za djecu do 13 godina, osnovala ju je gradska općina, a pohađa ju 45 rimokatoličkih i 2 pravoslavna učenika. Nova školska zgrada sagrađena je kod župne crkve, a prvi je učitelj bio rodom iz Češke, David Peterka.

Mađari su bili nezadovoljni planom iz 1774. godine jer su smatrali da je to nametanje njemačke kulture. Novom reformom za Ugarsku i Slavoniju donesen je 1777. godine novi Opći školski i učevni sustav (Ratio educationis). Tim novim sustavom država je dobila pravo nadzora škola u čitavom kraljevstvu, a način poduke bio je ujednačen. Uvedena je podjela pučkih škola na normalne i narodne škole.

Godine 1787. ukinuta je slobodna vojna općina Brod, postojeća je školska zgrada kod župne crkve prodana, a škola seli u franjevački samostan gdje je bila do 1806. godine. Iste je godine ukinut franjevački samostan. Blagovaonica je bila pretvorena u učionicu trivijalne škole. Franjevačka crkva postala je župna crkva umjesto crkve Sv. Stjepana. Godine 1806. franjevci se iz Đakova vraćaju u Brod i ponovo se sve vraća na staro. Župnom crkvom postaje crkva sv. Stjepana, a franjevci djeluju u svojem samostanu. Povratkom franjevaca u Brod škola je morala biti iseljena. Kako je školska zgrada kod župne crkve prodana, nastava je privremeno bila u Podvinju, a zatim u praznoj kući stolara Ditricha u Širokoj ulici.

Godine 1808. položen je temelj nove školske zgrade, koja je dovršena 1810. godine. Zgrada je sagrađena od drveta i ispunjena prijesnom ciglom. Početkom 19. stoljeća trivijalnu školu u Brodu pohađa 86 učenika. Dana 1. studenoga 1820. godine počela je raditi glavna škola jer je Brod ponovno postao slobodna vojna općina (komunitet). Prvi je nadučitelj bio Antun Čivić. Školu su pohađali samo dječaci, a morala su ići i djeca iz Varoši, Gornje i Donje Vrbe i Rušćice. Zbog povećanog broja učenika, jedan je od dvaju stanova pretvoren u učionice. Godine 1824. u gradu se otvara i Viša škola na njemačkom jeziku, a 1834. otvorena je javna djevojačka škola u kojoj je prva učiteljica bila Terezija Peck. Nastava je bila u istoj zgradi u koju su išli i dječaci. I drugi stan je ispražnjen za potrebe nastave. Godine 1858. sagrađena je

nova školska zgrada za djevojčice, a 1850. godine počela je u Brodu raditi i prva stručna škola.

Godine 1871. donesen je Zakon o školstvu kojim su trivijalne škole, djevojačke i glavne škole pretvorene u opće pučke škole, koje su imale četiri razreda, ali su mogle trajati i šest godina. Uz opću pučku školu mogla je postojati i viša pučka škola. Glavna je škola pretvorena u građansku školu koja se sastojala od opće i više škole. Djevojčice su išle u svoju školu četiri razreda, a peti su razred mogle nastaviti u građanskoj školi. Nastavni su jezici bili hrvatski i njemački.

Godine 1873. počinje s radom građanska škola. Kamen temeljac za novu zgradu postavio je godinu dana kasnije gradonačelnik Jakob D'Elia. Škola katnica sagrađena je 1875. godine i zove se Građanska pučka učiona. Već sljedeće godine dr. Ignjat Brlić mlađi građanskoj školi u Brodu daruje 1965 knjiga.

Novim zakonom iz 1888. godine građanske su škole pretvorene u više pučke škole različitih smjerova. U Brodu tada djeluje viša pučka škola s obrtničkim, trgovačkim, gospodarskim i kombiniranim smjerovima. Godine 1894. viša je pučka škola dobila realni smjer zbog mogućnosti nastavka školovanja.

Naredbom Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade, 21. veljače 1918. godine, odlučeno je ukinuti peti i šesti razred Više pučke škole u Brodu i otvoriti prvi i drugi razred Privremene realne gimnazije. Ostali će se razredi otvarati postupno posebnim naredbama idućih godina, što se i događalo pa je 1922./1923. školske godine Gimnazija imala svih osam razreda. Privremena realna gimnazija u Brodu otvorena je 4. ožujka 1918. godine u zgradi Više pučke škole na Jelačićevu trgu, današnjem Trgu Ivane Brlić-Mažuranić, popularnom brodskom Korzu. U prvu školsku godinu upisano je 210 učenika raspoređenih u četiri razreda. Učiteljski je zbor sastavljen od pet redovnih i pet vanjskih učitelja te dvaju učitelja relativno obilgatnih predmeta, a to su bili ručni rad i gimnastika. Broj je učenika neprestano rastao. Škola se ubrzo suočila s nedostatkom prostora, stoga je Gradsko poglavarstvo 1921. godine dalo na postojećoj školskoj zgradi dograditi drugi kat, a radovi su okončani iduće godine. Uz zgradu Gimnazije sa sjeverne se strane nalazila gombaona. Bila je to zgrada za tjelovježbu učenika Gimnazije i članova društva Hrvatskoga sokola. Prvi ispit zrelosti održan je 1923. godine. Novine Hrvatska zajednica zabilježile su taj važni događaj člankom Prva matura na našoj Realnoj gimnaziji. Gimnazija je u Brodu s vremenom zaživjela kao važna odgojno-obrazovna ustanova. Njezin je ugled neprestano rastao na ponos profesora, učenika i cijeloga

grada. Kako se razvijao i povećavao Brod, tako se razvijala i povećavala i Gimnazija. Godine 1971. spojila se s gimnazijom pedagoškog smjera "Franjo Marinić". Povećano zanimanje učenika za upis u Gimnaziju i nedostatak prostora uvjetovali su početak gradnje nove zgrade. Moderna je školska zgrada izgrađena i otvorena 14. rujna 1974. godine, a već sljedeće godine cjelokupno je srednjoškolsko obrazovanje u Hrvatskoj reformirano poznatom "šuvaricom". Gimnazije su ukinute.

Reforma školstva otvara centre usmjerenog obrazovanja koji su postojali do 1991. godine. U Centar usmjerenog obrazovanja "Zlatko Šnajder" ušle su bivša Gimnazija i srednja Medicinska škola. Za vrijeme Domovinskoga rata zgrada je Gimnazije oštećena, a nastava prekinuta. U tom teškom vremenu nastava se odvijala u osnovnim školama "Bogoslav Šulek" u Brodu i "Blaž Tadijanović" u Podvinju, a maturanti su utočište našli u Požegi. Stara požeška gimnazija i Osnovna škola "Antun Kanižlić" bile su Brođanima zamjena za njihovu školu i obitelji u ratom zahvaćenom Brodu. Nakon uspostave demokratske vlasti u Republici Hrvatskoj ponovno se osnivaju samostalne srednje škole. Gimnazija "Matija Mesić" počinje djelovati 7. veljače 1992. godine, a ime je dobila po uglednom Brođaninu, svećeniku, povjesničaru i prvom rektoru hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu.²⁴⁰

3.9. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Vukovaru

Prije osnivanja gimnazije, Vukovar je imao dugu školsku tradiciju. Značajnu ulogu u razvoju školstva u 18. stoljeću na vukovarskom području imaju franjevci, koji su imali svoju rezidenciju. Godine 1736. osnivaju Pučku školu za rimokatoličku vjeroispovijest u Starom Vukovaru. Prvih godina škola je imala dvije klase. Malu klasu polazili su dječaci i djevojčice i ukupno ih je bilo 24.²⁴¹ U velikoj klasi učio se i latinski jezik. Prvih godina veliku su klasu pohađala 64 učenika. Učitelj je bio franjevac, a učili su se predmeti propisani za gimnazije. Javna pučka škola u Starom Vukovaru bila je smještena u župni ured i imala je samo dvije prostorije. Predstojnik franjevačkog samostana sve do 1864. godine bio je uvijek i upravitelj škole. Posljednji učitelj-franjevac radio je 1864. godine. Od tada u školskom sustavu Vukovara predaju samo svjetovni učitelji. Franjevci 1773. godine organiziraju i osnivaju studij

²⁴⁰Medved, I. Izvori za povijest brodske gimnazije. //Scrina Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest. Slavonski Brod, Svezak 4 (2004.) Str. 498.

²⁴¹Horvat, V. Gimnazija u Vukovaru: spomenica u povodu 100-te obljetnice osnivanja školske godine 1891/92. 2. dopunjeno izd. Zagreb:Vukovar : Poglavarstvo grada Vukovara ; [Zagreb] : Gradski muzej Vukovar, u progonstvu, 1996. Str.13.

filozofije, koji je radio sve do ukinuća redovničkih škola. Tako je Vukovar u 18. stoljeću imao visoku školu, u rangu današnjeg fakulteta, koja je djelovala punih 50 godina.

Početak se školstva u Novom Vukovaru može pratiti od 1742. godine, kada je upravitelj Eltzova imanja predložio osnivanje škole na njemačkom jeziku. Novi je Vukovar u velikoj mjeri bio naseljen Nijemcima, koje je grof doveo i želio ih zadržati u Novom Vukovaru te im otvara školu. Na početku djelovanja škole, učitelji su i u toj školi bili franjevci, ali kasnije su to svjetovni narodni učitelji. Godine 1840. ta je škola imala samo jednog učitelja i 36 učenika. Kako se broj učenika povećavao, 1860. godine imenovan je i drugi učitelj, a 1892. godine i treći. Škola je dugo bila smještena u staroj zgradi, u vlasništvu grofa Eltza. Godine 1848. grof je tu zgradu poklonio općini, a 1880. izgrađena je nova zgrada škole jer je stara postala premala za broj učenika koji je polazio školu.

U to vrijeme Stari i Novi Vukovar u teritorijalnom i upravnom pogledu potpuno su odijeljeni i čine dvije zasebne općine. U Starom Vukovaru 1859. godine dotadašnja je opća pučka škola, kako se tada nazivala "trivijalka", postala glavna škola s četiri razreda. Svaki je razred imao svojeg učitelja. U I. i II. razred išli su i dječaci i djevojčice, a III. i IV. razred polazili su samo dječaci i to iz Starog i Novog Vukovara, uključujući i učenike iz pravoslavne i židovske škole. Školske godine 1866./67. otvorena je djevojačka troirazredna škola. Od 1889. godine, od kada je Vukovar jedna politička općina, bio je imenovan jedan ravnajući učitelj i jedan školski odbor za sve škole u Vukovaru. Godine 1892. izgrađena je zgrada za dvorazrednu školu u Starom Vukovaru, a školu su pohađali i dječaci i djevojčice. Škola je u početku bila pod upravom Dječачke škole, a od 1911. godine postaje samostalna.

Nakon osnivanja tvornice "Bata" u Borovu naselju, otvorena je i tamo pučka škola. Škola je počela s radom 1938. godine, a danas se na istom mjestu nalazi škola pod nazivom Osnovna škola "Ivan Goran Kovačić".

Kada je 1894. godine završena gimnazijska zgrada, ostale su prazne prostorije u kojima je bila privremeno smještena gimnazija i u tu se zgradu tada preselila Dječачka škola. Pred kraj Prvoga svjetskog rata Djevojačka je škola dobila svoju upravu i odvojila se od Dječачke škole.

Dopuštenje za otvaranje gimnazije u Vukovaru u velikoj je mjeri ovisilo o političkim i financijskim prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji. Hrvatski sabor izdao je 1891. godine dopust za osnivanje male četverorazredne realke u Vukovaru nakon što se građanstvo dvadeset godina

trudilo u teškim uvjetima mađarizacije pokrenuti akcije za osnivanjem gimnazije o općinskom trošku. Trebalo je ispraviti nepravdu sadržanu u činjenici da Vukovar kao ugledno trgovačko središte i sjedište Srijemske županije nije imalo realnu gimnaziju. Početak rada vukovarske gimnazije veže se uz nadnevak 3. studenog 1891. godine. Mala je realka počela raditi u prostorijama općinske gostionice "Kod zvijezde", a realka je počela raditi pod nazivom Javna niža realka trgovišta Vukovar. Prvi je ravnatelj bio Josip Vitanović, a upisana su 44 učenika – samo dječaci jer djevojčicama nije bio dopušten upis. Tri je godine kasnije izgrađena velika, reprezentativna školska jednokatnica iza katoličke (franjevačke) crkve, na malo povišenom položaju odakle se pružao prekrasan pogled na Dunav i grad. Gradnja je počela u proljeće i završena je do jeseni iste godine, kada je 6. listopada 1894. godine realka preseljena u nove prostorije. Gradnju su izveli domaći graditelji F. Hampel, A. Tokoš i M. Puches. Gradnja je stajala ukupno 35 500 forinti. Posveta nove zgrade održana je 11. studenog 1894. godine. Sudjelovali su brojni vukovarski građani i gosti, predstavnici županijskih i općinskih vlasti i zastupnik Visoke kraljevske zemaljske vlade. Održani su brojni govori, pročitana imena velikog broja dobrotvora i utemeljitelja škole, a nazočni su se upisali u spomen-knjigu. U predvorju zgrade, uz pjevanje učeničkoga zbora, otkrivena je spomen-ploča sljedećeg sadržaja: „*Učilište ovo osnovano i sagrađeno je slogom, požrtvovnošću i ustrajanošću građanstva vukovarskoga 1894.*“²⁴² Godine 1895. dotadašnja realka postaje realna gimnazija te se naziva Komunalna mala realna gimnazija u Vukovaru. Iste je godine dopušten i upis djevojčicama te se uvode latinski i francuski jezik.

Školske 1906./07. godine počelo je otvaranje viših razreda da bi 1910./1911. školske godine škola imala i osmi razred. Godine 1907. počele su aktivnosti na proširenju školske zgrade, da bi se mogli smjestiti viši razredi, i dogradnja dvorane za tjelovježbu, tzv. "gombaona", čime je zaokružena cjelina školskoga objekta. Godine 1910./11. škola ponovno mijenja ime, postaje Kraljevska realna gimnazija u Vukovaru, a te godine ima i prve maturante. Tek 1912. godine financiranje škole potpuno preuzima Zemaljska vlada, a škola je tada u svih osam razreda imala 240 učenika, od čega 70 učenica. Od školske godine 1919./20. nosi novo ime, Državna realna gimnazija u Vukovaru. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova vrlo aktivno djeluje nekoliko učeničkih društava. Uz učeničko društvo „Zora“, koje je osnovano još 1907. godine (riječ je o literarno-glazbenom klubu koji od 1912. godine ima i muški zbor učenika), djeluju i

²⁴²Horvat, V. Gimnazija u Vukovaru: spomenica u povodu 100-te obljetnice osnivanja školske godine 1891/92. 2. dopunjeno izd. Zagreb: Vukovar : Poglavarstvo grada Vukovara ; [Zagreb] : Gradski muzej Vukovar, u progonstvu, 1996. Str. 34.

podružnice: Podmladak Crvenog križa, Podružnica ferijalnog saveza, Sokolsko društvo, Kolo trezvene mladeži, Podmladak Jadranske straže, a školske godine 1939./'40. osnovan je Đački stijeg hrvatskoga junaka. U razdoblju od 1941. do 1945. godine Gimnazija djeluje u teškim uvjetima i bilo je teško organizirati redovan školski rad. Nastava se održava na nekoliko mjesta, u školi u Radićevoj ulici, u Stručnoj školi, u Kotarskom sudu, u Hrvatskom domu, u Veslačkom klubu i još nekim prostorima jer je cijela zgrada Gimnazije bila prepuštena vojsci. Godine 1945./'46. dolazi do ponovne promjene imena škole u Gimnazija u Vukovaru. Organiziranjem sedmogodišnjih, a zatim i osmogodišnjih škola dolazi do promjena u gimnazijama koje imaju pet, a kasnije četiri viša razreda. Tada je iz Gimnazije u Vukovaru izdvojena Osnovna škola „Stjepan Supanc“, međutim ona i dalje djeluje u gimnazijskoj zgradi. Svoju petu promjenu imena škola doživljava školske godine 1964./'65. te postaje Gimnazija „Tomo Goreta“ Vukovar. Broj učeničkih odjeljenja ustalio se na 16, s ukupno 500-tinjak učenika.

Velika se pozornost posvećivala usavršavanju profesorskoga kadra, a zbog mladih profesora često su organizirana ogledna predavanja. Sama je zgrada (izgrađena 1894. godine.) bila u lošem stanju, a 13. travnja 1964. godine potres ju je znatno oštetio tako da se u njoj više nije mogla odvijati nastava. Novi prostor pronađen je u dvorcu Eltz, gdje je preseljen najnužniji namještaj. Školske godine 1965./'66. zgrada je temeljito obnovljena i dograđena, a uvedeno je i centralno grijanje. Gimnazija se 1974./'75. školske godine integrirala sa Školskim centrom za obrazovanje kadrova u privredi „Stjepan Filipović-Stevo“ u Srednjoškolski centar „Tomo Goreta“.

Dana 1. rujna 1979. godine dolazi do ujedinjenja svih srednjih škola u Vukovaru u Centar za odgoj i usmjereno obrazovanje „Edvard Kardelj“, a škole su dobile status radnih jedinica kojih je bilo ukupno sedam. Zgrada Gimnazije Vukovar postaje radnom jedinicom „Vukovar 1“, a umjesto gimnazijskog programa uvodi se kulturno-umjetnička struka.

Početak se školske godine 1990./'91. odlukom Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske u Vukovaru upisuju dva odjeljenja opće gimnazije, čime je započeo proces ponovnoga osnivanja gimnazije. Agresijom na Republiku Hrvatsku Gimnazija doživljava sudbinu grada. Vukovarski gimnazijalci pohađaju neke druge gimnazije u Hrvatskoj i svijetu, a profesori podučavaju neku drugu djecu. Godine 1997. počinje mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske te se stječu uvjeti za postupan povratak i profesora i učenika u Vukovar.

Gimnazija tada broji 332 učenika i ukupno 62 zaposlenika, od toga 48 profesora. Škola upisuje tri gimnazijska smjera: opću gimnaziju, prirodoslovno-matematičku gimnaziju i jezičnu gimnaziju. U školi se u posebnim odjelima izvodi i nastava na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu za pripadnike srpske nacionalne manjine. Brojni naraštaji maturanata (oko 3700) mogu biti uzor sadašnjim naraštajima. Mnogi inženjeri, liječnici, profesori, umjetnici i drugi sa zadovoljstvom su i ponosom pohodili „žutu zgradu“ (Pavao Pavičić) koja od obnove 2000. godine ponovno ima prepoznatljivu boju.

Osim pučkih škola i Gimnazije, u Vukovaru su u drugoj polovici 19. stoljeća otvorene i stručne škole. Obrtnička ili šegrtska škola osnovana je 1886. godine, kada je upisano 157 budućih šegrta, imala je i učeničku knjižnicu za koju je knjige darovala Marija Laudembach.²⁴³

Odlukom Vlade otvorena je školske godine 1885./'86. Košaračka škola, ali vrlo se brzo potvrdilo da škola ne napreduje pa je već 1888. godine prestala s radom. Zemaljska je vlada 1895. godine odobrila otvaranje jedine ženske stručne škole u Vukovaru, ali je općina Vukovar to odbila. Ženska stručna škola otvorena je tek 1912. godine i imala je zajedničku upravu s Djevojačkom školom.

Značajno mjesto u vukovarskom srednjoškolskom obrazovanju imale su stručne škole osnovane nakon Drugoga svjetskog rata. Učiteljsko-domaćinska škola osnovana je u Rijeci 1950. godine, ali je već sljedeće godine preseljena u Vukovar. Općeobrazovne predmete predavali su gimnazijski profesori. Uz ovu školu bio je i dom za učenice, ali je škola prestala s radom 1964./'65. školske godine.

Tijekom 19. stoljeća u Vukovaru su djelovale Ekonomska, Tekstilna i Šegrtska strukovna škola, koje su se spojile u jednu školu pod imenom Škola učenika u privredi, a nakon 1975. godine uključene su u jedinstven sustav usmjerenoga obrazovanja.

Već pri prvoj inicijativi za osnivanjem realke u Vukovaru Trgovišno je zastupstvo 1872. godine zaključilo da će u spomen 25. godišnjice vladanja cara i kralja Franje Josipa I. utemeljiti knjižnicu za buduću realku, iz koje bi siromašni učenici dobivali knjige besplatno. Prva je zaklada iznosila 1564 forinte. U prvoj školskoj godini osnovana je učiteljska knjižnica, a već sljedeće godine imala je 102 odjela u 146 svezaka. Učenička knjižnica osnovana je sljedeće 1892./'93. školske godine učeničkim prinosom i darovima građana.

²⁴³Horvat, V. Gimnazija u Vukovaru: spomenica u povodu 100-te obljetnice osnivanja školske godine 1891/92. 2. dopunjeno izd. Zagreb: Vukovar : Poglavarstvo grada Vukovara ; [Zagreb] : Gradski muzej Vukovar, u progonstvu, 1996. Str.13.

Spomenuta dobrotvorka Marija Laudenschach priložila je za knjižnicu 60 forinti i pretplatila se na djela Matice hrvatske.

Nakon desetogodišnjice rada škole učiteljska je knjižnica imala već 733 djela u 1480 svezaka, a uoči Prvoga svjetskog rata fond se zaokružio na 1250 djela i otprilike 2000 svezaka. U isto vrijeme učenička je knjižnica imala 548 djela u 660 svezaka, a 1913./'14. školske godine fond je iznosio 1174 djela i cca 1800 svezaka.

Pregledom rashoda za uzdržavanje te škole razvidno je da su se redovito, svake godine, izdvajala sredstva za nabavu novih knjiga. Obje knjižnice, i učeničke i učiteljska, dobivale su knjige i kao dar. Pri prvom upisu učenici su plaćali jednu krunu, a sljedećih godina po četiri filira za učeničku knjižnicu. Godine 1907. osnovan je đачki literarno-glazbeni klub Zora koji je također imao svoju knjižnicu. U razdoblju između dvaju svjetskih ratova postojale su i razredne knjižnice s neophodnim primjercima lektire.²⁴⁴

3.10. Povijest školstva i školskoga knjižničarstva u Iloku

Godine 1899. u Iloku se osniva Kraljevska vinogradarsko voćarska škola u koju su se upisivali učenici iz raznih dijelova Hrvatske. Osim škole postojao je učenički dom i 'ekonomija' na kojoj su radili sami učenici uz stručan nadzor nastavnika.

Godine 1919. ukinuta je Viša pučka škola u Iloku, a osniva se privremena mala realna gimnazija, koja je preuzela učenike i inventar bivše Više pučke škole. Privremena je gimnazija započela svoje djelovanje kao četverorazredna, a postupno je prerasla u punu realnu gimnaziju s osam razreda. Realna je gimnazija ukinuta 24. kolovoza 1929. godine, slijedom redukcija gimnazija u Kraljevini Jugoslaviji. Školske godine 1929./'30. počinje s radom Državna mješovita građanska škola u Iloku, koja s radom prestaje 1944. godine, otvorenjem Niže gimnazije. Nakon Drugoga svjetskog rata u Iloku počinje s radom i Vinogradarsko voćarska škola, 1964. godine osnovana je gimnazija, a jedno vrijeme djeluje i Škola učenika u privredi. Godine 1967. sve tri škole ujedinjuju se u Srednjoškolski centar „Boris Kidrič“.²⁴⁵

²⁴⁴ Horvat, V. Gimnazija u Vukovaru: spomenica u povodu 100-te obljetnice osnivanja školske godine 1891/92. 2. dopunjeno izd. Zagreb: Vukovar: Poglavarstvo grada Vukovara; [Zagreb]: Gradski muzej Vukovar, u progonstvu, 1996. Str. 54.

²⁴⁵ Bartolović, M. Povijesni pregled srednjoškolskih centara.// Kazivanja, 12(1980.), str. 20.-21.

Zgrada današnje osnovne škole izgrađena je 1896. godine i vjerojatno se odmah pristupilo nabavi knjiga za knjižnicu. Iz izvještaja od 1916. do 1918. godine doznaje se da su postojale dvije knjižnice: učenička i učiteljska. Fond je tih knjižnica uglavnom uništen u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Postoje dva popisa iz kojih se vidu koliko su obje knjižnice posjedovale knjiga. U prvom popisu piše da je učenička knjižnica imala oko 700 djela podijeljenih prema strukama (politika, nauka, tehnika, nauka o zemlji, prirodi i čovjeku i beletristika). U drugom popisu navedene su 423 knjige. Djela u učeničkoj knjižnici uglavnom su poslijeratna izdanja, a u drugom popisu (vjerojatno nastavničke knjižnice) ima više starih izdanja za koja se može pretpostaviti da su iz predratnih školskih knjižnica. Osamdesetih godina prošlog stoljeća OŠ „Slaviša Vajner Čiča“ imala je knjižnicu s knjigama na hrvatsko-srpskom književnom jeziku te na slovačkom. Danas u OŠ „Ilok“ postoji knjižnica s knjigama na hrvatskom, srpskom i na slovačkom jeziku. Učenička knjižnica posjeduje 2140 svezaka, od čega su 1 240 obvezna, a 900 neobvezna lektira. Nastavnička ima 420 različitih djela među kojima je 150 predratnih (od polovice 19. stoljeća do Drugoga svjetskog rata) djela uglavnom hrvatske, francuske, talijanske i ruske književnosti.

Većina knjiga nosi naljepnicu s natpisom škole. Knjižnica na slovačkom jeziku ima oko 1000 knjiga, od čega je najviše poklona iz Slovačke (njihovih autora ili vojvođanskih Slovaka, a vrlo je malo prevedene svjetske književnosti). Fond je te knjižnice otvoren 1972. godine, sadrži učeničku lektiru i nastavničku priručnu literaturu, a osim toga može se pronaći i lijepa književnost kao i razne enciklopedije. Obje knjižnice čine u cjelini knjižnicu osnovne škole i kao takve organiziraju književne večeri (kako slovačkih tako i hrvatskih književnika), tiskaju učenički časopis i nastoje u učenicima razviti ljubav prema lijepoj riječi.

Ne zna se točno kada je knjižnica realne gimnazije u Iloku započela s radom, ali prema podacima iz 1928./'29 i 1930. godine nastavnička je knjižnica 1928. godine imala 499, 1929. godine 568, a 1930. godine 610 knjiga. Učenička je čitaonica 1930. godine posjedovala 180 svezaka.

Godine 1930. osnovana je Državna mješovita građanska škola u Iloku (DMG) koja se služila prostorijama pučke škole. O školskoj knjižnici postoje podatci iz školske godine 1938./'39. - nastavnička je knjižnica posjedovala 364 djela iz raznih oblasti nauke, zatim stručnu knjižnicu, stručne časopise itd. Fond učeničke knjižnice sadrži 415 svezaka, većinom dječje literature koja je najbrojnija. Godine 1939. fond nastavničke knjižnice umanjen je na 298 i samo tri stručna časopisa, a učenička je knjižnica zadržala gotovo isti broj, 419, te je primala jedan omladinski časopis.

Nakon Drugoga svjetskog rata u Iloku djeluje Niža gimnazija. U muzeju postoji inventar učeničke knjižnice Niže gimnazije u Iloku, gdje je popisano 260 rednih brojeva s oko 300 naslova, uglavnom beletristike. Prema nekim podacima inventar je gimnazije nakon njezina zatvaranja premješten u Vukovar.

Godine 1946. u Iloku započinje s radom i Vinogradarsko voćarska škola, 1964. godine osnovana je gimnazija, a jedno vrijeme djeluje i Škola učenika u privredi. Godine 1967. sve se tri škole ujedinjuju u SŠC „Boris Kidrič“. Knjižnica je imala posebnu prostoriju, a fond je sadržavao poljoprivrednu stručnu literaturu, školsku literaturu i beletristiku. Ukupno je bilo 1820 svezaka.²⁴⁶

²⁴⁶Bartolović, M. Povijest pisane riječi u Iloku: Škole nosioci i širitelji kulture i pismenosti.// Kazivanje 15(1981.) str. 23-26.

IV. Analiza fonda knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (Osijek, Našice, Požega, Slavonski Brod, Vukovar, Ilok)

4.1. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku jedna je od većih knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda s obzirom na fond građe koje se nalazi u knjižnici. Cjelokupni fond sadrži oko 20 000 svezaka knjiga pretežito stare građe, ali knjižnica nije sređena i ne postoji noviji katalog pa se ne može govoriti o točnom broju knjiga. Pregledavanjem i proučavanjem knjiga pronađeno je 255 knjiga koje su "hrvatska rara" odnosno starih i rijetkih hrvatskih knjiga, a analiza i usporedba s ostalim proučavanim franjevačkim knjižnicama potvrđuju čak 140 naslova koji se mogu pronaći samo u toj knjižnici te 162 naslova koji su udžbenici i literatura vezana uz obrazovanje.

Prema sačuvanim popisima te podacima iz relevantne literature, najstarije su knjige dvije izgubljene inkunabule. Knjižnični fond 16. stoljeća sadrži 40-ak svezaka knjiga. Od knjiga tiskanih u razdoblju od 17. do 19. stoljeća istražene su samo hrvatske rijetke knjige, knjige hrvatskih autora, knjige tiskane u Hrvatskoj, knjige tiskane na hrvatskom jeziku i knjige o Hrvatskoj i Hrvatima. Knjižnični fond 17. stoljeća dosta je siromašan i broji samo pet naslova. Autori su Mato Orbini, Jakov Mikalja, Ivan Ančić i Bartol Kašić, a knjige su tiskane u Pesaru, Rimu, Laurentiju i Yacinu. Stotinu i osam naslova nalazi se u knjižnom fondu 18. stoljeća. Knjižnični fond 19. stoljeća knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku doživljava pravi procvat i u njemu se nalazi mnogo djela, a posebice je značajan broj djela i autora „hrvatske rare“ do 1850. godine. Riječ je o 229 djela tiskanih u 19. stoljeću. Knjižnica sadrži i zavičajnu zbirku, glazbenu zbirku te arhiv i zbirku novina i časopisa. Jedina je zbirka koja je uređena odnosno koja je sređena prema pravilima i propisima glazbena zbirka. Jedina je sistematizirana, katalogizirana, mikrofilmirana te izdvojena iz cjelokupnog knjižničnog fonda, tj. dostupna je korisnicima za istraživanje.

Temeljna zbirka nastala je planskom nabavom knjiga Franjevačke provincije. Fond se franjevačke knjižnice obnavljao kupnjom knjiga za potrebe škole i obrazovanja, tiskanjem u vlastitoj tiskari te ostavštinom pojedinih franjevaca, posebice profesora, teologa i pisaca koji su djelovali na franjevačkom učilištu. Nešto kasnije, fond se knjižnice dopunjavao preuzimanjem knjiga od isusovaca. Ukidanjem isusovačkoga reda 1773. godine nastavu u gimnaziji nastavili su držati isusovački svjetovni svećenici, ali već školske godine 1778./'79.

preuzeli su je franjevci i vodit će ju sve do 1854./'55.godine kada prelazi u svjetovnu nadležnost.

Prvi franjevački profesor u gimnaziji bio je Lanosović, a prvi imenovani franjevac bibliotekar Pavišević. Budući da nije postojala zasebna školska knjižnica, učenici su se mogli služiti franjevačkom. Rad gimnazije kroz 17. i 18. stoljeće uređivali su isusovci i franjevci prema propisima svoga reda, sve do 1777. godine kada novi školski zakon *Ratio educationis* propisuje Marija Terezija.

Ratio educationis nema nikakvih odredbi o knjižnicama, njihovu vođenju ili sastavu, ali zakon navodi propisane školske udžbenike, koji su tada činili osnovni fond školske knjižnice. Pretraživanjem, pregledavanjem i analizom knjižničkoga fonda franjevačke knjižnice u Osijeku, popisani su i izdvojeni samo neki udžbenici koji potvrđuju tezu kako su franjevačke knjižnice sadržavale udžbenike, koji su činili osnovni fond školske knjižnice, pa ih se u skladu s tim može promatrati kao ishodišta suvremenoga školskog knjižničarstva:

1. *Duns Scotus, Ioannis. Resolutiones quaestionvm F. Ioannis Dvns Scoti, Doct. Subtilis, Ordinis Minorum : in librum secundum magistri sententiarvm : in quibus ea, quae prolixius et obscuris ab eo pertractantur, breuius et clarius differuntur ; a r. p. Melchiore Flavio eiusdem instituti, variis luminibus illustratae. Venetiis : Ex Typographia Ioannis Salis, 1617.*
2. *Thesaurus quinque germanicae, latinae, hispanicae, gallicae et italicae linguarum fundamentalis, Ex primis & melioribus Grammaticis ciyaque principijs erutus ... Cum insigni nomenclatura, selectis politicis proverbiiis, Et Titulari cunctis Secretarijs summè necessario ... Vienna, 1665.*
3. *Abraham a Sancta Clara, sanctus. Nova et magna grammatica religiosa, quae per sermones morales stylo facillimo docet declinare a malo, & conjugare bonum ... Ab Ad. r.p. Abrahamo S. Clara ... Coloniae : Apud Servatium Noethen, bibliopolam, 1721.*
4. *Catechismus Romanus ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini. Bassani, 1733.*
5. *Thomas, Divus. Historia Haereticorum et Haeresum antea inscripta Lux fidei... Venetiis, 1759.*
6. *Schmitth, Nicolaus. Institutiones theologicae dogmatico-scholastico-morales, quas in universitate tyrnaviens auditoribus suis explanavit R. P. Nicolaus Schmitth, e Soc. Jesu, SS. Theologiae Doctor, & Professor Ordinarius, ejusdemque Facultatis DECANUS. Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis Jesu 1759.*
7. *Didacus, a Sancto Antonio. Enchiridion scripturisticum tripartitum. Wirceburgi : impensis Ioannis Iacobi Stahel. 1765.*

8. *Compendiaria graecae grammatices: institutio in usum seminarii Patavini multo, quam antea, emendatior, atque auctior ; adjectae sunt radices linguae graecae. Tyrnaviae, Typis Academicis Societas Jesu, 1770.*

9. *Antoine, Paul Gabriel. Compendium theologiae moralis universae / Rev. Patris Pauli Gabrielis Antoine Soc. Jesu Presbyt. et Theologi ; item illustrationum R. P. F. Philippi de Carboneano, et Rev. Patr. Bonaventurae Staidel ... ; duos in tomos distributum, Tomus primus. Venetiis : ex typographia Balleoniana, 1779.*

10. *Ambros Joseph Stapf. Epitome theologiae moralis. Oeniponti, typis et sumtibus Wagnerianis(IS), Wagner (libr.), 1832.*

Pregled znanstvene građe sačuvan je u *Ratio Classificationisu* kao priručnik za latinsku lekturu, koji se kao primjerak iz gimnazijske knjižnice čuva u knjižnici Franjevačkoga samostana.²⁴⁷ Taj primjer potvrđuje usku povezanost franjevačke knjižnice u Osijeku i gimnazijske knjižnice, gdje se početci nastavničke priručničke literature i danas pronalaze u franjevačkoj knjižnici u Osijeku, što upućuje da se začetci školskoga knjižničarstva pronalaze u samostanskim franjevačkim knjižnicama.

Sredinom 19. stoljeća gimnazija se proglašava državnom te se objašnjava nabava školskih učila, a među darovateljima spominje se biskup Josip Juraj Strossmayer. Pregledavanjem se školskih izvještaja doznaje da je knjižnica radila četiri sata dnevno u slobodne dane te da je bibliotekar učeničke knjižnice postao Johann Pexider. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku sadrži novine i časopise odnosno periodiku, a gimnazijsko se osoblje od vlastitih sredstava pretplaćuje na Narodne novine, Napredak, Kosmos, koje će ostati u vlasništvu knjižnice. Čitajući samostanske kronike kao i školske izvještaje može se pratiti razvoj franjevačke knjižnice kao i rast knjižničnoga fonda.

Istraživanjem kataloških kartica koje je izradio O. Josip Medved, a koje se nalaze u knjižnici Franjevačkoga samostana u Osijeku, doznaje se prema kojim elementima nastaje kataloški zapis: struka, autor te polica na kojoj se knjiga nalazi. Kataloški zapisi sačuvani su i danas povezani tanjim koncem, a knjige su prema strukama, tj. područjima složene u policama u 28 skupina. Takvom podjelom knjiga izrađen je „abecedni katalog“ koji se također nalazi u knjižnici. Cjeloviti popis knjižnične građe izrađen je 1942. godine u obliku klasične knjige inventara s elementima inventarnog broja, autora, naslova, mjesta i godine izdanja te signature.

²⁴⁷Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije. // Osječki zbornik. 21(1991), str. 183.

Knjige u školskoj gimnazijskoj knjižnici podijeljene su u učeničkoj knjižnici u dva fonda, knjige za niže i više razrede. Posuđuje se jedna knjiga na osam do četrnaest dana. Nastavnička je knjižnica razvrstana po strukama. Od 1962. godine počinje se voditi jedna knjiga inventara za cijeli knjižnični fond odnosno više se ne razdvajaju učenički od nastavnčkoga fonda. Knjiga inventara sadrži elemente: inventarni broj, autor, naslov, mjesto i godina izdanja te signaturu.

Knjižnični fond knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku smješten je u dvjema prostorijama na starim policama koje zauzimaju prostor od poda do stropa. Na sredini prostorije nalazi se velik drveni stol, tzv. pult za posudbu. O samoj prostoriji u osječkoj gimnaziji gdje je bila smještena školska knjižnica nema nikakvih podataka, ali za pretpostaviti je da je postojala zasebna prostorija u kojoj su se nalazile knjige.

I u sklopu samostana i u sklopu gimnazije, ali i drugih škola, postojala je i postoji zasebna prostorija u kojoj se nalaze knjige i inventar školske knjižnice pa se može zaključiti kako je „školska knjižnica“ uvijek u sklopu zgrade same škole, što se prepoznaje i u Franjevačkom samostanu u Osijeku, gdje se u sklopu cijelog samostanskog kompleksa nalazilo i učilište odnosno škola i knjižnica. Razvidno je da su samostanske franjevačke knjižnice polazišta za osnivanje školskih knjižnica.

Generalno učilište koje je imalo knjižnicu kao važan dio obrazovanja iznjedrilo je specifičan kulturni krug s brojnim značajnim djelatnicima koji su utjecali na više dijelova života Slavonaca u 18. stoljeću. „Generalna su učilišta bile škole najvišeg stupnja u franjevačkom redu“,²⁴⁸ mogla su biti prvoga ili drugog razreda, a naziv su mogli zaslužiti samo ako su u njima studirali članovi više provincija. Iz tih se informacija doznaje tko su bili korisnici knjižnice Franjevačkoga samostana u Osijeku - naime na prvom su mjestu korisnici „školskih knjižnica“ učenici i njihovi profesori, što se prepoznaje i u školskoj gimnazijskoj knjižnici u kojoj je isprva knjižnični fond bio podijeljen na učenički i nastavnički.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku danas nije sređena i usustavljena. Građa nije kataloški obrađena za uporabu, ne postoji Knjiga inventara, nema kataloga, ne postoji stručno osoblje, nema pristupa informacijama. Taj broj i bogat knjižnični fond propada u vrlo lošem prostoru. Smještaj zbirke ne zadovoljava uvjete i ne osigurava minimum propisanih uvjeta smještaja, čuvanja, zaštite i korištenja građe. Zbog svega toga, na dijelu su građe uočljiva mnogobrojna oštećenja. Potrebno je osigurati optimalne prostorne potrebe knjižnice i njezino uređenje, a program sređivanja knjižnice trebao bi obuhvaćati sve mjere zaštite, uređenja,

²⁴⁸Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2002. Str. 229.

opremanja i stručne obrade građe. Prvo je potrebno prostor osposobiti za knjižničarsku djelatnost, nabaviti odgovarajuće police, ormare i trezore za smještaj građe. Uništena bi se građa trebala restaurirati te provesti konzervacija oštećene i ugrožene građe. Najvrjednija stara i rijetka knjiga trebali bi se digitalizirati, a ostala građa prvobitno inventarizirati i katalogizirati te postaviti na suvremeni medij.

Početak listopada 2015. godine knjige su izmještene jer su počeli radovi na sanaciji prostora dosadašnje knjižnice.

Tablica 1.: Ishodište gimnazijske knjižnice u Osijeku prema franjevačkoj knjižnici u Osijeku (usporedna analiza)

	Franjevačka knjižnica u Osijeku	Gimnazijska knjižnica u Osijeku
Knjižnični fond	Pregledano je i pronađeno 255 naslova do 1850. godine.	Školske godine 1855./56. osnovana je i učenička knjižnica. Učenička je knjižnica osnovana s 314 svezaka knjiga.
Udžbenička literatura	Pronađena su 162 naslova udžbeničke literature do 1850. godine.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje se primjenom novoga školskog zakona <i>Ratio educationis</i> (Marija Terezija 1777.) koji navodi propisane školske udžbenike kao osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/ Katalog	Kataloške kartice prema elementima: struka, autor te polica na kojoj se knjiga nalazi. Cjelovit popis knjižnične građe izrađen je tek 1942. godine u obliku klasične knjige inventara s elementima, inventarnog broja, autora, naslova, mjesta i godine izdanja te signature.	Knjiga inventara sadrži elemente: inventarni broj, autor, naslov, mjesto i godina izdanja te signatura.
Prostor	Oko 49 m ²	Istraživanjem literature nije pronađen podatak o prostoriji u osječkoj gimnaziji gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Prvi imenovani franjevac bibliotekar bio je Pavišević.	Prvi imenovani bibliotekar učeničke knjižnice bio je Johann Čačić.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici Generalnog učilišta u Osijeku	Profesori i učenici gimnazije

4.2. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Našicama (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

Početkom 18. stoljeća započinje novo vrijeme za našički kraj, samostan i knjižnicu. U Franjevačkom se samostanu otvara Gramatička škola 1708. godine²⁴⁹ koja je bila predviđena za mladiće od 12 do 14 godina, kojima je ta škola trebala biti priprava za ulazak u franjevački red i studij filozofije²⁵⁰, te za studente klerike-pripravnike za svećenički poziv. Otvaranjem Gramatičke škole stvaraju se nove potrebe za knjižnicom koja je nužna i za znanstveno-istraživački rad, ali i za književno stvaralaštvo. Knjiga i knjižnica naime imaju nezamjenjivu ulogu u radu znanstvenicima, jezikoslovcima, studentima, profesorima, književnicima i ostalim kulturnim djelatnicima. Knjige su se nabavljale u različitim europskim središtima tiskarstva i u vrlo poznatim sveučilišnim gradovima, a upravo su se tako bogatile franjevačke samostanske knjižnice, što potvrđuju zapisi u Kronici Franjevačkoga samostana u Našicama.²⁵¹ U Našicama je 8. veljače 1778. godine otvorena prva svjetovna pučka škola u zavičaju. Nastava se održavala u ondašnjem dvorcu Žigmunda (Sigismunda) grofa Pejačevića, a obuku su držali našički franjevci.²⁵² U toj su se školi mogla školovati muška i ženska djeca iz svih sela koja su pripadala njegovu posjedu, čime se potvrđuje kako su se počele otvarati škole i izvan samostana. Učitelji su većinom bili redovnici jer je bilo premalo svjetovnih učitelja, a i svjetovne škole u počecima imaju crkvena obilježja jer drugih škola nije bilo. Za vrijeme vladavine carice Marije Terezije u Hrvatskoj dolazi do reforme i uređenja državnog školstva. U duhu prosvjetiteljstva carica potiče otvaranje škola u cilju otvaranja najosnovnijega oblika škole u sjedištu svake župe. Školsku reformu povjerila je Johannu Ignazu Felbigeru, koji je već 1774. godine sastavio *Opći školski red* koji ipak nema nikakvih odredbi o knjižnicama, njihovu vođenju ili sastavu, ali zakon navodi propisane školske udžbenike koji su tada činili osnovni fond školske knjižnice. Analiza je knjižničnoga fonda Franjevačke knjižnice u Našicama potvrdila da su popisani samo neki pronađeni udžbenici koji potvrđuju tezu kako su franjevačke knjižnice sadržavale udžbenike, zbog čega ih se može

²⁴⁹Hoško, E. F. Franjevačka visoka škola u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb, 2002. str. 16.-17.

²⁵⁰Cvekan, P. Franjevci u Abinim Našicama. Našice, 1981. str.151.

²⁵¹Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.) // Rukopisi, str.22.-24.

²⁵²Kranjčev, B. Našička pučka škola u XVIII. i XIX. stoljeću. // Našički zbornik. 5(1999 <i.e. 2000>), str. 99-118.

promatrati kao ishodišta suvremenoga školskoga knjižničarstva jer zakon navodi propisane udžbenike koji su bili dijelom osnovnoga fonda školske knjižnice:

1. *Habdelić, Juraj. Dictionar ili rechi szlovenszke zvexega ukup zebrane, u red posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene. U Nemskom Gradczu : Pri odvetku Widmanstadiussa, 1670.*
2. *Andrijašević, Vital. Avento del p.f. Vitale Andriasi ... predicato ... all'illmo et eccelmo. Senato di Ragusa ..., dedicato al ... conte di Kollenich ... In Venetia : Presso B. Miloco, 1679.*
3. *Assertiones theologicas ... in Metropolitana ecclesia Colocensi a. MDCCLXIV mense die publice propugnandas susciperet ... Georgius Tamasi ex praelectionibus r.ac cl.d. Antonio Gaslevics. Budae : Typis L.F. Landerer, 1764.*
4. *Kačić Miošić, Andrija. Descriptio soluta et rythmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinorum, seu Illyricorum, ab a. r. p. Andrea Cacics, in vernacula lingua Illyrica proposita, ... in Latinum traducta honoribus ... domini Joannis Baptistae Stehenics : de Jerebics, ... dicata. A p. Emerico a Buda, ... praefixa notitia ... Budae : typis Leopoldi Francisci Landerer, 1764.*
5. *Assertiones ex universa philosophia juxta mentem Ven. Servi Dei Joannis Duns-Scoti...quas publice propugnandas susceperunt RR. FF. Vincentius Petrovich, Leopoldus Jankovich et Faustinus Paulovich Ord. Min. Reg. Observ. Prov. S. Joannis a Capistrano alumni..In ecclesia S. Antonii Paduani Nassici mense Julio die... anno 1770. praeside M. V. P. Francisco Berklacsich, AA. LL. et Philos. lectore ejusdem Ordinis et Provinciae Alumno. 1772.*
6. *Faciliora physicae elementa in usum gymnasiorum per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Budae : typis Regiae Universitatis, 1778.*
7. *Mitterpacher, Ljudevit. Elementa rei rusticae in usum academiaram regni Hungariae conscripta a Ludovico Mitterpacher de Mitternburg ... : Pars prima [-tertia]. Budae ; Tyrnaviae : Typis Regiae Universitatis, 1779.*
8. *Selecta latini sermonis exempla e scriptoribus proatissimis exerpta in usum secundae humanitatis scholae per Regnum Hungariae et adnexarum provinciarum. Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1830.*
9. *Quotidiana pietatis exercitia in usum scholasticae juventutis Eszekiensis. Eszekini : Typ. Mart. Aloys. Divald, 1835. 132 + 3 str.*
10. *Drobnić, Josip. Ilirsko-nemačko-talianski mali rečnik. U Beču : Tiskom jermenskog manastira, 1847. 812 str.*

U knjižnici Franjevačkoga samostana u Našicama, knjige su složene prema razdobljima odnosno stoljećima. Pregled cjelokupnoga fonda knjižnice potvrđuje da knjižnica broji oko

7 000 svezaka knjiga pretežito stare građe, a posebna je vrijednost građe u deset inkunabula koje se nalaze u knjižnici.

Knjižnica je nekoliko puta katalogizirana, o čemu svjedoče naljepnice na mnogim djelima. Prema tim podacima može se zaključiti kako je prva katalogizacija provedena krajem 18. stoljeća. U samostanskom arhivu čuvaju se dva popisa knjižnice s početka 20. stoljeća.

Knjižnični se fond 16. stoljeća sastoji od 79 djela koja su različita po sadržaju te su podijeljena u dvije skupine: crkvena i svjetovna djela. Svjetovnih je djela samo sedam, što ne čudi s obzirom na činjenicu da u tom stoljeću veću važnost imaju djela religioznoga sadržaja. Djela 16. stoljeća nisu pisana samo latinicom, za razliku od inkunabula, već su pisana i talijanskim, njemačkim i grčkim jezikom.

Pretraživanjem kataloga utvrđeno je kako knjižnični fond 17. stoljeća ima 340 knjiga, a od toga je devet djela hrvatskih autora. Većina je djela napisana na stranim jezicima - latinskom, talijanskom i njemačkom.

Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka započinje novo vrijeme za našički kraj, samostan i knjižnicu. U 18. stoljeću, točnije 1708. godine, u Franjevačkom se samostanu otvara Gramatička škola, a knjižnica u to vrijeme dobiva novu ulogu. Osim što se nabavljaju knjige za profesore, nabavljaju se knjige i pišu filozofske rasprave za studente Gramatičke škole. Knjižnica dobiva i nove korisnike, učenike.

Istraživanjem građe 18. stoljeća primjećuje se da je građa raspoređena prema područjima i dijeli se na: religiozne ili crkvene knjige, filozofske, leksičke, gospodarske, zemljopisne, povijesne (crkvena i svjetovna), zatim knjige iz fizike i matematike.

Pretraživanjem fonda i kataloga dolazi se do saznanja da ukupni knjižnični fond 19. stoljeća sadrži 570 bibliografskih jedinica. Najzastupljenije su i dalje knjige crkvenog sadržaja, ali pronalaze se i važna jezikoslovna djela Joakima Stulija, Bogoslava Šuleka, Đure Daničića, Vinka Pacela, Adolfa Vebera Tkalčevića, Josipa Drobunića. Jedno od najznačajnijih leksikografskih djela, koje čuva ova knjižnica, svakako je veliki trojezični (hrvatsko-latinsko-talijanski) rječnik Dubrovčanina Joakima Stulija, koji je tiskan 1801. godine u Budimu. Navedena su djela, može se pretpostaviti, nabavljana za potrebe Gramatičke škole.

U prvoj polovici 20. stoljeća knjižnica posjeduje mnogo različitih crkvenih djela, ali kao i u prošlom stoljeću, velika se pozornost posvećivala odgoju pa je vidljiv velik udio knjiga, brošura, časopisa i novina o problematici odgoja i obrazovanja.

Posebice je značajan fond udžbeničke literature koji održava nastavni program škola koje su djelovale u samostanu. Knjižnica posjeduje i zavičajnu i glazbenu zbirku te zbirku novina i časopisa u arhivu.

U kronikama Franjevačkoga samostana u Našicama pronalaze se i podatci o kupnji knjiga za knjižnicu, što se iščitava iz školskih izvještaja. U vlasništvu Zavičajnog muzeja Našice postoje godišnji izvještaj Niže i Više pučke škole trgovišta Našice, koji se može podijeliti na dva dijela. Prvi dio donosi informacije o *Nižoj pučkoj školi* - podatci o događajima u školi, učiteljima, knjižnici, nabavi knjiga za knjižnicu, popisi učenika i broj učenika u općim pučkim školama našičke upravne te općine izvan Našica. Drugi dio izvještaja nosi naslov *Viša pučka škola realnog smjera*. U početku je prikazana kronologija događaja pri ustrojstvu Više pučke škole, a zatim se detaljno iznosi *naučna osnova*, tj. detaljno je razrađen program rada po razredima uz obvezne i dodatne predmete.

Knjižnica posjeduje i dvije knjige inventara iz 20. stoljeća. Knjiga inventara knjižnične građe iz 1982. godine sastoji se od osnovnih podataka o građi, a to su: redni broj, prezime, ime autora, naziv djela, izdavač i godina izdanja. Kronika Franjevačkoga samostana u Našicama prvoga naime knjižničara spominje 1764. godine, a riječ je o Mihaelu Benčeviću, koji je bio i duhovnik i diskret.

Jedan je od najznačajnijih događaja u povijesti Našica nesumnjivo dolazak franjevacu krajem 13. stoljeća. Taj red katoličke crkve od svog postojanja, uz sakralnu funkciju služenja Bogu, s mnogo pozornosti i brige obavlja kulturnu, prosvjetnu i prosvjetiteljsku djelatnost kako unutar, tako i izvan samostansko-crkvenog prostora. Kronike Franjevačkoga samostana bilježe kako su franjevci u Našicama od 1594. godine imali organiziranu pučku školu i trirazrednu gimnaziju te su omogućavali povremeno pohađanje tih škola i vanjskim, svjetovnim mladićima. No, na žalost, to su jedini podatci koji se nalaze u samostanskim kronikama.

Obrazovna je djelatnost Franjevačkoga samostana u Našicama vrlo rano započela, a nastavlja se otvaranjem Gramatičke škole s kojom je dosegnuta visoka razina školovanja koja je morala biti popraćena i velikom brigom i trudom oko nabave potrebne literature jer u to su vrijeme knjige bile rijetke, s malim brojem primjeraka jednoga naslova, a time i nedostupne. Samo veliki poznavatelji i poštovatelji knjiga mogli su nabavljati knjige. Knjižnica je danas djelomice uređena i otvorena za javnost, a prije njezina otvaranja pojedinačna je i ukupna povijesna i umjetnička vrijednost knjižničkoga fonda bila potpuno nepoznata ne samo široj javnosti, već i stručnim ljudima iz struke.

Osam se godina knjižnica razvijala, rasla i sazrijevala u skromnim materijalnim i financijskim uvjetima te je svečano otvorena 25. travnja 1987. godine, uz prigodan program i nazočnost mnogobrojnih građana i uvaženih gostiju. U knjižnici danas nedostaje osoba koja će sustavno voditi brigu o knjižnici, knjizi inventara te samom fondu koji se svakodnevno dopunjuje, a ne

katalogizira se. Stare i rijetke knjige trebale bi biti pohranjene i na nekim drugim medijima, na prvom mjestu radi zaštite, ali svakako i brže dostupnosti i prepoznatljivosti građe. Knjižnica pak mora biti informatizirana u sustavu knjižnično-informacijskog programa za obradu građe. Središnja knjižnica Provincije organizira rad knjižnica, vodi centralni katalog građe u knjižnicama svih samostana Provincije, stoga je nadati se da će i ova knjižnica uskoro biti u potpunosti dio tog sustava.

Ipak, najveća je vrijednost knjižnice u kontinuitetu njezina postojanja i strukturi fonda koji vjerno oslikava razinu kulturnoga i znanstvenoga djelovanja u samostanu, a time i u Našicama.

Tablica 2.: Ishodište knjižnice Niže pučke škole u Našicama prema franjevačkoj knjižnici u Našicama.

	Franjevačka knjižnica u Našicama	Knjižnica Niže pučke škole u Našicama
Knjižnični fond	Pronađeno je 180 naslova do 1850. godine.	Školske godine 1815./'16. počinju se voditi školska izvješća u kojima se pronalaze pokazatelji o knjižnici i knjižničnom fondu knjižnice, ali nema detaljnih brojčanih podataka o knjigama.
Udžbenička literatura	Pregledana su 73 naslova školskih udžbenika.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje se primjenom novog školskog zakona <i>Ratio educationis</i> (Marija Terezija 1777.) koji navodi propisane školske udžbenike kao osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/Katalog	Godine 1762. u Kronici Franjevačkoga samostana u Našicama navodi se prva knjiga inventara koja sadrži elemente: pisac, naslov djela, format knjige i broj svezaka. Danas knjižnica posjeduje četverovrsni katalog: abecedni, predmetni, stručni i mjesni.	Istraživanjem relevantne literature ne dolazi se do informacije o prvim knjigama inventara ili kataloga u školskoj knjižnici.
Prostor	Oko 82 m ²	Istraživanjem literature nije pronađen podatak o samoj prostoriji u školi gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Prvi je imenovani bibliotekar franjevac o. Mihael Benčević.	Istraživanjem relevantne literature ne pronalazi se informacija o knjižničaru koji je bio zadužen za knjižnični fond školske knjižnice odnosno koji

		je radio u školskoj knjižnici.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici	Profesori i učenici škole

4.3. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Požegi (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

Franjevci u Požegi djeluju od 13. stoljeća, ali za nastanak samostanske knjižnice bitna je 1708. godina kada se franjevci vraćaju u srušeni samostan i crkvu. Gradi se i obnavlja samostan koji dobiva prostor za knjižnicu. Knjižnica je nastajala od knjiga koje su franjevci donosili sa sobom. Nakon njihove smrti knjige su ostajale u knjižnici po propisima Reda, a na knjigama se pronalaze zabilješke franjevaca koji su se njima koristili. Tako se počinje osnivati knjižnica, a knjižnični se fond nadopunjavao i kupnjom i darovima. Franjevci su kupovali knjige iz samostanske milostinje, što je bila odredba Reda. Podatci se o kupnji knjiga pronalaze u samostanskim zapisima koji se čuvaju u arhivu. Osim franjevačkoga samostana, Požega ima još jedan katolički red isusovaca koji djeluju otvaranjem škola i knjižnica. Godine 1700. car i kralj Leopold I. donosi odluku o ustupanju vlastelinstva Kutjevo isusovcima. Budući da su dobili svoj prostor, u studenome su 1698. godine obavljene pripreme za otvaranje škole. Prvi je razred otvoren u prosincu 1699. godine kao prvi gramatički razred u koji se upisalo više od trideset učenika iz svih društvenih slojeva. Sustav isusovačkog odgoja propisao je *Ratio studiorum* koji se temeljio na tradicionalnoj katoličkoj pedagogiji. U požeškoj gimnaziji proučava se crkvena kultura i filozofija, zbog čega već 1735. godine škola osniva knjižnicu s čitaonicom u kojoj su učenici mogli učiti. Školska je knjižnica imala vrijedna dijela.

Prva godina koja se spominje kada je riječ o knjižnici Požeškoga kolegija jest 1725. godina: „Zatim, 1725. godine počela se otvarati i humaniora, što je zahtijevalo novu zgradu, pa je 1726.-1727. godine izgrađena nova jednokatna prostorna zgrada, a za daljnje obrazovanje profesora i uopće članove rezidencije i kasnije kolegija, postojala je knjižnica, kojoj se posvećivalo mnogo pažnje.“²⁵³ Nabava se knjiga prvi put spominje iste godine: „Bit će da se postepeno sabralo prilično knjiga, jer je 1735. godine uređena posebna prostorija za njihovo čuvanje, u isto doba se knjižnica također obogatila lijepim brojem novih knjiga.“²⁵⁴, a 1755. godine nabavljena su prva dva sveska poznatoga djela *Illyricum sacrum*. Navedene tvrdnje potvrđuju pothipoteze da su samostanske knjižnice ishodišta suvremenih školskih knjižnica. „Školske knjižnice“ uvijek su bile u sklopu škola, učilišta odnosno gimnazijskih zgrada.

²⁵³Matić, T. Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.) // Vrela i prinosi. 5(1935), str. 5.

²⁵⁴Potrebica, F. Tri stoljeća Požeške gimnazije. // Radovi. Vol. 37(2005), str. 112.

Korisnici su na prvom mjestu učenici tih škola za koje se nabavljaju potrebni udžbenici i literatura vezana uz odgoj i obrazovanje.

Osnivanjem Teološkog i filozofskog studija 1761. godine školska je knjižnica ponovno uređena i nabavljene su knjige za profesore teologije i filozofije. Bila je smještena na prvom katu Kolegija, a u inventaru su knjige popisane onako kako su bile poredane na policama (A-H). Pri kraju posebno je zabilježeno 19 djela prenesenih iz isusovačke rezidencije u Kutjevu. Cijela je knjižnica imala 1200 djela.

No, izuzetno je važan inventar knjižnice koji je nastao krajem 1773. godine kada je isusovački red ukinut. Taj inventar sadrži knjige kojima su se isusovci služili za svećenički, učiteljski i kulturni rad. U inventarnoj knjizi bila su zastupljena djela iz crkvene i svjetovne povijesti, rječnici klasičnih jezika i dva višejezična rječnika. Knjižnica je imala i tri primjerka Moliereovih komedija. Najzastupljenije su isusovačke drame, pisane latinskim jezikom. Navedeni je izbor djela iz inventara knjižnice Požeškog kolegija napravio Tomo Matić.²⁵⁵ Nakon što je ukinut isusovački red, gimnaziju su preuzeli pavlini. Godine 1777. uveden je *Ratio education* (Nova naučna osnova) koji donosi novu podjelu na razrede i nove nazive. Gimnazija se dijeli na niže gramatikalnu (tri razreda) i višu humanističku (dva razreda). Godine 1786. ukinut je pavlinski red te 1834. godine školu preuzimaju franjevci. *Ratio educations* ne propisuje odredbe rada školskih knjižnica, ali propisuje obvezne udžbenike koji čine osnovni fond školskih knjižnica.

Proučavanjem knjižničnoga fonda franjevačke knjižnice u Požegi dolazi se do mnogo udžbenika i pedagoške literature, čime se potvrđuje teza da školska knjižnica svoje ishodište pronalazi u franjevačkim samostanskim knjižnicama:

1. *Dasypodius, Petrus. Dictionarium Latino-germanicum et viceversa Germanico-latinum : ex optimis Latinae linguae scriptoribus conciantum : accesserunt nomina locorum... et alia quaedam ut sequente pagina indicatur / authore Pietro Dasypodio... Praeterea, adiecta sunt Forensia... Argentorati : [excud. Theod. Rihelius, 1569].*

2. *Ambrosinus, Joannes Antonius. Enchyridion philosophicum universam Aristotelis philosophiam compendiose complectens juxta mentem Scoti Doctoris subtilissimi / auctore R.P.F. Ioanne Antonio Ambrosino ex Carthiceti oppido Piceni Ord. Min. reg.*

Matić, T. Knjižnice zagrebačkog, varaždinskog požeškog kolegija i osječke misije. // *Vrela i prinosi*. 11(1940), str. 47-67.

obs.concionatore generali, et sac. theol. lectore iubilato. Neapoli : ex officina sociorum Dom. Ant. Parrino, et Michaelis Aloysii Mutii, 1689.

3. *Rosignoli, Carlo Gregorio. La lingua purgata overo discorsi in emenda del parlare osceno / composti dal P. Carlo Gregorio Rosignuoli della Compagnia di Giesu. In Bologna: nella stamperia del Longhi, 1694. 227 str.*

4. *Pietro, da Santa Caterina. Cursus philosophicus ad usum studentium totius ordinis minorum, tomus primus [-tertius] ... / Auctoribus fr. Petro a s. Catharina et fr. Thoma a s. Joseph ... Venetiis : apud Paulum Balleonium, 1697. 3 sv.*

5. *Il perfetto dizionario, overo tesoro della lingua volga-latina raccolto da monsignor Pietro Galesini. In Napoli : [s. n.], 1724.*

6. *Subsidium memoriae pro historia universa veteri ... dum in ... Universitate Graecensi assertiones historico-criticas publice propugnandas suscepissent ... praeside r.p. Carolo Andrian e Soc. Jesu ... anno M.DCC.XXXIII. mense Septembri die 2. Graecij : typis haeredum Widmanstadii, [s. a.] 1736. god. 60 str.*

7. *Alvarez, Manuel. Emmanuelis Alvari Institutionum grammaticarum. Tyrnaviae : typis Colleg. Accadem. Soc. Jesu, 1769. god. 648 str.*

8. *Abekavicza illyricska za ubaviestiti malanu diecsiczu u kratko u nauku knjighe i nauka zakona katolicsanskoga, potribita znati svakomu malanome i velikomu za spasenje dusse. 1790. god. 24 str.*

9. *Institutiones arithmeticae in usum gymnasiolorum, et scholarum grammaticarum per Regnum Hungariae, et provincias eidem adnexas. Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1820. god. 111.str.*

10. *Babukić, Vjekoslav. Ilirska slovnica. U Zagrebu : Nar. tiskarnica Lj. Gaja, 1854.*

Na povećanje knjižničnoga fonda knjižnice znatno utječe i otvaranje provincijskoga studija filozofije, koji se u samostanu pokreće 1705. godine.

Iz 1774. godine postoji prvi popis knjiga i sačuvani katalog iz kojeg je vidljivo da je u samostanskoj knjižnici bilo 509 naslova u 861 svesku. To su uglavnom bila djela teološkog, povijesnog i nastavno-poučnog sadržaja pisana talijanskim jezikom.²⁵⁶

Godine 1775. samostan je odredio prvoga knjižničara, o. Petra Lipovčevića. Osim posla u knjižnici bio je i lektor filozofije i magistar klerika. Gimnazijsku školsku knjižnicu redovito su vodili profesori. Na kraju godine knjižničar je podnosio izvješće u kojem je bio popis

²⁵⁶Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega, 1983. str. 170.-171.

prihoda i rashoda, popis rabljenih knjiga, popis knjiga koje su se davale na uvez, popis kupljenih i poklonjenih knjiga. Na kraju svake godine knjižničar je morao napraviti primopredaju knjižnice novom knjižničaru, a kao svjedoci zapisnik su potpisivali pitomci-dukatori, čime se također potvrđuje pothipoteza da se školskim knjižničarima korijeni pronalaze u franjevačkim knjižničarima.

Utvrđena su i pravila ponašanja u knjižnici pod nazivom *Zakoni knjižnice*: Knjižnica se otvara svake subote u $\frac{3}{4}$ jedan do $\frac{3}{4}$ dva. Pristup knjižnici nije dopušten prije ili poslije naznačenog vremena. Nikom nije dopušteno po knjižnici nešto tražiti ili knjige premetati. Za oštećene knjige pitomci su morali platiti odštetu. Sedmi članak Zakona strogo zabranjuje posuđivanje knjiga vanjskim đacima, a ako se koga uhvati da to radi, više neće moći pristupiti knjižnici. Također je bilo zabranjeno da pitomci međusobno posuđuju knjige.

Dolaskom franjevaca iz Velike 1797. godine knjižnični se fond znatno uvećao, a prema arhivskim podacima 1803. godine knjižnica broji 5 000 knjiga. Katalog je uredio o. Josip Pavišević. Knjižnica je 1819. godine stradala od potresa, a 1842. godine od požara, tako da katalog iz tog vremena nije sačuvan.

Od 1906. do 1907. godine knjižničar o. Blaž Glogovac izradio je još jedan katalog i sastavio kartoteku koji su sačuvani i danas. Pregledom se kataloga utvrđuju podatci koje je sadržavao: autor djela, naslov, mjesto, tiskar (izdavač), godina, svezak, oblik, oznaka i pripomena. Katalog i kartoteka vrlo su dobro uređeni jer se iz tih podataka lako dolazi do traženih podataka.

Napravljen je i novi raspored knjiga koje su složene na police po područjima i po veličini. Velika su slova označavala sadržaj, a mala slova i brojevi označavali su položaj knjige na polici. Prema katalogu knjižnica je sadržavala 3 900 naslova.²⁵⁷ Vrlo je važan doprinos fra Kaje Agjića, koji se posebno istaknuo u nabavi knjiga i časopisa. Nakon popisa knjiga iz 1907. godine, novi katalog knjižnice sastavlja također o. Blaž Glogovac. Prema njegovu katalogu knjižnica tada broji 15 000 knjiga.

Knjige su u učeničkoj knjižnici složene po redu (vrstama) i tako su i popisane: Prvi red - knjige Društva sv. Jeronima (upisana su 283 sveska), drugi red – knjige Matice hrvatske (upisano 320 svezaka), treći red – razne knjige (veće), četvrti red – razne knjige (manje). Inventar se čuva pod nazivom *Spomenica i inventar učeničke knjižnice godine 1889*.

²⁵⁷Potrebica, F. Povijest knjižnica Požeške kotline. 2. dopunjeno i prošireno izd. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995. Str. 163-178.

U inventar su se knjige upisivale onim redom kako su dolazile u knjižnicu, ali se vodila i briga i o tome kojoj vrsti knjiga pripada. Tako postoji popis knjiga iz 1889., 1891./'93. u kojem su knjige podijeljene na: I. Pouke, II. Školske, III. Zabava, IV. Nabožne, V. Razne. Godine 1889. zapisano je 235 knjiga iz Pouka, 85 iz Školskih, 142 iz Zabava, 53 iz Nabožnih i 109 iz Raznih. Zanimljivo je da je poučnih knjiga kasnije bilo 613, onih iz Školske knjige 120, zabavnih 173, a nabožnih 109. Uočljiv je najveći broj knjiga iz Pouka, što i odgovara učeničkoj knjižnici. Taj se popis knjiga može promatrati i kao neka vrsta stručnoga kataloga koji se u knjižnicama pojavio kasnije. Kako bi članovi knjižnice što lakše mogli pronaći knjige, sastavljen je abecedni katalog. Dakle, knjiga se prvo upisuje u inventar u određeni red, a tek onda u abecedni katalog i to pod onim slovom kojim započinje naslov knjige, ali i pod onim slovom kojim započinje piščevo prezime. Tako je svaka knjiga u katalogu zabilježena dva, a nekad i tri puta. Sačuvan je i katalog iz 1905. g. koji je sastavio vlč. Gjuro Dobrenić, nadstojnik nauka u tom Zavodu. Katalog je abecedni, ali pokraj svake knjige postoji oznaka i broj pripadnosti knjige prema već postojećoj podjeli na P-pouka, Š-školske, Z-zabava, N-nabožne.

I franjevačka knjižnica u Požegi, a kasnije i gimnazijska školska knjižnica posjeduju katalog i knjigu inventara te posložene knjige prema određenim pravilima, što potvrđuje pothipotezu da su baštinske franjevačke knjižnice ishodišta školskoga knjižničarstva. Baštinska knjižnica franjevačkog samostana danas je smještena u tri prostorije. Dvije prostorije koje su povezane nalaze se na prvom katu u južnom krilu samostana i u njima je smještena glavnina knjiga. U prvoj većoj prostoriji knjige su smještene na drvene police uz sva četiri zida od poda do stropa. Tu se nalaze knjige 19. stoljeća poredane po veličini i stoljećima. U manjoj su prostoriji djela iz 17. i 18. stoljeća. Nedavno je u istočnom dijelu određena velika prostorija za djela iz 20. i 21. stoljeća. U posebne dvije manje prostorije nalaze se trezori, tj. ormari u kojima se nalaze posebno vrijedne tiskane knjige - inkunabule i rijetke i stare knjige iz 16. stoljeća. Pregledavanjem i pretraživanjem knjižnice dolazi se do podatka da knjižnica broji oko 18 000 knjiga, a analiziranjem knjižnične građe pronađeno je i izdvojeno 780 knjiga „hrvatske rare“ uz 240 naslova koji se ne nalaze ni u jednoj drugoj knjižnici.

Najstariji fond čine dvije inkunabule. Osim knjiga, knjižnica posjeduje bogatu zavičajnu i glazbenu zbirku, sređeni arhiv i zbirku starih novina i časopisa. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi, kada je riječ o knjižnicama samostana Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, prva je započela katalošku obradu knjiga u integriranom knjižničnom

sustavu Crolist. Proveden je proces katalogizacije i inventarizacije građe te je građa dostupna na mreži u Katalogu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Osim na mrežnim stranicama Provincije, katalog je moguće pretraživati i na mrežnoj stranici Franjevačkoga samostana u Požegi. Katalog pokriva područja 15. i 17. stoljeća, dio 18. i dio 19. stoljeća. Najvrjednija građa čuva se u vatrootpornim trezorskim ormarima, a građa bez korica ili oštećena građa oblaže se beskiselinskim arhivskim papirom. Godine 2010. najvrjednija je građa očišćena i preventivno zaštićena te se u tom prostoru nalazi i odvlaživač zraka i uređaj za mjerenje vlage u prostoriji. Upravo se posebno štite inkunabule, stara građa i hrvatska rara, kao najvrjednije primjerke građe koju knjižnica posjeduje. Građa se u budućnosti planira digitalizirati, a na korištenje se daje uz dopuštenje samo u prostoru samostana. Građu knjižnica izlaže, ali i posuđuje drugim kulturnim institucijama, uz uvjet da se ne umnaža i da se čuva u beskiselinskom papiru. Građa se i danas nabavlja iz ostavština, putem darova te zamjenom s drugim knjižnicama. Premda je knjižnica zaštićeno kulturno dobro, trenutačno nema zaposlenu stručnu osobu.

Tablica 3.: Ishodište knjižnice Požeške gramatičke škole –Požeške gimnazije prema franjevačkoj knjižnici u Požegi (usporedna analiza)

	Franjevačka knjižnica u Požegi	Knjižnica Požeške gramatička škola – Požeška gimnazija ²⁵⁸
Knjižnični fond	Pronađeno je 780 naslova do 1850. godine.	Učenička knjižnica osnovana je 1869. godine i tada broji oko 450 knjiga.
Udžbenička literatura	Pregledano je i nađeno 240 naslova udžbeničke literature.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje primjenom novog školskog zakona <i>Ratio educationis</i> (Marija Terezija 1777.) koji navodi propisane školske udžbenike kao osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/ Katalog	Prvi su popis knjiga i sačuvani katalog iz 1774. godine, a iz kojih je vidljivo da je u franjevačkoj knjižnici bilo 509 naslova u 861 svesku. O. Blaž Glogovac od 1906. do 1907. godine sastavlja kartoteku koja je sadržavala podatke: autor djela, naslov, mjesto, tiskar, godina, svezak, oblik, oznaka i pripomena. Katalog i kartice vrlo su dobro uređene, lako se dolazi do traženih knjiga.	Godine 1889. sastavljeni su inventar i abecedni katalog. Knjige su složene po novom redu (vrstama) i tako su i popisane: Prvi red – knjige Društva sv. Jeronima (upisano je 283 sveska), drugi red – knjige Matice hrvatske (upisano 320 svezaka), treći red – razne knjige (veće), četvrti red – razne knjige (manje).

²⁵⁸ Škola se prvotno zvala Požeška gramatička škola te mijenja naziv u Požeška gimnazija.

Prostor	Zasebna prostorija gdje su se nalazile knjige	Istraživanjem literature nije pronađen podatak o samoj prostoriji u požeškoj gimnaziji gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Prvi je imenovani bibliotekar franjevac o. Petar Lipovčević.	Gimnazijsku školsku knjižnicu redovito su vodili profesori.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici	Profesori i učenici gimnazije

4.4. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

O početcima franjevačke knjižnice u Brodu može se govoriti tek kada franjevci prelaze u novosagrađeni samostan 1727. godine. Samostanska Kronika bilježi kako je prva knjižnica smještena i uređena u prizemlju samostana, u desnoj sobi prije stuba koje vode na prvi kat zapadnoga krila. Tadašnji kroničar o. Jeronim Bačić uredio je knjižnicu i tako postao prvi službeni knjižničar samostana. Knjižnica je za vrijeme o. Jeronima Bačića popisana i svaka knjiga, kojih je oko 1000, ima signaturu. Godine 1777. ukida se Franjevački samostan u Brodu, a s njim i knjižnica. Knjige su pak raspoređene u postojeće samostane u Slavoniji. Povratkom franjevaca u Brod 1806. godine ponovno se knjižnica obnavlja i popunjava knjižnični fond koji tada broji 750 svezaka knjiga.

U razdoblju od 1806. do 1857. godine knjižnica se franjevačkoga samostana nadopunjuje. Godine 1855. u knjižnicu je dopremljena knjižnica obitelji Brlić. Smrću Ignjata Brlića, njegovi sinovi koji su tada bili u Beču, prenijeli su obiteljsku knjižnicu od osam, devet tisuća knjiga u samostan i tamo je ostala 20 godina. Godine 1873. počinje s radom građanska škola. Školska katnica sagrađena je 1875. godine i zove se Građanska pučka učiona. Već sljedeće godine dr. Ignjat Brlić mlađi građanskoj školi u Brodu daruje 1965 knjiga. Taj podatak upućuje na činjenicu kako se fond školske knjižnice popunjavao knjigama iz knjižnice franjevačkoga samostana, čime se potvrđuje tvrdnja da su u baštinskim franjevačkim knjižnicama ishodišta školskoga knjižničarstva.

Knjižnični fond sadrži raznolika djela hrvatskih pisaca kao i stranih pisaca čija su djela prevedena na hrvatski jezik. Pretežito su crkvenoga karaktera jer su i pisci većine tih djela bili svećenici i redovnici. Svećenicima su bile potrebne propovijedi u pastoralnoj službi, a profesorima su na učilištima i fakultetima bili potrebni filozofski i teološki priručnici. Neki su od svećenika bili i srednjoškolski profesori te predavali različite predmete pa knjižnica sadrži mnogo djela iz prirodnih i društvenih znanosti, leksikografije, gramatike.

Proučavanjem knjižničnoga fonda franjevačke knjižnice u Slavonskom Brodu primjećuju se mnogi udžbenici i pedagoška literatura, iz čega se iščitava potvrda pothipoteze da školska knjižnica svoje ishodište pronalazi u franjevačkim samostanskim knjižnicama jer u to su vrijeme *Općim školskim redom* popisani obvezni školski udžbenici koji čine osnovni knjižnični fond školske knjižnice:

1. *Primitiae messis philosophicae, quas juxta inconcussa dogmata Joannis Duns-Scoti ... Virgini Mariae ... offert, dicat et consecrat clientum infimus m. v. p. f. Georgius Gaitanexich a*

- Brodio ... opposita dirimentibus rr. ff. Josepho Levaj : Samuele Istokovich /cet./ ... Essekini in ecclesia s. Crucis anno MDCCLIX die 8. mense Septembri. /Essekini : Ad s. Crucem, 1759./*
2. *Conclusiones ex universa theologia scholastico-dogmatico-polemico-morali, quas ... defendendas susceperunt vv.pp. Moyses Nemeti /cet./ ... in Conv. Quinque-Eccl. a.s. MDCCLXIV moderantibus eos pp.ff. Quirino Horvath et Adalberto Bellay. /Zagrabiae : Typis F. Xav. Zerausheg, 1764./*
3. *Katekism rimski : po naredbi s. Sabora Tridentinskoga k' parokima dan na svjetlost po zapoviedi Pia V. pape privellikoga / a istomacen i priobrachen iz latinskoga u slavinskomu jeziku po D. Joseffu Matovichu iz Dobrote darxave kotorske. U' Mlezieh : po Gioan Batistu Costantini, MDCCLXXV [1775].*
4. *Lanosović, Marijan. Uvod u latinsko ricsih slaganje s nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen. U Ossiku : Sa slovih I. M. Diwalt, 1776.*
5. *Lanosović, Marijan. Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nuetzlichen Woerter und Gespraechbuche : auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche verschen / zum Gebrauche aller Liebhaber derselben herausgegeben von P. Marian Lanossovich. Esseck : gedruckt bey Johann Martin Diwalt, 1778. god. 272 str.*
6. *Lanosović, Marijan. Neue Einleitung zur slavonischen Sprache, mit einem nuetzlichen Woerter und Gespraechbuche : auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinem Titularbuche verschen / Zum Gebrauche aller Liebhaber derselben herausgegeben von P. Marian Lanossovich. Esseck : bey Jphann Martin Divalt, 1789. god. 270 str.*
7. *Lanosović, Marijan. Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik. I. dio. B-VIII-15. 1789.-1791., 456 str. /Rukopis/*
8. *Lanosović, Marijan. Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik. B-VIII-16. 1789.-1791., 292 str. /Rukopis/*
9. *Katančić, Matija Petar. Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori. Vate Math. Petro Katanchich Pannonio ... Zagrabiae : Typis episcopalibus, 1794. god. 78 str.*
10. *Lanosović, Marijan. Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nuetzlichen Anhange : mit verschiedenen Gespraechen, deutsch - schlavonisch und hungarischen Werterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist - und weltlichen Wuerden dann der vorzueglichsten Festtaege und anderern Personen versehen / herausgegeben von p. Marianus Lanossovich. Ofen : Im Verlage der k. hungar. Universitaets-Buchdruckerey, 1795.*

Godine 2000. knjižnica je imala 12 000 knjiga, koje su redom popisane kako bi se omogućila i zaštita građe Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Unutar knjižnice Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu, kako piše fra Vatroslav Frkin, impozantan je broj primjeraka hrvatskih rijetkih knjiga. Tamo ih ima oko 400 i oko 140 naslova koje ima samo ta knjižnica, stoga se ova zbirka smatra jednom od najvrjednijih u Hrvatskoj. Pregledom sadašnjega stanja knjižničnoga fonda pronađena su 293 naslova hrvatske rare, a od toga udžbeničke literature 117 djela. Današnja je knjižnica smještena u svojem starom prostoru, a manji je dio fonda smješten u novom prostoru. U postupku uređivanja knjižničnoga fonda također radi osoba koja je zaposlena na četiri sata dnevno.

Kako Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda u tom gradu ima u svojem sastavu i klasičnu gimnaziju fra Marijan Lanosović, predlaže se da se i školska knjižnica pridruži u Katalog knjižnica Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda kako bi građa bila još dostupnija učenicima te škole. Ovime se izravno upućuje na usku povezanost franjevačkih samostanskih knjižnica i školskih knjižnica, a i nakon puna četiri stoljeća franjevačka knjižnica svoju građu povezuje sa školskim knjižnicama i svoje korisnike vidi u učenicima, studentima i znanstvenicima.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu sadrži građu koja nije u potpunosti razvrstana i obrađena, no danas se u knjižnici nalazi oko 14 000 svezaka knjiga, spomenute dvije inkunabule, velik broj rukopisa, njih oko 1 000 i oko 5 000 svezaka časopisa i novina. Knjižnica posjeduje i arhiv s povećim brojem rukopisa. Najčešći su korisnici knjižnice učenici, studenti, profesori i znanstvenici te postoji mogućnost učlanjenja u knjižnicu. Za učlanjenje u knjižnicu potrebno je priložiti osobnu iskaznicu, a ako se koristi zaštićena građa, potrebno je popuniti obrasce jer se korištenje zaštićenom građom može odvijati jedino uz prethodnu suglasnost gvardijana. Knjižnica posjeduje i katalog na listićima i računalni katalog koji ne obuhvaćaju svu, već većinu građe koju knjižnica posjeduje. Građu od 15. stoljeća do danas pokriva katalog na listićima, a katalog unutar sustava Crolist pokriva građu od 15. stoljeća do 1850. godine. Građa se danas u knjižnici čuva održavanjem optimalnih uvjeta pohrane građe, od mikroklimatskih do restauratorskih radova te utvrđivanja prioriteta za zaštitu građe.

Samostanska je knjižnica spomenik kulture 1. kategorije prema odluci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku iz 1985. godine. Posebno se čuvaju inkunabule i stare knjige, a u budućnosti knjižnica ima u planu i digitalizirati svoju građu.

Tablica 4.: Ishodište Građanske pučke učione u Slavanskom Brodu prema franjevačkoj knjižnici u Slavanskom Brodu (usporedna analiza).

	Franjevačka knjižnica u Slavanskom Brodu	Knjižnica Građanske pučke učiona u Slavanskom Brodu
Knjižnični fond	Pronađena su 293 naslova do 1850. godine.	Godine 1873. počinje s radom građanska škola. Već sljedeće godine dr. Ignjat Brlić mlađi građanskoj školi u Brodu daruje 1965 knjiga.
Udžbenička literatura	Uvidom u fond pronađeno je 117 naslova udžbeničke literature.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje se primjenom novog školskog zakona <i>Ratio educationis</i> (Marija Terezija 1777.) koji navodi propisane školske udžbenike kao osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/Katalog	Knjižnica posjeduje popis knjiga iz 1806. godine, kada se franjevci vraćaju u Brod.	Istraživanjem relevantne literature ne nalazi se podatak o Knjizi inventara ili katalogu u Građanskoj pučkoj učioni.
Prostor	Oko 80 m ²	Istraživanjem relevantne literature nije pronađen podatak o prostoriji u školi gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Prvi je imenovani bibliotekar franjevac o. Jeronim.	Istraživanjem relevantne literature ne pronalazi se informacija o knjižničaru koji je bio zadužen za knjižnični fond školske knjižnice odnosno koji je radio u školskoj knjižnici.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici	Profesori i učenici škole

4.5. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Vukovaru (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru započela je s djelatnošću i razvojem izgradnjom samostana u Vukovaru. Nastanak knjižnice vezan je uz franjevce koji su bili raspoređeni na službu u Vukovar te su donosili knjige sa sobom pa se tako knjižnica počinje razvijati. Izgradnja knjižničnoga fonda nastavlja se najviše kupnjom knjiga.

Knjižnica je bila smještena u istočnom dijelu samostana, opremljena drvenim policama i ormarima u kojima se nalazilo samostanski i župni arhiv. Knjige su bile uredno složene prema sadržaju i postojala je kartoteka koju je 1944. godine napravio Jerko Knoblehar. Knjižnica je posjedovala i vrijedne knjige. Zbog detaljne neistraženosti knjižničnih zbirki i same knjižnice, mogu se dati samo opće informacije o literaturi knjižnice - najveći dio građe sadržajno je vezan uz različite religijske i crkvene sadržaje, tj. teološka i teološko-filozofska djela, povijest crkve, pastoralni rad, crkveno pravo te slična građa. No također je značajan i broj građe svjetovne tematike, posebice iz područja književnosti i filologije, filozofije, povijesti, obrazovanja i sličnih područja djelovanja.

Značajnu ulogu u razvoju školstva u 18. stoljeću na vukovarskom području imaju franjevci, koji su imali svoju rezidenciju. Godine 1736. osnivaju Pučku školu za učenike rimokatoličke vjeroispovijesti u Starom Vukovaru. Ta je škola djelovala do 1863. godine, a filozofsko je učilište u Vukovaru osnovao 1733. godine provincijal Ante Marković, koje je za pedeset godina rada i postojanja pružalo izobrazbu svim budućim svećenicima. Otvaranjem provincijskoga studija filozofije i studija teologije velik dio knjižničnoga fonda činile su udžbeničke knjige i literatura o odgoju. No značajan je i broj građe svjetovne tematike, posebice iz područja književnosti i filologije, filozofije, povijesti, obrazovanja i sličnih područja djelovanja. Knjige takvoga sadržaja nabavljale su se za potrebe profesora i polaznika studija. Brigu su o knjižnici stoljećima vodili samostanski knjižničari, a to su obično bili svećenici profesori, učitelji, katehete, a ponekad i gvardijani samostana. Predstojnik franjevačkoga samostana sve do 1864. godine bio je uvijek i upravitelj škole. Posljednji učitelj-franjevac radio je 1864. godine, a od tada u školskom sustavu Vukovara nastavu drže samo svjetovni učitelji. Crkveni su redovi ukinuti, a školstvo je prešlo u svjetovnu nadležnost. Analizom knjižničnoga fonda franjevačke knjižnice u Vukovaru primjećuje se da su popisani samo neki udžbenici koji potvrđuju tezu kako su franjevačke knjižnice sadržavale udžbenike i sukladno tomu predstavljaju ishodišta suvremenoga školskoga knjižničarstva:

1. *Molina, Antonio de. Istruzione de' sacerdoti del R.P.D. Antonio Molina monaco Certosino. Nella quale si tratta, & da a conoscere l'altezza del sacro officio sacerdotale, ... : Trattasi anco del santo sacrificio della Messa, sua eccellenza, culto, e riuerenza, ... Tradotta di Spagnuolo in Italiano. Dal R.P. Tomaso Galletti... Al molt'illustre, et reuerendissimo sig. D. Domenico Orlandini... In Venetia : appresso Gio. Battista Tramontin, 1693. 560 str.*
2. *Frassen, Claudii. Philosophia academica. Et in IV. Tomus distributa. Moralem Scientiam. Romae, 1726.*
3. *Concina, Daniele. Theologia christiana dogmatico-moralis / auctore F. Daniele Concina Romae, 1749.*
4. *Osterrieder, Hermann. Metaphysicae veteris et novae. Ratisbonae ; Augustae Vindelicorum : Sumptibus Matthaei Rieger : typis Joannis Michaelis Englerth, 1761.*
5. *Catechismus ex Decreto SS. Concilii Tridentini ad Parochos / Pii V. Pont. Maximi jussu editus. Patavii : Typis Seminarii, 1762.*
6. *Stanković, Filip. Dum conclusiones ex universa theologia scholastico-dogmatico morali. In ... S. Petri apostolor. principis basilica ... anno salutis MDCCLXV ... publice propugnaret r. Philippus Stankovich ... s. theologiae in quartum annum auditor presbyter : ex praelectionibus r. c. d. Mathaei Francisci Kertiza ... ac r. d. Georgii Nunkovits ... Quinque-Ecclesiis : s. n., 1765. god. 40 str.*
7. *Compendiaria Graecae grammatices institutio in usum seminari Patavini multo, quam antea, emendatior, atque auctior ; adjectae sunt Radices linguae Graecae. Tyrnaviae : typis Academicis Societatis Jesu, 1770. god. 336 str.*
8. *Ferraris, Lucius. Adm. r.p.f. Lucii Ferraris ... Prompta bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, nec non ascetica, polemica, rubicistica, historica : De principalioribus ... summorum pontificum constitutionibus, ac praesertim supremi magistri Benedicti XIV. Ex conciliis ... et selectissimis auctoribus accurate collecta ... atque in decem tomos distributa... Tomus tertius. Venetiis : Typis Modesti Fentii, 1778.*
9. *Severini, Janos. Ioannis Severini Hungari Conspectus historiae Hungaricae : a prima gentis origine ad memoriam nostram perductae / praemissa est Epistola Ioannis Gottlob Boehmii. 1778.*
10. *Divković, Mirko. Latinsko-hrvatski rječnik za škole. U Zagrebu: Nakladom Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, 1900. 1161 str.*

Vrhunac razvoja samostanskih knjižnica Vukovar doživljava u 18. stoljeću. Samostanski arhiv ima u posjedu „Proctocollum Conventus Vukovariensis ili Kroniku“, što je jedan od najvrjednijih izvora povijesti za samostan i knjižnicu. Kronike sadržavaju sve što se događalo u samostanu pa tako i u knjižnici. Kroničar samostana Engelbert First piše: *„U biblioteci je uravnan strop i dodana je sa strane po jedna soba, tako da je dvorana postala viša i dulja potreban je još stolar i vješt knjižničar da se doista već jednom možemo lakše početi služiti dobrim djelima.“* Isti kroničar dvije godine kasnije, tj. 1925. godine za mjesec lipanj bilježi: *„Knjižnica je dovršena tek koncem lipnja zaslugom o. gvardijana Augustina Šilibera i o. Leonarda Novakovića koji je separirao duplikate i vodio stolarske radnje sa Stjepanom Gretschelom. S odlaskom o. Leonarda započelo je uređivanje pojedinih struka.“* O. Cvekan Paškal stanje u knjižnici 1986. godine bilježi na ovaj način: *„U ovih nekoliko dana (12.-16. srpnja) boravili su kod nas Šime Jurić i naš Vatroslav Frkin, koji su radili u Knjižnici. Trebali su ustanoviti koliko imamo inkunabula i koje su. Naime, neka djela moraju ići u Zagreb radi utvrđivanja naslova i godina. Osim toga oni su ujedno izdvajali i sve vrijedne knjige, na hrvatskom jeziku, tiskane do 1850. godine.“* Vrlo se slično u školama vode školska izvješća i spomenice škola, stoga Vlado Horvat u gimnazijskoj spomenici piše o školskoj knjižnici: *„Već prilikom prve inicijative za osnivanje realke u Vukovaru Trgovišno zastupstvo je 1872. godine zaključilo: da će u spomen 25. godišnjice vladanja cara i kralja Franje Josipa I. utemeljiti knjižnicu za buduću realku, iz koje bi siromašni učenici dobijali knjige besplatno. Prva zaklada je iznosila 1.564 forinte. U prvoj školskoj godini osnovana je učiteljska knjižnica, da bi već sljedeće godine imala 102 odjela u 146 svezaka. Učenička knjižnica osnovana je sljedeće 1892./93. školske godine učeničkim prinosom i darovima građana. Spomenuta dobrotvorka Marija Laudenbach priložila je za knjižnicu 60 forinti i izvršila je pretplatu na djela Matice hrvatske. Prilikom desetogodišnjice rada škole učiteljska knjižnica imala je već 733 djela u 1480 svezaka, a uoči Prvog svjetskog rata fond se zaokružio na 1250 djela i cca 2000 svezaka. U isto vrijeme učenička knjižnica imala je 548 djela u 660 svezaka, a 1913./14. školske godine fond je iznosio 1174 djela i cca 1800 svezaka.“*

Školska izvješća pisana su istim načelima kao i franjevačke kronike. Može se reći kako cijeli svjetovni obrazovni sustav svoje korijene pronalazi u franjevačkim školama, knjižnicama i kronikama. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru doživjela je veliku tragediju za vrijeme Domovinskoga rata. Knjižnični je fond nekad brojio oko 17 000 svezaka knjiga, a danas se ne zna točan broj knjiga u franjevačkoj knjižnici u Vukovaru. Mirnom reintegracijom 2004. godine u Beogradu je potpisan Protokol o primopredaji 3 833 knjige iz

knjižnice Franjevačkog samostana Sveti Filip i Jakov u Vukovaru, nakon višegodišnje pohrane u Franjevačkom samostanu Sveti Ivan Kapistran u Zemunu. Potpisivanju sporazuma nazočio je fra Marko Kurolt, pater Franjevačkoga samostana Sveti Ivan Kapistran u Zemunu. Prema njegovim iskazima, knjige iz knjižnice vukovarskoga samostana u Zemunu dopremljene su u prvoj polovici 1992. godine, kada ih je preuzeo od 'oficira' tadašnje JNA, koji su dobili naredbu da knjige prenesu u Zemun iz jedne od beogradskih vojarni. U vojarnu su knjige dospjele nakon što je bivša JNA početkom 1992. godine zapovjedila da se "vukovarsko blago" premjesti iz Šida u Beograd. Protokolom je obostrano potvrđeno da je riječ o 3 833 stare i rijetke knjige, od ukupno 17 000 svezaka, koliko je bilo u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru, nastalih uglavnom u razdoblju od 16. do prve polovice 20. stoljeća.

Tablica 5.: Ishodište knjižnice Javne niže realke trgovišta Vukovar prema franjevačkoj knjižnici u Vukovaru (usporedna analiza)

	Franjevačka knjižnica u Vukovaru	Knjižnica Javne niže realke trgovišta Vukovar
Knjižnični fond	Uvidom u fond pronađeno je 88 naslova do 1850. godine, sačuvanih nakon Domovinskoga rata.	Već pri prvoj inicijativi za osnivanjem realke u Vukovaru, Trgovišno je zastupstvo 1872. godine zaključilo da će u spomen 25. godišnjice vladanja cara i kralja Franje Josipa I. utemeljiti knjižnicu za buduću realku, iz koje bi siromašni učenici dobivali knjige besplatno.
Školski udžbenici	Uvidom u fond pregledana su 43 naslova školskih udžbenika.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje se primjenom novog školskog zakona <i>Ratio educationis (Marija Terezija 1777.)</i> koji navodi propisane školske udžbenike koji su tada predstavljali osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/Katalog	Podatci o prvoj knjizi inventara ili katalogu ne postoje. Knjige su bile uredno složene prema sadržaju i postojala je kartoteka koju je 1944. godine napravio Jerko Knoblehar.	Istraživanjem relevantne literature ne dolazi se do informacije o prvim knjigama inventara ili kataloga u školskoj knjižnici u Vukovaru.
Prostor	Oko 80 m ²	Istraživanjem literature nije pronađen podatak o prostoriji u školi gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Prvi je imenovani bibliotekar franjevac o. Jeronim. Brigu o	Istraživanjem relevantne literature ne pronalazi se

	knjižnici stoljećima su vodili samostanski knjižničari, a to su obično bili svećenici profesori, učitelji, katehete; ponekad i gvardijani samostana.	informacija o knjižničaru koji je bio zadužen za knjižnični fond školske knjižnice odnosno koji je radio u školskoj knjižnici.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici	Profesori i učenici škole

4.6. Analiza knjižničnoga fonda i knjižnice Franjevačkoga samostana u Iloku (fond, katalog, prostor, korisnici, knjižničar)

Krajem 17. stoljeća turska se vojska povlači iz Iloka, a 1687. godine franjevci se vraćaju u Ilok. Obnova samostana započinje 1705. godine.²⁵⁹ Fratři su donosili knjige u samostan, što se može promatrati kao začetak knjižnice Franjevačkoga samostana u Iloku. Proučavanjem knjiga pronalaze se zabilješke na listovima knjiga gdje se pojedini franjevci poimenično spominju kao korisnici, što upućuje na činjenicu kako su franjevci donosili knjige sa sobom u samostan te tako usustavljivali knjižnicu. Riječ je o jednom od načina nastanka samostanske knjižnice, a drugi je način bila kupnja knjiga. U iločkom samostanu filozofsko je učilište počelo sa svojim radom i djelovanjem 1717. godine te je radilo sve do 1727. godine. Od 1726. godine na učilištu je predavao Bernardin Pjanić, a kraće je vrijeme bilo zatvoreno te je ponovno započelo s radom 1745. godine. Djelovalo je sve do ukinuća prema uredbi cara Josipa II. Otvaranjem filozofskog učilišta, knjižnica se bogati djelima vezanim uz školstvo odnosno odgoj i obrazovanje. Nastaju brojna djela čiji su autori bili sami predavači koji su svoje obrazovne udžbenike pisali za potrebe polaznika škole.

Izobrazba na filozofskim učilištima bila je utvrđena franjevačkim školskim sustavom - tijekom tri godine predavač razlaže filozofske predmete: Uvod u filozofiju (summulae), logiku, fiziku, metafiziku, animastiku, Učenje o nastanku i raspadanju. Ako ostane vremena, predavalo bi se još učenje o nebu, svijetu i atmosferi. Poznatim *Sambukanskim konstitucijama* (pogl. 2, čl. 5, br. 14) mladi su redovnici morali do svećeničkog ređenja provesti u učenju bar tri godine, a kasnije je utvrđeno kako to mora trajati bar šest godina. Učiti su mogli u knjižnicama gdje su imali potrebite udžbenike i obrazovnu literaturu. Takvi navodi upućuju na zaključak da su franjevačke knjižnice bila mjesta za učenje, što je jedna od osnovnih zadaća suvremenih školskih knjižnica.

Proučavanjem knjižničnoga fonda franjevačke knjižnice u Iloku pronalaze se mnogi udžbenici i pedagoška literatura, što je izravna potvrda postavljenoj pothipotezi ovoga rada da školska knjižnica svoje ishodište pronalazi u franjevačkim samostanskim knjižnicama. U to su vrijeme Općim školskim redom popisani obvezni školski udžbenici koji čine osnovni knjižnični fond školske knjižnice:

1. *Frisius, Johannes. Dictionarium bilingue; latino-germanicum et germanico-latinum. Tiguri: Typis Henrici Bodmeri, 1719.*

²⁵⁹Cvekan, P. Franjevci u Iloku, 1986. str. 98.-99.

2. *Moretti, Pietro Maria. Tribunal conscientiae selectiores casus proponens, rationibus utrinque discutiens, atque tutoribus sententiis definiens / Petro Barbadico et Petro Maria Moretti Veneto. Augustae Vindelicorum: Sumptibus Philippi et Martini Veith, 1727.*
3. *Philosophia pollingana ad normam burgundicae : in quinque tomos distributa ... / authore R.D. Eusebio Amort canonico regulari lateranensi ... ; tomus quatuor summulas et logicam continens. Venetiis, 1734.*
4. *Duhan, Laurent. Philosophus in utramque partem, sive. Selectae et limatae difficultates in utramque partem, cum responsionibus, ad usum scholae. Circa celebres universae philosophiae controversias. Authore Laurentio Duhan. 1753.*
5. *Joanne Baptista Prileszky. Tractatus theologicus de Sacramentis in genere et in specie de Baptismo, Confirmatione, Eucharistia. In usum scholae conscriptus. Tyrnaviae, 1753.*
6. *Cicero, Marcus Tullius. M. T. Ciceronis Epistolae ad familiares = Ciceronis Briefe die er an unterschiedene gute Freunde geschrieben. 1757.*
7. *Osterrieder, Hermann. Physica experimentalis et rationalis, ad gustum moderni saeculi, pro jucunditate utilitateque discentium... / a p. Hermanno Osterrieder. 1765.*
8. *Charmes, Thomas de. Compendium theologiae universae ad usum examinandorum. Auctore r.p. Thoma ex Charmes, .. Venetiis : Ex typografia Balleoniana, 1765.*
9. *Alvares, Manuel. Institutionum Grammaticarum Latinae Linguae ad usum scholarum austriacarum venalis est 26 1/2 Crucif. Pars Tertia Pars Tertia. Vindobonae : Typis Joan. Thomae Nob. de Trattnern, Caes. Reg. Aulae Typogr. et Bibliop 1778.*
10. *Institutiones ad eloquentiam Ad usum scholarum Austriacarum. venalis est 27 1/2 Crucif. Pars prior Institutiones oratorias complectens . Vindobonae : typis Joan. Thom. Nob. de Trattnern, Caes. Reg. Aulae typogr. et bibliop. 1*

Danas knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku nije sređena. Uvidom u knjižnični fond doznaje se da knjižnica posjeduje 9 000 knjiga, od kojih je 5 000 svezaka stara građa. Analizom knjižnične građe pronađena je 121 "hrvatska rara", od čega 15 knjiga posjeduje samo ta knjižnica.

U zavičajnoj zbirci Muzeja grada Iloka pronalaze se školski izvještaji pisani prema načelu samostanskih kronika, iz kojih se iščitava osnivanje i razvoj školskih knjižnica. Kao što su franjevci u svojim kronikama navodili stanje svojih knjižnica, tako školski izvještaji navode stanja školskih knjižnica. Primjerice, u školskom izvještaju 1916. - 1918. godine piše da su postojale dvije knjižnice, učenička i učiteljska. Fond je tih knjižnica uglavnom uništen u

vrijeme Drugoga svjetskog rata. Postoje i dva popisa iz kojih se doznaje koliko su obje knjižnice posjedovale knjiga. U prvom popisu piše da je učenička knjižnica imala oko 700 djela po strukama (politika, nauka, tehnika, nauka o zemlji, prirodi i čovjeku i beletristika), a u drugom su navedene 423 knjige. Djela u učeničkoj knjižnici uglavnom su poslijeratna izdanja, a u drugom popisu (vjerojatno nastavničke knjižnice) ima više starih izdanja za koja se može pretpostaviti da su iz predratnih školskih knjižnica. Danas u OŠ "Ilok" postoji knjižnica s knjigama na hrvatskom, srpskom i slovačkom jeziku. Učenička knjižnica posjeduje 2140 svezaka, od čega je 1240 obvezna, a 900 neobvezna lektira. Nastavnička pak knjižnica ima 420 različitih djela među kojima se nalazi 150 predratnih (od polovice 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata). To su uglavnom djela hrvatske, francuske, talijanske i ruske književnosti. Većina knjiga nosi naljepnicu s natpisom škole. Knjižnica na slovačkom jeziku ima oko 1000 knjiga, od čega je najviše poklona iz Slovačke (njihovih autora ili vojvođanskih Slovaka, a vrlo je malo prevedene svjetske književnosti). Fond knjižnice otvoren je 1972. godine i također sadrži učeničku lektiru i nastavničku priručnu literaturu.

Ne zna se točno kada je knjižnica Vinogradske škole u Iloku započela s radom, ali prema podacima iz školskih izvještaja iz 1928./29. i 1930. godine nastavnička je knjižnica 1928. godine imala 499, 1929. godine 568, a 1930. godine 610 knjiga. Učenička je čitaonica 1930. godine posjedovala 180 svezaka.

Godine 1916. osnovana je gimnazija u Iloku koja je radila nekoliko godina, ali podatci o njezinoj knjižnici nisu dostupni, osim činjenice da je zasigurno postojala, što je vidljivo iz pečata na knjigama. Godine 1930. osnovana je Državna mješovita građanska škola u Iloku (DMG) koja se služila prostorijama pučke škole. O školskoj knjižnici postoje podatci iz školske godine 1938./39. Nastavnička je posjedovala 364 djela iz raznih oblasti, zatim stručnu knjižnicu, stručne časopise itd. Fond učeničke knjižnice sadrži 415 svezaka, većinom dječje literature koja je najbrojnija. Godine 1939. fond nastavničke knjižnice umanjen je na 298 i samo tri stručna časopisa, a učenička je zadržala skoro isti broj, njih 419, te je primala i omladinski časopis. Nakon rata u Iloku djeluje Niža gimnazija. U Muzeju postoji inventar učeničke knjižnice Niže gimnazije u Iloku, gdje je popisano 260 rednih brojeva s oko 300 naslova. Prema nekim podacima inventar gimnazije nakon njezina zatvaranja premješten je u Vukovar.

Tablica 6.: Ishodište knjižnice Niže gimnazije u Iloku prema franjevačkoj knjižnici u Iloku (usporedna analiza)

	Franjevačka knjižnica u Iloku	Knjižnica Niže gimnazije u Iloku
Knjižnični fond	Pregledavanjem knjižničnog fonda pronađeno je 111 naslova građe do 1850. godine.	Iz školskih izvještaja 1916.-1918. godine doznaje se da su postojale dvije knjižnice, učenička i učiteljska. Fond je tih knjižnica uglavnom uništen u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Postoje dva popisa iz kojih je razvidno koliko su obje knjižnice posjedovale knjiga. U prvom popisu piše da je učenička knjižnica imala oko 700 djela podijeljenih po strukama (politika, nauka, tehnika, nauka o zemlji, prirodi i čovjeku te beletristika). U drugom popisu navedene su 423 knjige.
Udžbenička literatura	Uvidom u knjižnični fond pronađeno je i pregledano 38 naslova udžbeničke građe.	Uporaba školskih udžbenika potvrđuje se primjenom novog školskog zakona <i>Ratio educationis</i> (Marija Terezija 1777.) koji navodi propisane školske udžbenike, koji su tada činili osnovni fond školske knjižnice.
Knjiga inventara/Katalog	Nema knjigu inventara i ne pronalaze se relevantni izvori koji govore o popisu knjiga. U knjižnici se nalaze stare kataloške kartice (abecedni popisi).	Istraživanjem relevantne literature ne dolazi se do informacije o prvim knjigama inventara ili kataloga u školskoj knjižnici.
Prostor	Oko 80 m ²	Istraživanje literature nije potvrdilo podatak o prostoriji u školi gdje je bila smještena školska knjižnica.
Knjižničar	Brigu o knjižnici stoljećima su vodili samostanski knjižničari, a to su obično bili svećenici profesori, učitelji, katehete, a ponekad i gvardijani samostana.	Istraživanjem relevantne literature ne pronalazi se informacija o knjižničaru koji je bio zadužen za knjižnični fond školske knjižnice odnosno koji je radio u školskoj knjižnici.
Korisnici	Svećenici, profesori i učenici	Profesori i učenici škole

V. Zaključak

Rezultati dobiveni analizom prikupljenih podataka u knjižnicama franjevačkih samostana u Osijeku, Našicama, Požegi, Slavonskom Brodu, Vukovaru i Iloku grupirani su u sljedeće kategorije:

Fond

Svih šest analiziranih knjižnica posjeduju staru i rijetku građu što čini njihove fondove kulturno, odgojno-obrazovno i povijesno značajnima. Fondovi svih knjižnica obuhvaćaju zbirke inkunabula, vrijedne zbirke stare i rijetke rukopisne građe, arhivsku građu, zbirke monografskih i serijskih publikacija, udžbeničku literaturu, glazbenu zbirku te zemljopisne karte. Građa je uglavnom crkvenoga i vjerskoga sadržaja, no postoji i značajan broj udžbeničke literature te svjetovnih djela. Zajednička je odrednica tih knjižnica ta da su ih franjevci stvarali sami, kupujući knjige novcem dobivenim za milodare ili poklonima i donacijama prepoznavajući važnost knjige od njezinih početaka nastajanja.

Udžbenička građa / literatura

Svih šest knjižnica posjeduju udžbeničku literaturu u svojim fondovima, samo je broj pronađenih udžbenika različit: Osijek (162), Našice (73), Požega (240), Slavonski Brod (117), Vukovar (43) i Ilok (38). Sve bi knjižnice, nakon završetka popisivanja građe i uređenja fonda, svoje kataloge trebale učiniti mrežno dostupnima kako bi korisnici lakše dolazili do uvida. Također, unutar signature trebalo bi označavati udžbeničku građu, ali i u samim bi knjižnicama trebalo formirati udžbenički fond kao što je usustavljena glazbena zbirka i zbirka novina i časopisa odnosno zbirka periodike.

Katalog

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Osijeku posjeduje kataloške kartice iz 1938. godine prema elementima: struka, autor te polica na kojoj se knjiga nalazi. Cjelovit popis knjižnične građe izrađen je tek 1942. godine u obliku klasične knjige inventara s elementima, inventarnog broja, autora, naslova. Suvremeni katalog u računalnom obliku knjižnica ne posjeduje jer građa nije stručno obrađena. S obzirom na to da su knjige dugo bile izložene lošim uvjetima, dosta su oštećene te je najprije potrebna restauracija, zatim novi popis građe odnosno potrebno je napraviti novu knjigu inventara, a tek onda stručno obraditi građu i katalogizirati ju računalnim programom.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Našicama čuva u samostanskom arhivu dva popisa građe s početka 20. stoljeća. Danas knjižnica posjeduje katalog u kojem je popisana sva građa do 1995. godine. U tijeku je katalogizacija građe u računalnom programu i integriranom knjižničnom sustavu Crolist.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi ima sačuvani katalog i kartoteku iz 1906. godine premda relevantni izvori pišu o prvom popisu knjiga i katalogu još iz 1774. godine te o katalogu iz 1803. godine, ali knjižnica je u više navrata teško stradavala pa katalog i kartoteke iz toga vremena nisu sačuvani. Danas knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi, kada se govori o samostanima Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, prva započinje katalošku obradu knjiga u integriranom knjižničnom sustavu Crolist. Proveden je proces katalogizacije i inventarizacije građe te je građa dostupna na mreži u Katalogu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Osim na mrežnim stranicama Provincije, katalog je moguće pretraživati i na internetskoj stranici samostana.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu posjeduje popis knjiga iz 1806. godine, kada se franjevci vraćaju u Brod, te popis knjiga dopremljenih iz đakovačkoga samostana. Knjižnica danas ima i katalog na listićima i računalni katalog, koji ne obuhvaćaju svu, već većinu građe koju knjižnica posjeduje. Građu od 15. stoljeća do danas pokriva katalog na listićima, a katalog unutar integriranog knjižničnoga računalnog sustava pokriva građu od 15. stoljeća do 1850. godine.

Knjižnica Franjevačkog samostana u Vukovaru prema relevantnim izvorima i podacima imala je kartoteku koju je 1944. godine napravio o. Jerko Knoblehar. O ranijim knjigama inventara ili kataloga nema sačuvanih izvora. Za vrijeme Domovinskoga rata knjižnica je izmještena, dio je knjiga uništen, dio otuđen, a manji dio ipak spašen. Godine 2004. dogovorom Hrvatske i Srbije dio se knjiga vraća u Vukovar. Osim inkunabula spašene su i vraćene i hrvatske rijetke knjige do 1850. godine. Danas je starija knjižna građa katalogizirana, a oko 400 je knjiga na restauraciji u Hrvatskom državnom arhivu. Knjižnica ima uvjete za provedbu elektroničke obrade građe, koja će se raditi u knjižničnom programu Crolist, ali nije još započeta.

Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku nema knjigu inventara i ne pronalaze se relevantni izvori koji govore o popisu knjiga. Jedino što se nalazi u knjižnici jesu stare kataloške kartice (abecedni popisi). Danas je potrebno napraviti nov popis građe kako bi se

prvo ustvrdilo stvarno stanje knjižnice, a zatim stručno obraditi građu i napraviti katalog unutar integriranoga knjižničnoga računalnog sustava.

Prostor

Svih šest analiziranih franjevačkih knjižnica imalo je i ima posebnu prostoriju gdje su pohranjene knjige. Danas su u tijeku radovi obnavljanja franjevačke knjižnice u Osijeku te je za nadati se kako će uskoro i ta knjižnica otvoriti vrata svojim korisnicima kako je to činila i kroz povijest. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Našicama ima kontinuitet postojanja i djelovanja pa tako i prostor knjižnice. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Požegi od svog osnivanja do danas ima prostor za knjižnicu, jedino što se u taj prostor danas može ući samo uz dopuštenje gvardijana samostana. Nužno je u što skorije vrijeme prepoznati važnost bogatoga knjižničnog fonda i otvaranja knjižnice za javnost. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu ima prostor od osnivanja do danas. Knjižnica je u povijesti bila otvorena za svećenike, učitelje, profesore, klerike, učenike i studente, a tako je i danas. Knjižnica radi svaki dan četiri sata i u nju se može učlaniti. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Vukovaru pretrpjela je mnoga ratna razaranja, ali proučavanjem relevantne literature doznaje se kako je uvijek unutar samostana imala prostoriju za pohranu knjige. Danas je prostor knjižnice obnovljen, samo što je još uvijek zatvoren za slobodan pristup građi, koja se može pretraživati samo uz nazočnost gvardijana. Knjižnica Franjevačkoga samostana u Iloku ima prostoriju za pohranu knjiga od prvih dana postojanja samostana. Knjižnica je kroz povijest imala važno mjesto i ulogu u životu svećenika, učitelja, profesora, klerika, učenika i studenata, što se, na žalost, danas ne prepoznaje. Knjižnica i dalje ima lijep prostor, ali ući se može samo uz posebnu najavu samostanskoga gvardijana.

Korisnici

Svih šest knjižnica bile su u sklopu samostana što upućuje na činjenicu kako su korisnici na prvom mjestu bili svećenici franjevci. Otvaranjem škola unutar samostana (u svih šest samostana u određenom je razdoblju bila otvorena škola, tj. učilišta kako su ih franjevci nazivali u 17. stoljeću) knjižnica dobiva novo značenje i ulogu. Nabavlja se, kupuje i piše udžbenička literatura koja je potrebna za školovanje klerika, učenika, studenata. Djelovanjem škola knjižnica dobiva nove korisnike - profesore, učitelje, klerike, učenike i studente.

Knjižničar

Proučavanjem relevantne literature doznaje se kako je od osnivanja franjevačkih knjižnica postojala osoba koja je za njih bila zadužena. Iščitavanjem franjevačkih kronika dolazi se do podataka o franjevcima koji su se brinuli o knjižnicama te tako postajali prvi knjižničari. Odgojno-obrazovni sustav, ugledajući se na franjevce, otvara škole i školske knjižnice, a usporedno s tim pojavljuju se i prvi školski knjižničari. Poražavajuća je pak činjenica da franjevačke knjižnice danas nemaju stručno zaposlene knjižničare koji bi se brinuli o fondu koji ima veliku i neprocjenjivu važnost.

Tablica 7.: Usporedna analiza slavonskih knjižnica franjevačkih samostana

	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Osijeku	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Našicama	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Požegi	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Slavonskom Brodu	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Vukovaru	Knjižnica Franjevačko ga samostana u Iloku
Fond	+	+	+	+	+	+
Udžbenič ka literatura	+	+	+	+	+	+
Inventarn a knjiga/ Katalog	+	+	+	+	+	–
Prostor	+	+	+	+	+	+
Korisnici	+	+	+	+	+	+
Knjižnič ar	+	+	+	+	+	+

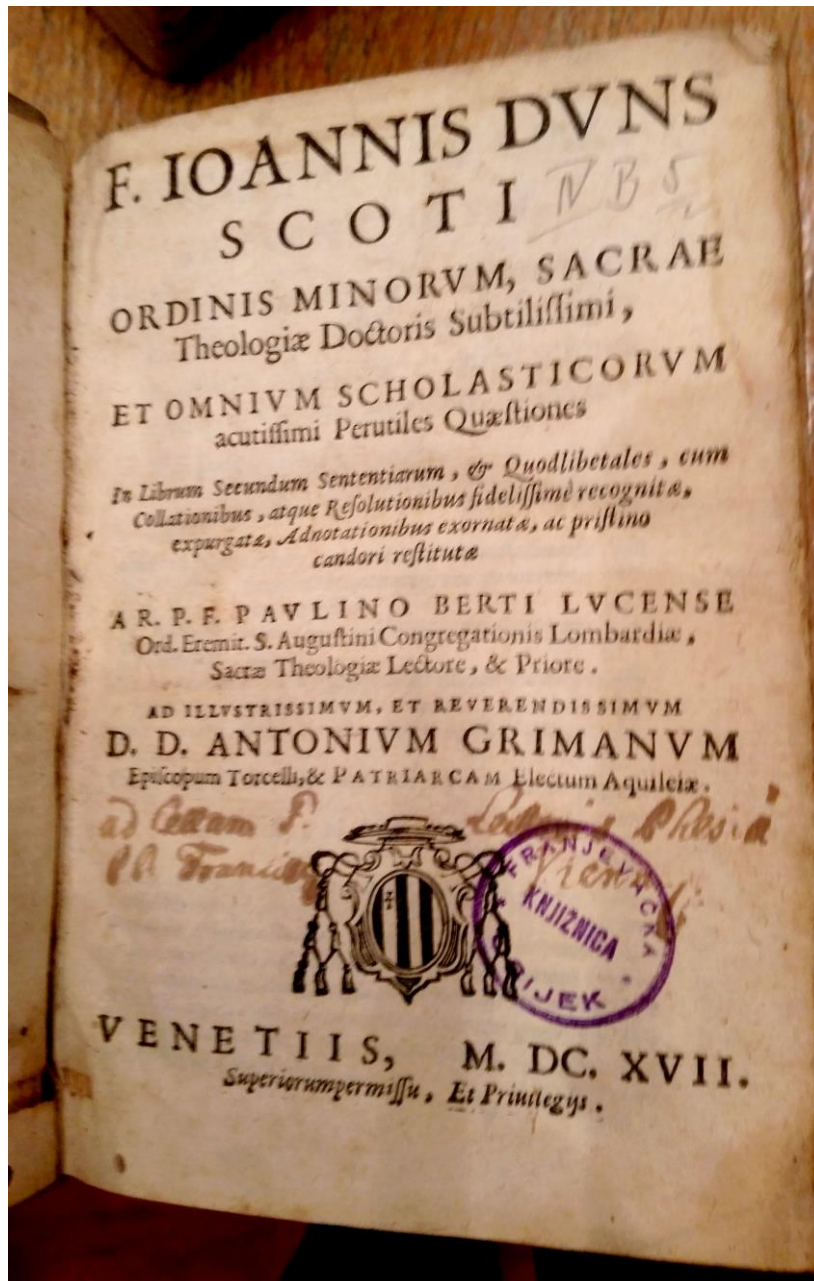
Analiza rezultata dobivenih ovim istraživanjem potvrdila je početno postavljene temeljne pretpostavke. Franjevačke samostanske knjižnice posjeduju vrlo vrijedne fondove hrvatske i europske baštine u kojima se nalazi i velik broj udžbeničke literature. Udžbenička građa u franjevačkim samostanskim knjižnicama Republike Hrvatske još uvijek nije dovoljno istražena. Ovim se radom daje samo mali analizirani i istraženi presjek udžbeničke građe. Svih šest knjižnica posjeduju oblik inventarne knjige ili kataloga, ali nema novijih i suvremenijih oblika kataloških zapisa što je nužno za rad tako važnih i značajnih knjižnica. Prostori u kojima se nalaze franjevačke samostanske knjižnice nalaze se u sklopu franjevačkih samostana, ali ne zadovoljavaju standarde baštinskih i specijalnih knjižnica, stoga je potrebno prilagoditi prostore knjižnica za njihovo djelovanje. U knjižnice franjevačkih samostana u Slavoniji može se samo ući uz dopuštenje gvardijana samostana, osim u Slavonskom Brodu

gdje je zaposlena knjižničarka na pola radnog vremena, što je za Slavonski Brod velika prednost. Građa koja se nalazi u tim knjižnicama od neizmjerne je važnosti, a onoliko koliko ostane neistražena, toliko će ostati neistražena i naša povijest, kultura, baština. Može se reći da upravo zbog neusustavljenosti i na nacionalnoj i na institucijskoj razini nema jasne odgovornosti za baštinske knjižnice franjevačkih samostana. Od trenutka osnivanja franjevačke su knjižnice imale i znale svoju ulogu i važnost, ali to se danas ne prepoznaje. Nalazeći uzore u franjevačkim knjižnicama, školske su knjižnice danas dobro usustavljene.

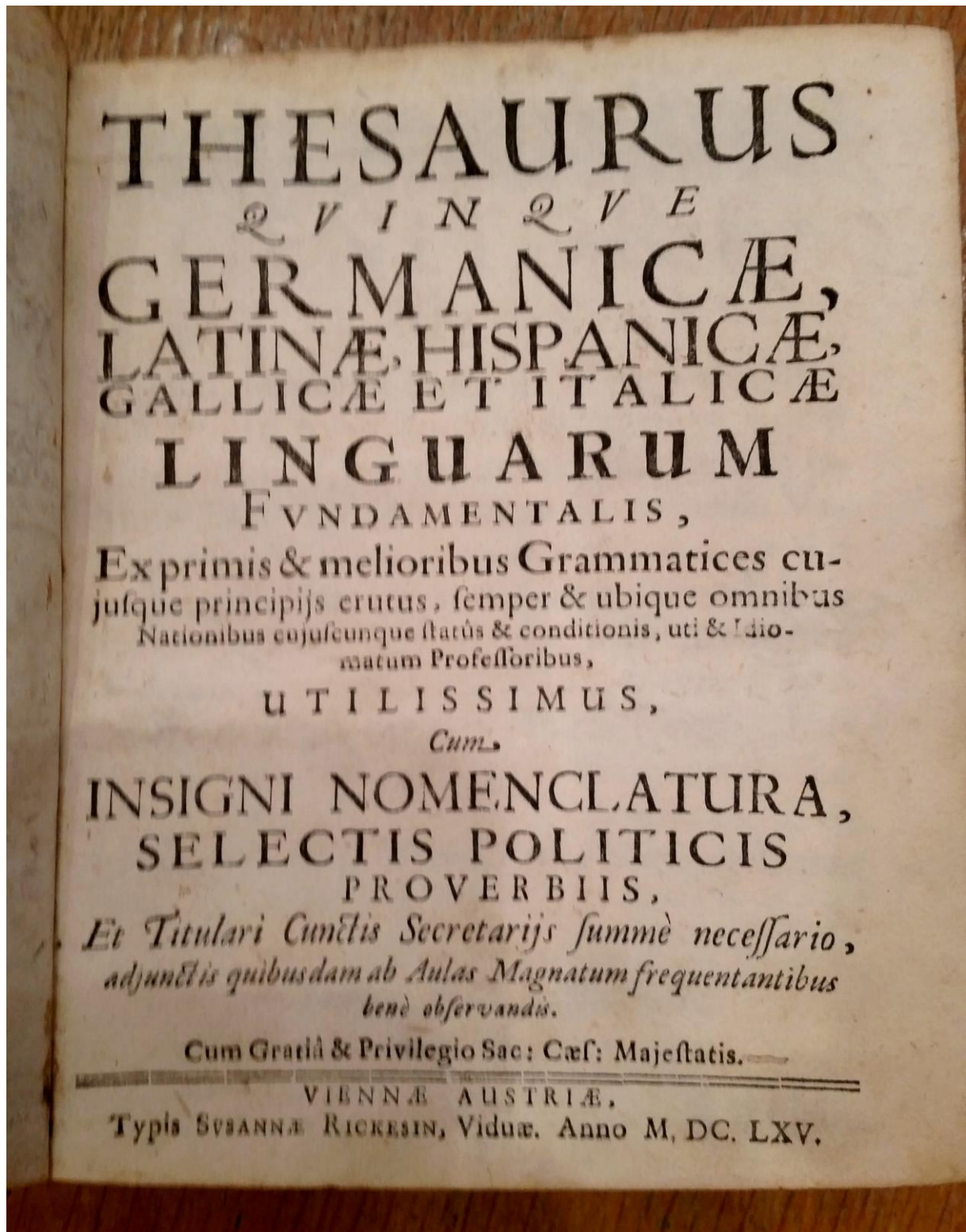
VI. Dodatci doktorskoj disertaciji

6.1 Prilozi- slike

Prilog 1. Slika 1.a Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Osijeku

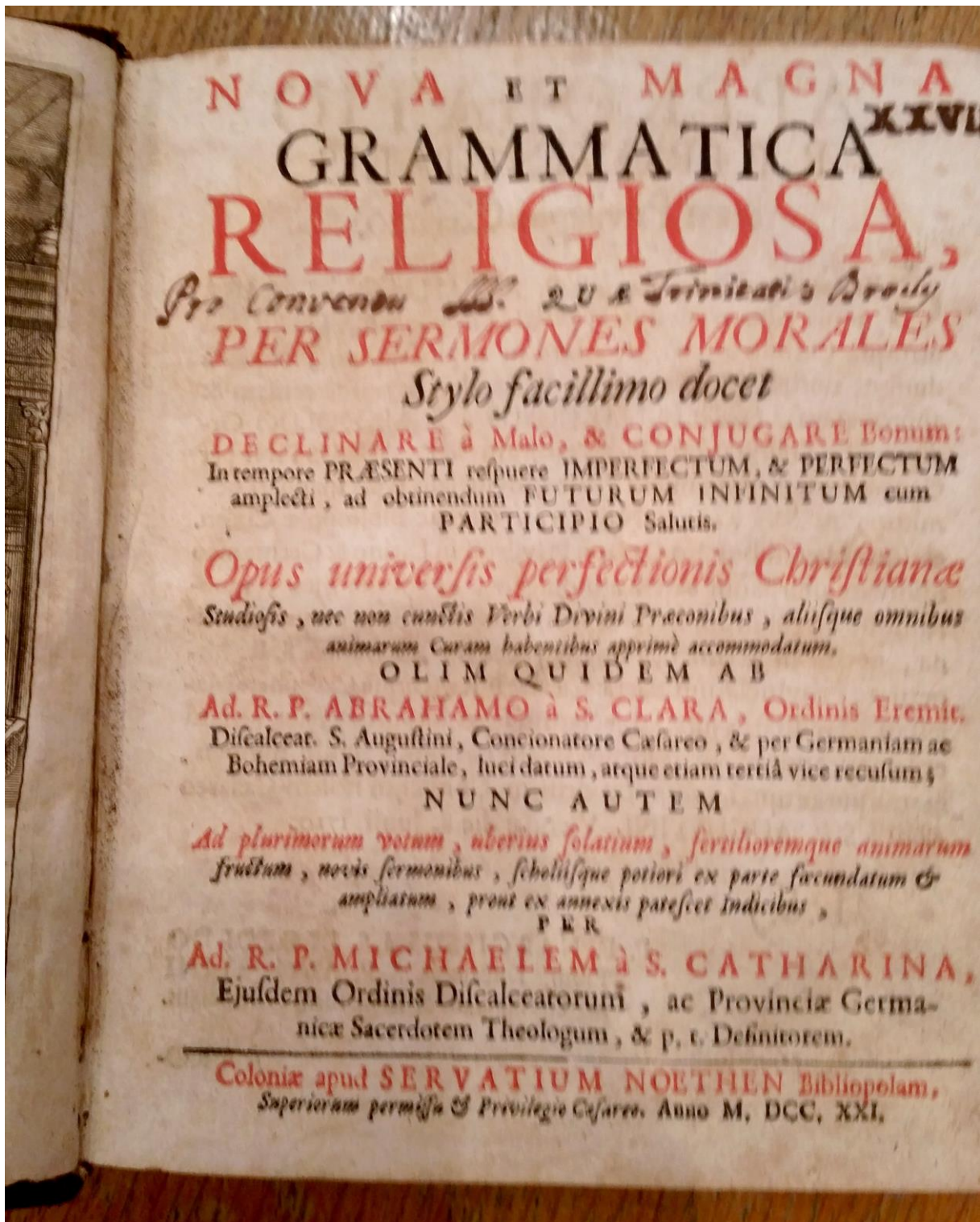

Duns Scotus, Ioannis. Resolutiones quaestionvm F. Ioannis Dvns Scoti, Doct. Subtilis, Ordinis Minorum : in librum secundum magistri sententiarvm : in quibus ea, quae prolixius et obscuris ab eo pertractantur, breuius et clarius differuntur ; a r. p. Melchioro Flavio eiusdem instituti, variis luminibus illustratae. Venetiis : Ex Typographia Ioannis Salis, 1617.

Thesaurus quinque germanicæ, latinæ, hispanicæ, gallicæ et italicæ linguarum fundamentalis, Ex primis & melioribus Grammatices cuiusque principijs erutus ... Cum insigni nomenclatura, selectis politicis proverbiiis, Et Titulari cunctis Secretarijs summè necessario ... Vienna, 1665.

Prilog 3. Slika 3.a Udžbenik u knjižnici franjevačkog samostana u Osijeku

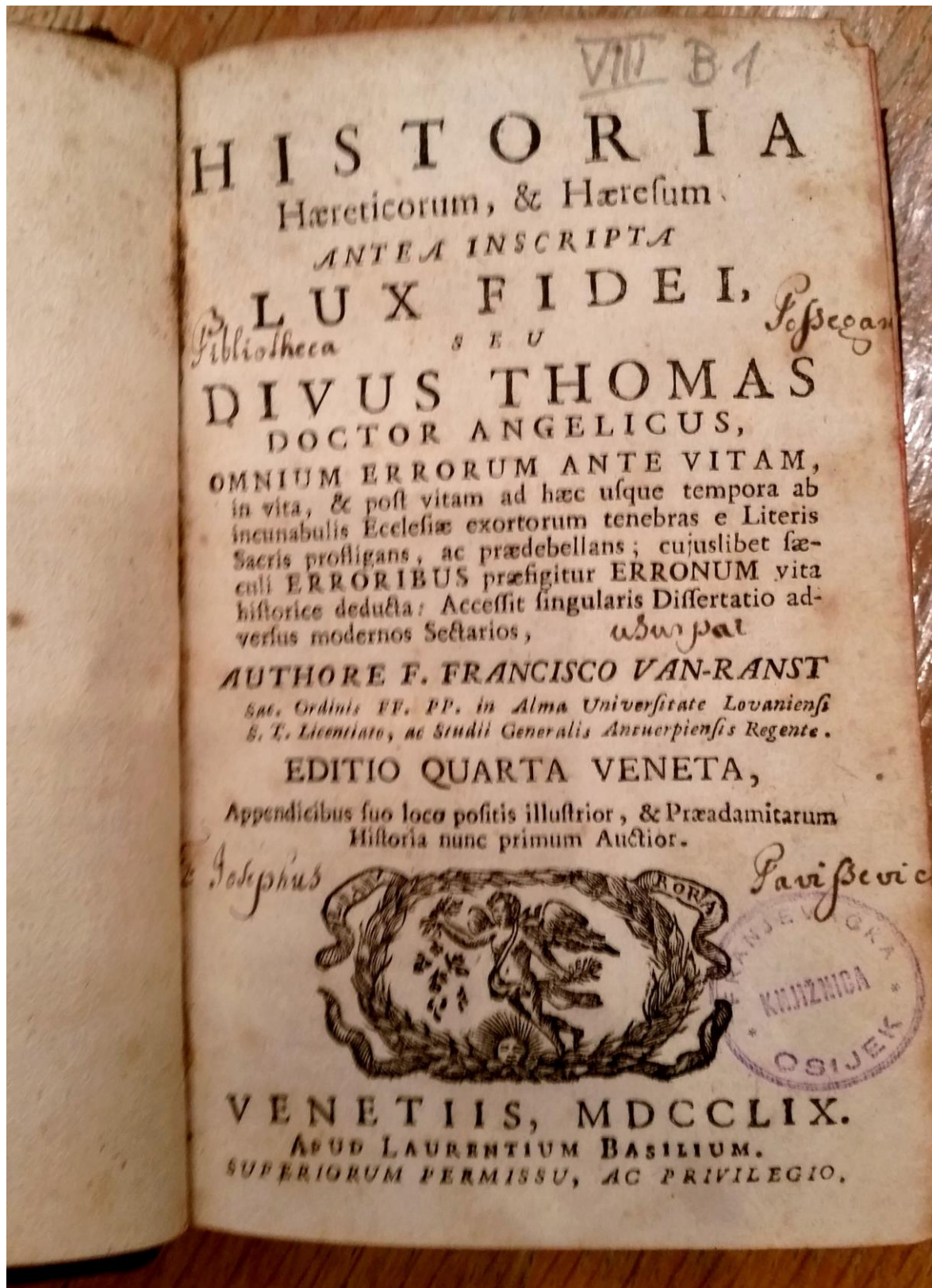

Abraham a Sancta Clara, sanctus. Nova et magna grammatica religiosa, quae per sermones morales stylo facillimo docet declinare a malo, & conjugare bonum ... Ab Ad. r.p. Abrahamo S. Clara .. Coloniae : Apud Servatium Noethen, bibliopolam, 1721.

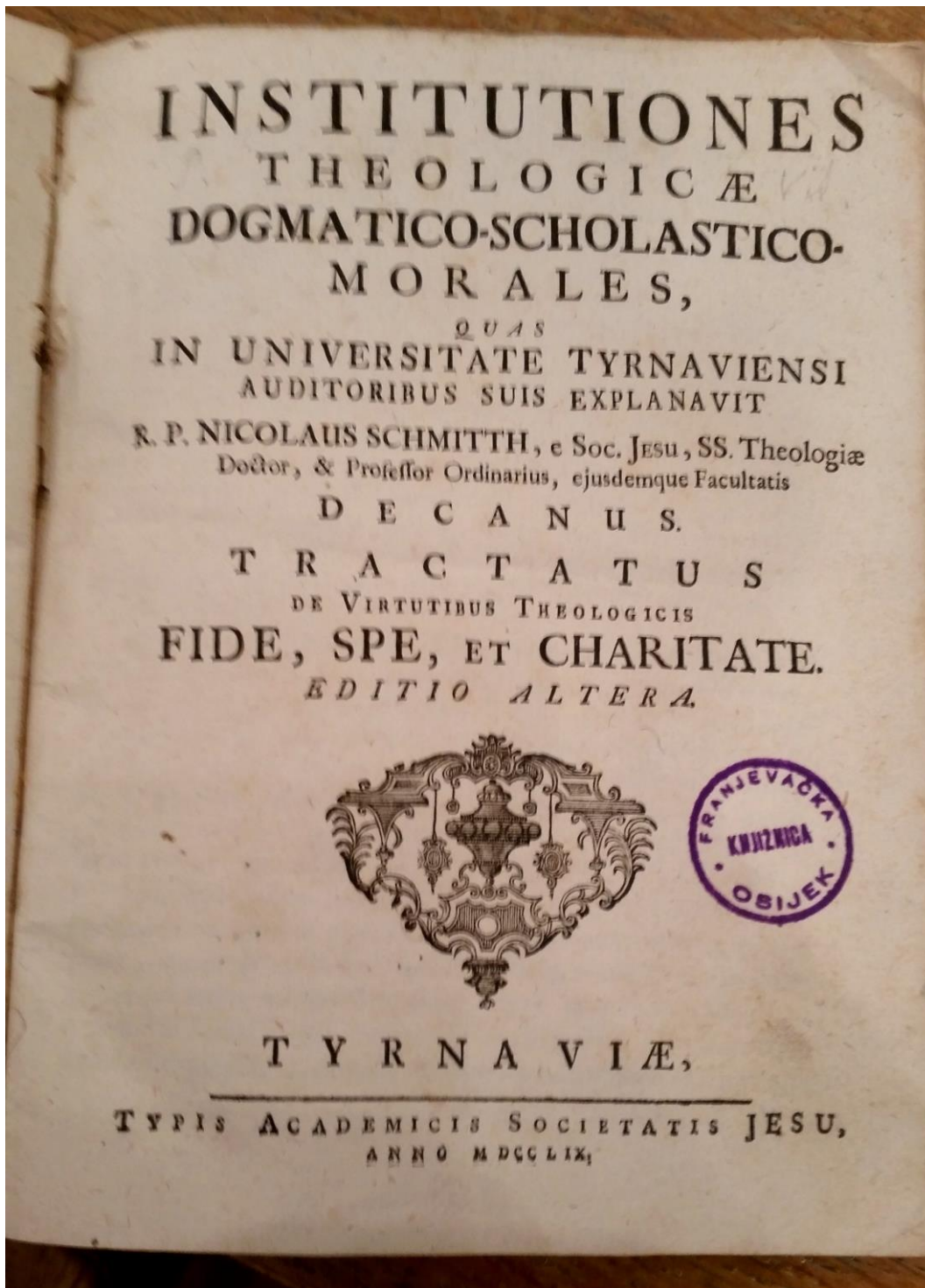
Prilog 4. Slika 4.a Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Osijeku

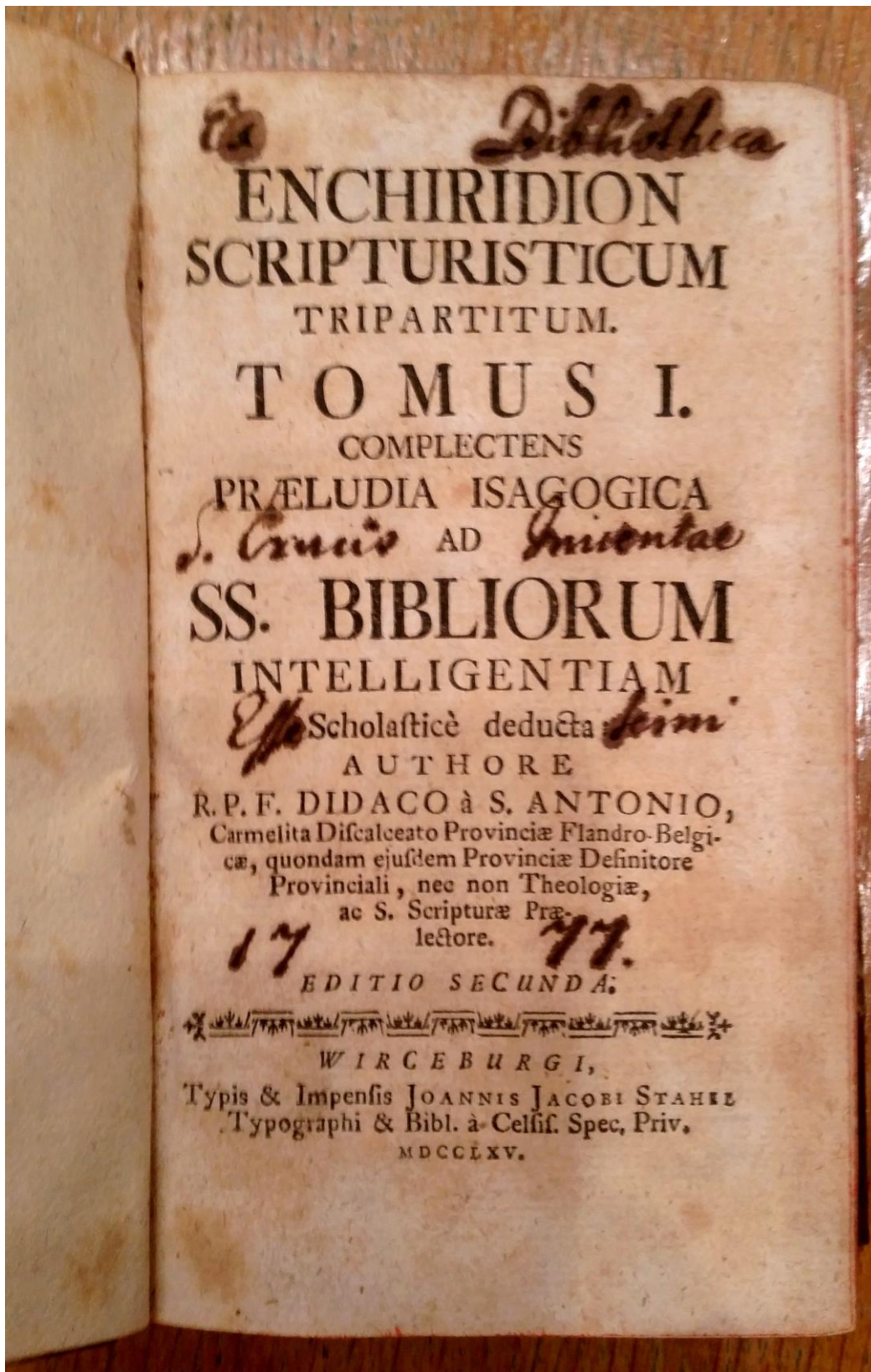
Catechismus Romanus ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini. Bassani, 1733.

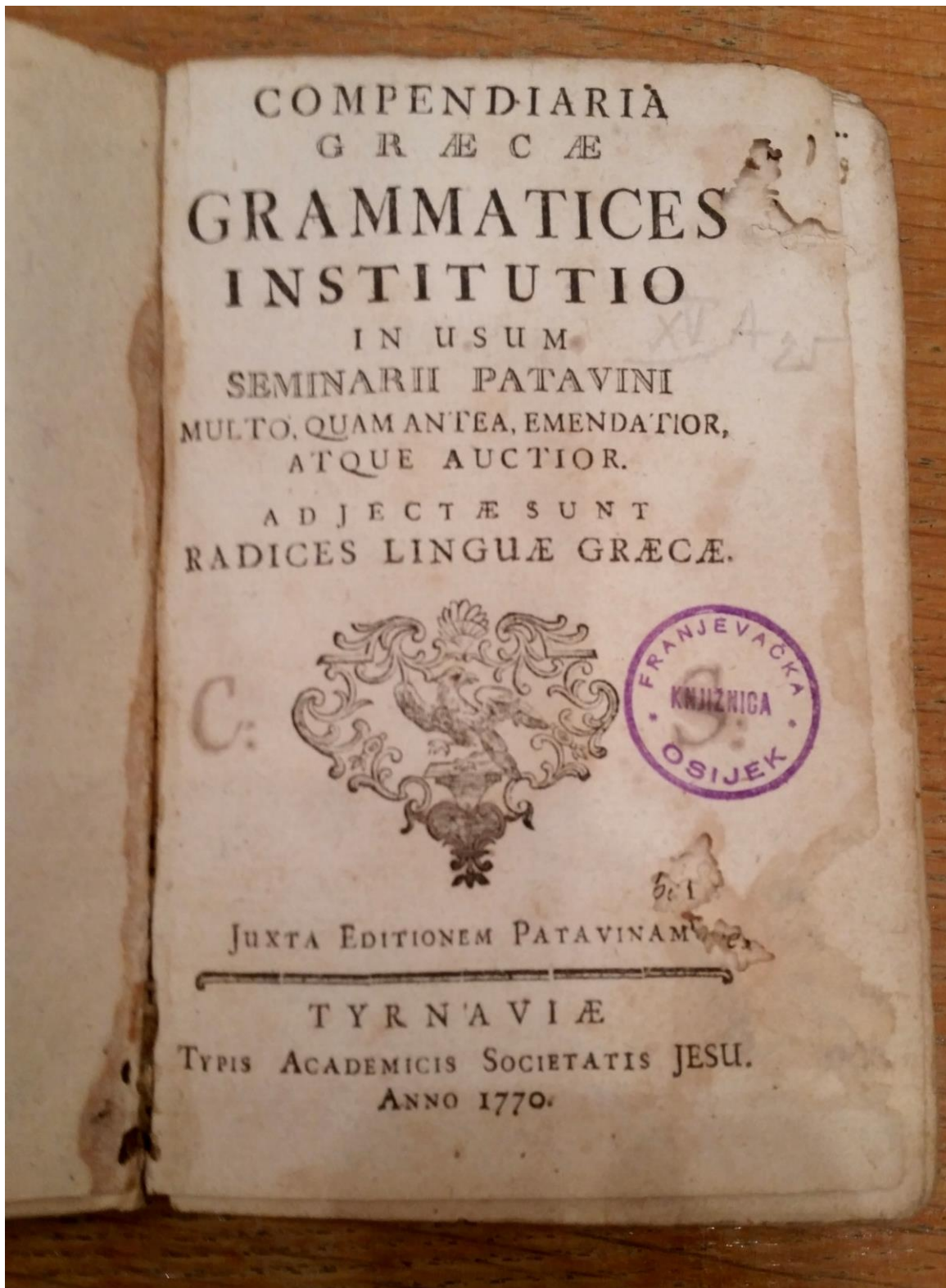
Thomas, Divus. Historia Haereticorum et Haeresum antea inscripta Lux fidei... Venetiis, 1759.

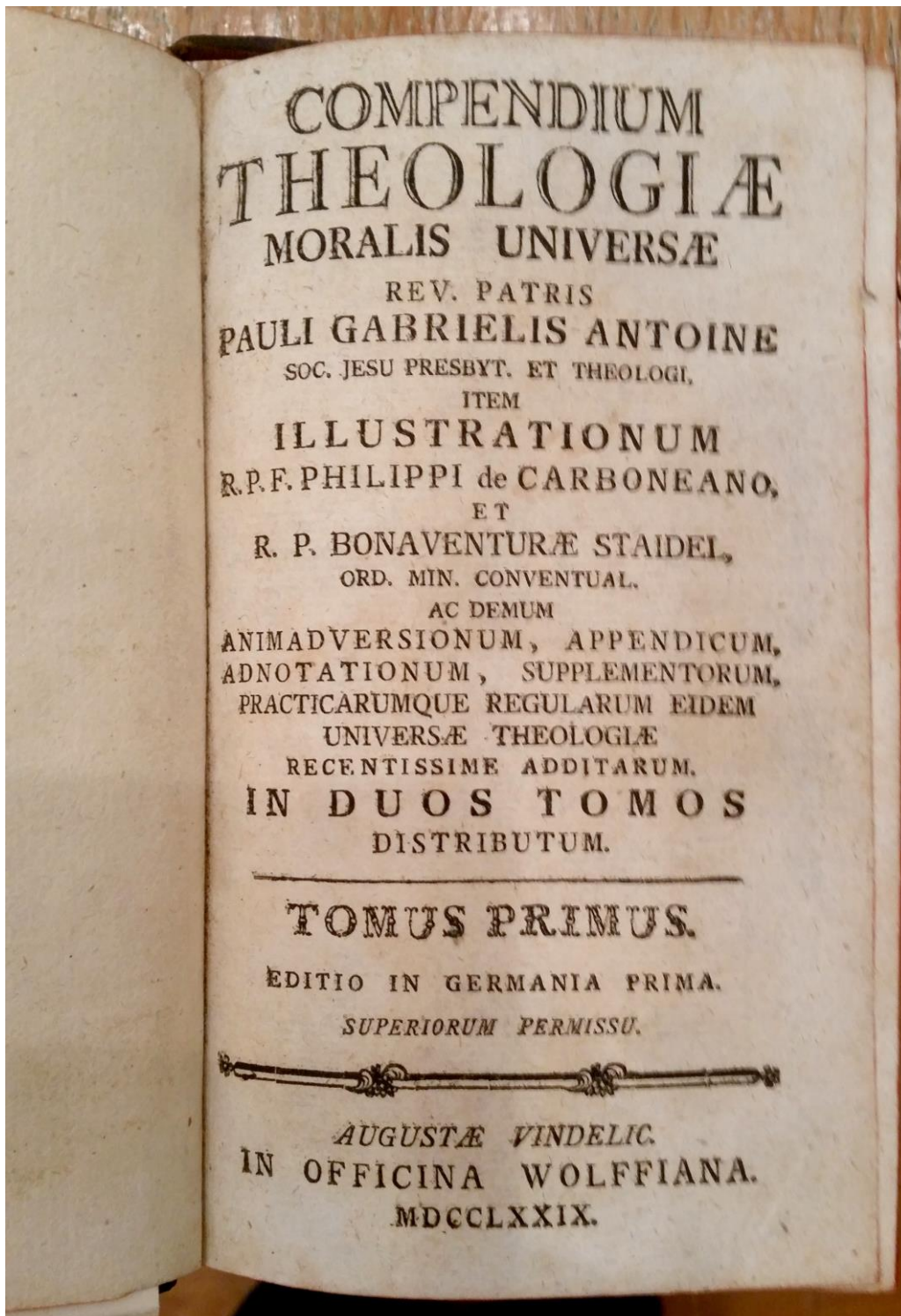
Schmitth, Nicolaus. Institutiones theologicae dogmatico-scholastico-morales, quas in universitate tyrnaviensi auiditoribus suis explanavit R.P. Nicolaus Schmitth, e Soc. Jesu, SS. Theologiae Doctor, & Professor Ordinarius, ejusdemque Facultatis decenus. Tyrnaviae : Typis Academicis Societatis jesu, 1759.

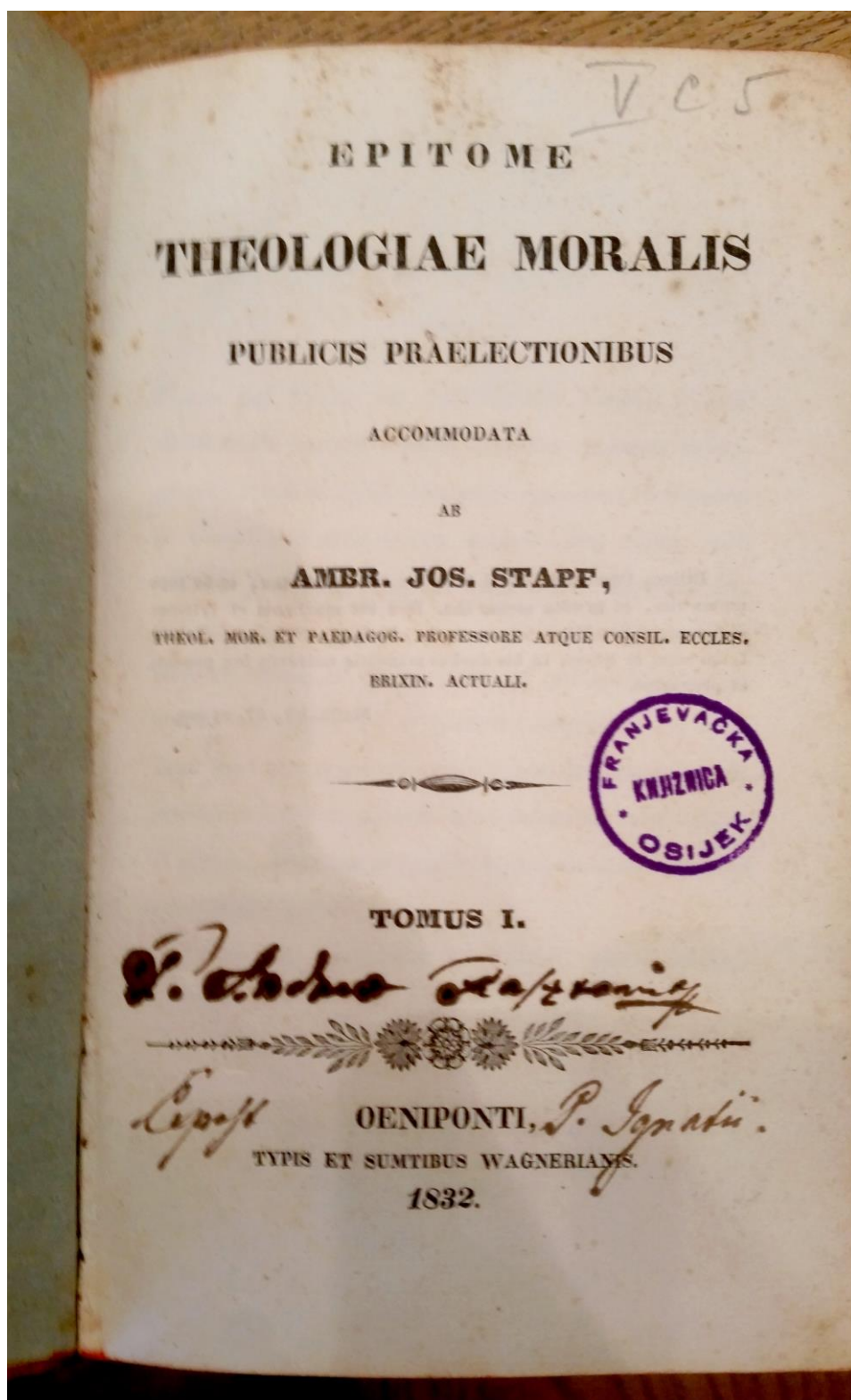
Didacus, a Sancto Antonio. Enchiridion scripturasticum tripartitum. Wirceburgi : impensis Ioannis Iacobi Stahel. 1765.

Compendiaria graecae grammatices: institutio in usum seminarii Patavini multo, quam antea, emendatior, atque auctior ; adjectae sunt radices linguae graecae. Tyrnaviae, Typis Academicis Societas Jesu, 1770.

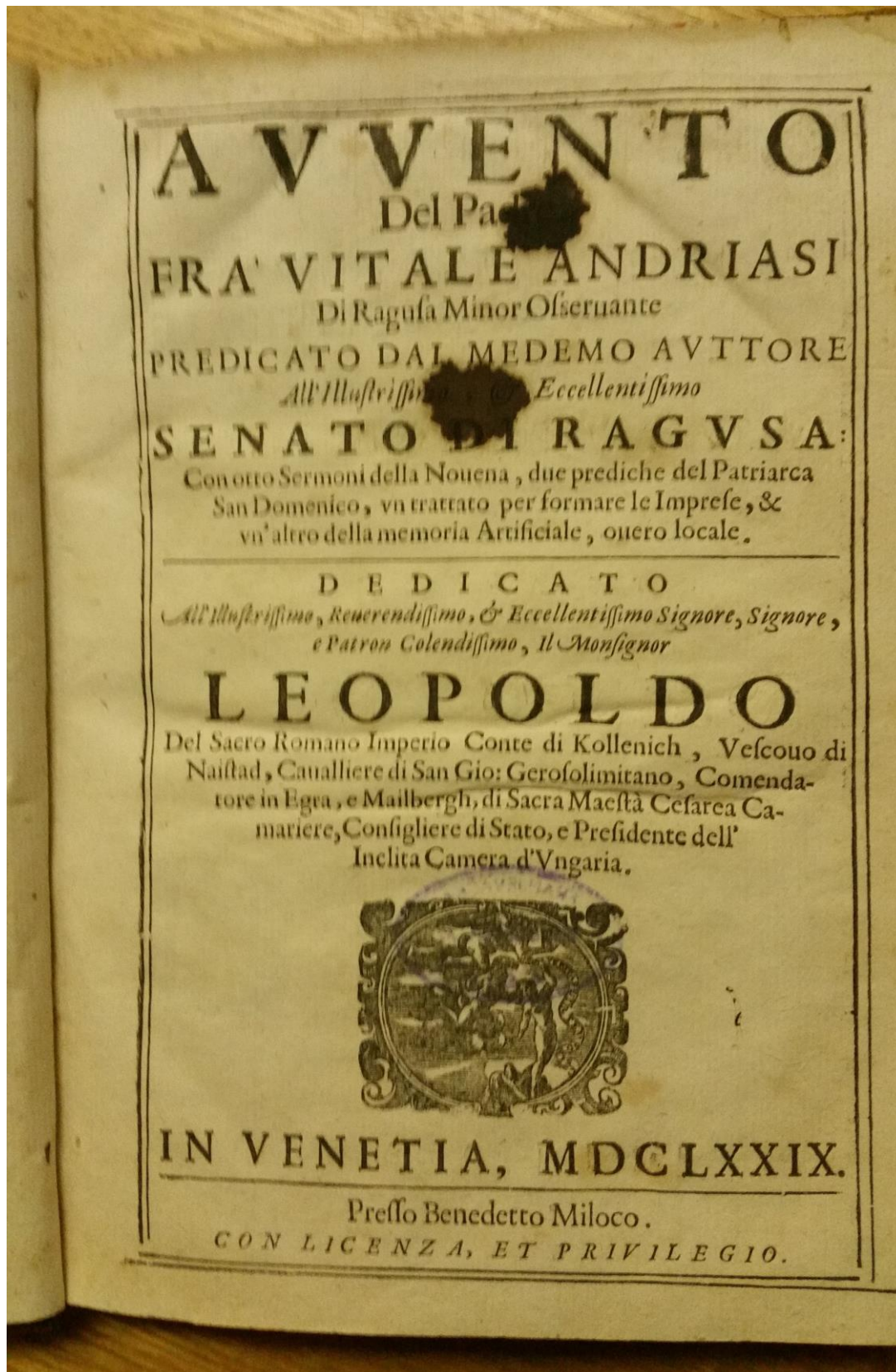
Antoine, Paul Gabriel. Compendium theologiae moralis universae / Rev. Patris Pauli Gabrielis Antoine Soc. Jesu Presbyt. et Theologi ; item illustrationum R. P. F. Philippi de Carboneano, et Rev. Patr. Bonaventurae Staidel ... ; duos in tomos distributum, Tomus primus. Venetiis : ex typographia Balleoniana, 1779.

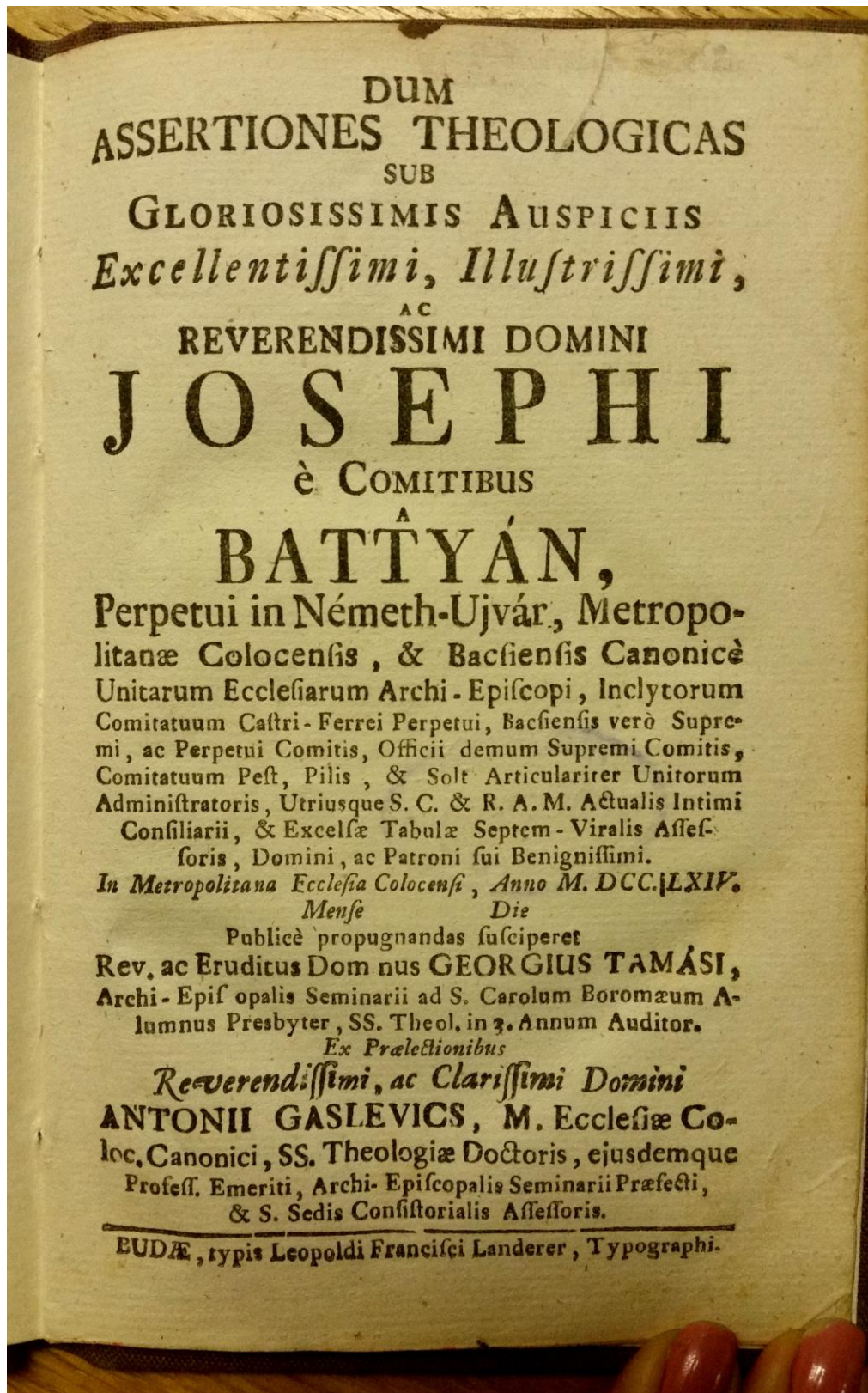
Ambros Joseph Stapf. Epitome theologiae moralis. Oeniponti, typis et sumtibus Wagnerianis(IS), Wagner (libr.), 1832.

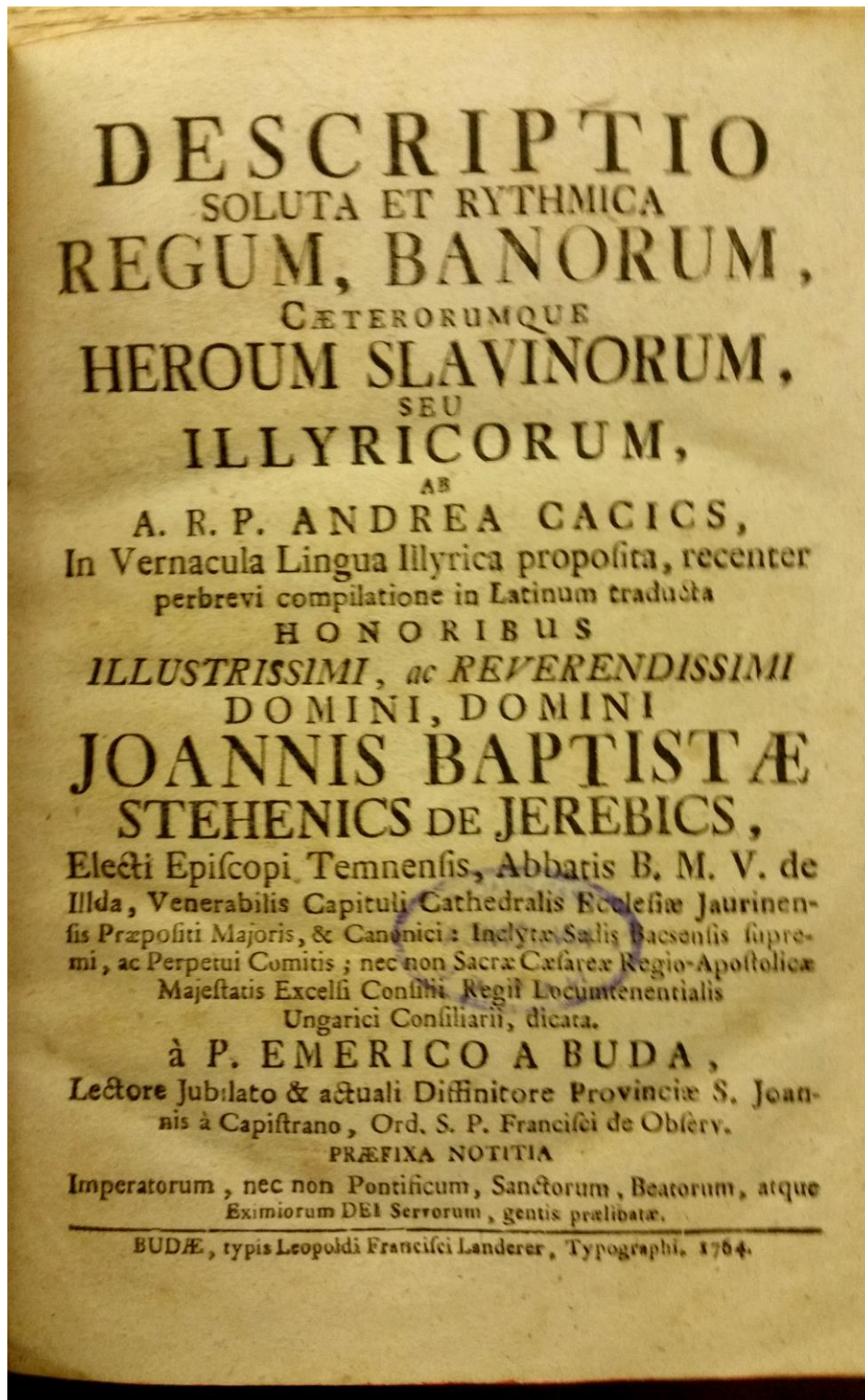
Habelić, Juraj. Dictionar ili rechi szlovenszke zve-xe-ga ukup zebrane, u red posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene. U Nemskom Gradczu : Pri odvetku Widmanstadiussa, 1670.

Andrijašević, Vital. Avento del p.f. Vitale Andriasi ... predicato ... all'illmo et eccelmo. Senato di Ragusa ..., dedicato al ... conte di Kollenich ... In Venetia : Presso B. Miloco, 1679.

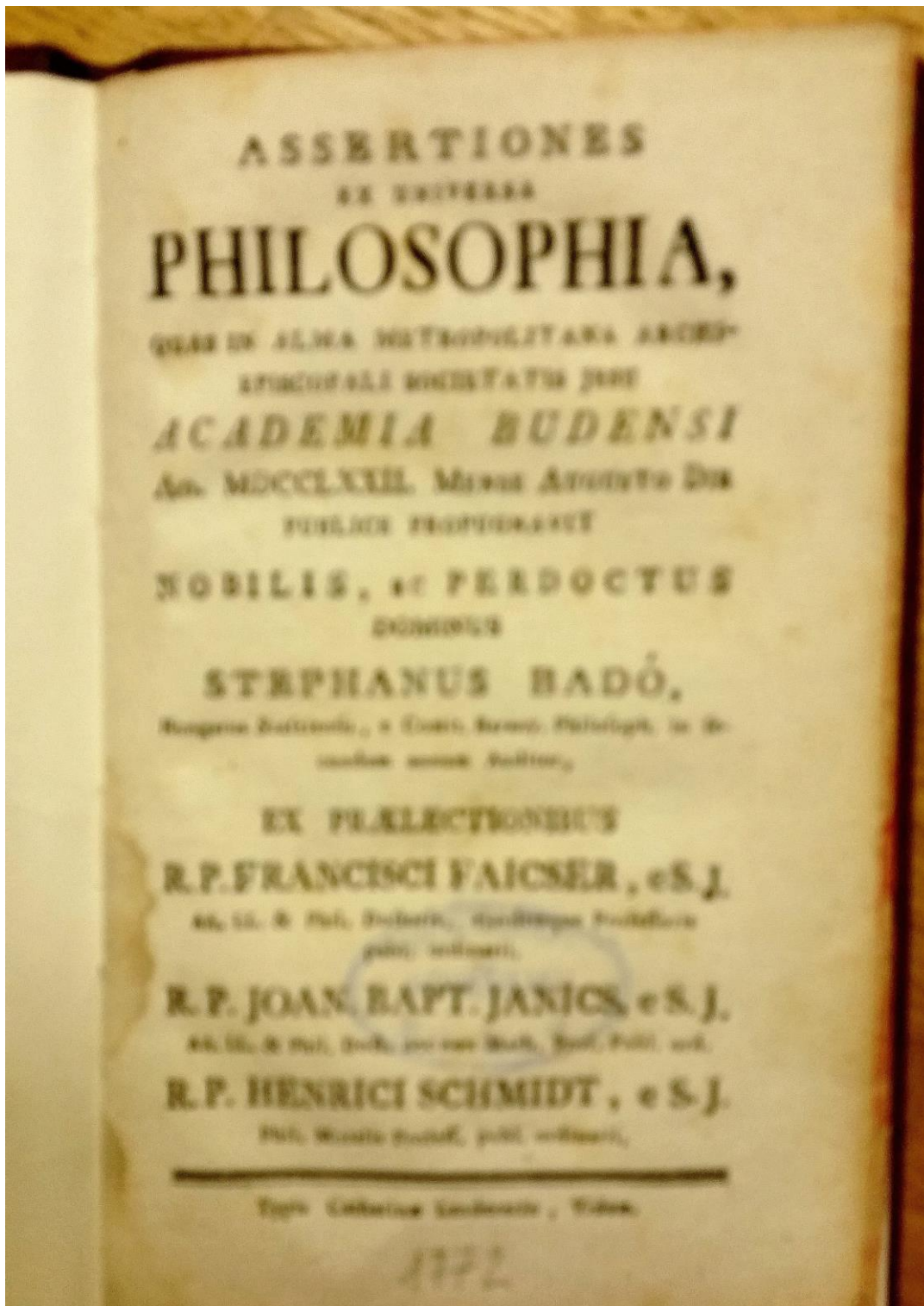

Assertiones theologicas ... in Metropolitana ecclesia Colocensi a. MDCCLXIV mense die publice propugnandas susciperet ... Georgius Tamasi ex praelectionibus r.ac cl.d. Antonio Gaslevics. Budae : Typis L.F. Landerer, 1764.

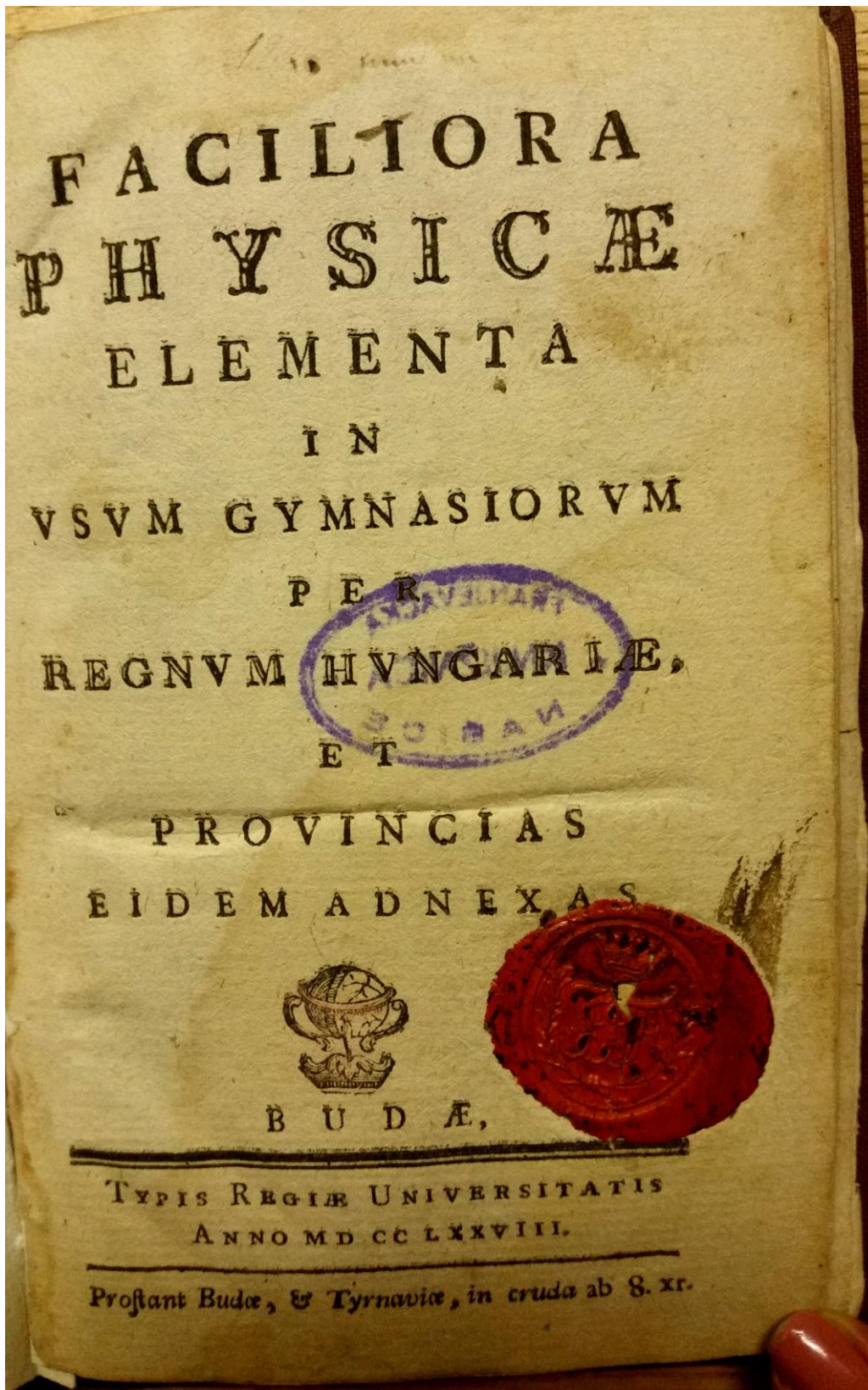

Kačić Miošić, Andrija. Descriptio soluta et rythmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinarum, seu Illyricorum, ab a. r. p. Andrea Cacics, in vernacula lingua Illyrica proposita, ... in Latinum traducta honoribus ... domini Joannis Baptistae Stehenics : de Jerebics, ... dicata. A p. Emerico a Buda, ... praefixa notitia ... Budae : typis Leopoldi Francisci Landerer, 1764.

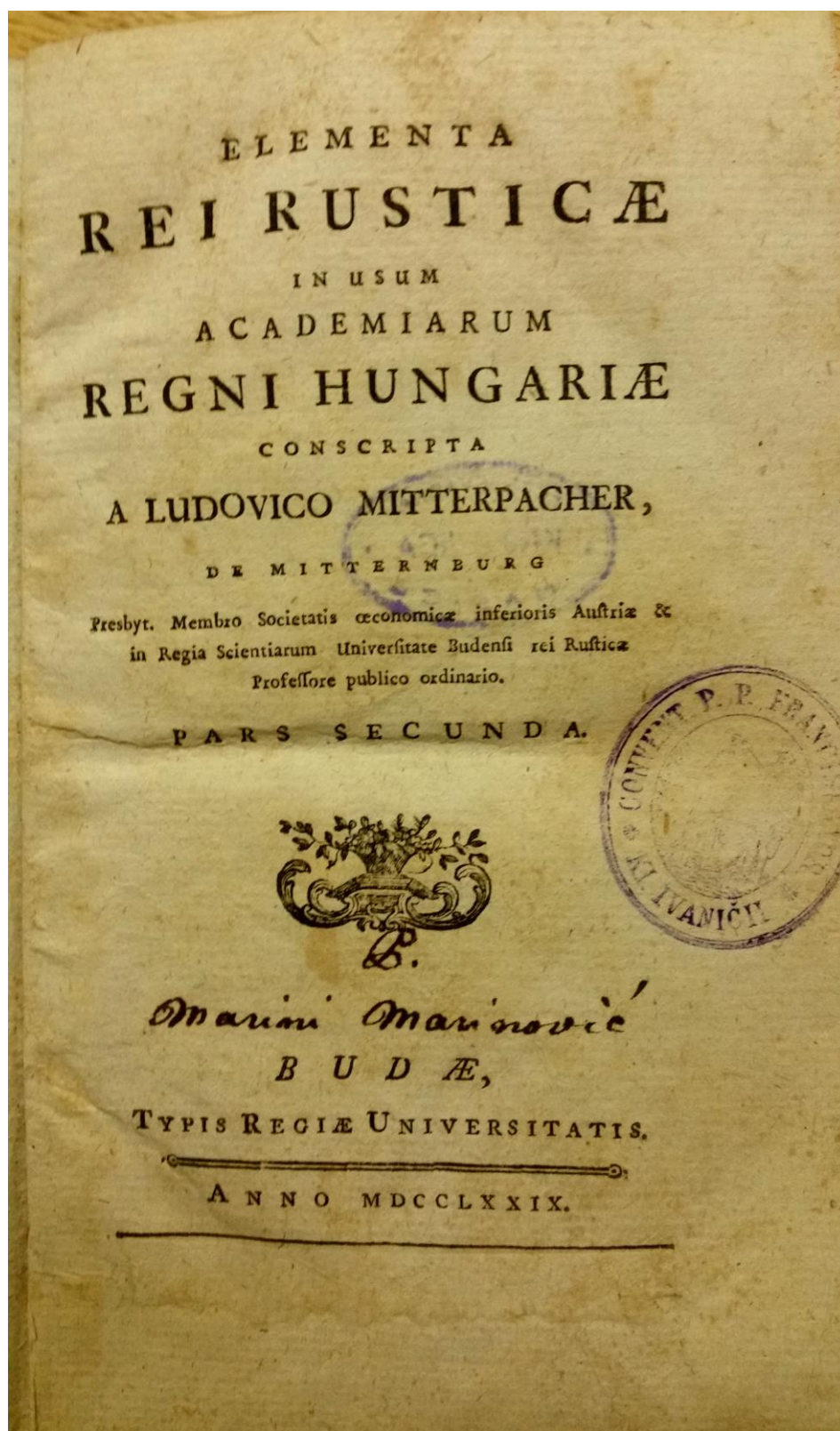
Prilog 15. Slika 5.b Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Našicama

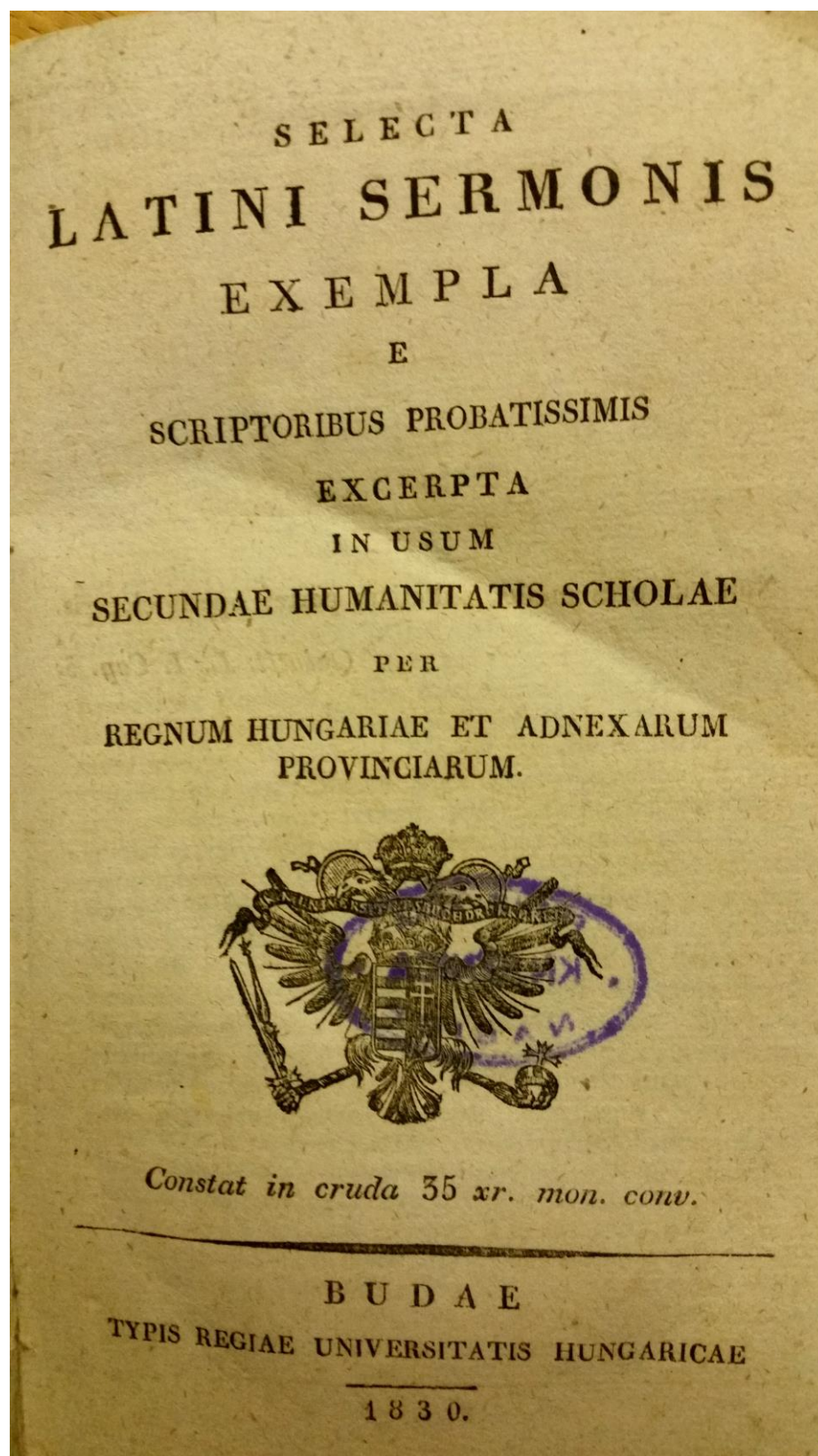
Assertiones ex universa philosophia juxta mentem Ven. Servi Dei Joannis Duns-Scoti...quas publice propugnandas susceperunt RR. FF. Vincentius Petrovich, Leopoldus Jankovich et Faustinus Paulovich Ord. Min. Reg. Observ. Prov. S. Joannis a Capistrano alumni..In ecclesia S. Antonii Paduani Nassici mense Julio die... anno 1770. praeside M. V. P. Francisco Berklacsich, AA. LL. et Philos. lectore ejusdem Ordinis et Provinciae Alumno. 1772.

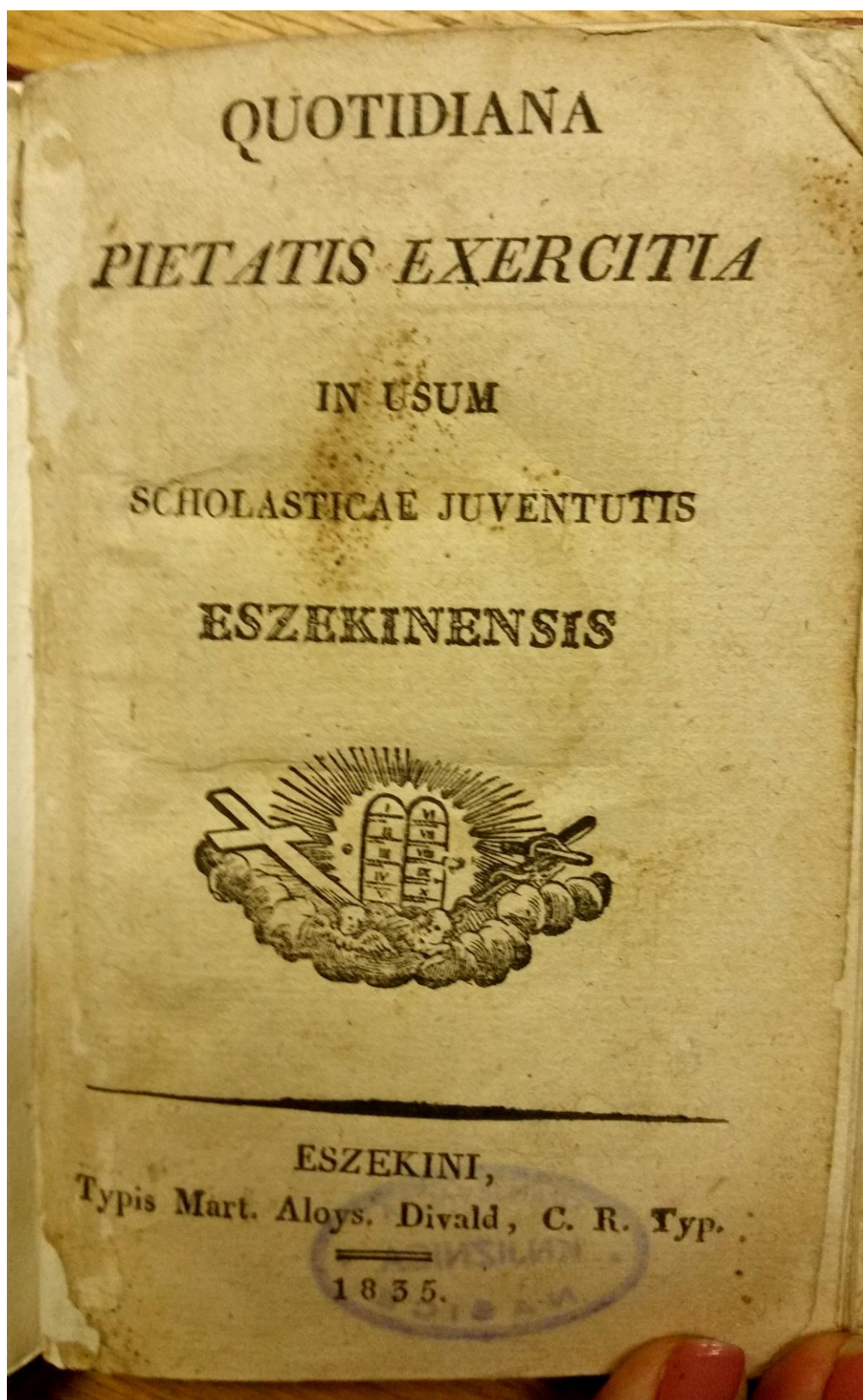
Faciliora physicae elementa in usum gymnasiolorum per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas. Budae : typis Regiae Universitatis, 1778.

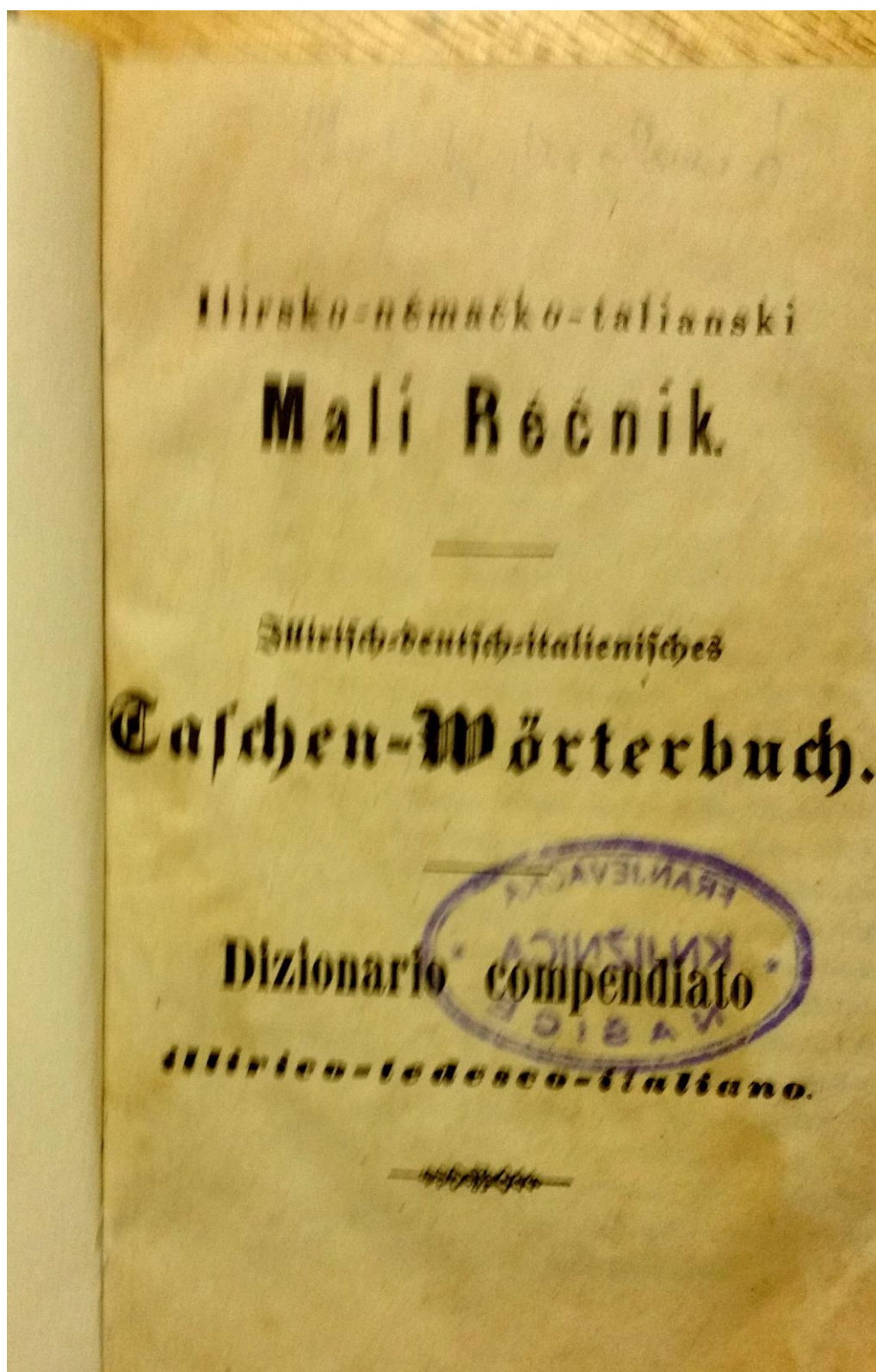
Mitterpacher, Ljudevit. Elementa rei rusticae in usum academiarum regni Hungariae conscripta a Ludovico Mitterpacher de Mitternburg ... : Pars prima [-tertia]. Budae ; Tyrnaviae : Typis Regiae Universitatis, 1779.

Selecta latini sermonis exempla e scriptoribus proatissimis exerpta in usum secundae humanitatis scholae per Regnum Hungariae et adnexarum provinciarum. Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1830.

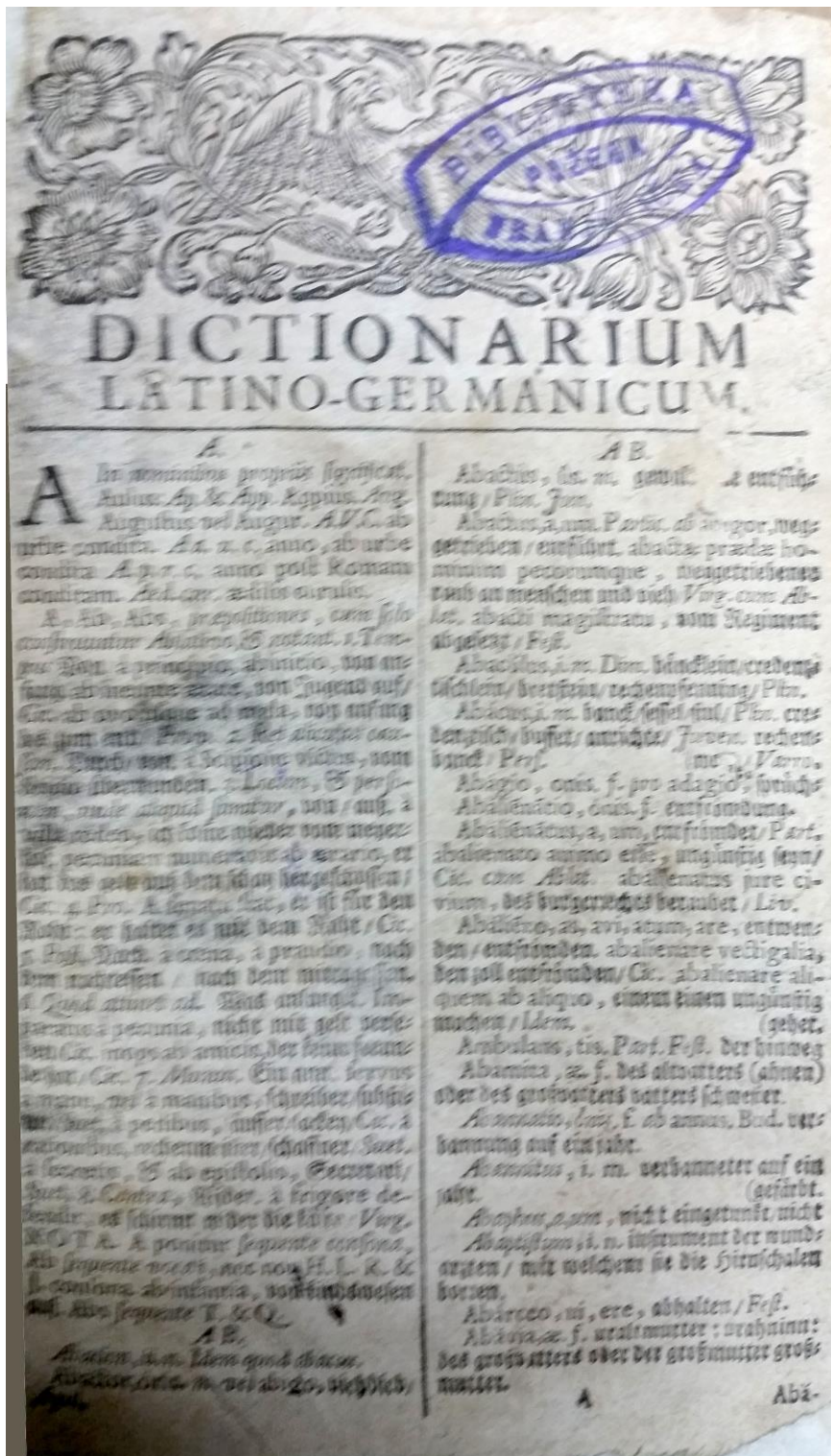

Quotidiana pietatis exercitia in usum scholasticae juventutis Eszekiensis. Eszekini : Typ. Mart. Aloys. Divald, 1835. 132 + 3 str.

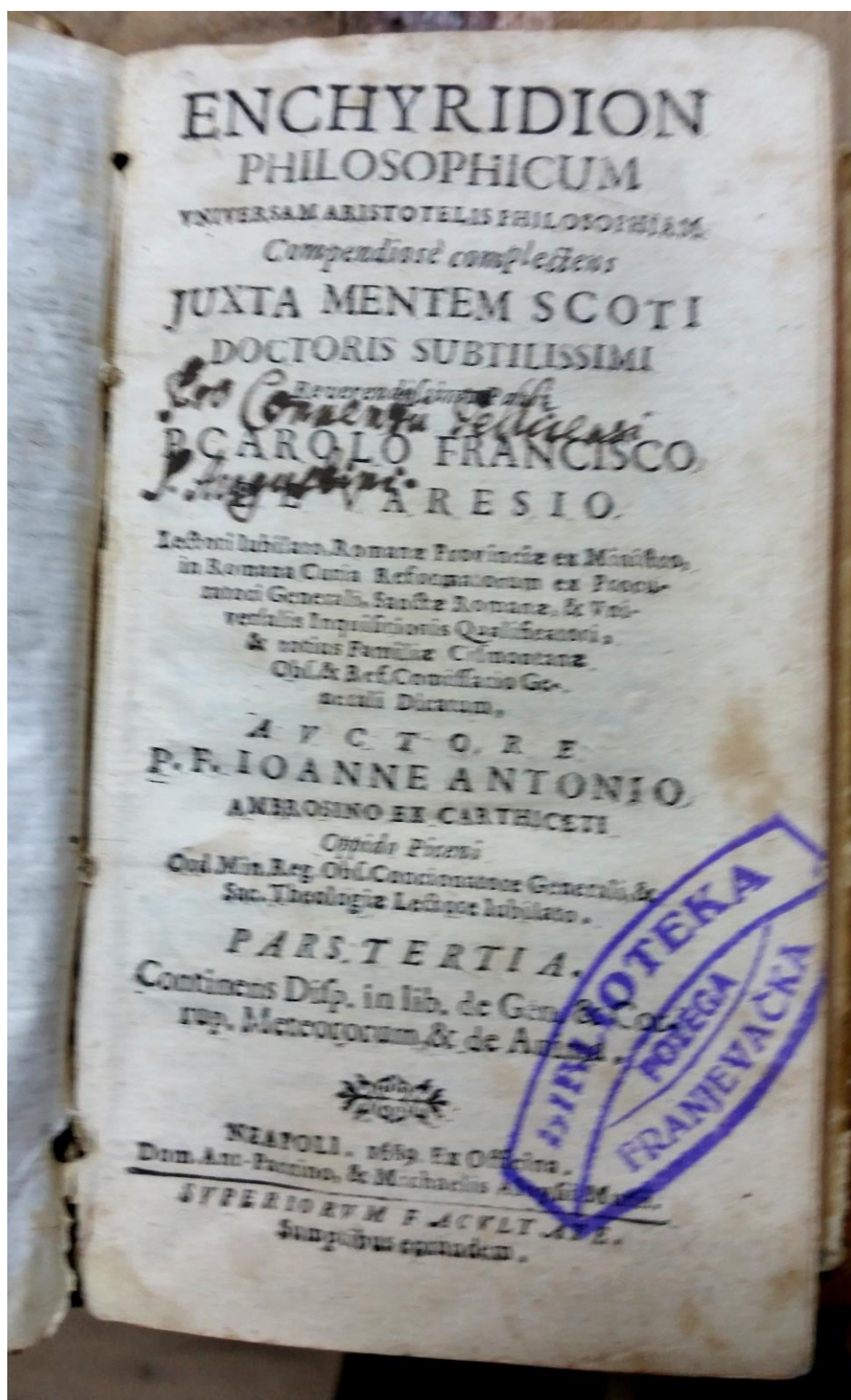
Drobnić, Josip. Ilirsko-nemačko-talianski mali rečnik. U Beču : Tiskom jermenskog manastira, 1847. 812 str.

Prilog 21. Slika 1.c Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Požegi

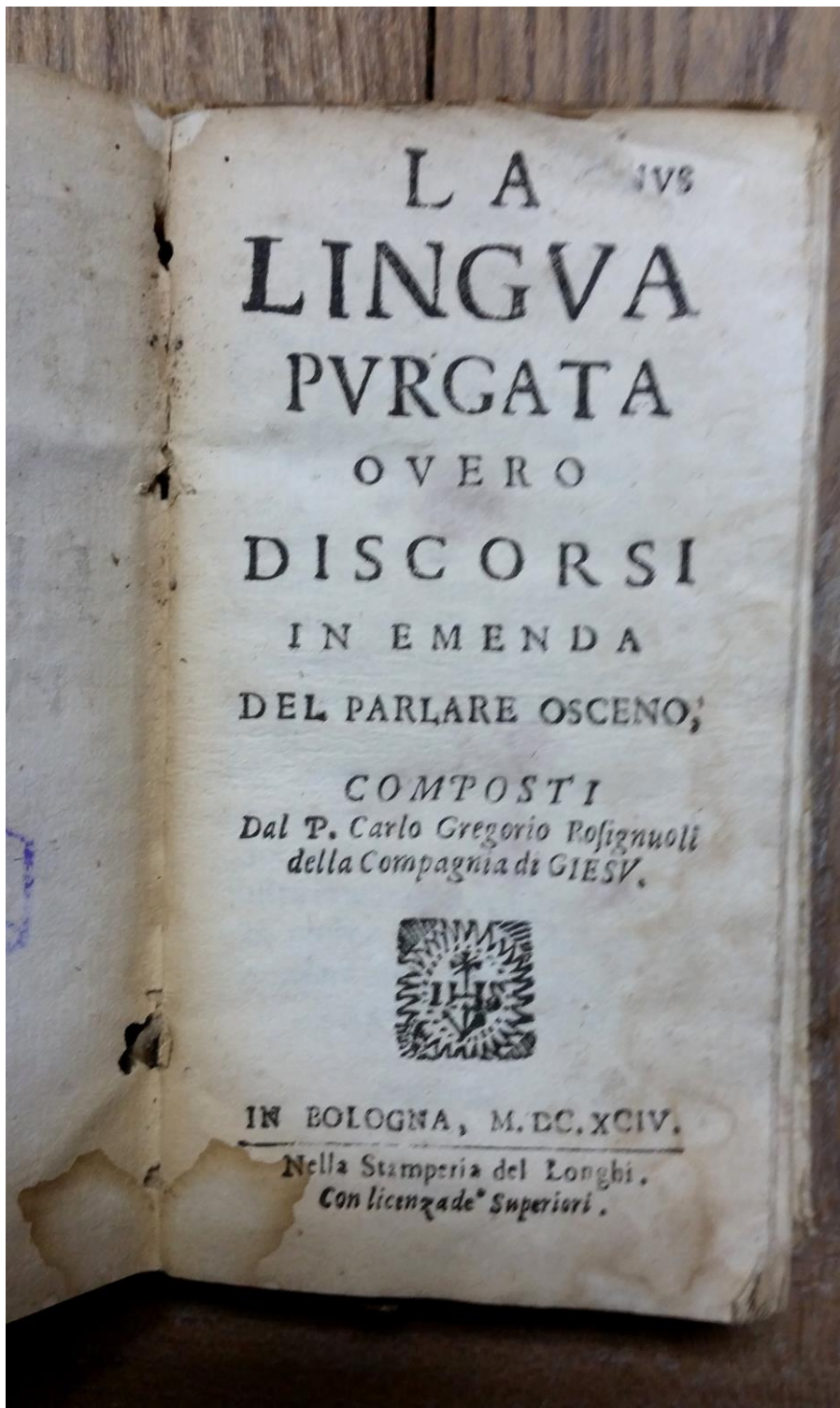

Dasypodius, Petrus. Dictionarium Latino-germanicum et viceversa Germanico-latinum : ex optimis Latinae linguae scriptoribus conciantum : accesserunt nomina locorum... et alia quaedam ut sequente pagina indicatur / authore Pietro Dasypodio... Praeterea, adiecta sunt Forensia... Argentorati : [excud. Theod. Rihelius, 1569].

Prilog 22. Slika 2.c Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Požegi

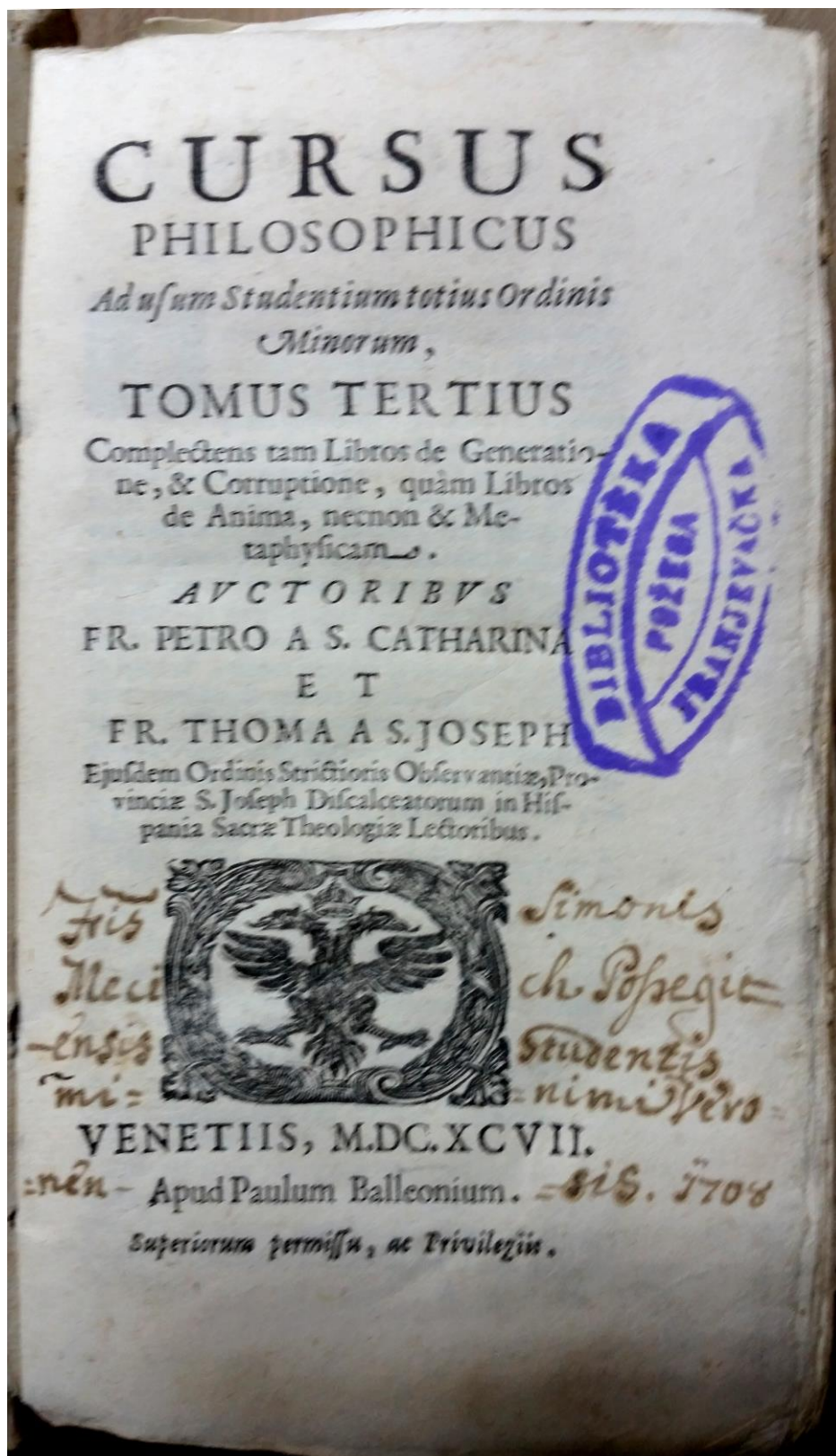

Ambrosinus, Joannes Antonius. Enchyridion philosophicum universam Aristotelis philosophiam compendiose complectens juxta mentem Scoti Doctoris subtilissimi / auctore R.P.F. Ioanne Antonio Ambrosino ex Carthiceti oppido Piceni Ord. Min. reg. obs. concionatore generali, et sac. theol. lectore iubilato. Neapoli : ex officina sociorum Dom. Ant. Parrino, et Michaelis Aloysii Mutii, 1689.

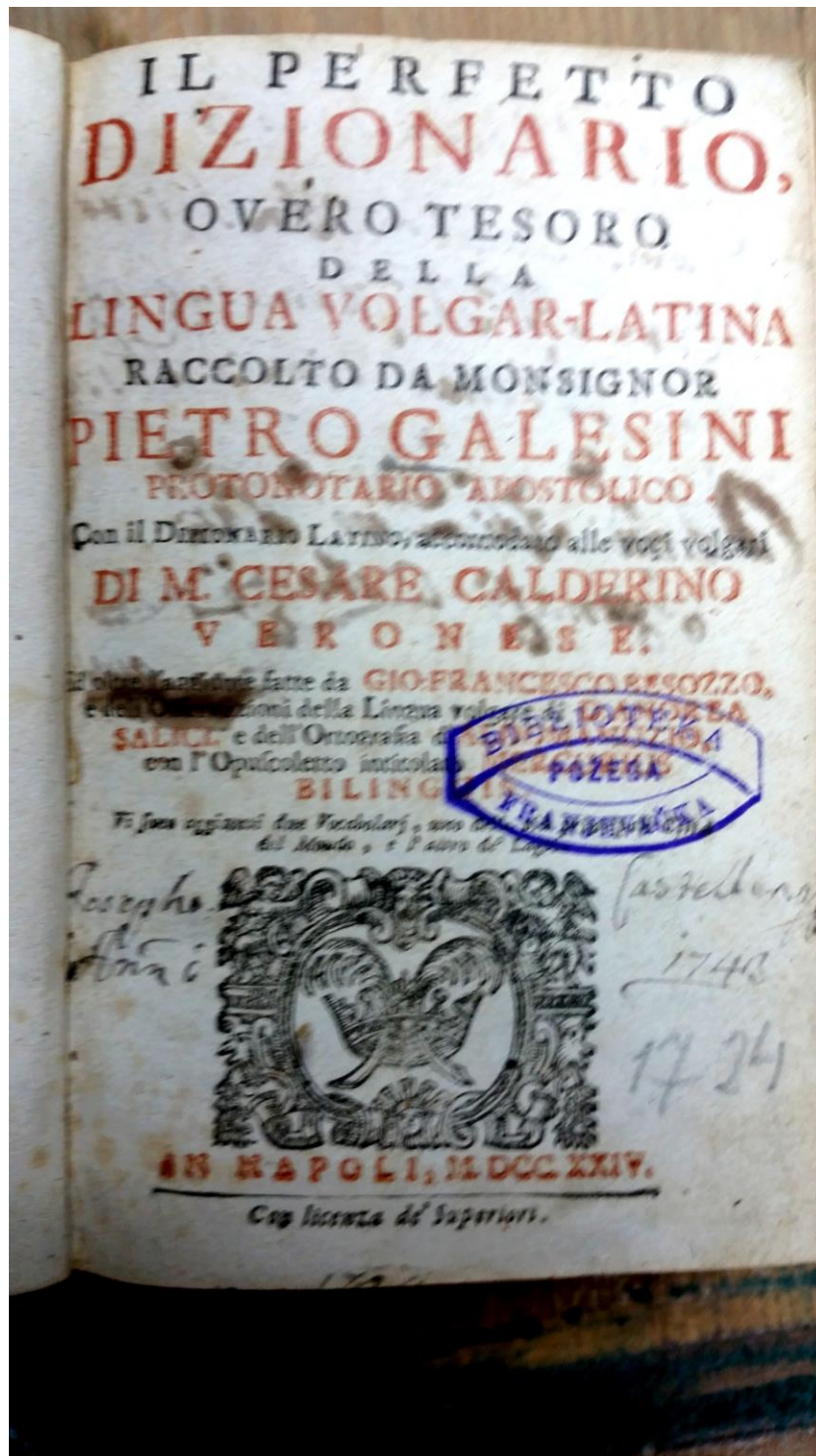

Rosignoli, Carlo Gregorio. La lingua purgata overo discorsi in emenda del parlare osceno / composti dal P. Carlo Gregorio Rosignuoli della Compagnia di Giesu. In Bologna: nella stamperia del Longhi, 1694. 227 str.

Prilog 24. Slika 4.c Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Požegi

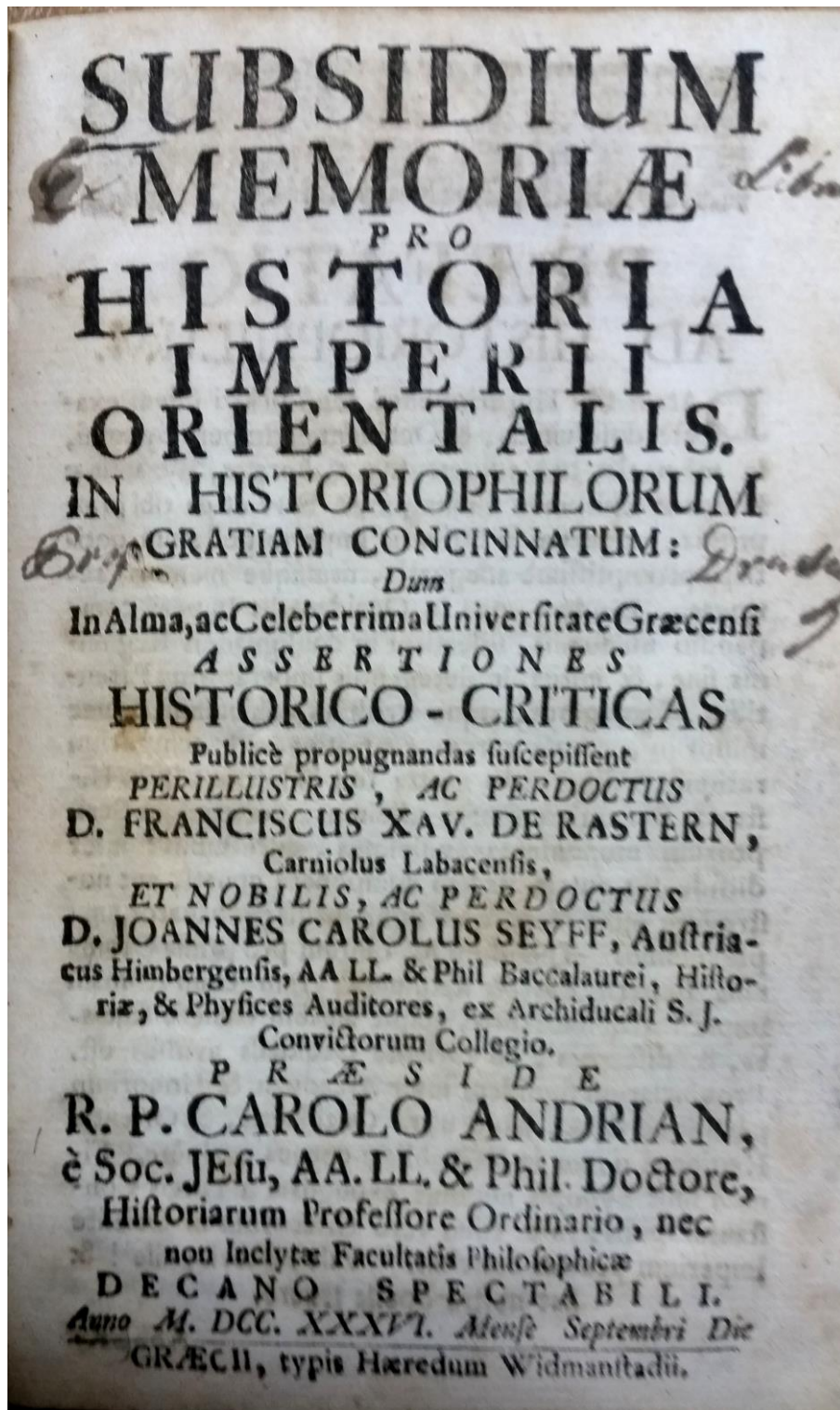

Pietro, da Santa Caterina. Cursus philosophicus ad usum studentium totius ordinis minorum, tomus primus [-tertius] ... / Auctoribus fr. Petro a s. Catharina et fr. Thoma a s. Joseph ... Venetiis : apud Paulum Balleonium, 1697. 3 sv.

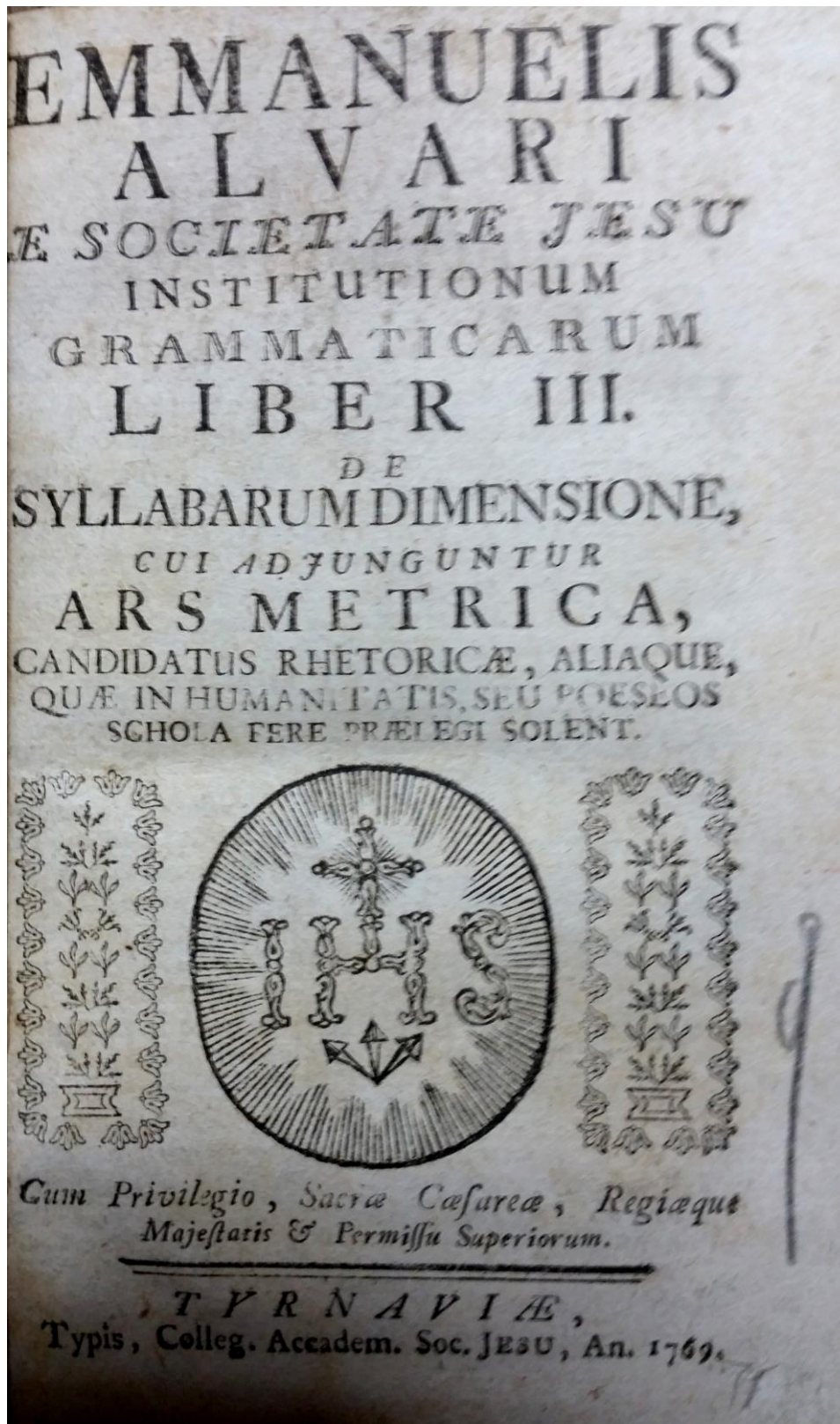

Il perfetto dizionario, overo tesoro della lingua volga-latina raccolto da monsignor Pietro Galesini. In Napoli : [s. n.], 1724.

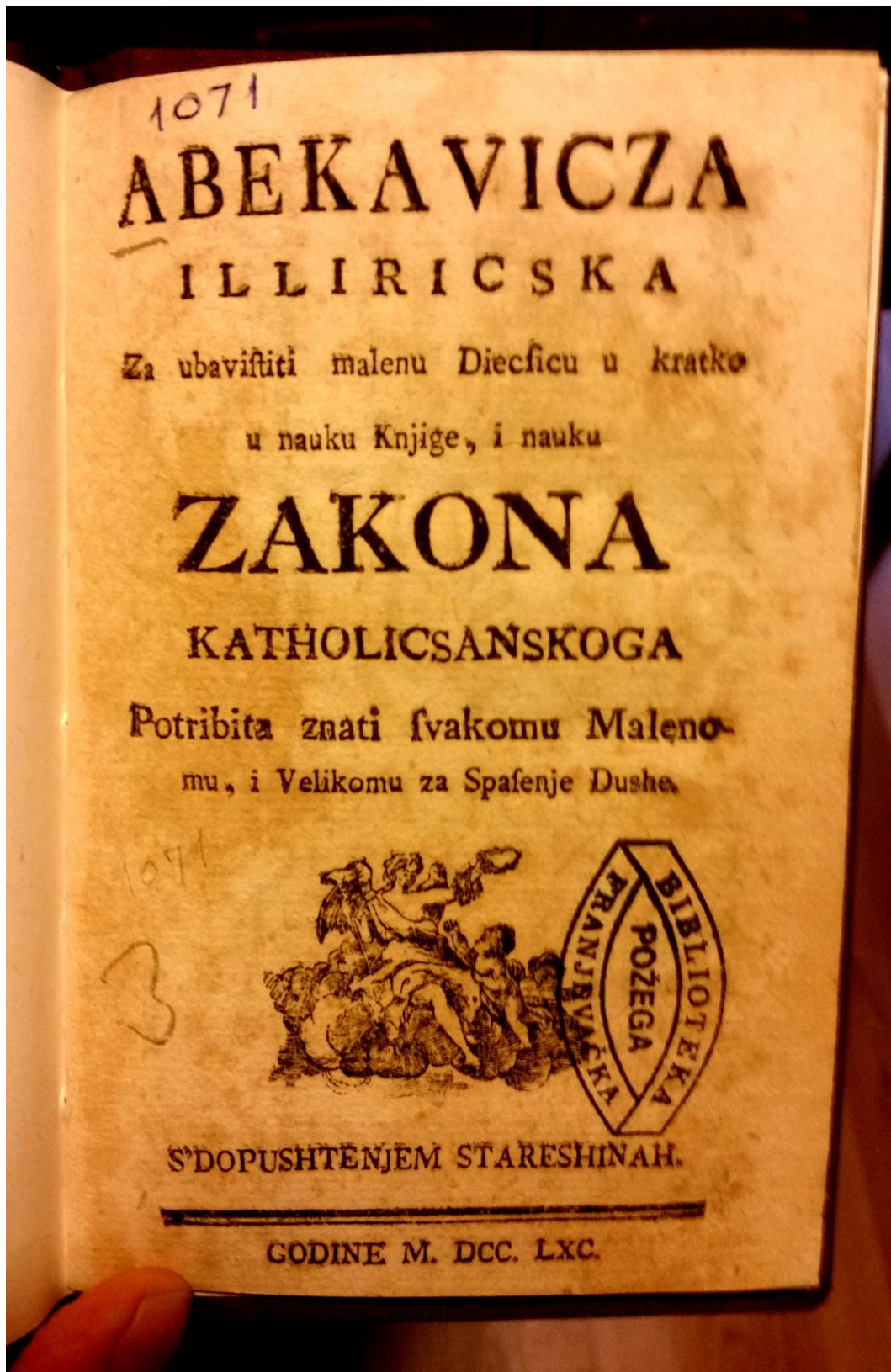
Prilog 26. Slika 6.c Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Požegi

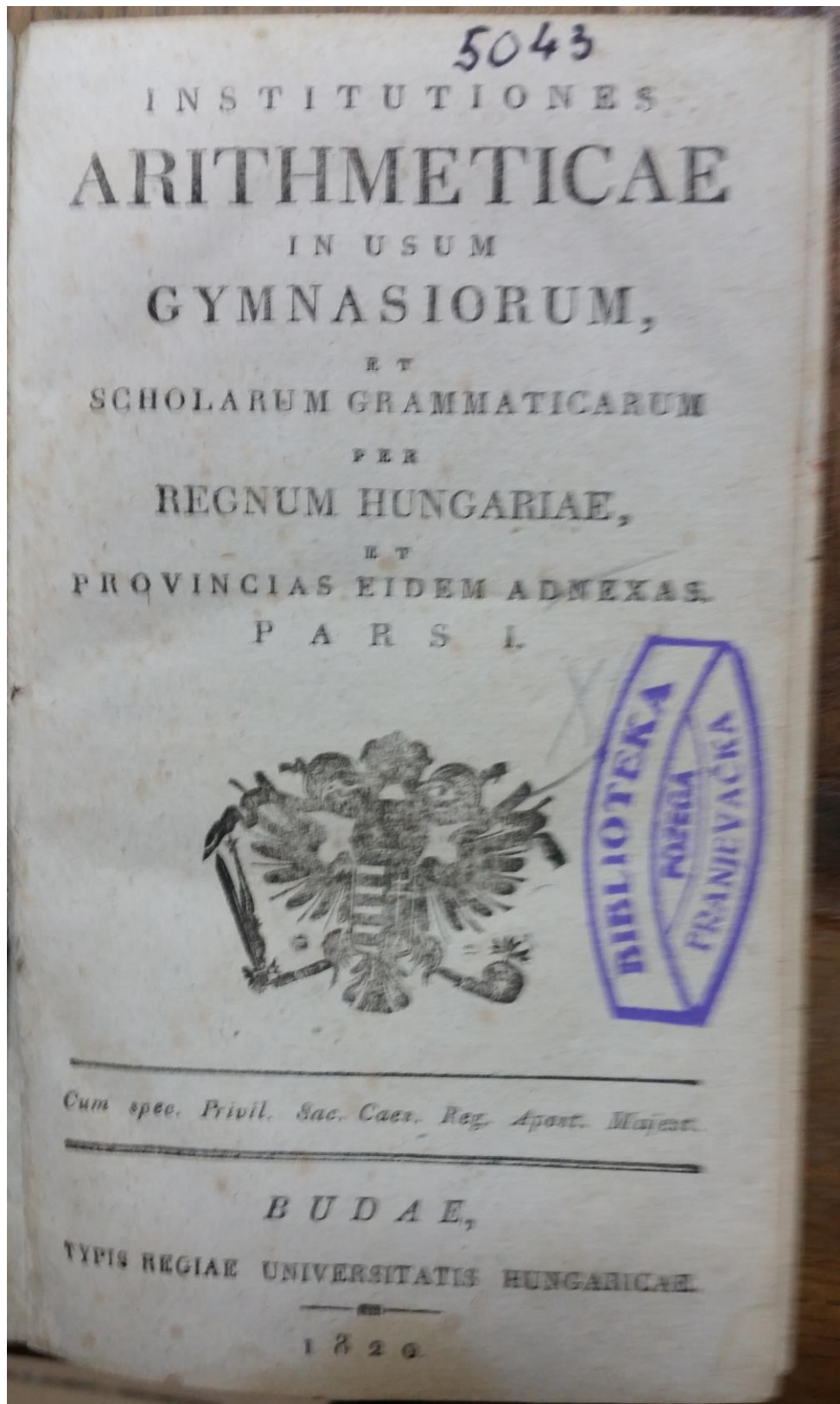
Subsidium memoriae pro historia universa veteri ... dum in ... Universitate Graecensi assertiones historico-criticas publice propugnandas suscepissent ... praeside r.p. Carolo Andrian e Soc. Jesu ... anno M.DCC.XXXIII. mense Septembri die 2. Graecij : typis haeredum Widmanstadii, [s. a.] 1736. god. 60 str.

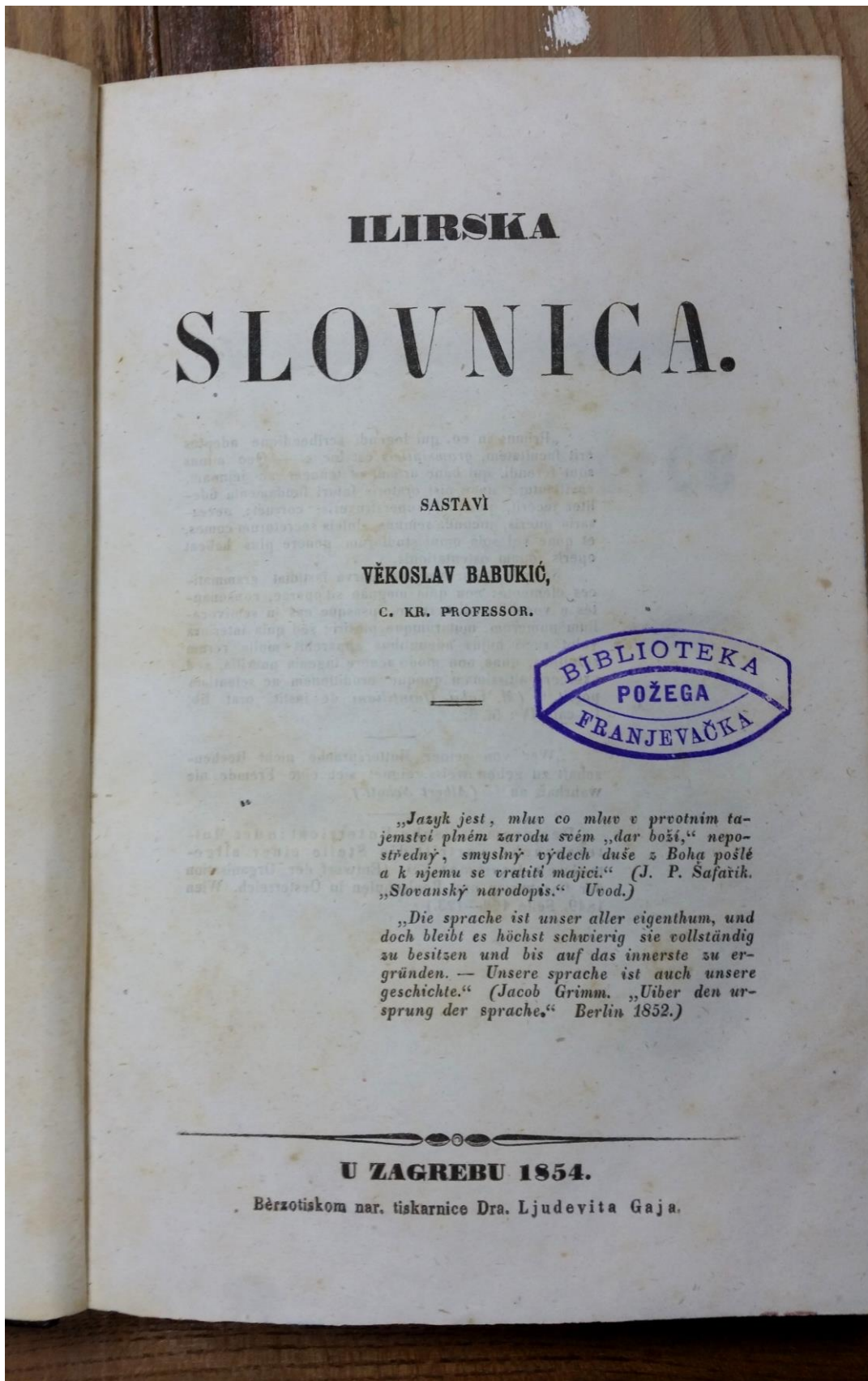
Alvarez, Manuel. Emmanuelis Alvari Institutionum grammaticarum. Tyrnaviæ : typis Colleg. Accadem. Soc. Jesu, 1769. 648 str.

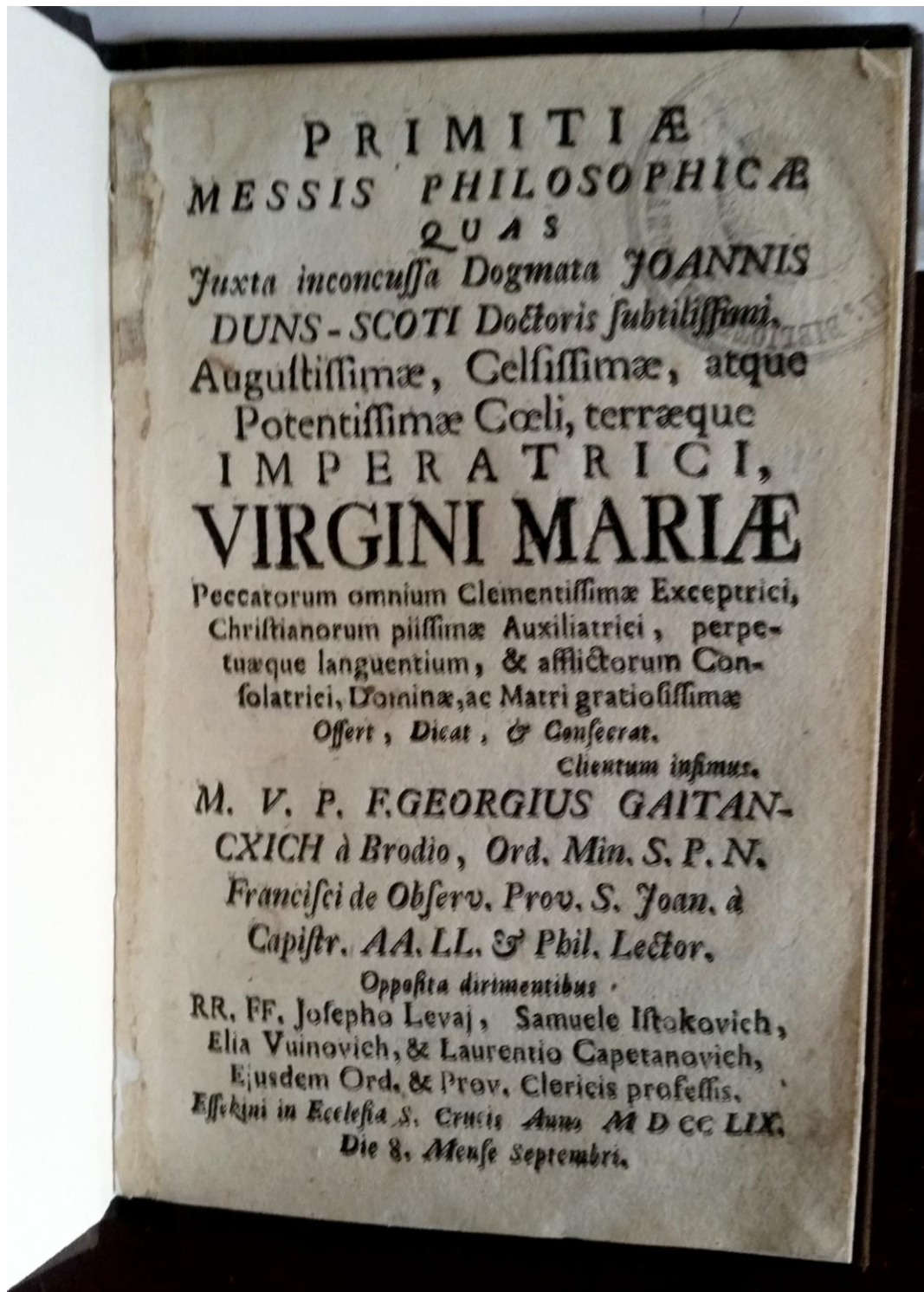
Abekavicza illyricska za ubaviestiti malanu diecsiczu u kratko u nauku knjighe i nauka zakona katolicsanskoga, potribita znati svakomu malanome i velikomu za spasenje dusse. 1790. god. 24 str.

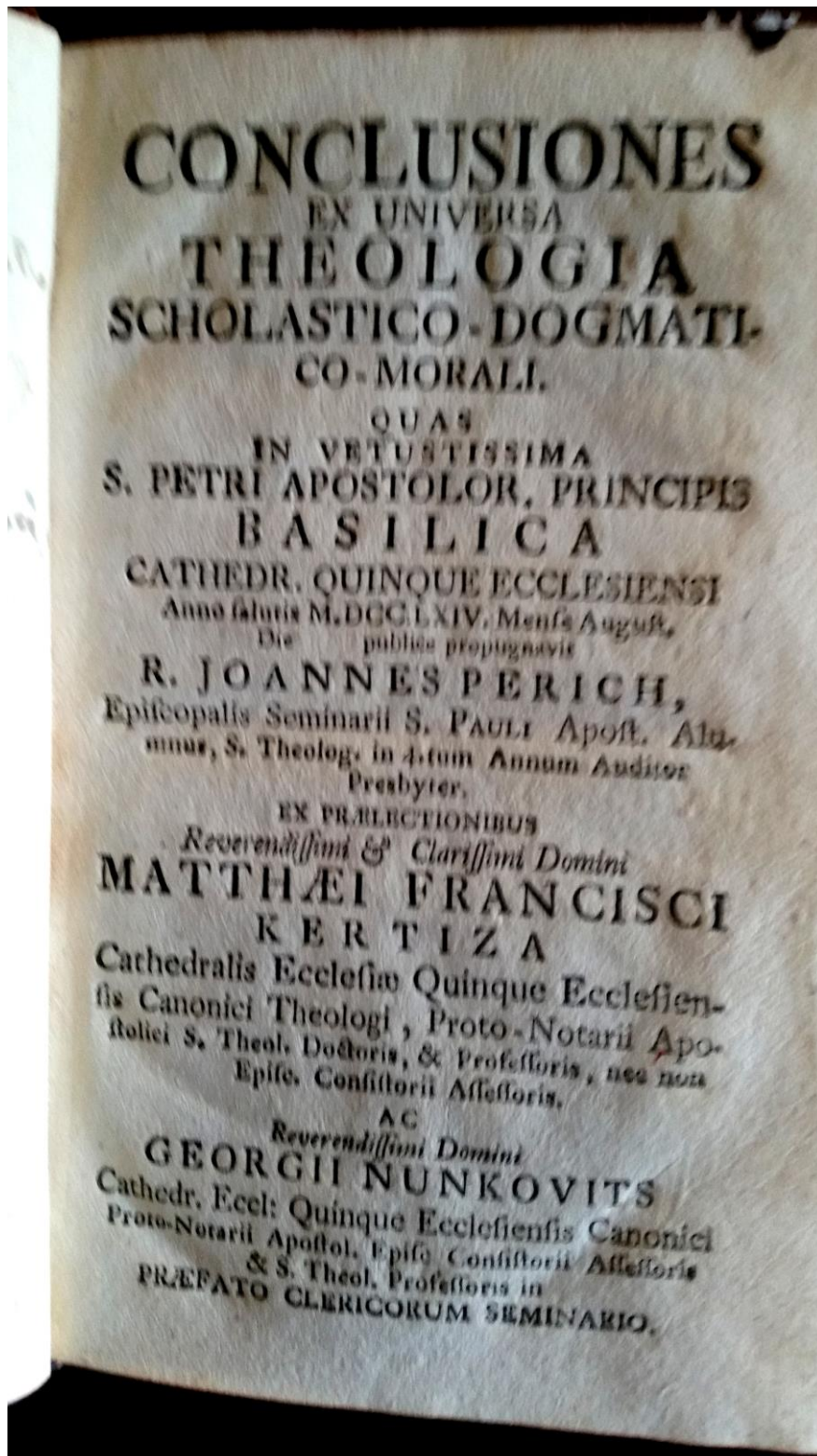
Institutiones arithmeticae in usum gymnasiolorum, et scholarum grammaticarum per Regnum Hungariae, et provincias eidem adnexas. Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1820. god. 111.str.

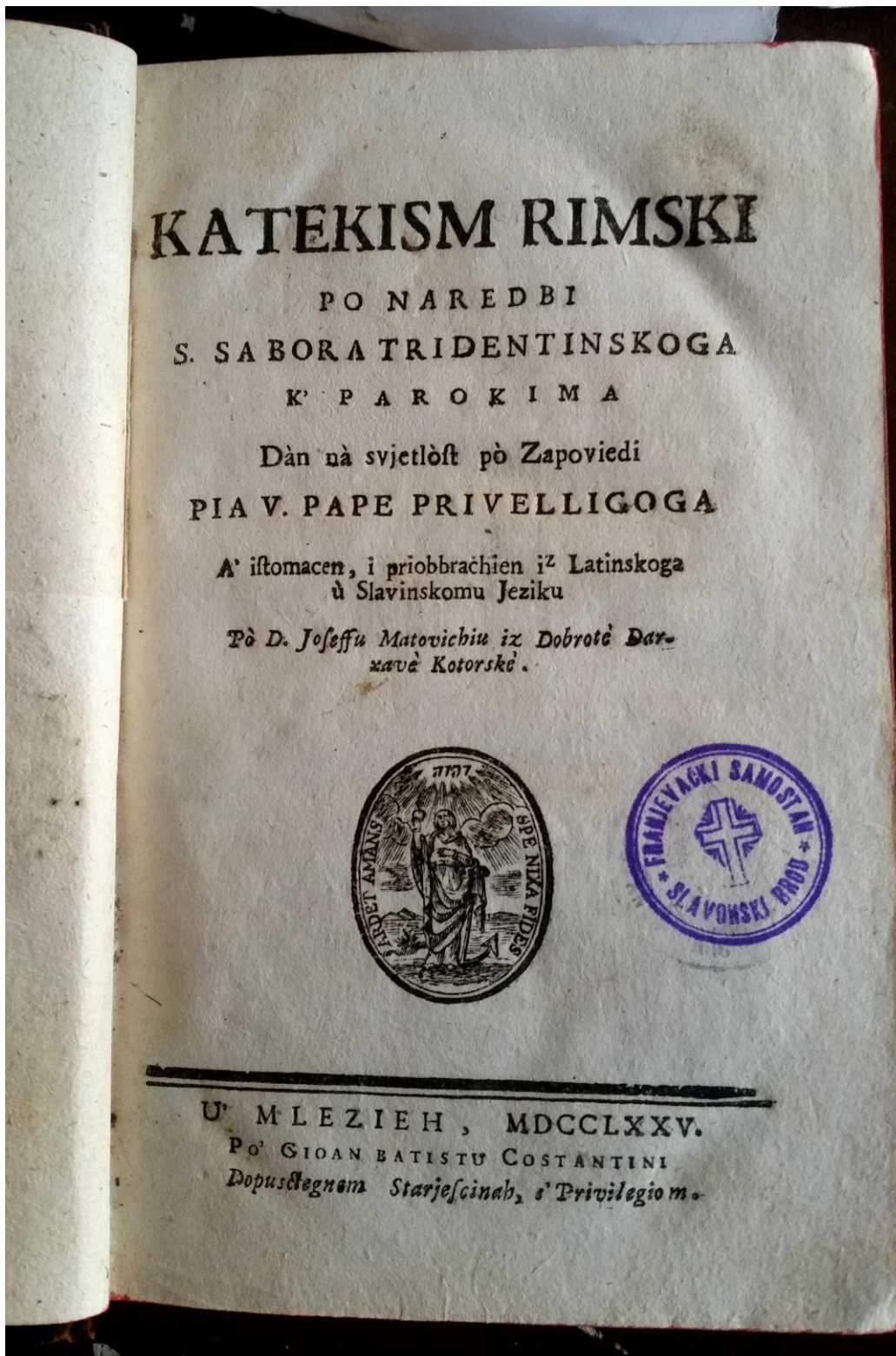
Babukić, Vjekoslav. Ilirska slovnica. U Zagrebu : Nar. tiskarnica Lj. Gaja, 1854.

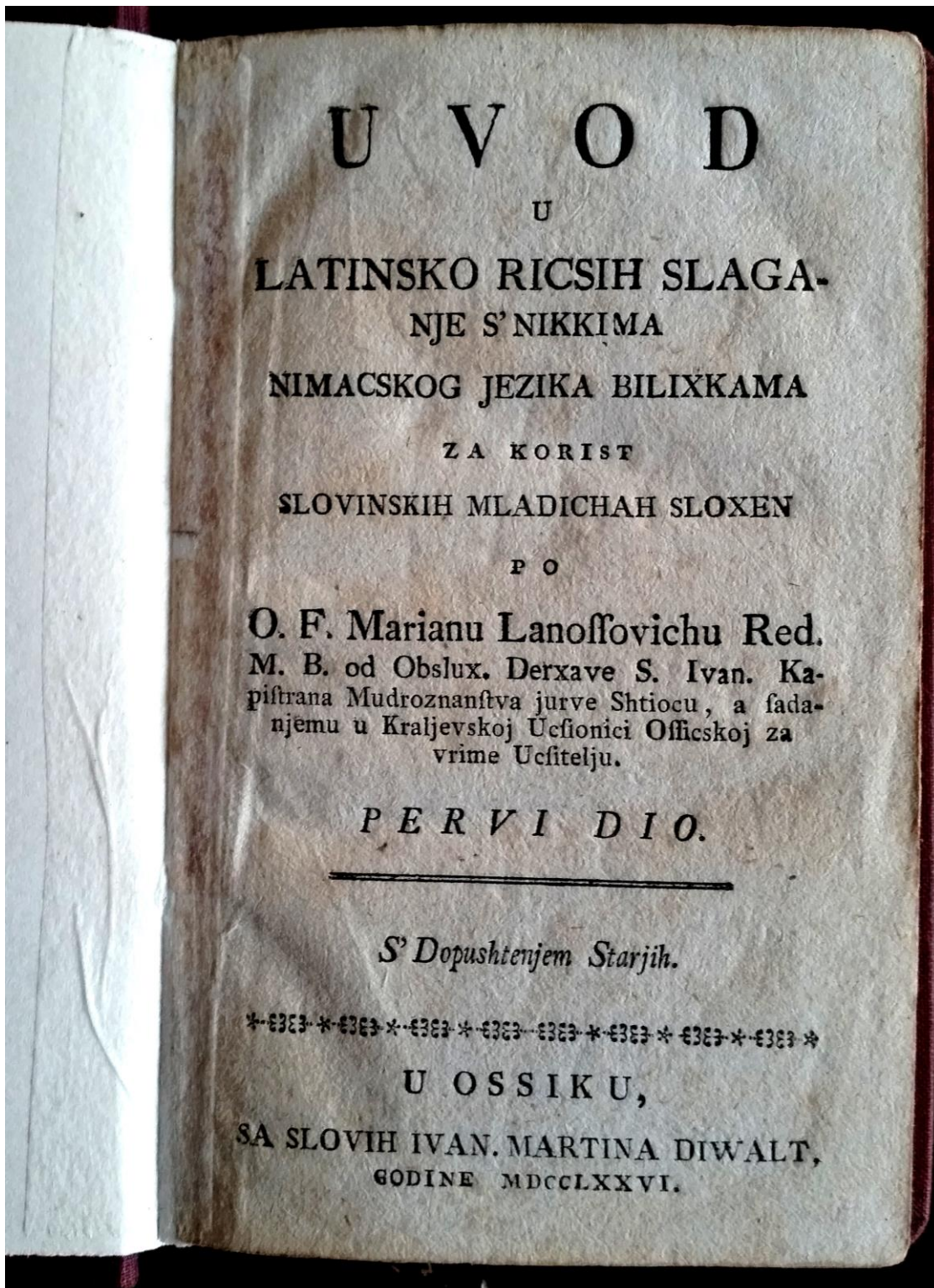
Primitiæ messis philosophicæ, quas juxta inconcussa dogmata Joannis Duns-Scoti ... Virgini Mariæ ... offert, dicat et consecrat clientum infimus m. v. p. f. Georgius Gaitancxich a Brodio ... opposita dirimentibus rr. ff. Josepho Levaj : Samuele Istokovich /cet./ ... Essekini in ecclesia s. Crucis anno MDCCLIX die 8. mense Septembri. /Essekini : Ad s. Crucem, 1759./

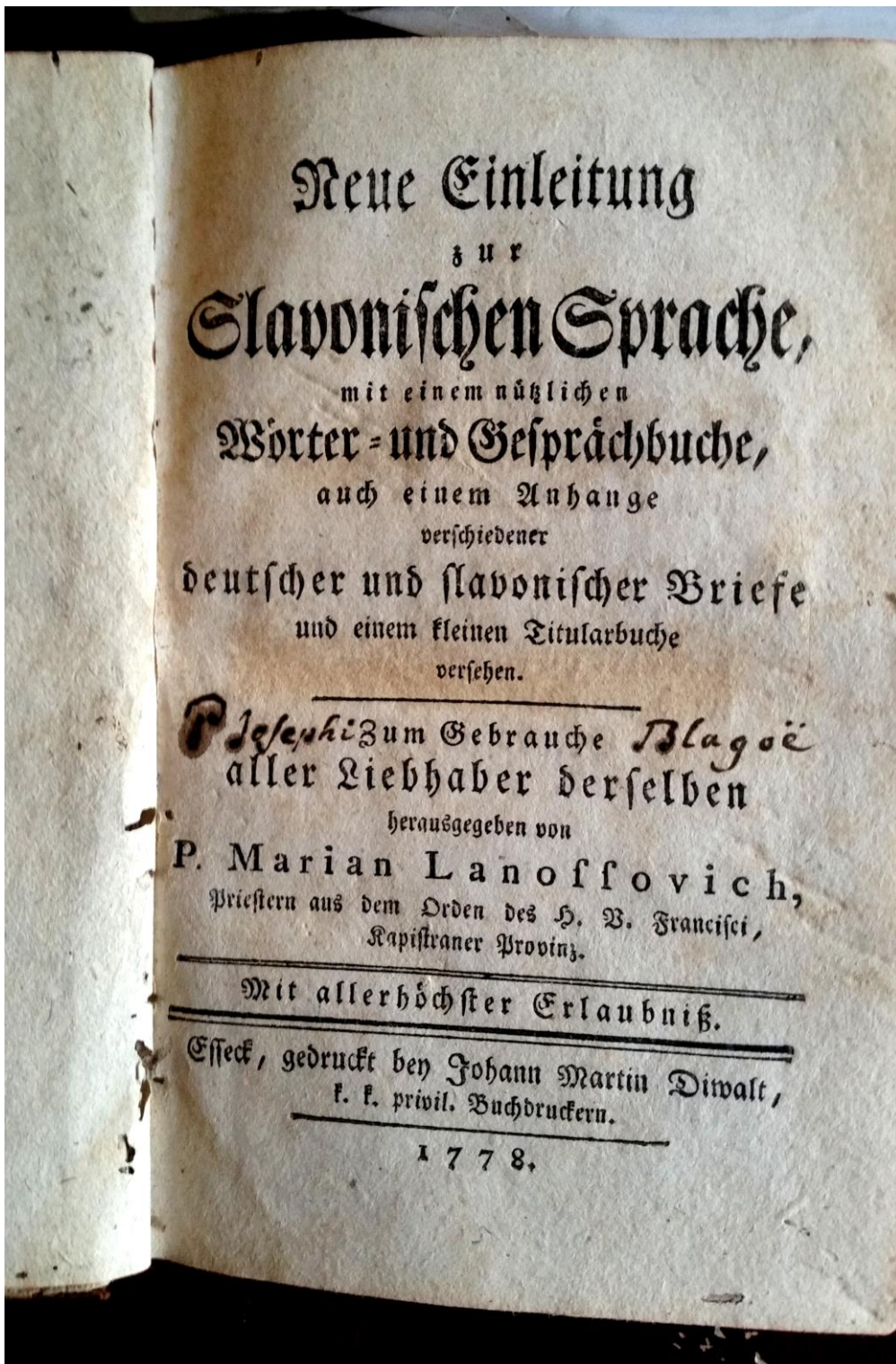
Conclusiones ex universa theologia scholastico-dogmatico-polemico-morali, quas ... defendendas susceperunt vv.pp. Moyses Nemeti /cet./ ... in Conv. Quinque-Eccl. a.s. MDCCLXIV moderantibus eos pp.ff. Quirino Horvath et Adalberto Bellay. /Zagrabiae : Typis F. Xav. Zerausheg, 1764./

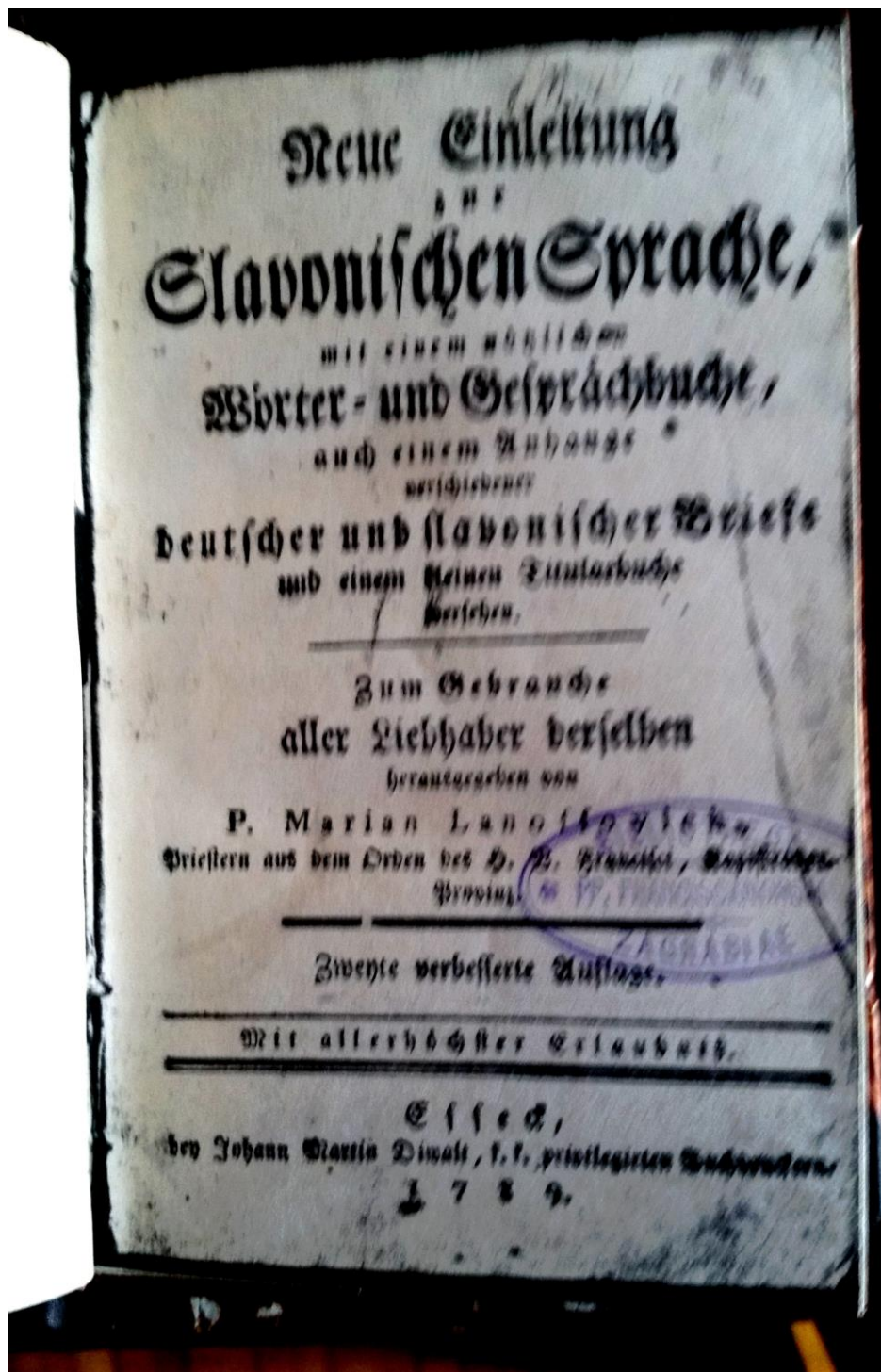
Katekism rimski : po naredbi s. Sabora Tridentinskoga k' parokima dan na svjetlost po zapoviedi Pia V. pape privellikoga / a istomacen i priobrachièn iz latinskoga u slavinskomu jeziku po D. Joseffu Matovichiu iz Dobrote darxave kotorske. U' Mlezieh : po Gioan Batistu Costantini, MDCCLXXV [1775].

Lanosović, Marijan. Uvod u latinsko ricsih slaganje s nikkima nimacskog jezika bilixkama za korist slovinskih mladichah sloxen. U Ossiku : Sa slovih I. M. Diwalt, 1776.

Lanosović, Marijan. Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache mit einem nuetzlichen Woerter und Gespraechbuche : auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinen Titularbuche verschen / zum Gebrauche aller Liebhaber derselben herausgegeben von P. Marian Lanossovich. Esseck : gedruckt bey Johann Martin Diwalt, 1778. 272 str.

Lanosović, Marijan. Neue Einleitung zur slavonischen Sprache, mit einem nützlichen Woerter und Gespraechbuche : auch einem Anhange verschiedener deutscher und slavonischer Briefe und einem kleinem Titularbuche verschen / Zum Gebrauche aller Liebhaber derselben herausgegeben von P. Marian Lanossovich. Esseck : bey Jphann Martin Divalt, 1789. 270 str.

Prilog 37. Slika 7.d Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Slavonskom Brodu.

**HRVATSKA FRANJEVAČKA PROVINCIJA
SVETOG ĆIRILA I METODA
SAMOSTANSKI ARHIV
SLAVONSKI BROD**

LANOSOVIĆ, MARIJAN.
Njemačko-hrvatsko-
latinsko-talijanski
rječnik
A - Begegnen
I. dio

Svežanj B-VIII-15

Br. spisa 456 str.

Godina 1789-1791.

Lanosović, Marijan. Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik. I. dio. B-VIII-15. 1789.-1791., 456 str. /Rukopis/.

HRVATSKA FRANJEVAČKA PROVINCIJA
SVETOG ĆIRILA I METODA
SAMOSTANSKI ARHIV
SLAVONSKI BROD

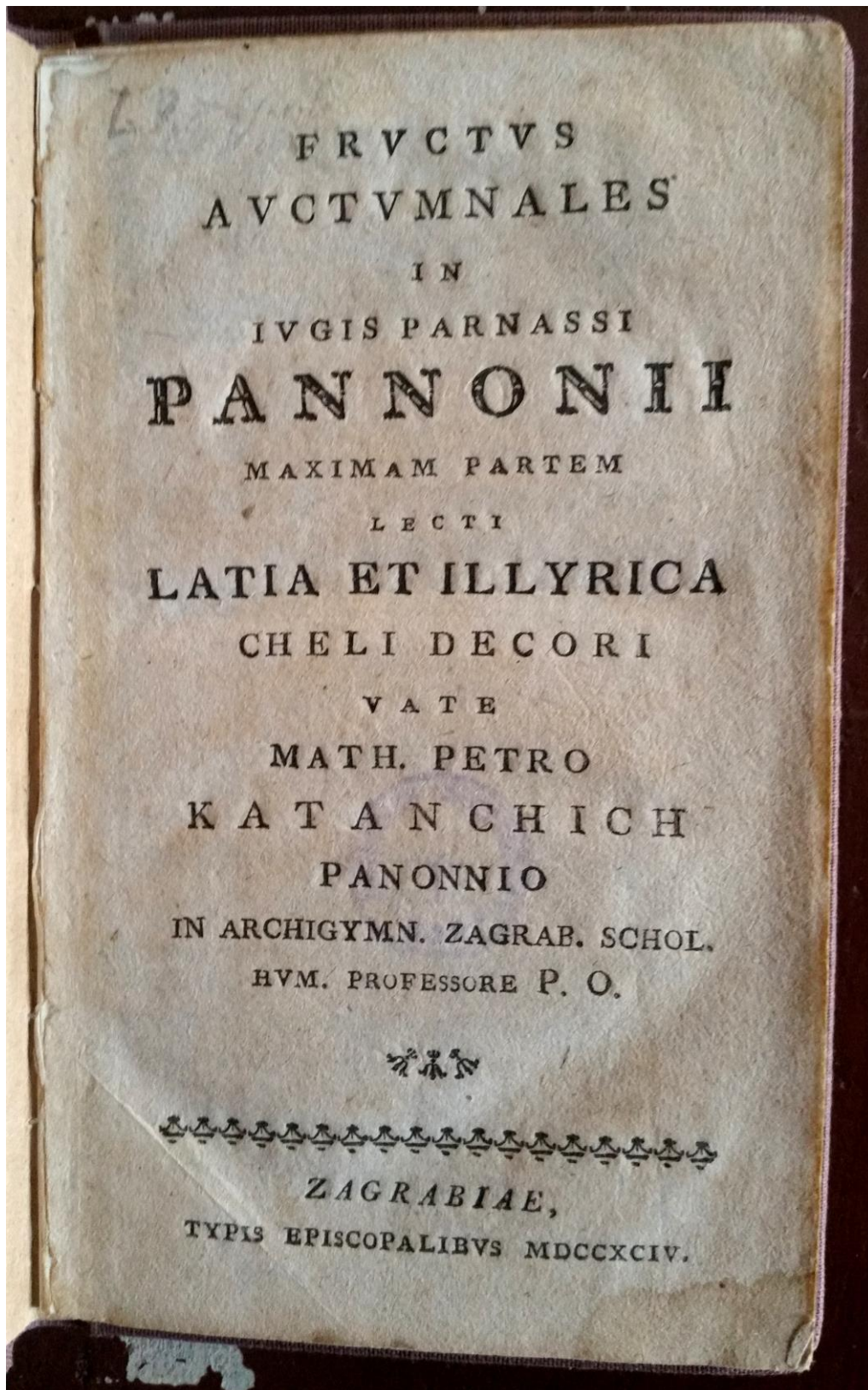
LANOSOVIĆ, MARIJAN.
Njemačko - latinsko-
hrvatsko - mađarski
rječnik
A - Ausleihen

Svežanj B-VIII-16

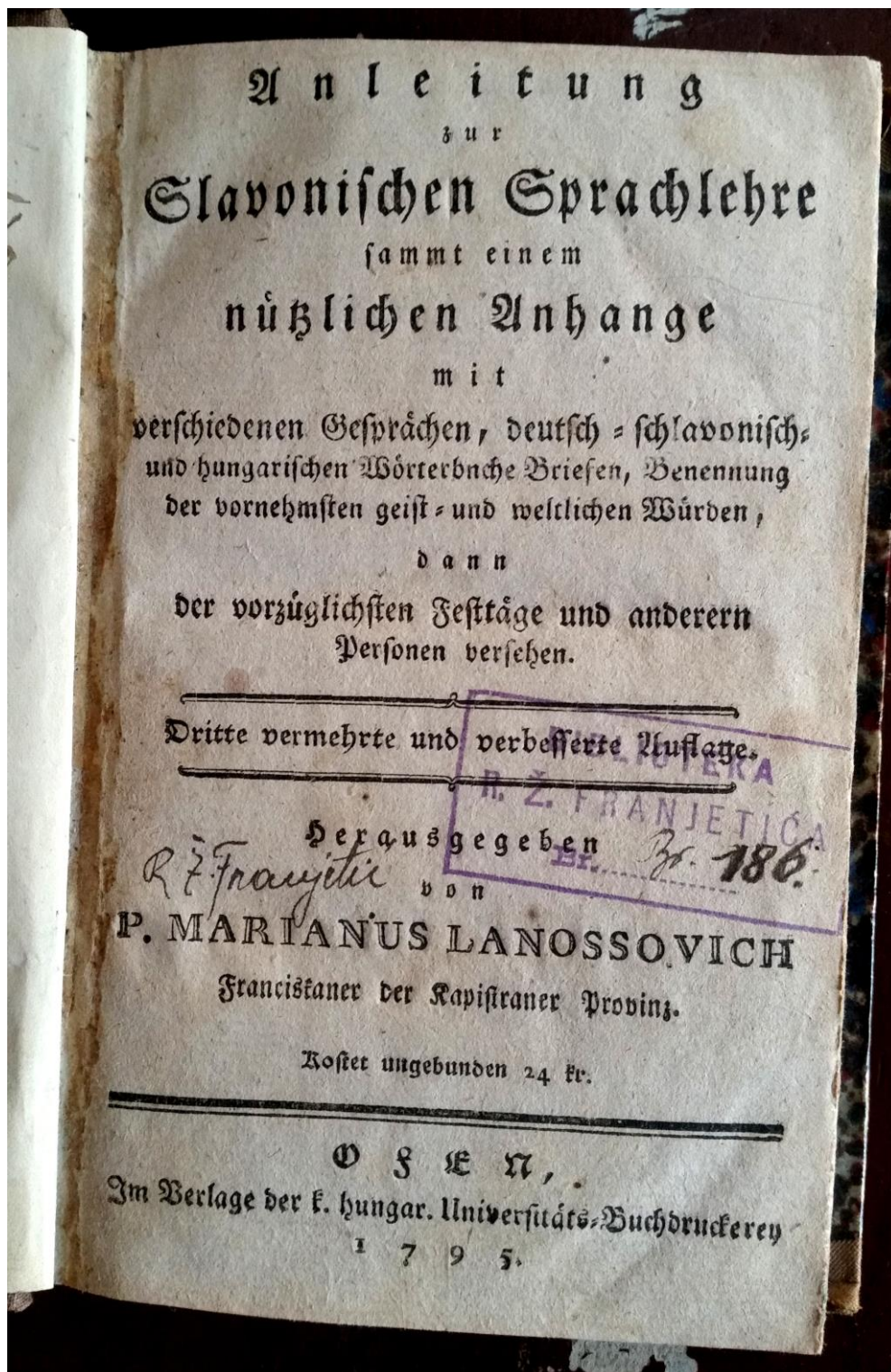
Br. spisa 292 str.

Godina 1789-1791.

Lanosović, Marijan. Njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik. B-VIII-16. 1789.-1791.,
292 str. /Rukopis/

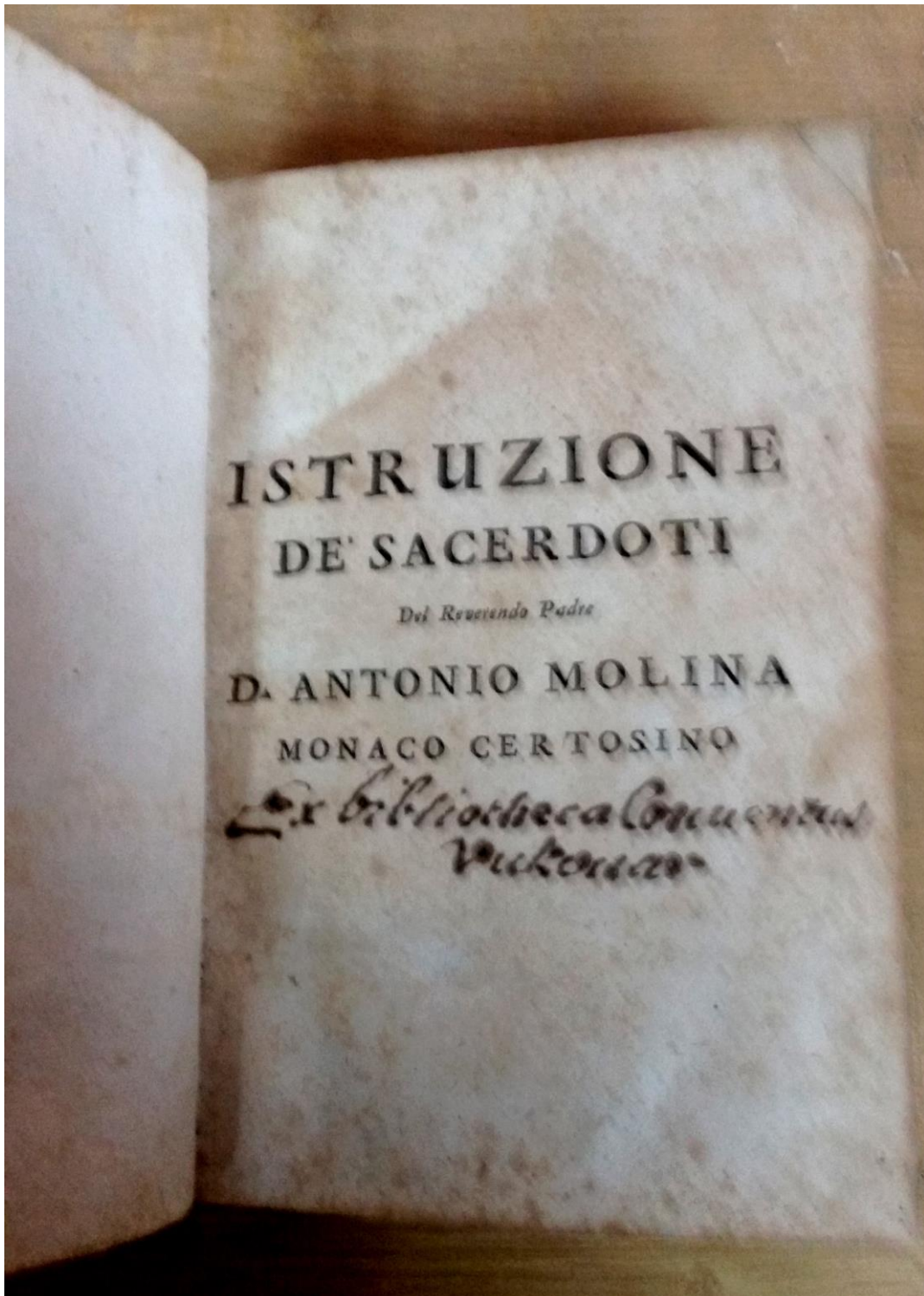

Katančić, Matija Petar. Fructus auctumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti Latia et Illyrica cheli decori. Vate Math. Petro Katanchich Pannonio ... Zagrabiae : Typis episcopalibus, 1794. 78 str.

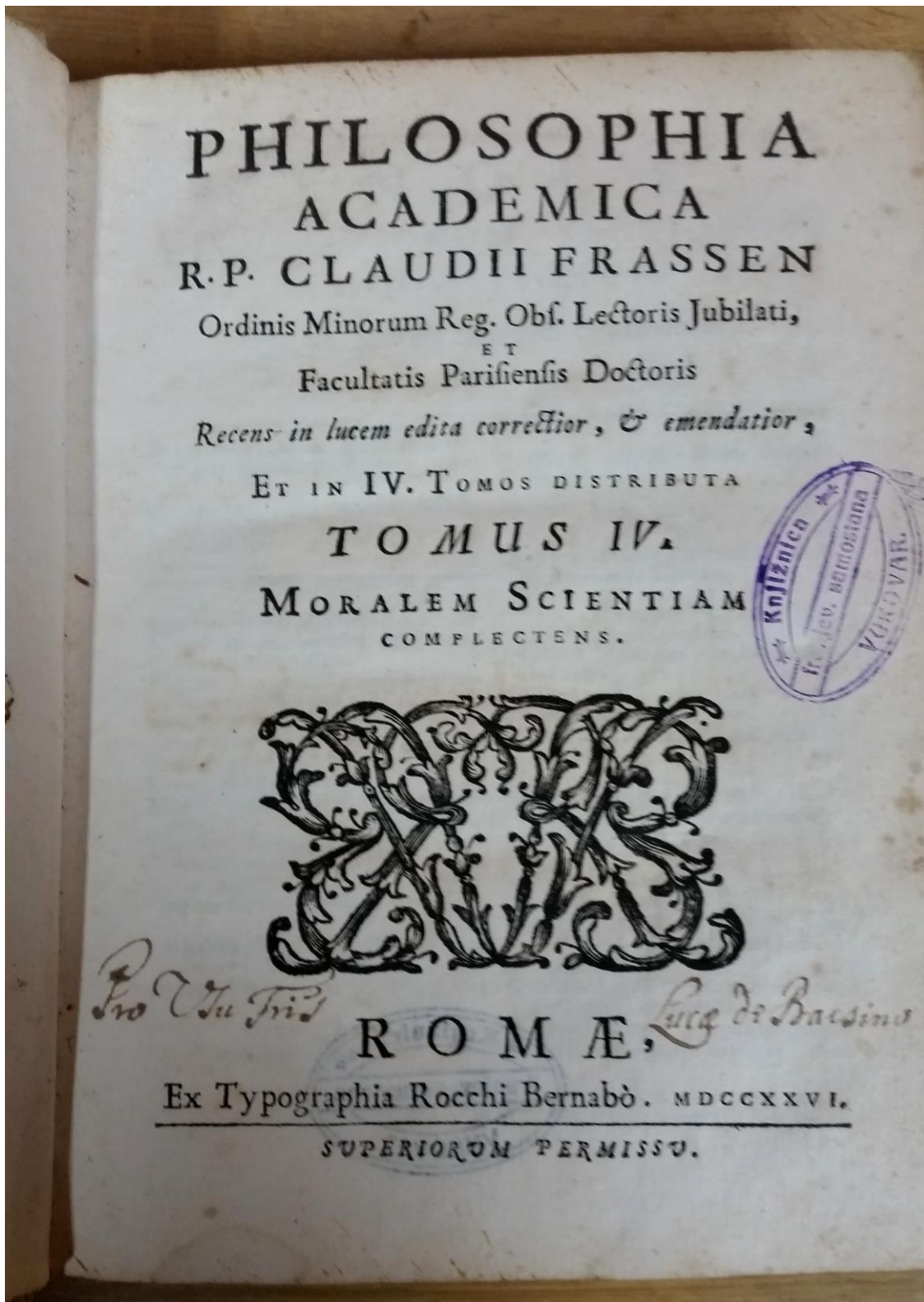
Lanosović, Marijan. Anleitung zur Slavonischen Sprachlehre sammt einem nuetzlichen Anhang : mit verschiedenen Gespraechen, deutsch - slavonisch und hungarischen Werterbuche, Briefen, Benennung der vornehmsten geist - und weltlichen Wuerden dann der vorzueglichsten Festtaege und andern Personen versehen / herausgegeben von p. Marianus Lanossovich. Ofen : Im Verlage der k. hungar. Universitaets-Buchdruckerey, 1795.

Prilog 41. Slika 1.e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

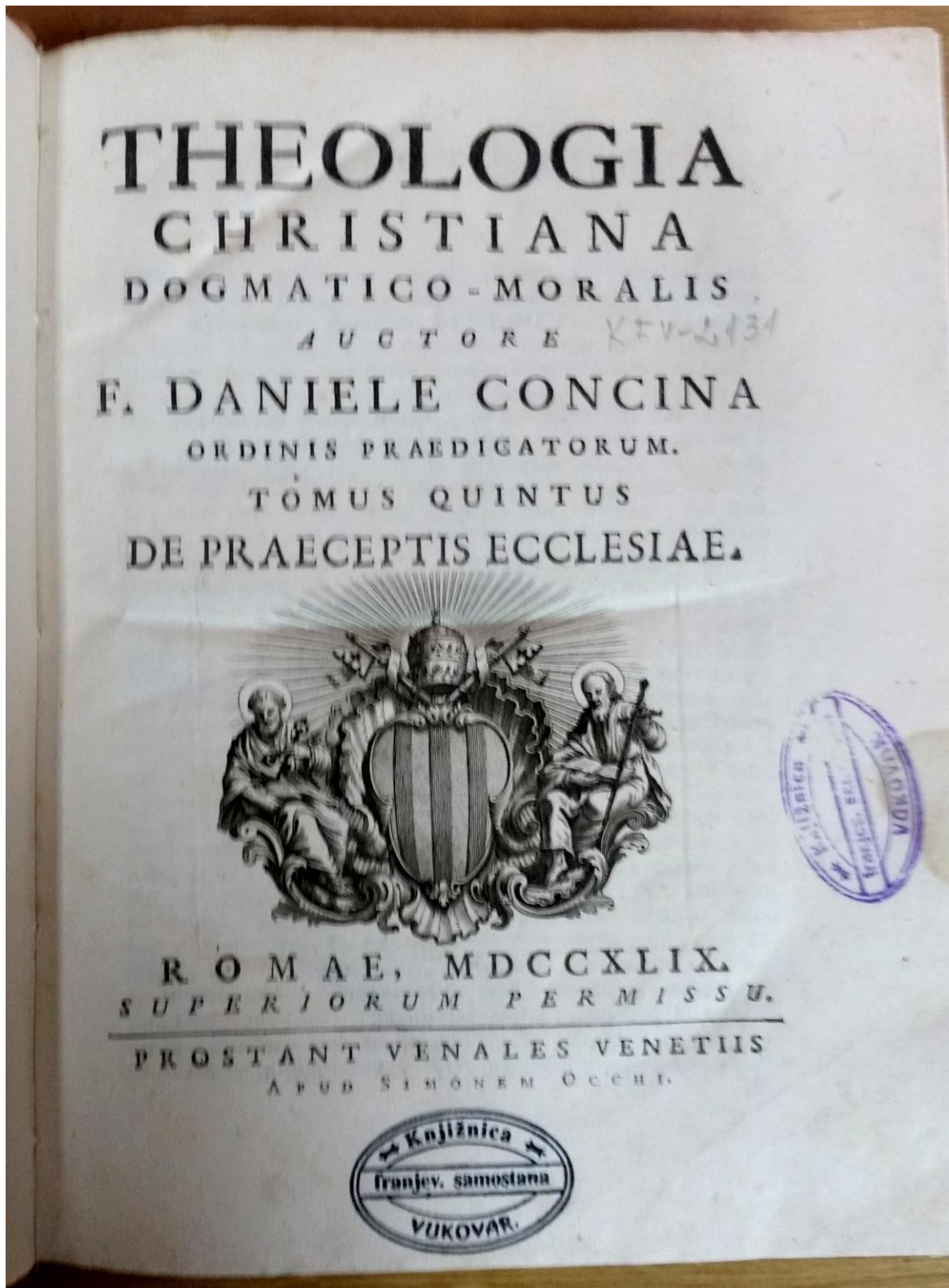

Molina, Antonio de. Istruzione de' sacerdoti del R.P.D. Antonio Molina monaco Certosino. Nella quale si tratta, & da a conoscere l'altezza del sacro officio sacerdotale, ... : Trattasi anco del santo sacrificio della Messa, sua eccellenza, culto, e riuerenza, ... Tradotta di Spagnuolo in Italiano. Dal R.P. Tomaso Galletti... Al molt'illustre, et reuerendissimo sig. D. Domenico Orlandini... In Venetia : appresso Gio. Battista Tramontin, 1693. 560 str.

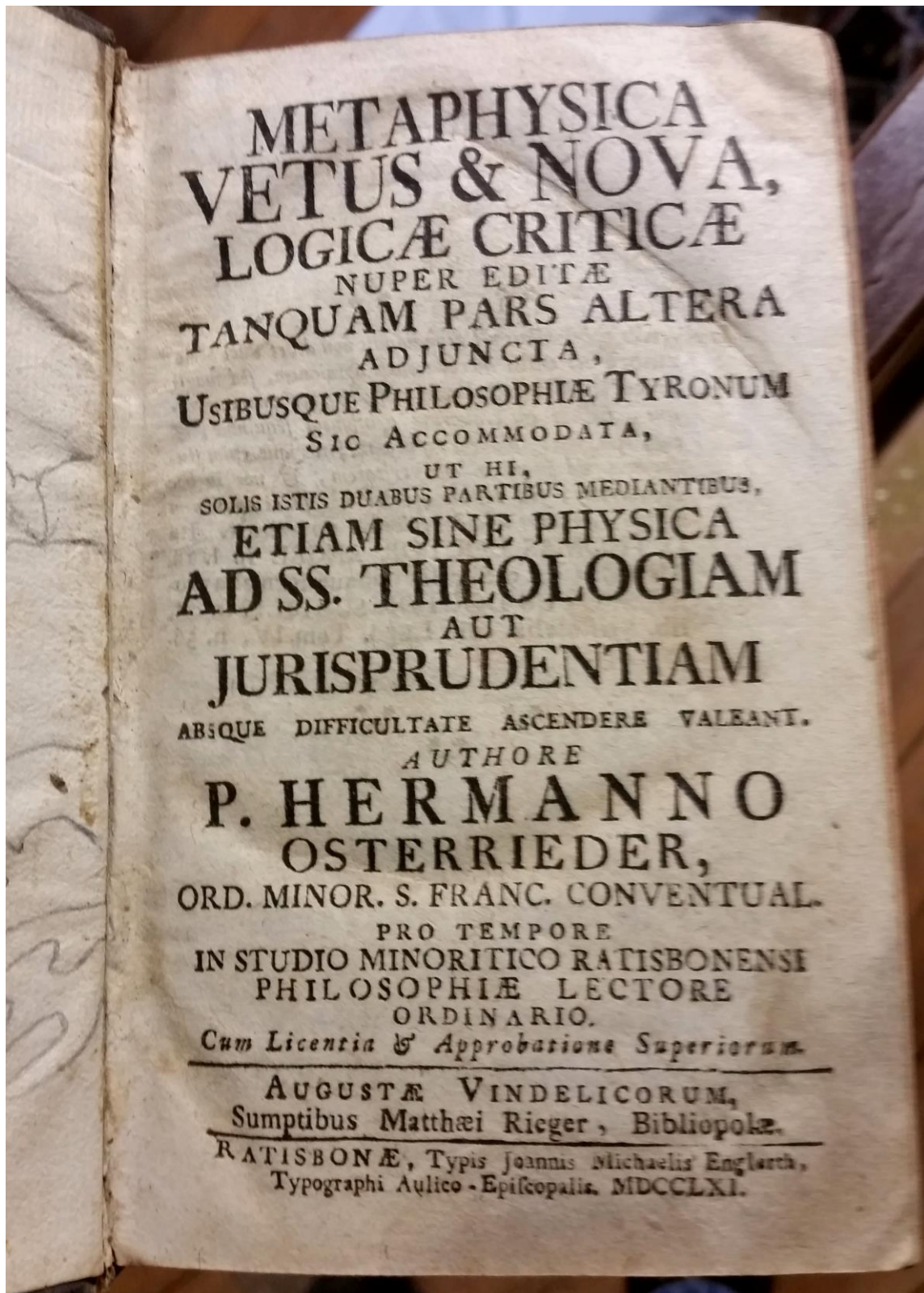
Prilog 42. Slika 2.e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

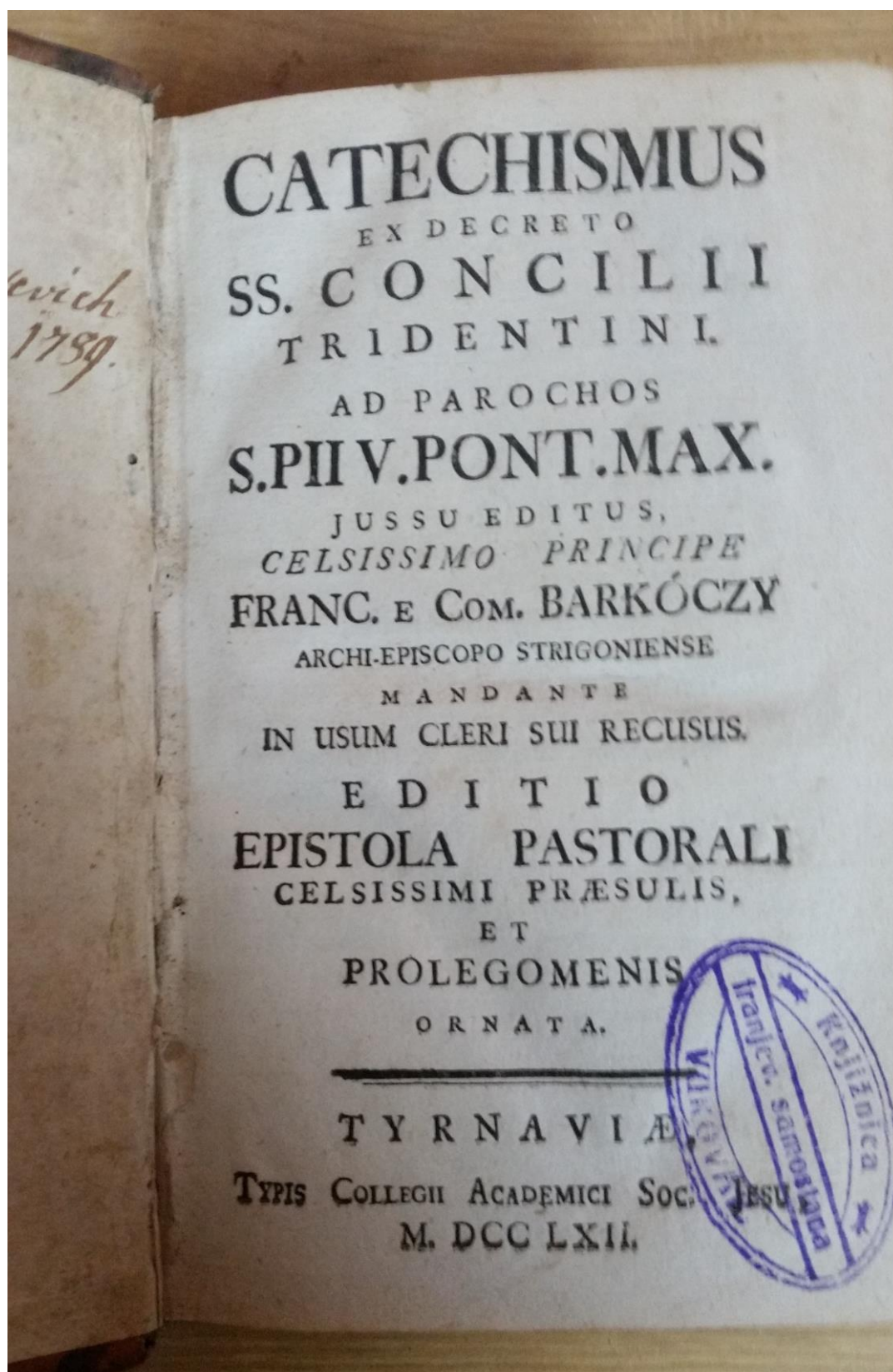
Frassen, Claudii. Philosophia academica. Et in IV. Tomus distributa. Moralem Scientiam. Romae, 1726.

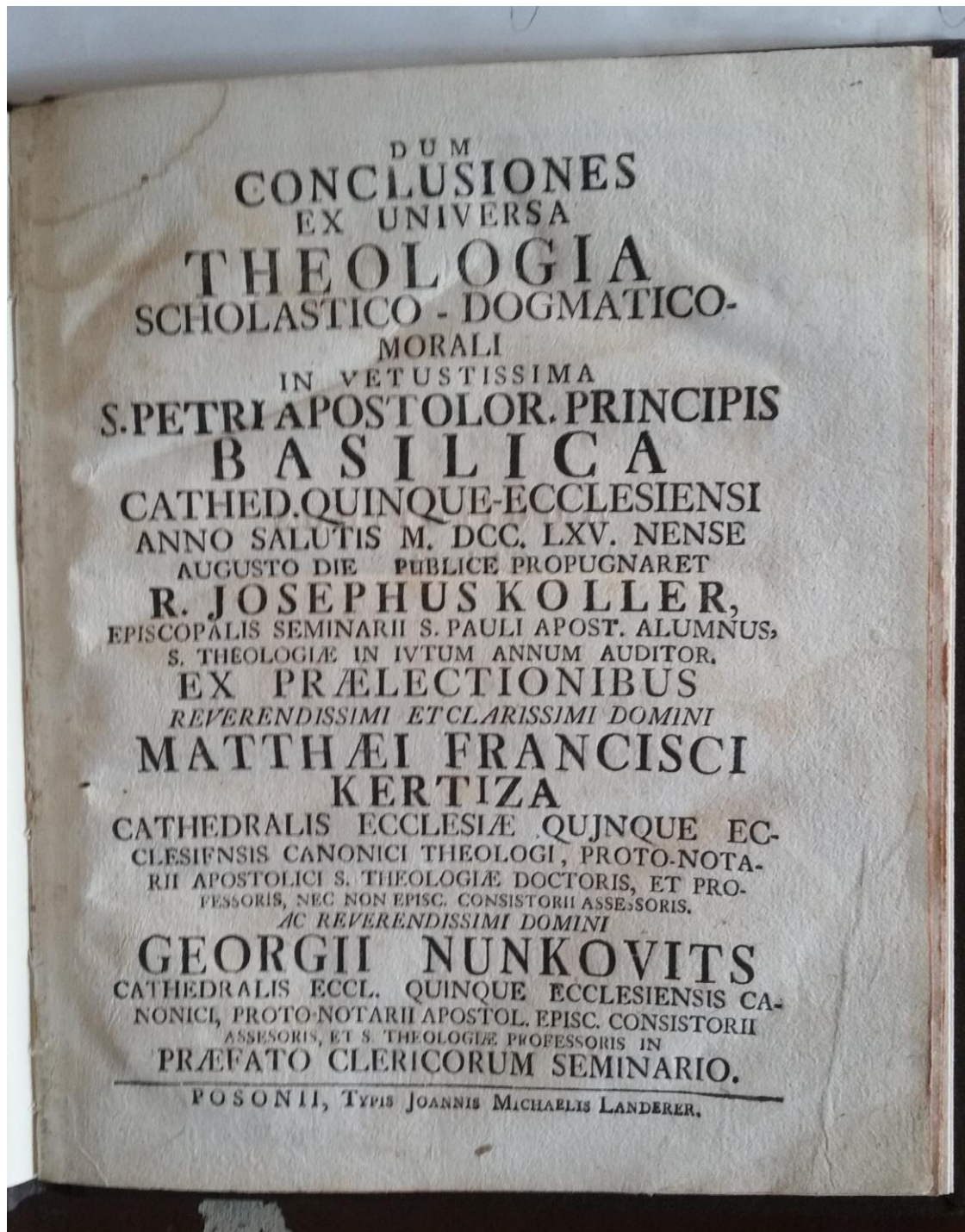
Concina, Daniele. Theologia christiana dogmatico-moralis / auctore F. Daniele Concina Romae, 1749.

Osterreich, Hermann. Metaphysicæ veteris et novae. Ratisbonae ; Augustae Vindelicorum : Sumptibus Matthæi Rieger : typis Joannis Michaelis Englerth, 1761.

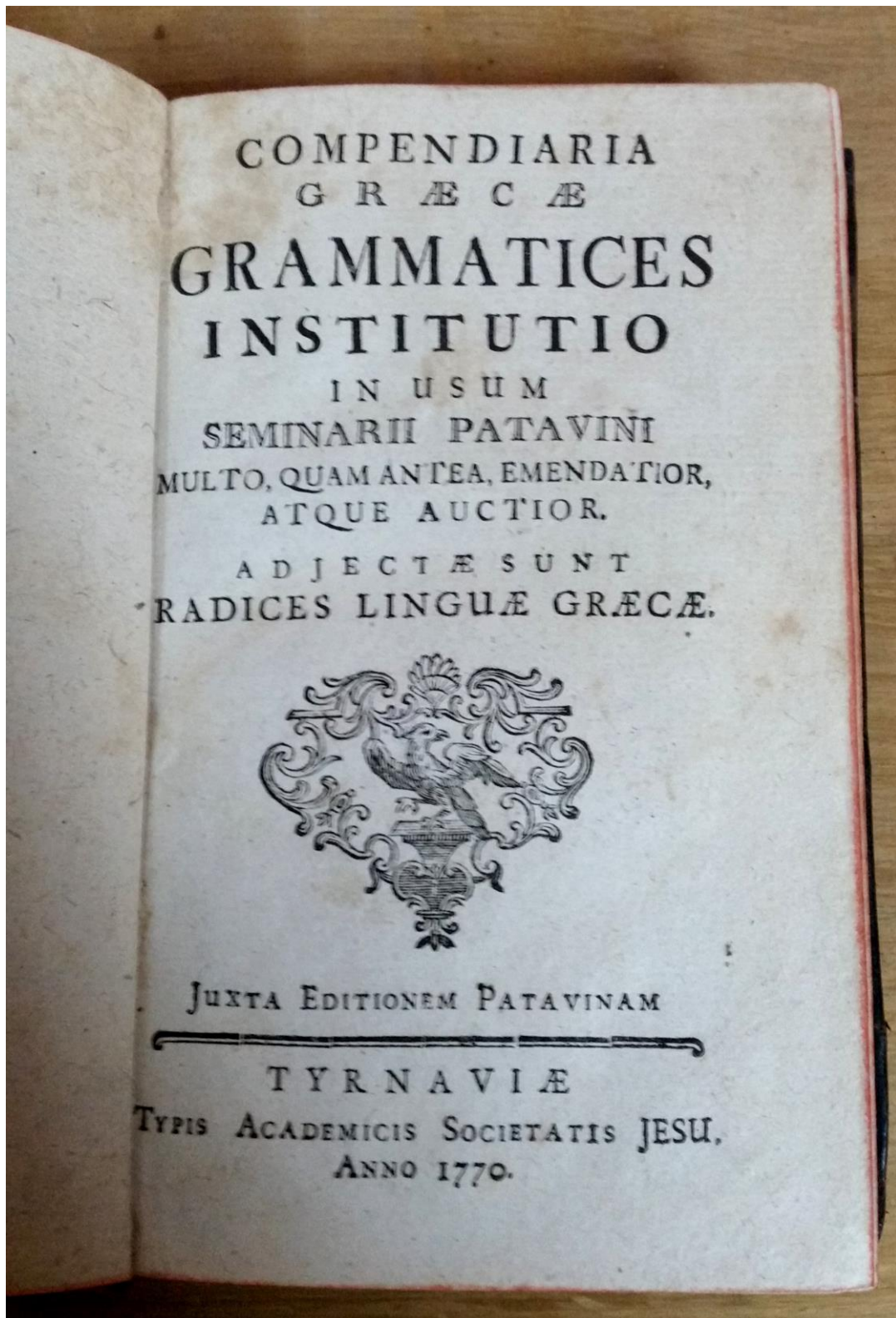

Catechismus ex Decreto SS. Concilii Tridentini ad Parochos / Pii V. Pont. Maximi jussu editus. Patavii : Typis Seminarii, 1762.

Stanković, Filip. Dum conclusiones ex universa theologia scholastico-dogmatico morali. In ... S. Petri apostolor. principis basilica ... anno salutis MDCCLXV ... publice propugnaret r. Philippus Stankovich ... s. theologiae in quartum annum auditor presbyter : ex praelectionibus r. c. d. Mathaei Francisci Kertiza ... ac r. d. Georgii Nunkovits ... Quinque-Ecclesiis : s. n., 1765. 40 str.

Prilog 47. Slika 7e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

Compendiaria Graecae grammatices institutio in usum seminari Patavini multo, quam antea, emendatior, atque auctior ; adjectae sunt Radices linguae Graecae. Tyrnaviae : typis Academicis Societatis Jesu, 1770. 336 str.

Prilog 48. Slika 8.e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

P R O M P T A
B I B L I O T H E C A
G A N O N I C A , J U R I D I C O -
M O R A L I S T H E O L O G I C A

P A R T I M

ASCETICA, POLEMICA, RUBRICISTICA, HISTORICA
De Principalioribus, & fere Omnibus, quæ in dies occurrunt, & nec omnia ab
omnibus penes inuestigabile, ac prompte reperiri possunt ex UTROQUE Jure,
PONTIFICIIS Constitutionibus, Conciliis, SACRARUM CONGREGATIO-
NUM Decretis, SACRÆ ROMANÆ ROTÆ Decisionibus, ac probatissimis,
& selectissimis AUTHORIBUS accurate collecta, satis Adaucta, in unum
Reiacta, & Ordine Alphabetico Congelta,

AC IN OCTO TOMOS DISTRIBUTA

AB ADM. R. P. F.

LUCIO FERRARIS

Solei Alexandrino, Ordinis Minorum Regularis Observantiæ SANCTI PATRIS FRANCISCI
Lectore Jubilato, Esprovinciali, Examinatore Synodali, ac Sancti Officii Consultore.

*Opus cunctis valde proficuum, & præsertim Ecclesiastico Orbi
apprime utile, ac necessarium.*

EDITIO SECUNDA

Ab ipsomet Authore innumeris fere mendis expurgata, & copioso
Supplemento in prima Editione prætermisso locupletata,
& ad calcem Octavi Tomi reposito.

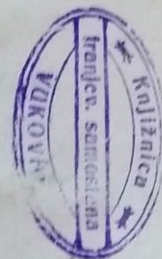
TOMUS TERTIUS
COMPLECTENS LITTERAS

E. F. G. H.

*Contus
Ab. A. B.*

*Vukovar
Vukovar
Philipi et Jacobi*

BONONIÆ, MDCCCLII.

SED PROSTANT

VENETIIS,

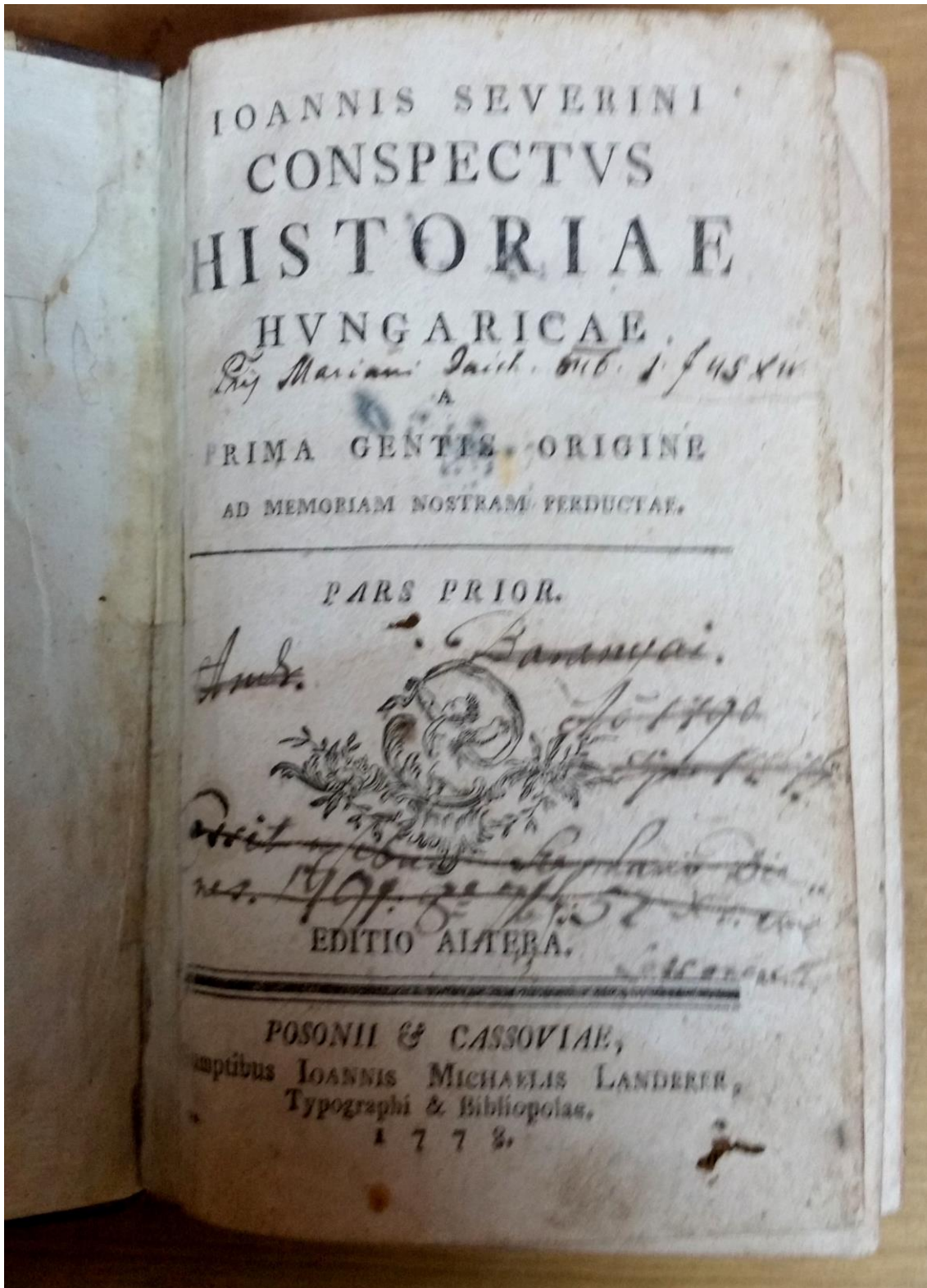
APUD FRANCISCUM STORTI

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

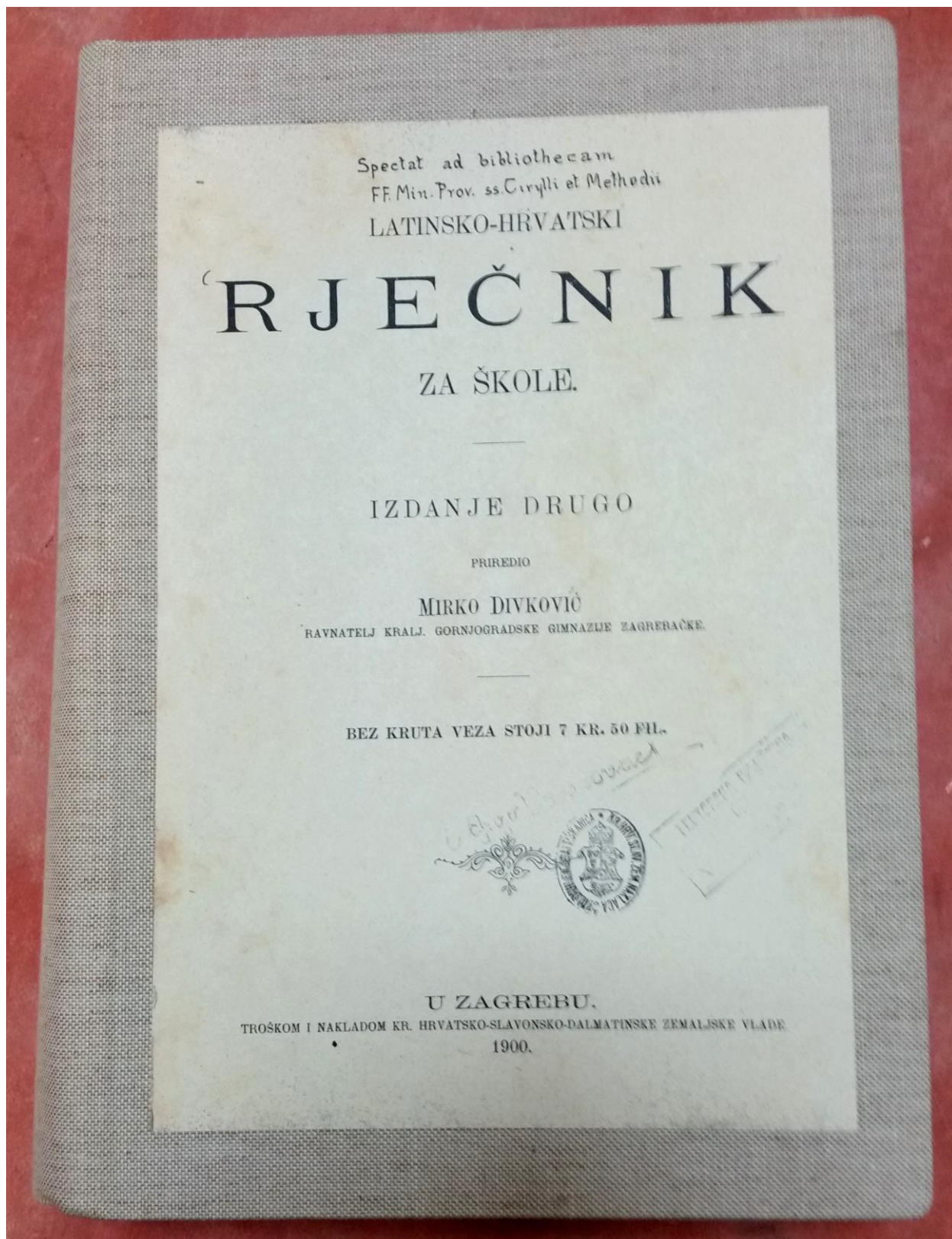
Ferraris, Lucius. Adm. r.p.f. Lucii Ferraris ... Prompta bibliotheca canonica, juridica, moralis, theologica, nec non ascetica, polemica, rubicistica, historica : De principalioribus ... summorum pontificum constitutionibus, ac præsertim supremi magistri Benedicti XIV. Ex conciliis ... et selectissimis auctoribus accurate collecta ... atque in decem tomos distributa... Tomus tertius. Venetiis : Typis Modesti Fentii, 1778.

Prilog 49. Slika 9.e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

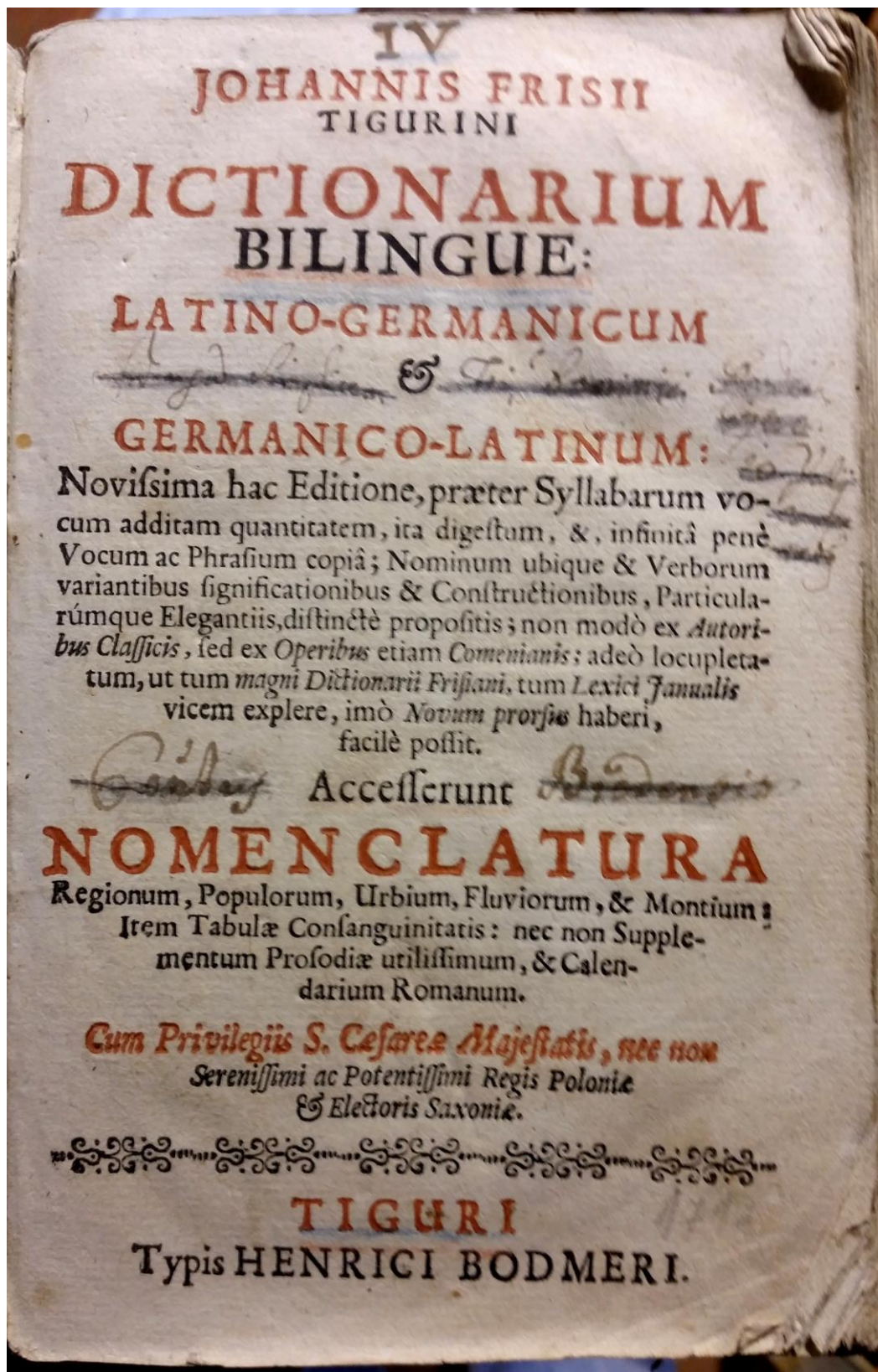
Severini, Janos. Ioannis Severini Hungari Conspectus historiae Hungaricae : a prima gentis origine ad memoriam nostram perductae / praemissa est Epistola Ioannis Gottlob Boehmii. 1778.

Prilog 50. Slika 10e Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Vukovaru.

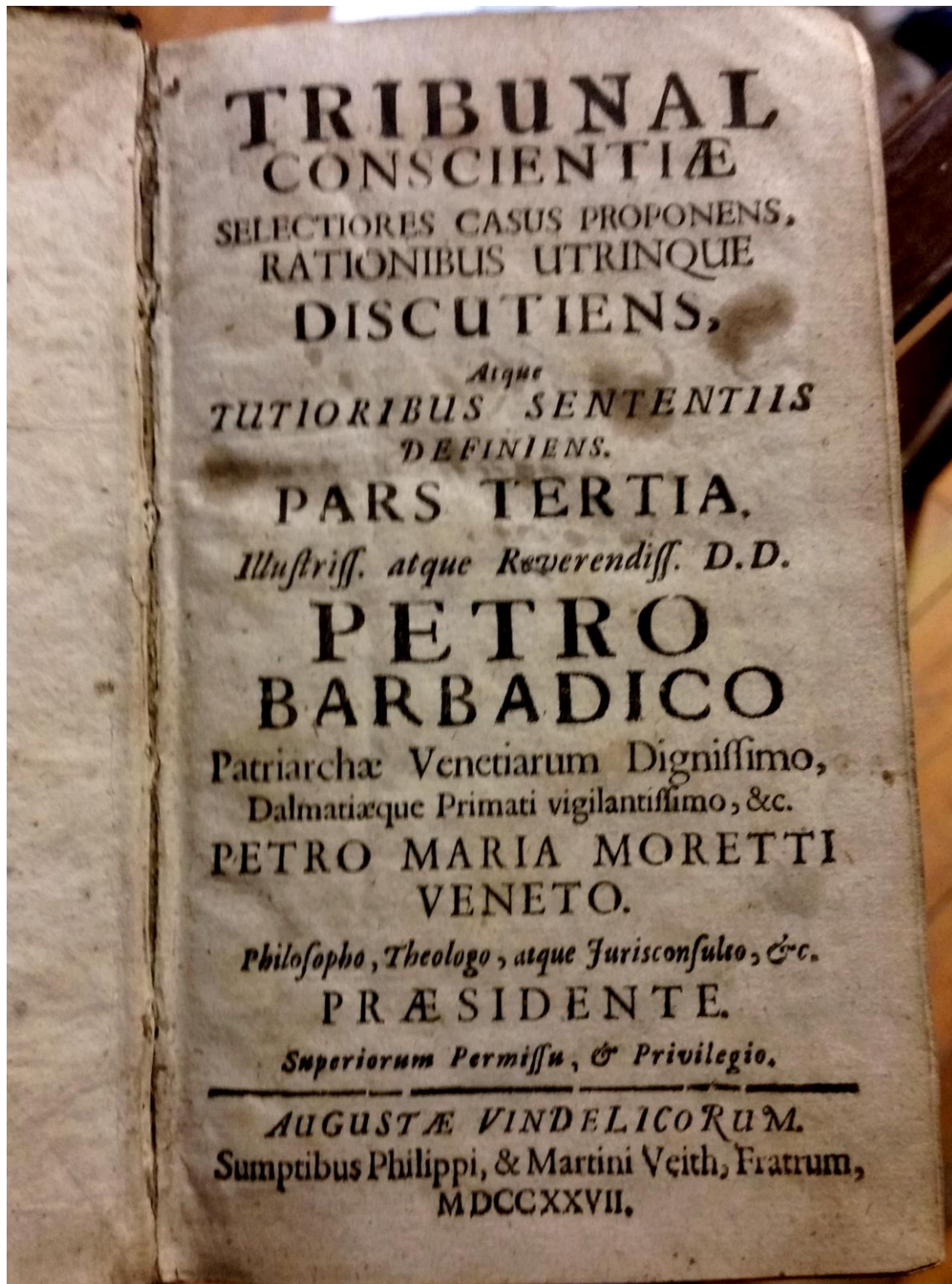

Divković, Mirko. Latinsko-hrvatski rječnik za škole. U Zagrebu: Nakladom Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, 1900. 1161 str.

Prilog 51. Slika 1.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

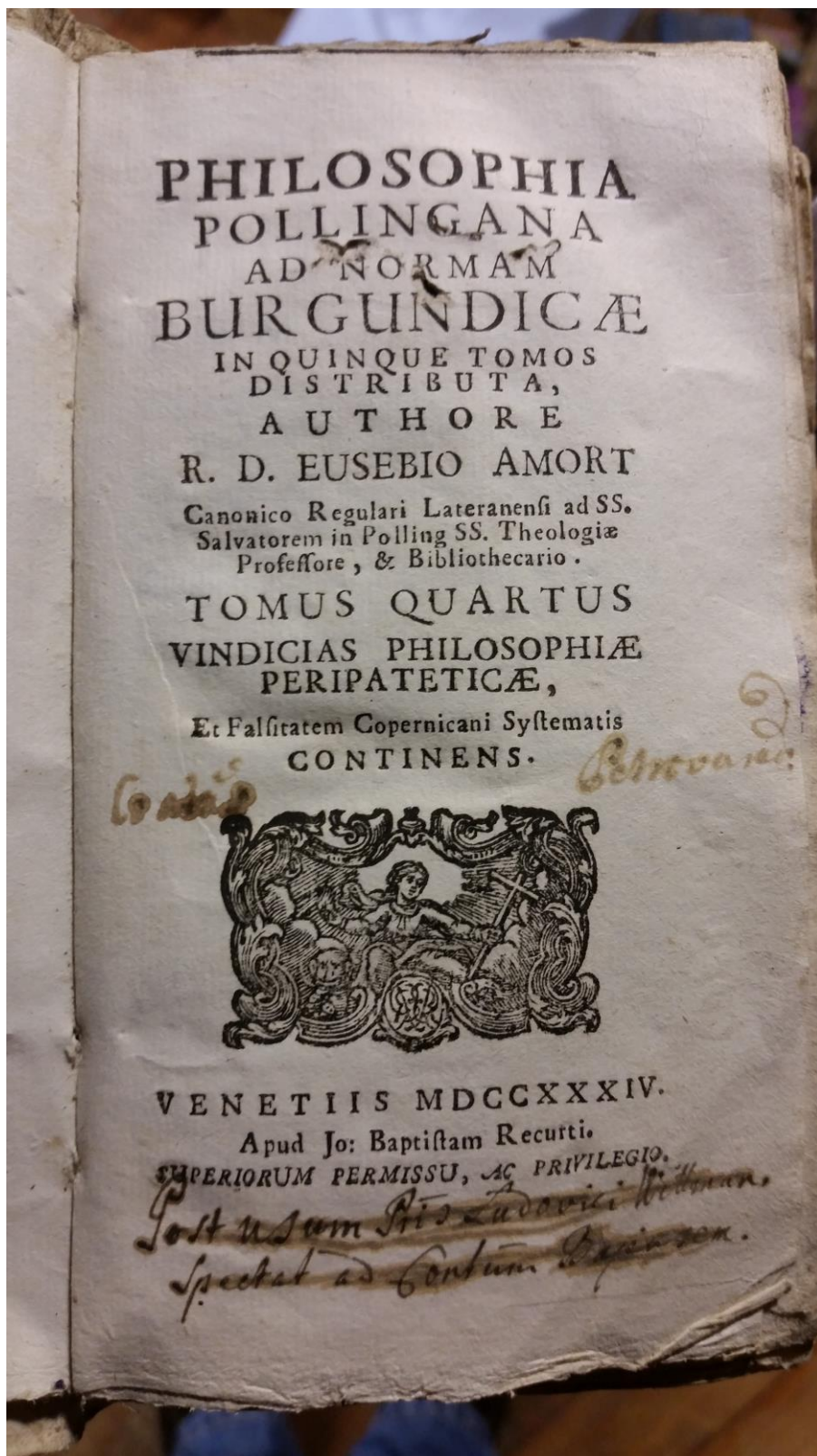

Frisius, Johannes. Dictionarium bilingue; latino-germanicum et germanico-latinum. Tiguri: Typis Henrici Bodmeri, 1719.

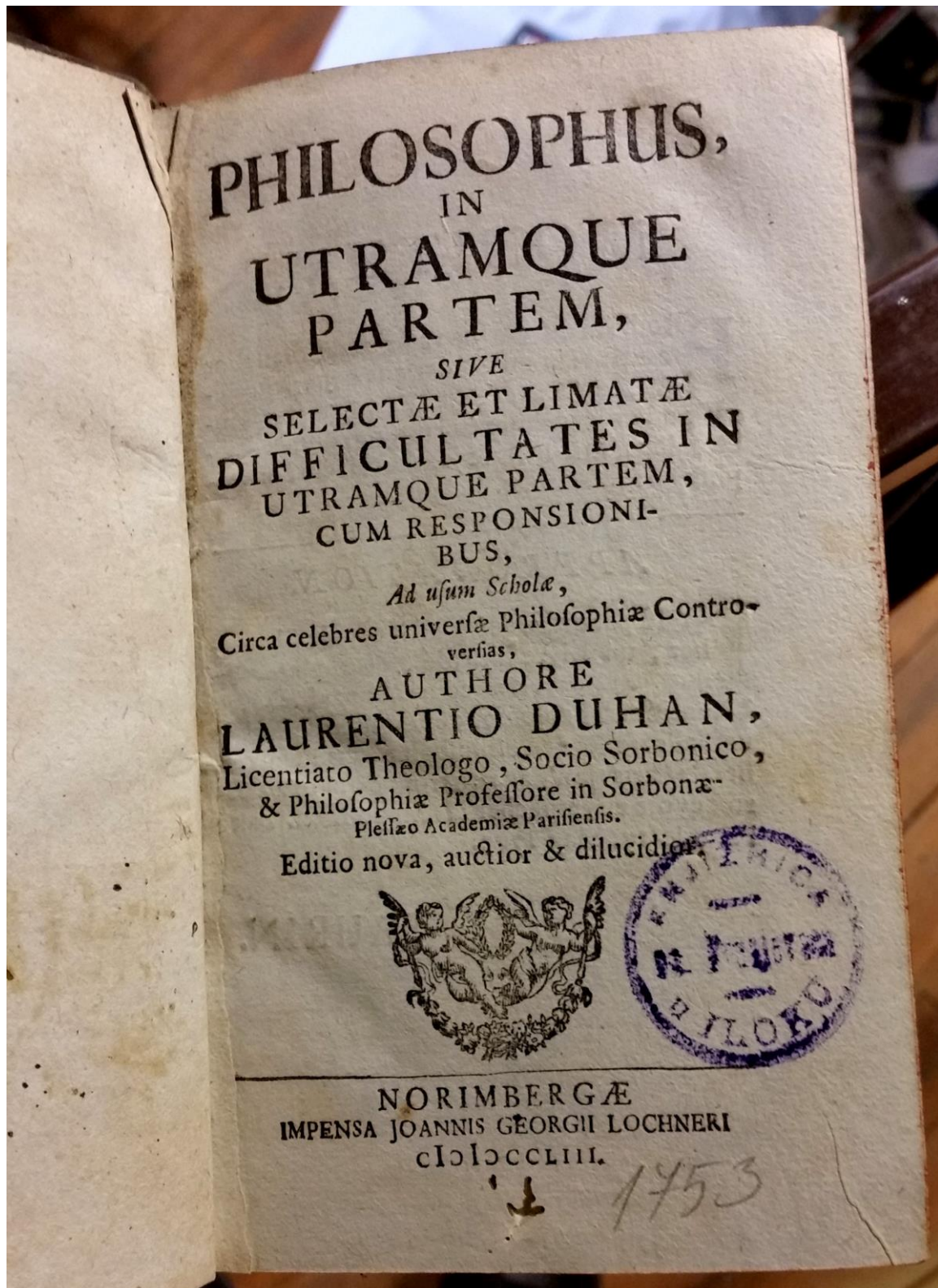
Moretti, Pietro Maria. Tribunal conscientiae selectiores casus proponens, rationibus utrinque discutiens, atque tutioribus sententiis definiens / Petro Barbadico et Petro Maria Moretti Veneto. Augustae Vindelicorum: Sumptibus Philippi et Martini Veith, 1727.

Prilog 53. Slika 3.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

Philosophia pollingana ad normam burgundicae : in quinque tomos distributa ... / auctore R.D. Eusebio Amort canonico regulari lateranensi ... ; tomus quatus summulas et logicam continens. Venetiis, 1734.

Prilog 54. Slika 4.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

Duhan, Laurent. *Philosophus in utramque partem, sive. Selectae et limatae difficultates in utramquem partem, cum responsionibus, ad usum scholae. Circa celebres universae philosophiae controversias. Authore Laurentio Duhan. 1753.*

Prilog 55. Slika 5.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

TRACTATUS
THEOLOGICUS

De Sacramentis in genere, & in specie,
DE BAPTISMO, CONFIRMATIONE,
EUCCHARISTIA.

In usum discipulorum elucubratus

a R. P. JOANNE BAPTISTA PRILESZKY, e S. J.

SS. Theol. Doctore, & Professore Ordinario, ejusdemque Facultatis

DECANO.

Joanij

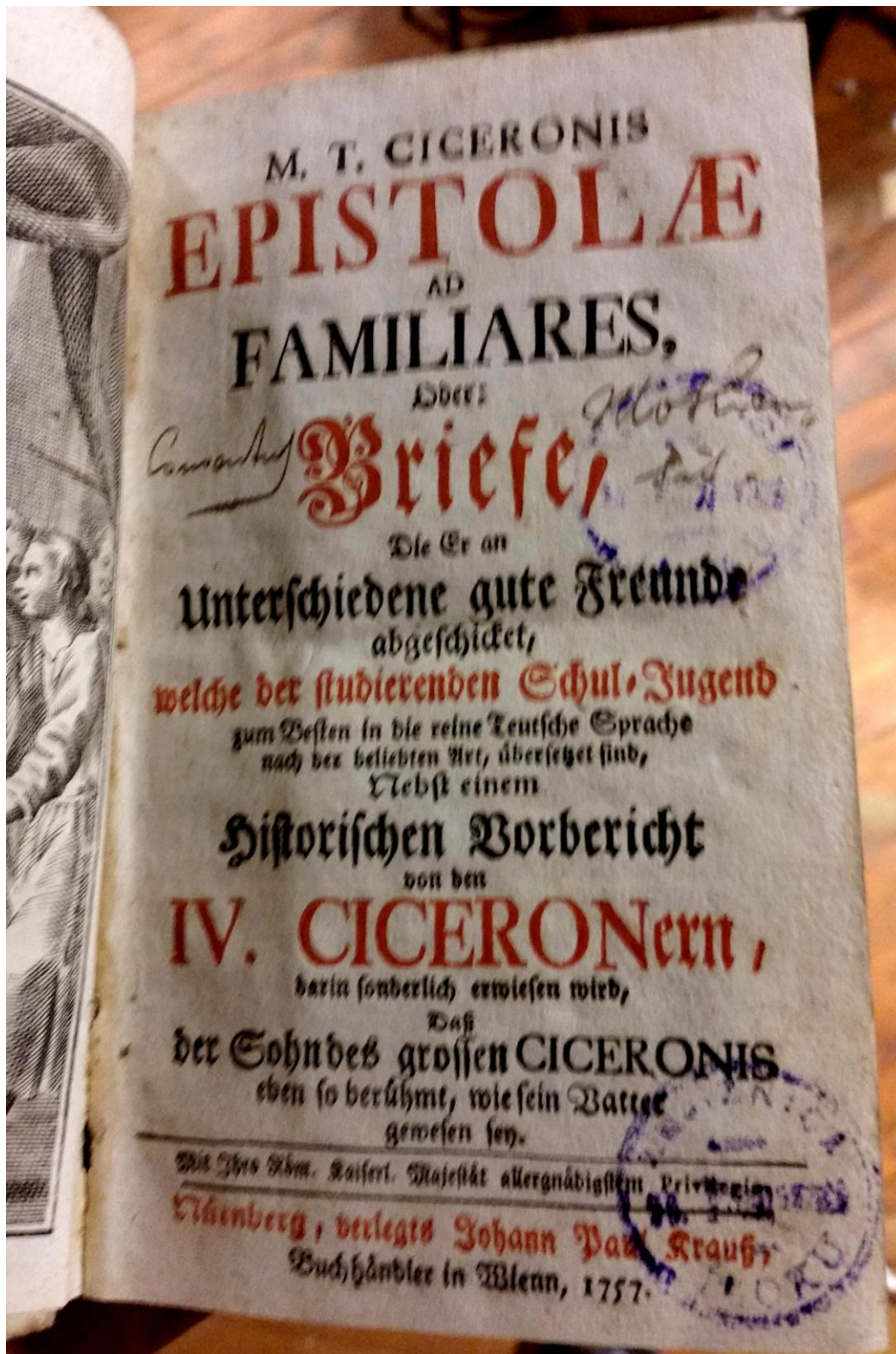
Horvath

TYRNAVIÆ,

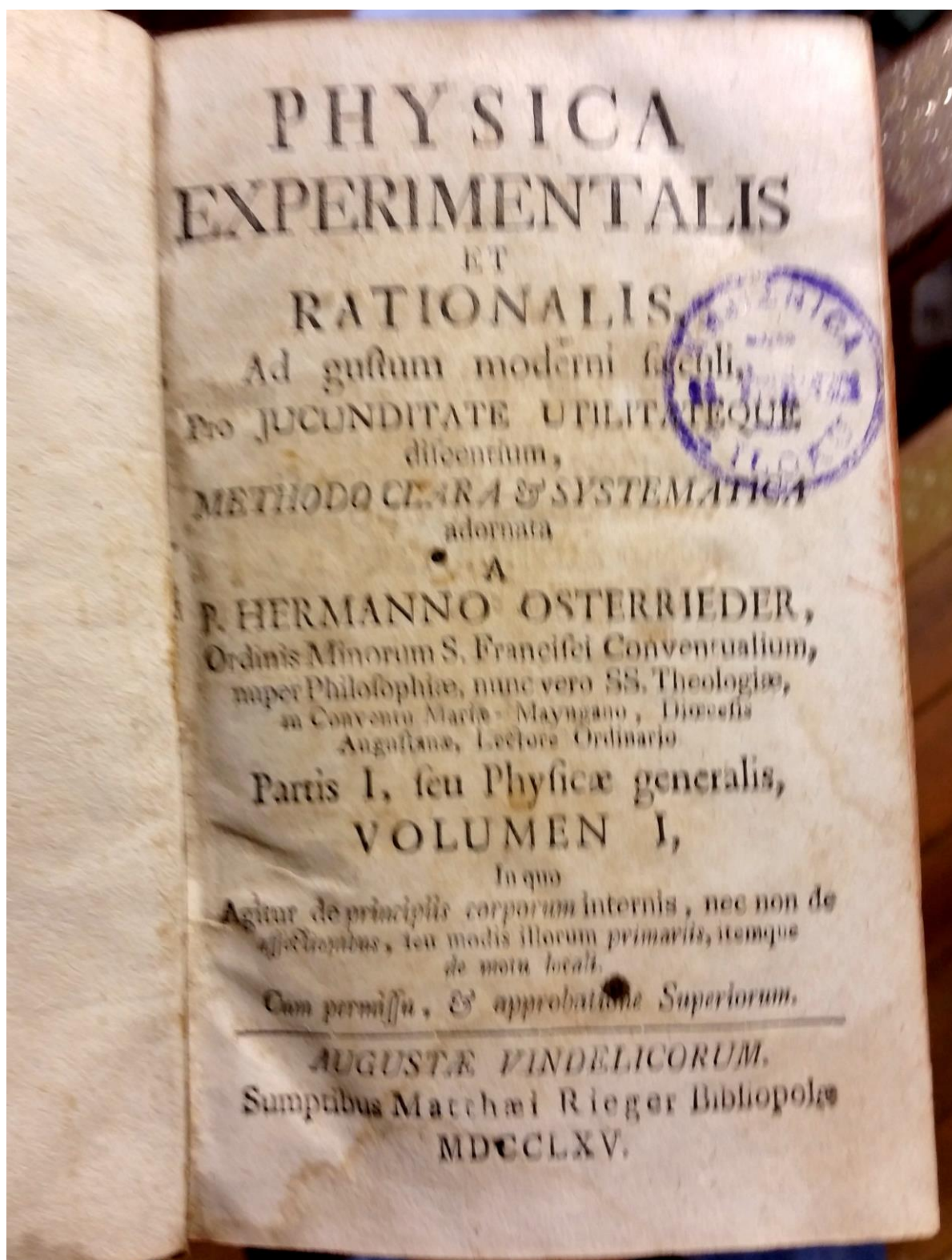
TYPIS ACADEMICIS SOCIETATIS JESU,
ANNO MDCCLIII.

Joanne Baptista Prileszky. Tractatus theologicus de Sacramentis in genere et in specie de Baptismo, Confirmatione, Eucharistia. In usum scholae conscriptus. Tyrnaviae, 1753.

Prilog 56. Slika 6.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

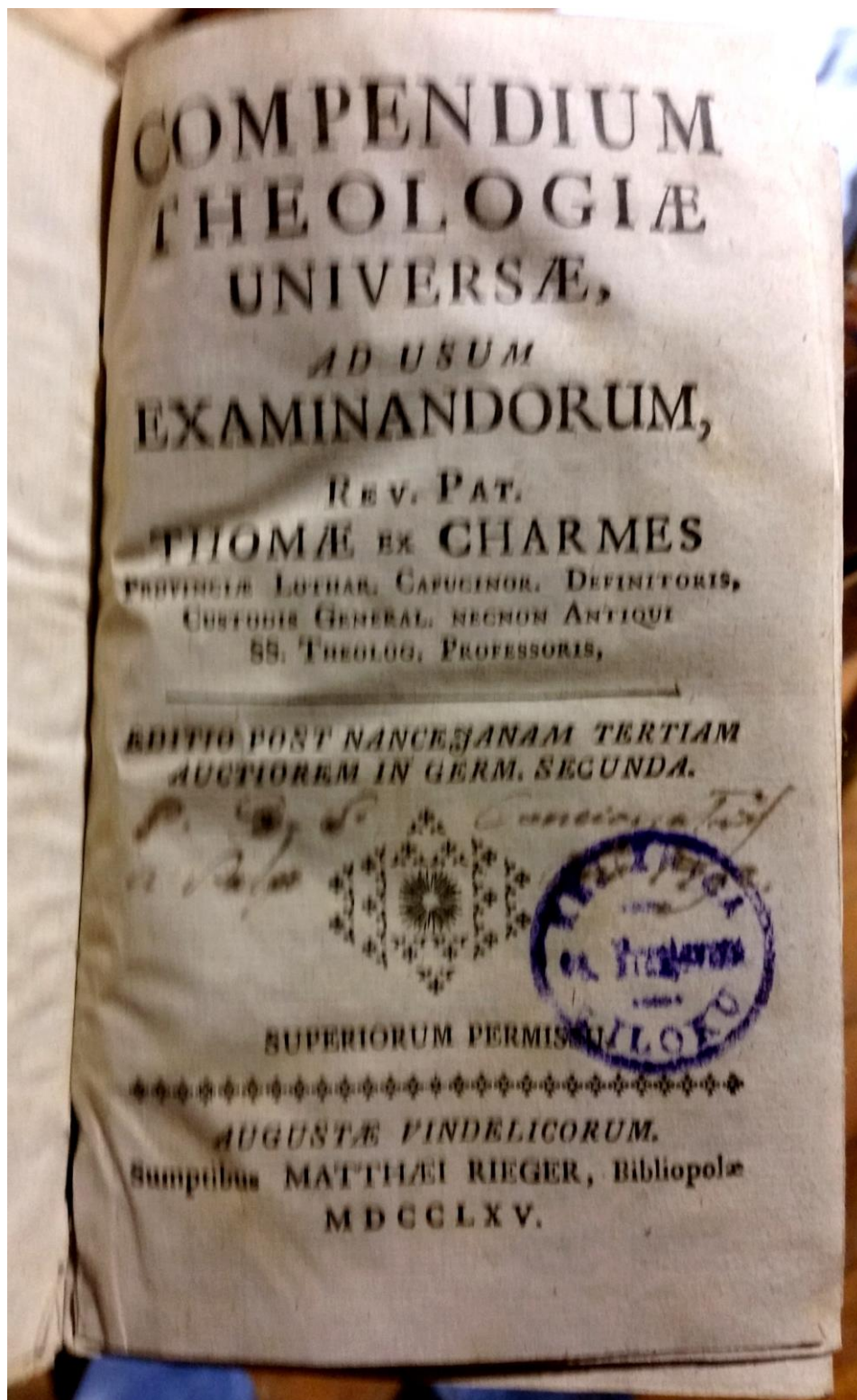

Cicero, Marcus Tullius. M. T. Ciceronis Epistolae ad familiares = Ciceronis Briefe die er an unterschiedene gute Freunde geschrieben. 1757.

Osterrieder, Hermann. Physica experimentalis et rationalis, ad gustum moderni saeculi, pro jucunditate utilitateque discipulorum... / a p. Hermanno Osterrieder. 1765.

Prilog 58. Slika 8.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku

Charmes, Thomas de. Compendium theologiae universae ad usum examinandorum. Auctore r.p. Thoma ex Charmes, .. Venetiis : Ex typografia Balleoniana, 1765.

Prilog 59. Slika 9.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

INSTITUTIONUM
GRAMMATICARUM

LATINÆ LINGUÆ

PARS TERTIA

AD USUM

SCHOLARUM AUSTRIACARUM

venalis est 26 $\frac{1}{2}$ Crucif.

Consentibus Illustribus.

VINDOBONÆ,

TYPIS JOAN. THOMÆ NOB. DE TRATTNERN,
CÆS. REG. AULÆ TYPOGR. ET BIBLIOP.

MDCCLXXVIII.

Alvares, Manuel. Institutionum Grammaticarum Latinae Linguae ad usum scholarum austriacarum venalis est 26 1/2 Crucif. Pars Tertia Pars Tertia. Vindobonae : Typis Joan. Thomae Nob. de Trattnern, Caes. Reg. Aulæ Typogr. et Bibliop 1778.

Prilog 60. Slika 10.f Udžbenik u knjižnici Franjevačkoga samostana u Iloku.

INSTITUTIONES
AD
ELOQUENTIAM.

PARS PRIOR
INSTITUTIONES ORATORIAS
COMPLECTENS
AD USUM
SCHOLARUM AUSTRIACARUM.

venalis est 27 1/2 Crucif.

Consensus Bibliothecae

VINDOBONAE,
TYPIS JOAN. THOMÆ NOB. DE TRATTNERN,
CAES. REG. AULAE TYPOGR. ET BIBLIOP.
MDCCLXXXVIII.

Institutiones ad eloquentiam Ad usum scholarum Austriacarum. venalis est 27 1/2 Crucif.
Pars prior Institutiones oratorias complectens. Vindobonae: typis Joan. Thom. Nob. de
Trattnern, Caes. Reg. Aulae typogr. et bibliop. 1788.

6.2. Popis tablica

Tablica 1. Ishodište gimnazijske knjižnice u Osijeku prema franjevačkoj knjižnici u Osijeku (usporedna analiza)

Tablica 2. Ishodište knjižnice Niže pučke škole u Našicama prema franjevačkoj knjižnici u Našicama

Tablica 3. Ishodište knjižnice Požeške gramatičke škole –Požeške gimnazije prema franjevačkoj knjižnici u Požegi (usporedna analiza)

Tablica 4. Ishodište Građanske pučke učione u Slavonskom Brodu prema franjevačkoj knjižnici u Slavonskom Brodu (usporedna analiza)

Tablica 5. Ishodište knjižnice Javne niže realke trgovišta Vukovar prema franjevačkoj knjižnici u Vukovaru (usporedna analiza)

Tablica 6. Ishodište knjižnice Niže gimnazije u Iloku prema franjevačkoj knjižnici u Iloku (usporedna analiza)

Tablica 7. Usporedna analiza slavonskih knjižnica franjevačkih samostana

6. 3. Literatura:

1. Anić, B. Knjižnice koprivničkih pučkih škola do Drugog svjetskog rata: prilozi za povijest školskih knjižnica. // Podravski zbornik / Muzej grada Koprivnice. God. 3 (2013), 117-136. str.
2. Badalić, J. Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952. Kat. br. 517 i 781.
3. Balta, I. Julijanska akcija u Slavoniji s posebnim osvrtom na našički kraj. // Našički zbornik 3, Našice, 1997., 129-143. str.
4. Bartolović, M. Popis knjiga u knjižnici franjevačkog samostana u Iloku do kraja 18. stoljeća.// Rukopisi. Ilok 1972.
5. Bartolović, M. Povijesni pregled srednjoškolskog centra.// Kazivanja, 12(1980), 20-21. str.
6. Bartolović, M. Povijest pisane riječi u Iloku: Škole nosioci i širitelji kulture i pismenosti. // Kazivanja, 15(1981), 23-26. str.
7. Bašić, S. Izvještaj o stanju glazbene građe u franjevačkom samostanu u Vukovaru, Iloku i Šarengradu.// Rukopis. Zagreb. 2000.
8. Belaj, V. Razvoj franjevaštva na području hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. //Franjevci hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda./ ur. Fra Franjo Emanuel Hoško, Marija Mirković, Vladimir Belaj. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992. 17-41. str.
9. Bobin, C. Najmanji od najmanjih. Zagreb: Teovizija, 2003.
10. Bošnjaković, R. ; M. Vinaj. Knjige 16. i 17. stoljeća iz knjižnice Franjevačkog samostana Našice: katalog izložba. Osijek: Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2008.
11. Bošnjaković, R., Lučevnjak, S. Školske spomenice i izvješća- prilog poznavanju povijesti našičkog školstva. //Glasnik arhiva Slavonije i Baranje. 9 (2007), 256-268. str.
12. Bratulić, J., Damjanović, S. Značenje franjevačkih knjižnica u kulturi Sjeverne Hrvatske. // Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008., 5-10. str.
13. Burić, V. Stara gimnazijska knjižnica kao cjelina u knjižnici Muzeja Slavonije.// Osječki zbornik 21. Osijek, 1991., 175-199. str.
14. Cvekan, P. Franjevci u Abinim Našicama. Našice: P. Cvekan, 1981.
15. Cvekan, P. Osječki franjevci. Osijek: P. Cvekan, 1987.
16. Cvekan, P. Franjevci u Požegi. Slavonska Požega: P. Cvekan, 1983.

17. Cvekan, P. Franjevci u Brodu. Slavonski Brod: P. Cvekan, 1984.
18. Cvekan. Franjevci u Vukovaru. Vukovar: P.Cvekan, 1980.
19. Cvekan, P. Franjevci u Iloku. Ilok: P. Cvekan, 1986.
20. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas 2. ispravljeno i popunjeno izdanje. Zagreb, Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. I., 1910.
21. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. II., 1910.
22. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. III., 1910.
23. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. IV., 1910.
24. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. V., 1910.
25. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. VII., 1911.
26. Cuvaj, A. Građa za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, sv. VIII., 1911.
27. Čelanski, T. Životopis sv. Franje Dostupno na:
<http://www.ofm.hr/juniorat/images/knjige/celano%201.pdf> (16. 6.2015.)
28. Čovo, A. Franjo Asiški u izgradnji Crkve: vjeronaučna olimpijada 2009.: priručnik za srednje škole. Split: Vijeće franjevačkih zajednica u RH i BiH, Franjevački institut za kulturu mira, 2008.
29. Dumbović, I. Razvoj pedagojske misli u Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatski pedagoški književni zbor, 1999. Str. 79-100. str.
30. Esser, K. Pregled povijesti Franjevačkog reda, Sarajevo, 1974.
31. Firinger, K. Osječke gimnazije (1729.-1929.)// Život i škola: list za odgoj, prosvjetu i

- kulturu. God. 5, br. 7-8(1956). 1-9. str
32. Firinger, K. 70 godina učiteljske škole u Osijeku. Osijek: Učiteljski fakultete, 1963.
 33. Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 1992.
 34. Franjevački samostan u Brodu. // Slavonija / Rudolf Horvat. Zagreb: Tisak "Tipografija", 1936- . Knj. 1.
 35. Frkin, V. ; M. Holzleitner. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda: 1495.-1850. / Vatroslav Frkin i Miljenko Holzleitner. Zagreb: HAZU: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. 31-500. str.
 36. Frkin, V. Rijetke knjige franjevačkog samostana u Vukovaru // Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti / glavni urednik Slavko Cvetnić. 5 (1996), 1-3, 67-87. str.
 37. Frkin, V. Arhiv i knjižnica franjevačkog samostana u Iloku.// Dani Julija Benešića: zbornik radova: 2. Ilok: Muzej grada Iloka, 2006., 55-60. str.
 38. Frkin, V. Inkunabule franjevačkog samostana u Iloku.// Zbornik Muzeja grada Iloka. God. 1, 1(1992), Zagreb, 73-78. str
 39. Frkin, V. Arhiv i knjižnica franjevačkog samostana u Iloku.// Rukopisi. Zagreb, 1992.
 40. Golenović, S. Glazbeni fundus Knjižnice franjevačkog samostana u Našicama, Zbornik radova. Knjižnica franjevačkog samostana. Našice. 1988. 62-67. str.
 41. Grgić, S. O uređenju školskih biblioteka u Zagrebu.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 4 (1955.-57.). 163. str.
 42. Hoško, E. F. Filozofsko učilište u Vukovaru (1733. - 1783.) // Anali za povijest odgoja. 1(1992), 13-24. str.
 43. Hoško, E. Filozofski rukopisi predavača na franjevačkim učilištima u Srijemu, Baranji i Bačkoj u tijeku 18. stoljeća.//Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka : zbornik / [urednik Ante Sekulić]. Zagreb : Matica hrvatska, 1993. 151-164. str.
 44. Hoško, F. E. Odgoj franjevaca provincije sv. Ladislava. //Dobri pastir : glasilo Udruženja katoličkih svećenika Narodne Republike Bosne i Hercegovine / [glavni i odgovorni urednik Karlo Karin]. 26 (1976.), 191-229. str.
 45. Hoško, F. E. Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.
 46. Hoško, F. E. Slavonska franjevačka ishodišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.
 47. Hoško, F. E. Slavonska franjevačka učilišta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2011.
 48. Hoško, F. E. Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska

- sadašnjost, 2002.
49. Hoško, F. E. Dvije visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.
 50. Hoško, F. E. Crkveno školstvo u Hrvata kroz povijest.// Napredak 144 (3)2003, 348-370. str.
 51. Hoško, F. E. Uvod: Dragocjeno blago franjevačkih knjižnica gornje Hrvatske // Frkin, V., Holzleitner, M. Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda 1495. -1850. Zagreb: HAZU: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, 2008. 11- 29. str.
 52. Jožičić, T. Odgovaraju li naše školske knjižnice svom zadatku.// Napredak XVI, 1875., 283-285. str.
 53. Jurić, Š. ; V. Frkin. Katalozi inkunabula crkvenih ustanova u Hrvatskoj.// Croatica christiana periodica, IX, 20 (1987), 130 -172. str.
 54. Kaizer, F. Cathalogus reverendorum et admodum reverendorum patrum superiorum conventuum Ordinis Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano. Budapestini, 1896.
 55. Kasabašić, M. Školstvo.// Od turskog do suvremenog Osijeka / [autori Ive Mažuran... [et al.] ; fotografije Dragutin Antinac...[et al.]. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad : Poglavarstvo grada; Zagreb: Školska knjiga, 1996.
 56. Kempf, J. Pučke škole požeške županije za vladavine Marije Terezije i Josipa II./ Hrvatski učiteljski dom VII (10) 1914.,110-115. str.
 57. Kirin, J. Razvitak pučkog školstva u Hrvatskoj i Slavoniji.//Hrvatski učitelj V (1-12) 1925., 23-74. str.
 58. Klobučar, D. Učeničke knjižnice.//Napredak,XXXVIII. 1897., 456- 458. str.
 59. Kobali, M. Knjižnica za mladež.// Napredak,XXIV. 1883.,428. str.
 60. Kobler, D. Spomenima se i budućih nam školskih knjižnica!// Napredak XVI, 28(1875), 445-447. str.
 61. Kopsa, N. Bez česa ne bi smjele biti učiteljske knjižnice. 1876.// Napredak, XVIII 214-216. str.
 62. Kranjčev, B. Našička pučka škola u XVIII. i XIX. stoljeću.//Našički zbornik 5, Matica hrvatska Našice, Našice, 1999., 99-118. str.
 63. Kranjčev, B. Sve naše škole – prilog istraživanju historijata školskih zgrada u Našicama.

- //Našički zbornik 7, Matica hrvatska Našice, Našice, 2002., 325-332. str.
64. Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi: zapisnik ili knjiga bilješki Samostana Presvetoga Trojstva u Brodu u Slavoniji / za tisak priredio Josip Barbarić ; uredio Egidije Stjepan Biber. Slavonski Brod : Matica hrvatska, Ogranak, 1995- . Sv. 2
65. Malbaša, M. Povijest tiskarstva u Slavoniji. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978.
66. Malović, M. Ostajemo u Iloku. Zagreb: Tiskara Impress, 2000.
67. Marjanović, Stanislav. Josip Pavišević u Osječko-budimskom književnom krugu. // Zbornik o Josipu Paviševiću: radovi sa Znanstvenoga skupa održanog u Osijeku 2003. / [uredili Ana Pintarić, Franjo Emanuel Hoško. Osijek : Filozofski fakultet : Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera; Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija Sv. Ćirila i Metoda, 2006. 37-68. str.
68. Marković, M. Razvoj školstva i crkvenih ustanova u Brodu do početka 20. st. Brod: kulturno-povijesna monografija. Slavonski Brod: Matica hrvatska, 1994.
69. Martinčić, J. Osvrt na osječke i maturante gimnazija u Osijeku.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. 39-44. str.
70. Martinović, I. Priprava za učiteljsko zvanje u osamnaestom stoljeću.//Napredak XXXXVII, (4) 1912., 59-62. str.
71. Matanić, A. Na izvoru franjevačke duhovnosti. Split: Sympson, 2003.
72. Matić, T. Isusovačke škole u Požegi (1698.-1773.).// Vrela prinosi 5. Sarajevo, 1935. 1-61 str.
73. Matić, T. Knjižnice zagrebačkog, varaždinskog i požeškog kolegija i osječke misije.// Vrela i prinosi 11. Sarajevo, 1940.47- 67. str.
74. Mažuran, I. Osijek u 18. stoljeću.// Od turskog do suvremenog Osijeka / [autori Ive Mažuran... [et al.] ;fotografije Dragutin Antinac...[et al.]. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad : Poglavarstvo grada ; Zagreb : Školska knjiga, 1996.
75. Mažuran, I. Realne gimnazije u Osijeku 1870-1941.// Zbornik za historiju školstva i prosvjetu, Zagreb, 1972.-1973. br. 7.
76. Medved, I. Izvori za povijest Brodske gimnazije. // Scrinia slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, Slavonski Brod, 4 (2004), 497-529. str.

77. Minimum jugoslovenskih standarda za školske knjižnice.//Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 22 (1976.). 113-116. str.
78. Mir i dobro: umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 1999.
79. Munjiza, E. Povijest hrvatskog školstva i pedagogije. Osijek: Filozofski fakultet ; Slavonski Brod: Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak, 2009.
80. Munjiza, E. Osnovna škola "Ivan Filipović" u Velikoj Kopanici 1764.-1984. Zagreb. Školska knjiga, 1985.
81. Munjiza, E. Osposobljavanje učitelja za učiteljsku službu prije utemeljenja učiteljskih škola. // Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu = Collected Papers of the Teacher Education Academy in Zagreb / glavni urednik Ante Bežen. Vol. 4, br. 1(2002), 37- 49. str.
82. Munjiza, E. ; S. Kragulj. Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja 19. stoljeća.// Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja / [glavni i odgovorni urednik Ana Pintarić]. God. 56, 23(2010), 153-168. str.
83. Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 11. lipnja 1883. godine br. 4735.// Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1883., 95-97. str.
84. Naredba Kr. zemaljske vlade, Odjel za bogoštovje i nastavu od 31. listopada 1888. godine, br. 4113.// Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Odjel za bogoštivanje i nastavu, 1910., 40. str.
85. Perković, A. Devedeset maturantskih generacija, Godišnje izvješće požeške gimnazije, školska godina 1963./64, Požega, 1965.
86. Poljak, V. Povijesna analiza unutarnje reforme osnovne škole. Zagreb: Institut za pedagojska istraživanja OOUR Pedagojske znanosti Filozofski fakultet Zagreb. 1988.
87. Posavec, Z. Filozofski rukopisi 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Slavonije. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993.
88. Potrebica, F. Povijest knjižnica Požeške kotline. 2.dop. i prošireno izd. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995.
89. Potrebica, F. Tri stoljeća Požeške gimnazije. //Radovi. Vol. 37. Sveučilište u Zagrebu. Zavod za hrvatsku povijest. Zagreb. 2005. 111-115. str
90. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj / napisali Dragutin Franković...<et al.> ; uredio Dragutin Franković. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.

91. Povijesni pregled. Dostupno na URL: <http://www.ofm-sv-jeronim.ht/tko-smo-mi/pastoralno-djelovanje-2/>(19. 6. 2015.)
92. Povijesni pregle. Dostupan na URL: http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/%C5%A0kolska_knji%C5% (2.8. 2015.)
93. Povijesni pregled riječkog sveučilišta. Dostupan na URL: <http://www.uniri.hr//content/section/4/3/5/> (18.7. 2015.)
94. Povijesni pregled zagrebačkog sveučilišta. Dostupan na URL: <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/povijest/> (20.7.2015.)
95. Povijesni pregled dubrovačkog sveučilišta, Dostupno na URL: <http://www.unidu.hr/povijest> (17.7. 2015.)
96. Pravilnik o organizaciji i radu pomoćnih razreda. Narodne novine, br. 59. 1945.
97. Pravilnik o polaganju dopunskih ispita za prijelaz učenika viših razreda narodne šestogodišnje i narodne osnovne osmogodišnje škole u odgovarajuće razrede narodne osmogodišnje škole ili gimnazije, u učiteljske škole i srednje stručne škole. Narodne novine, br. 24 (1955).
98. Pravionik za utemeljenje mjesne knjižnice pri dječачkoj glavnoj učioni u Đakovu. 1864. //Napredak, V., 74-77. str.
99. Protocollum antiqui Coventus Divi Antonii Thaumaturgi Nassicis I. (1739.-1864.) // Rukopisi, Našice: Franjevački samostan Našice, 1739.-1864.
100. Radeka, I. Konstituiranje pedagogije i pojava pedagogije u Hrvatskoj.// Anali za povijest odgoja. / <glavni urednik Ivan Vavra>. Vol. 3(2004), 17-26. str.
101. Radman, Lj., Pregledni razvoj osječkih gimnazija od 1729. do 2000.// Gimnazije u Osijeku: ravnatelji, profesori i maturanti 1729.-2000. Zagreb ; Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, 2001. 9-36. str.
102. Tomljenović,A. Knjižnični fond 20. stoljeća u Knjižnici franjevačkog samostana u Našicama. // Zbornik radova Knjižnica samostana Našice. Našice, 1988. 56-61. str.
103. Semren, M. Franjevaštvo u spisima Franje Asiškoga. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda Zagreb; Sarajevo: Svjetlost riječi; Mostar: Ziral, 2003.
104. Silov, M. Pedagogija: knjiga koja uvodi u znanost o odgoju one koji su na početku odgojiteljske ili učiteljske profesije. Velika Gorica: Persona, 2003.
105. Službeni glasnik Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Povjereništva za prosvjetu i vjere, godine 1920. 443. str.

106. Srednja škola Isidora Kršnjavoga Našice: povijest srednje škole u Našicama <http://ss-ikrsnjavoga-nasice.skole.hr/skola/povijest> (6.8. 2015.)
107. Sršan, S. Osječke gimnazije od 1729. do 1945. godine.// Gimnazije u Osijeku (1729.-1995. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, 1996. 15-21.str.
108. Standard za rad školskih knjižnica kao bibliotečno-informacijskih centara u organizacijama odgoja i osnovnog obrazovanja.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 29 (1986.). 208-217. str.
109. Stražemanac, I. Povijest franjevačke provincije Bosne Srebre. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2010.
110. Šaban, L.; Z. Blažević. Popis muzikalija u Knjižnici franjevačkog samostana u Tvrđi u Osijeku.// Rati Musices, 11, 1(1980), 47-101. str.
111. Vrgoč, M. Duhovni stupovi Bosne Srebre: neki značajni bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća. Sarajevo: Zagreb: Svjetlost riječi, 2007.
112. Vugrinec, V. Doprinos učenika Gimnazije narodnooslobodilačkoj borbi, Godišnji izvještaj požeške Gimnazije, školska godina1963./64., Požega. 1969.
113. Vuković, V. Školske knjižnice osnovnih i srednjih škola.// Vjesnik bibliotekara Hrvatske 10 (1964.). 64-67. str.
114. Zakon o ukidanju privatnih škola. Narodne novine, br. 35 (1954.).
115. Zakon o pretvaranju građanskih škola u niže gimnazije. Narodne novine, br. 52.(1945.).
116. Zakon o narodnim školama u Kraljevini Jugoslaviji od 5. decembra 1929. godine. Prosvetni šematizam. Zagreb, 1929.

6.4. Životopis:

10. listopada 2013. - predavačica na Sveučilištu J. J. Strossmayera u Osijeku, Odjel za kulturologiju, smjer Knjižničarstvo

1. siječnja 2012. – 10. listopada 2013. savjetnica za nastavnike hrvatskog jezika u Agenciji za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek

1. lipnja 2010. - 10. listopada 2013. savjetnica za stručne suradnike knjižničare u Agenciji za odgoj i obrazovanje, Podružnica Osijek

24. rujna 2007. – 31. svibnja 2010. stručna suradnica knjižničarka u OŠ Bobota (pola radnog vremena)

18. rujna 2007. - 31. svibnja 2010. stručna suradnica knjižničarka u OŠ Trpinja u Trpinji (pola radnog vremena)

1. svibnja 2007. - 17. rujna 2007. stručna suradnica pedagoginja u OŠ Tordinci u Tordincima

1. veljače 2007. – 26. ožujka 2007. učiteljica hrvatskoga jezika u OŠ Tordinci u Tordincima

15. prosinca 2005. – 20. rujna 2006. komercijalistica za prodaju knjiga u Nakladničkoj kući Leo- Commerce u Rijeci

Glavni poslovi i odgovornosti:

Od 2013. godine na Odjelu za kulturologiju, na Katedri za Knjižničarstvo, predavačica je na obveznim stručnim kolegijima (Povijest knjige i knjižnice, Informacijski izvori i službe 1. i 2., Sustavi za označavanje i pretraživanje 1. i 2, Digitalne knjižnice), obveznim radionicama (Zaštita građe, Digitalizacija baštinske kulture) i izbornim kolegijima (Knjižnice panonskog prostora, Informacijska pismenost, Hrvatska periodika kao medij, Baštinske knjižnice).

Obrazovanje:

Godine 2014. završena Doktorska škola Društveno-humanističkih znanosti pri Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, smjer: Informacija i komunikacija u kulturi, modul: Informacijske znanosti - knjižničarstvo

2011. godine upisana Doktorska škola Društveno-humanističkih znanosti pri Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, smjer: Informacija i komunikacija u kulturi, modul: Informacijske znanosti - knjižničarstvo

2008. godine položen stručni ispit za stručnog suradnika knjižničara u Agenciji za odgoj i obrazovanje

2006. godine završen Filozofski fakultet u Osijeku

1999. godine upisan Filozofski fakultet u Osijeku

1999. godine završena Prirodoslovno-matematička gimnazija

1995. godine upisana Prirodoslovno-matematička gimnazija

1995. godine završena osnovna škola

1987. godine upisana osnovna škola

Naziv dodijeljene kvalifikacije:

2006. godine profesor hrvatskog jezika i diplomirani knjižničar

Stечene profesionalne vještine:

2013. godine predavač na Odjelu za kulturologiju u sastavu Sveučilišta Josipa Juraja Strossmayera

2011. godine savjetnica za nastavnike hrvatskog jezika u srednjim školama u Agenciji za odgoj i obrazovanje

2010. godine savjetnica za stručne suradnike knjižničare u Agenciji za odgoj i obrazovanje

Ime i vrsta organizacije pružatelja obrazovanja i osposobljavanja:

2011. Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera u Osijeku

1999. Filozofski fakultet u Osijeku

1995. Prirodoslovno-matematička gimnazija Osijek

Popis objavljenih radova i izlaganja:

Zbornik sažetaka međunarodne konferencije:

Mlinarević, I., Stanić, I., Zadravec, T. Information literacy and the of school libraries in educational system in the Republic of Croatia. European Conference on Information Literacy (ECIL), Dubrovnik, 22-24. October 2014., dostupno na: www.ecil.com

Članci:

1.Mlinarević, I., Stanić, I., Zadravec, T. Primjena informacijske i komunikacijske tehnologije u odgojno-obrazovnom sustavu kao polazište nastavi usmjerenoj na učenika u osnovnim i srednjim školama.// Knjižničarstvo: Glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje 19, 1-2 (2015.)

1. Kovačević, D., Zadravec, T., Povijesni pregled 25. Proljetnih škola školskih knjižničara // Zbornik radova 25. Proljetne škole školskih knjižničara, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013. , dostupno na: URL: www.azoo.hr

2. Zadravec, T., Uloga promoviranih učitelja, nastavnika i stručnih suradnika u poticanju kvalitete stručnog usavršavanja odgojno- obrazovnih djelatnika// Zbornik radova 25. Proljetne škole školskih knjižničara, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013. dostupno na: URL: www.azoo.hr

Uredništvo zbornika:

1. Zbornik radova 23. Proljetne škole školskih knjižničara// uredila T. Zadravec, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011.
2. Zbornik radova 24. Proljetne škole školskih knjižničara// uredila T. Zadravec, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011.
3. Zbornik radova 25. Proljetne škole školskih knjižničara// uredilaT. Zadravec, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011.
4. Zbornik radova IV. simpozija učitelja i nastavnika hrvatskog jezika: Čitanje za školu i dom. // uredile Linda Grubišić Belina i Tamara Zadravec, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013.

Suradništvo u procesu digitalizacije zbornika proljetnih škola školskih knjižničara

1. Digitalizirani Zbornici radova 24 Proljetne škole školskih knjižničara// uredili i digitalizirali Danko Tkalec i Tamara Zdravec, Varaždin, 2013.

URL: <http://www.point-vz.hr/>

IZLAGANJA NA MEĐUNARODNIM STRUČNIM SKUPOVIMA

1. *Važnost i uloga nastavnih sadržaja hrvatskog jezika i školske knjižnice u razrednoj nastavi.* Međunarodni stručni skup za ravnatelje osnovnih škola i učitelje razredne nastave Hercegovačke županije, 17. svibnja 2014., Livno
2. *Medijska kultura u nastavi Hrvatskoga jezika.* Stručni skup za nastavnike i stručne suradnike u Bosni i Hercegovini., 20. listopada 2012., Široki Brijeg
3. *Interaktivno učenje u školskoj knjižnici.* Stručni skup za učitelje, nastavnike i stručne suradnike u Bosni i Hercegovini, 15. rujna 2012., Vitez
4. *Jezično posuđivanje stranih riječi.* Stručni skup za učitelje, nastavnike i stručne suradnike u Bosni i Hercegovini, 13. siječnja 2012., Brčko

IZLAGANJA NA STRUČNIM SKUPOVIMA U HRVATSKOJ:

1. *Specijalne zbirke neknjižnične građe (sitnog tiska) u Odjelu knjižnice Muzeja Slavonije.* 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica - Knjižnica: Kamo i kako dalje? 13.-15. svibnja 2015. Lovran
2. *Knjižnica Khuen- Belasi - (raz)otkrivanje nuštarske kulturno-povijesne riznice.* 14.dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica - Knjižnica: Kamo i kako dalje? 13.-15. svibnja 2015. Lovran
3. *Važnost i uloga nastavnih sadržaja hrvatskog jezika i školske knjižnice u razrednoj nastavi.* Županijski stručni skup za učitelje razredne nastave Dubrovačko-neretvanske županije. 29. kolovoza 2014. Dubrovnik
4. *Novi mediji i poticanje čitanja u razrednoj nastavi.* Međuzupanijski stručni skup za učitelje razredne nastave Vukovarsko-srijemske i Brodsko-posavske županije, 1. srpnja 2014., Slavonski Brod

5. *Novi mediji i poticanje čitanja u razrednoj nastavi.* Međužupanijski stručni skup za učitelje razredne nastave Vukovarsko-srijemske i Brodsko-posavske županije, 30. lipnja 2014., Stari Mikanovci
6. *Interdisciplinarnost razredne nastave i školske knjižnice.* Međužupanijski stručni skup za učitelje razredne nastave Splitsko-dalmatinske županije, Imotski, 27. lipnja 2014.
7. *Izloženost djece i mladih novim medijima u školskoj knjižnici.* Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare Brodsko-posavske i Požeško-slavonske županije, 17. lipnja 2014., Slavonski Brod
8. *Novi mediji i čitanje.* Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare Osječko- baranjske i Vukovarsko- srijemske županije, 18. lipnja 2014, Vinkovci
9. *Novi mediji i čitanje.* Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare Brodsko- posavske i Požeško-slavonske županije, 17. lipnja 2014., Slavonski Brod
10. *Novi mediji i čitanje.* Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare Virovitičko- posavske, Bjelovarsko-bilogorske i Sisačko- moslavačke županije, 23. Svibnja 2014., Virovitica
11. *Okrugli stol: Ishodi učenja za informacijsku pismenost.* Državni stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare, 6.-9. travnja 2014., Pula
12. *Metodički pristup pisanju eseja na stručnom ispitu.* Državni stručni skup za pripravnike- stručne suradnike knjižničare u osnovnim školama, 7. veljače 2014., Zagreb
13. *Metodički pristup pisanju eseja na stručnom ispitu.* Državni stručni skup za pripravnike – stručne suradnike knjižničare u srednjim školama, 21. veljače 2014., Zagreb
14. *Zdravstveni odgoj u školskoj knjižnici.* Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare srednjih škola Grada Zagreba, Zagrebačke, Krapinsko-zagorske i Karlovačke županije, 28. lipnja 2013., Zagreb
15. *Primjena eseja u nastavi Informatike/ Računarstva.* Međužupanijski stručni skup za učitelje i nastavnike informatike., 19. lipnja 2013., Kutina
16. *Primjena eseja u nastavi Informatike/ Računarstva.* Međužupanijski stručni skup za učitelje i nastavnika informatike., 18. lipnja 2013., Molve

17. *Primjena eseja u nastavi Informatike/ Računarstva*. Međužupanijski stručni skup za učitelje i nastavnike informatike, 17. lipnja 2013., Osijek
18. *25. Proljetnih škola školskih knjižničara*. Međunarodni državni stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare., 14.- 17. travnja 2013., Vodice
19. *Staziranje pripravnika i stručni ispiti*. Državni stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare –pripravnike u srednjim školama Republike Hrvatske., 15. veljače 2013., Zagreb
20. *Staziranje pripravnika i stručni ispiti*. Državni stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare – pripravnike u osnovnim školama Republike Hrvatske., 8. veljače 2013., Zagreb
21. *Mjerila ocjenjivanja pisanih radova na stručnom ispitu*. Stručni skup za učitelje i nastavnike hrvatskoga jezika – članove Ispitnog povjerenstva za polaganje stručnim ispita., 10. prosinca 2012., Osijek
22. *Informacijska pismenost i vrednovanje informacija*. Međužupanijski stručni skup za učitelje nastavnike informatike/ računarstva, 30. lipnja 2011., Vukovar
23. *Informacijska pismenost i vrednovanje informacija*. Međužupanijski stručni skup za učitelje nastavnike informatike/ računarstva, 28. lipnja 2011., Josipovac
24. *Informacijska pismenost i vrednovanje informacija*. Međužupanijski stručni skup za učitelje nastavnike informatike/ računarstva, 27. lipnja 2011., Lužani
25. *Zagovaranje školskih knjižnica*. Županijski stručni skup za ravnatelje osnovnih škola. Splitsko-dalmatinske županije, 28. lipnja 2011., Split
26. *Stres u školskoj knjižnici*. Međužupanijski stručni skup za stručne suradnike školske knjižničare, 3. lipnja 2011., Višnjica
27. *Uloga savjetnika i Agencije za odgoj i obrazovanje u školskom knjižničarstvu*, Obilježavanje Međunarodnog mjeseca školskih knjižnica, 4. studenoga 2010., Osijek
28. *Školsko knjižničarstvo: stalne promjene i razvoj*. Međužupanijski stručni skup povod Međunarodnog mjeseca školskih knjižnica, 20. listopada 2010., Zagreb
29. *Timski rad voditelja županijskih stručnih vijeća*, Stručni skup za voditelje Županijsko stručnih

vijeća Republike Hrvatske, 21. rujna 2010., Zagreb

30. *Predstavljamo svoju knjižnicu.* Županijsko stručno vijeće stručnih suradnika školskih knjižničara Vukovarsko-srijemske županije, 22. ožujka 2010., Korod

31. *Motivacija za čitanje lektirnog djela: "Koko u Parizu"* Županijsko stručno vijeće stručnih suradnika školskih knjižničara Vukovarsko-srijemske županije, 24. travnja 2009., Vukovar